

Magyar Sion

◆◆◆ ÚJ FOLYAM X. (LII.)
2016/1

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”
(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)*

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székely János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmege Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Jozef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Primási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa

Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a Remény főszerkesztő-helyettese

Szalai Katalin, az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója

Megjelenik évente kétszer.

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2016. május

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

<http://www.szentadalbert.hu/magyarсион/>

megbízásából kiadja:

a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

Nyomdai előkészítés: Siklósi Péter

Nyomdai munkák: Megagalaxis Kft.

A 80 éves Käfer István tiszteletére

Käfer István szakmai életrajza

Käfer István 1935. június 3-án született Budapesten. 1943-ban szüleivel Érsekújvárra került, ahonnan 1946-ban tértek vissza Budapestre. A Kölcsey Ferenc Gimnáziumban érettségizett, majd 1953-tól az Eötvös Loránd Tudományegyetemen szlovák szakot végzett.

1959–1962 között vendégtanár a pozsonyi egyetemen, majd tanár a Kölcsey Ferenc Gimnáziumban. 1962-től napjainkig részt vesz az Országos Széchényi Könyvtárban készülő akadémiai sorozat, a Régi Magyarországi Nyomtatványok munkálataiban. 1970–1992 között az ELTE Szláv Filológiai Intézetének adjunktusa. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlovák, később Szlavisztika–Közép-Európa Intézetének alapítója (1992) és nyugdíjazásáig vezetője. Négy évig (2002–2006) vezette a Szlovák Akkreditációs Bizottság szlovák irodalmi-nyelvi munkabizottságát. Jelenleg a Gál Ferenc Főiskola Társadalomtudományi és Szociális Képzési Kara Hungaroszlovakológiai Kutatócsoportjának vezetője (c. egyetemi tanár) és a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európai Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke. Az MTA Irodalomtudományi Bizottságának tagja.

Munkásságának elismeréseként 1992-ben Comenius Emlékérmét, 1993-ban Björnson-díjat, 2003-ban Fraknói Vilmos-díjat, 2004-ben Pázmány Péter Emlékérmét kapott. Tudományos és pedagógiai munkájáért 2005-ben szlovák állami kitüntetésben, a Szent Gorazd-díjban részesült. 2010-ben a Rózsashegyi Katolikus Egyetem Nagy Érmét, 2014-ben a Charta XXI mozgalom Megbékélési és együttműködési díját vehette át. Az Országos Széchényi Könyvtár örökös tagja (2015).

Tudományos munkái közül a legjelentősebbek: *Az Egyetemi nyomda 400 éve: 1577–1977* (Budapest 1977); *A szlovák és a cseh irodalom magyar bibliográfiája a kezdetektől 1970-ig* (Budapest 1985); *A miénk és az övék: írássok a magyar–szlovák szellemi kölcsönösségről* (Budapest 1991); *A délszláv népek a magyar időszi sajtóban 1780–1800* (1993); *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (Piliscsaba 1998, 2., bővített kiad. 2005); *Szlovák népdalok. Bartók Béla Tót népdalok c. gyűjteményének piszkozata* (Szeged

2011) [Sztakovics Erikával]; *Magyar szlovákságismeret* (Budapest 2012). *Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae Typis Academicis 1648–1777* (Budapestini-Strigonii-Tyrnaviae 2013) [Kovács Eszterrel]. A Nemzetiségek Magyarországon I-V (Budapest 1983–1991) és a Pons Strigoniensis sorozat (2001–) szerkesztője. 2007-től tagja a *Magyar Sion* folyóirat szerkesztőbizottságának.

Gondolatok Käfer István születésnapján*

Milan Čorba professzor érdekes megállapításával kezdeném a 2015-ben jubiláló Käfer István méltatását. Čorba professzor körülbelül öt évvel ezelőtt jelentette ki a jelenlegi szlovakológia helyzetéről, hogy a két legjobb szlovakista tulajdonképpen két magyar. S az első helyen Käfer István neve szerepelt. Valóban ő az az egyéniség, aki tömérdék szlovák könyvet olvasott el, aki tájékozottságával felülmúlja a szlovák szakemberek jelentős hányadát. Csak mellesleg említem meg, hogy Milan Čorba jelmeztervezőként vált híressé szűkebb hazájában, valamint Csehországban, de mint egyetemi tanár a szlovák Akkreditációs Bizottság tagja is volt 2003–2011 között, néhány éven át Käfer tanár úrral együtt. Az egyik leghíresebb szlovák színész, Emília Vášáryová férje volt 2013-ban bekövetkezett haláláig.

Käfer István eredetisége azonban nem csak abban rejlik, hogy ízig-vérig szlovakista, hanem elsősorban abban, hogy e szűk terület határain igyekszik áthágni. Olyan tudományos diszciplínát hozott létre, amelyre a szlovakisták körében mindaddig nem volt példa. Érdekes öt szó szerint idézni: „A hungarológia és a szlovakológia mint tudományos diszciplínák lehetnének a szlovakológia, illetve a hungarológia sajátos kutatási területei. A hungarológia szlovák elemeit a szlovakohungarológia elemezné, és a szlovakológia magyar elemeit a hungaroszlovakológia. Ily módon egyrészt nem választanánk szét néhány szerző, korszak, régió alkotásait, másrészt nem kényszerülnénk az uhorská literatúra – literatúra Uhorska – literatúra v Uhorsku – azaz magyar-honi irodalom – Magyarhon irodalma – irodalom Magyarhonban terminusok használatára” (Käfer István, *Dona nobis pacem*, Piliscsaba 1998, 49. o.).

Ugyanakkor nemcsak látja, hanem érzi is a két nemzetet elválasztó különbségeket. Idézett könyvében ezért kezd így egy bekezdést: „Viszolygok a Felvidék elnevezéstől” (*Dona nobis pacem* 23. o.). Käfer István tudja, hogy ez pejoratív, azaz rosszálló kifejezés szinte minden szlovák számára, holott az osztrák határtól a román határig Magyarországon mindenki Felvidéknek nevezi Szlovákia magyarlakta területét, beleértve Orbán Viktor miniszterel-

---

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.).

A köszöntő szerkesztett változata.

nőköt is. A tudóst a szokássá vált hagyomány általában nemigen veszi figyelembe. És mi sem, akik a szlovák–magyar viszonyokban jártasak vagyunk. Aligha figyelünk fel arra, hogy a szlovák főváros mai elnevezése csak a 19. században honosodott meg, s ennek következtében nem ildomos a reneszánsz vagy barokk kori várost e néven illetni. Ezek terminológiai vagy szóhasználati kérdések, amelyek parányi részei a hungaroszlavakológiának vagy szlovakohungarológiának. Érdekesebb az a tömérdek írói név és alkotás, amely Käfer István kutatásának, tanulmányainak, érvelésének része. A sor hosszú, s nem is mindig az esztétikum az elsődleges, hanem a szempont, azaz a nyomok, amelyek a szövegbe illeszkednek a másik kultúrából. Ezzel függ össze egyik könyvének a címe is: *A miénk és az övék* (Budapest 1991). Käfer István érdeklődését különösen az kelti fel, ha ezek a határok elmosódnak, ha a szlovák irodalmi alkotás feltöltődik magyar elemekkel, mint példának okáért a két évvel ezelőtt elhunyt Ladislav Ballek műveiben. Ezért is szentel nagy figyelmet egyik tanulmányában Ballek *A segéd* c. regényének (*Ladislav Ballek – szlovák–magyar összefüggések A segéd című regényben, in A miénk és az övék* 137-148. o.).

Nem véletlen ez a ráérzés, a sok telitalálat, amely e tanulmány erényei közé tartozik. A kreolizációt, a nemzetek összefonódását Käfer István magában hordozza, őseitől örökölte. A nagyapja apai ágon a 19. század végén az Alpeselek tájairól költözött Budapestre, neki köszönheti ünnepeltünk a tősgyökeres német vezetéknevét. A másik nagyapa Trencsénből származott, de a neje magyar volt. Minden bizonnyal innen ered Käfer István multikulturalizmusa, közép-európaisága. A másik nagy élmény Érskújvárhoz kötődik, ahová 1943-ban költözött a család. Onnan 1946-ban tértek vissza Budapestre. Érettségi után magyar–latin szakra jelentkezett, de ezt a tervét nem tudta valóra váltani. Viszont felajánlották neki a magyar–szlovák szakot, ide nyúl-nak vissza kiválasztott életútjának a gyökerei.

Kitérnék arra is, ami közös, ami összeköt bennünket. Az ötvenhatos forradalom után az első lektorok egyike Pozsonyban, a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Karán, a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken. Jómagam 1957-ben kezdtem tanulmányaimat. Käfer István a tanárom lett, habár a különbség köztünk mindössze négy év. Már akkor is jegyzetet adott ki a magyar stilisztika tanításához, amelyben a példákat az egyes stílusjelenségekre a csehszlovákiai magyar irodalom akkori jelesebb képviselőinek műveiből választotta. Még pontosabban: a szóképek, stílusalakzatok példáit e művekből merítette. Utána csak elvétve találkoztunk. De 1993-tól munkatársak, kollégák lettünk. Tanúja voltam, ahogy szinte emberfeletti energiával, teljes odaadással építette a szlovák tanszéket. Beszélgetéseink során azt is beval-lotta, hogy nézőként részt vett azon a magyar–angol labdarúgó mérkőzésen, amely 7:1-es végeredménnyel végződött 1954-ben, azaz közvetlenül a rossz

emlékeket felidéző világbajnokság előtt. Ilyen vereséget angol válogatott tudomásom szerint sosem szenvedett. Tisztelettel adózom minden nézőnek, aki akkor ott volt a Népstadion lelátóin és szurkolt az aranycsapatnak. Mindenekelőtt Käfer Istvánnak, az Újpest szurkolójának!

Ma, amikor már átlépte a 80. életévét, nyugodtan mondhatjuk róla, hogy pályafutása, munkássága robogó vonatra hasonlít – szinte megállás nélkül száguld előre. Azok közé az egyéniségek közé tartozik, akik már az első találkozás alkalmával bevésődnek emlékezetünkbe. S még nagyobb a hatása azokra, akik a közelébe férközhetnek, akiknek megadatott az a sors, hogy munkatársai lehettek. Itt most nagy számban vannak jelen azok, akik mindezt tapasztalhatták, megélhették.

A szlovák tanszéket 1991-ben alapította, tehát mindjárt a rendszerváltás után. Szinte a semmiből teremtette meg a feltételeket, hogy beinduljon a szlovák nyelvű oktatás. Tudom, hiszen már 1993-tól munkatársa lehettem, sok mindent együtt intéztünk, oldottunk meg. Az első korszakban a szervezés állt előtérben, arra helyeződött a hangsúly. Fokozatosan a szlovákhöz társult a lengyel és a cseh szakirány, azaz a szlovakisztika mellett elkezdődött a bohémisztika és a polonisztika oktatása is. Így jött létre fokozatosan a Szlavisztika és Közép-Európa Intézet három tanszékkal, amelyet csak a 2010 utáni években sikerült felosztatni – előbb a szlovakisztikát, majd a bohémisztikát –, de szerencsére megmaradt a polonisztika. Az építkezés után következett a rombolás időszaka.

Külön érdeme az ünnepeltnek a tudományos kutatás beindítása és fejlesztése az intézetben. Sok szép és értékes tanulmánykötet jelent meg, konferenciákat szerveztünk. Az első konferencia témája Rudnay Sándor élete és kora volt, ennek anyaga 1998-ban könyvalakban is megjelent. 1996-ban szerveztünk konferenciát Pavol Strauss szlovák katolikus íróról, amelyen részt vett Rudolf Baláz püspök atya is, a Szlovák Püspöki Konferencia akkori elnöke. A konferencián elhangzott előadások *Író a senki földjén* címmel jelentek meg (Piliscsaba 2002). E könyv kiadása is Käfer István érdeme. A felsorolást folytathatnám. Megemlíthetném azt is, hogy a fiatal kollégák, végzettjeink, tanítványaink is publikálhattak, sőt könyveket adhattak ki (Halász Iván, Illés Pál Attila és mások). Käfer István gondoskodott arról is, hogy Jozef Hal'ko szlovák lelkész és tudós kutatásainak eredménye megjelenhessen magyarul *A csehszlovák szakadár katolikus akció* címen (Esztergom-Piliscsaba 2004). Hozzáteszem, hogy Jozef Hal'ko ma Szlovákia egyik legkarizmatikusabb püspöke.

Már ebből a felsorolásból is nyilvánvaló, hogy Käfer István elsősorban a katolikus (keresztény) könyvek kiadását támogatta, részesítette előnyben. Főleg azon fáradozott, hogy újra bevigye a köztudatba azoknak a keresztény személyiségeknek az érdemeit, életútját, akiket a kommunista rendszer hát-

térbe szorított. Rudnay Sándor mellett idesorolhatjuk Bartakovics Béla (1791–1873) egri érseket, aki Felsőelefánton született, és sírja a szomszédos Alsóelefánt sírkápolnájában van. Käfer István nemcsak az elhanyagolt sírbolt felújítását, restaurálását indítványozta, hanem ennek ünnepélyes felavatását is szervezte. Tegyük hozzá: sok-sok akadályt, meg nem értést leküzdve. Käfer István és a szlovák tanszék jócskán kivette abban is a részét, hogy Nyitrakoroson létrehozzák, megnyithassák Rudnay Sándor emlékszobáját, amely ma már ékessége e Tapolcsán melletti falunak.

Käfer István érdemeinek felsorolását folytathatnám tovább. Ez nagyon sokáig tartana, de egy valamiről nem szabad megfeledkeznünk. Käfer István főleg tudományos műveiben fogalmazta meg a hungaroszllovakisztika létjogosultságát, mibenlétét, tartalmát. A könyvek közül legalább egyet érdemes újra megemlíteni: a *Dona nobis pacem* címen kiadott művet (1998, 2005). Alcíme: *Magyar–szlovák kérdések*. A 2005-ös kiadás borítólapján az Anselmianum épülete látható. A piliscsabai egyetemnek az az épülete, amelyben Käfer István vezetésével, irányításával felvirágozott a magyarországi szlavisztika, ahol Käfer István lelkesen és nagy szakértelemmel tanította a hungaroszllovakisztikát mint új tantárgyat. Mindez ma már a múlté. A keresztény alapokra épülő szlovakisztika és a bohemisztika oktatása fokozatosan megszűnt. Käfer István igyekezete, kezdeményezése, munkássága azonban nem volt hiábavaló. A lefektetett alapok tovább élnek tanítványaiban, s nem kis mértékben hozzájárultak ahhoz is, hogy a két szomszéd nép közötti ellentétek kissé elmosódtak, elfogadható szintre jutottak. Hála és köszönet ezért is a 2015-ben 80. életévét betöltő Käfer Istvánnak. Isten éltesse őt még sokáig!

Žilka Tibor

♦♦♦ DARVAS MÁTYÁS (ford.)

Johannes Canaparius: Prágai Szent Adalbert püspök és vértanú élete

Vita Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris

*Szeretettel ajánlom e munkát Csóka Gáspár OSB atyának
(A fordító)*

1. Kezdődik Szent Adalbert, Krisztus vértanújának szenvedéstörténete. Van Germániának egy tartománya, kincsekben gazdag, seregekben és vad férfiakban bővelkedő, melyet lakosai Szlávország néven hívnak. Ennek legnagyobb részét a hitetlenség tévelygése mételyezte meg, a teremő helyett a teremtményt, Isten helyett fákat vagy köveket imádnak. Többségük bizony csak nevében keresztény, életvitele pogány, akik miatt a hit ügyét képviselni veszedelem forrása lesz. Ebből a népből is vannak azonban jónéhányan, akik hitükben is igazak és az eljövendő jutalom reményében jócselekedeteket is gyakorolnak. Ezeken a végeken tehát, ahol a keresztény vallás oly szépen virágzott, volt egy Szlavnik nevű, igen tekintélyes és gazdag, igazságszerető és irgalmat gyakorló ritka férfiú; nagy ember e föld minden lakója között, aranyban-ezüstben dúsgazdag, a tobzódás közepette hű öre az isteni törvénynek. A papok tanítása szerint munkálkodva járta útját, s az egész nép kedvelte, de legközelebbi barátságban a szegényekkel volt. Rangjához méltó feleséget vett magához, aki maga is kiváló erényekkel volt teljes: meghallva az Élet igéit még többre szomjazott, ezeket cselekedve pedig nem csillapult éhsége; nem is lelte örömét sem asszonyi hivalkodásban, sem aranyban vagy drágakövekben – legkevésbé sem becsülve, amiket az ostobák a legtöbbre tartanak. Szent jellemű, szent beszédű volt, ahogy mondják, erős a bőjtben, bizalmas Istennel az imában; anyja a gyászoló árvának, az idegennek és özvegynek legkedvesebb nővére. Az előkelők és gazdagok ezért és ezekhez hasonló erényeikért (melyeknek ők maguk szűkében voltak) nagyra tartották őket, és a legnagyobb tiszteletben álltak a szegények sokasága előtt.

2. Így hát (mivel ilyen nemes nászból méltán származik szent utód) a bátor lelkű ifjak között, akiket nemzetek, megszületett nekik a mindegyiküknél szebb fiú, akinek aztán a szent keresztség fürdőjében a Wojteth¹ nevet adták. Mivel nem volt sejtethető, mekkora nagyság lesz majd, szülei külseje és rendkívüli szépsége miatt kímélték és világi pályára szánták őt. Amit azonban a szülők nem csak hogy tévedése, de káros engedékenysége ebben vétett, kijavítja majd a vétek áruló jele, az égi harag kardja. Mert azt láthattad, hogy a csecsemő apró teste hirtelen roppantul növekedésnek indult, és a túlzott föl-püffedéstől hasa egész testénél nagyobb lett; így fájdalma minden órával növekedvén a halálveszedelem kezdte fenyegetni. Kétségbe esnek a szülők: bőven peregnék az apa könnyei és görcsösen karmolja arcát a sápadt anya; gyászba merülve állnak fivérei, az anyai szívben tombol a fájdalom, sem szava, sem lélekjelenléte, sem arcszíne nem marad a megszokott. Mikor végül már maga a halál közeledett, a kegyelmes és irgalmas Úrhoz futottak és – aki az emberek szükségében minden szentnél többet szokott segíteni – Isten Anyját szólítják meg. Innen a templomba mennek szívükben nagy alázattal és töredelemmel; Szűz Mária oltárára helyezve a fiút békítő fogadalmmal esedezve az Úrnak ajánlják őt. Ennek megtörténtével elhárították Isten méltatlankodását, és hasának lelappadásával a fiú visszanyeri előbbi szépségét.

3. A szülők pedig, akik e baj okozói voltak, bűnbánattól indítva dicsőítettek az Urat, aki az emberek jobbítására haragjának ostorát rendelve küldött próbatételt. A fiú pedig növekedve korban és bölcsességben, amikor ideje jött, keresztény műveltséget szív magába; nem is hagyta el az atyai házat, míg fejből nem tudta a Zsoltárokat. Ezután a szabad művészetek tanulására apja Adalbert érsekhez² küldte, aki sosem tért el erkölcsével és életével attól, amit szavaival tanított. Azon szent város élén állt,³ melyet latinul Virginum Civitas, görögül Parthenopolis néven neveztek; város, mely egykor ismert volt a népek közt és a nagyvárosok sorába tartozott, míg I. Ottó⁴ kormányozta királyi jogarral; most azonban a bűnök következtében félig romba dőlt ház, nem túl biztos állomás a hajósok számára. Ebben az időben bizonyos bölcs Ohtrich volt a tanítómester, kinek vezetése alatt (minthogy a tanulmányok mind népszerűbbek lettek) ifjak sokadalma és könyvek nagy tömege volt. Ez az érsek tehát a fiút nagy szeretettel fogadva a szentséges krizmával megerősíti és saját nevével Adalbertnek nevezve iskolába adta. Míg tanult, a Lélek volt elválaszthatatlan kísérője, és gazdagon áradt benne tehetség, értelem és érzékenység.

¹ Csehül: Wojtěch, lengyelül: Wojciech.

² Adalbert magdeburgi érsek († 981).

4. Iskolai tanulmányai teljes ideje alatt nem versengett az egyenletlenséget szítókkal és nem állt meg azok tanácsában, akik haszontalanságokba és gyermekteleg elfoglaltságokba merültek; hanem később, amikor valahol megszabott jelölt ki neki helyet mestere, rejtett utakon a szent vértanúk hajlékába menekült. Ott az imaórák beosztása szerint leróva fogadalmát, visszatért helyére még mielőtt összetalálkozhatott volna tanítójával. Éjszaka is, hogy ténykedése elkerülje az emberek dicséretét, körbejárta a szegényeket, rokkantakat és vakokat, nyomorúságuk szerint nyújtva nekik segítséget. Hogy pedig a jótettek gyakorlásával ne hagyjon fel, apja és derék anyja mindent biztosítottak számára, sőt, tanítójának is aranyat, ezüstöt és más, emberi szemmel nézve értékes dolgokat adtak, nagy díjat fizetve kedves fiuk tanítatásáért. Ő pedig mindig lankadatlan futással feszítve magát az erények minden gyakorlására, társai közt a legragyogóbban haladt. Tanítójuk távollétében, amikor a többiek üres játékokkal és viccelődéssel könnyítettek az olvasás terhén, ő Dávid nektárjának mézét ízelve lelke nevetésével vidámította magát. Miközben azok az iskola szögletében reggelizve a tanító ételéből lopkodtak, ő lopva fohászokat küldve Úrnőjéhez, angyali eledelt szerzett magának.

5. Nézzük meg most egyéb erényei közt a szent egyszerűség megnyilvánulásait, és hogy már gyerekkorában milyen kiváltságos jelét adta a benne élő nagy tisztaságnak.

Egy nap, miközben hazafelé tartott az iskolából, egyik útitársa földre döntött egy arra járó lányt, majd tréfából rálökte őt is. Összeszaladnak az osztálytársak és nagy hahotával várják, ugyan mit fog tenni. Ő pedig – ő derék együgyűség – azt hitte, hogy – mivel hozzáért felöltözött lányhoz – érvényes házasságot is kötött vele. Ezért hát (a lányra rá se nézve) felkelt az oktalan fiú, és igencsak átadta magát a keserű panaszkodásnak, folytonos könnyzárporban úszó szemmel: „Jaj nekem! Megházasodtam!” Majd „bűnének” kímesterkedőjére mutatva mondta: „Ez házásított meg engem!” Ilyen és ehhez hasonló helyzetekben megnyilvánulva az Istennel eltelt gyerek már akkor sokak figyelmét magára vonta, akik tetteit csodálták és mondogatták: „Áldva áldotta meg e fiút az Isten, mert még az ifjúkor küszöbe előtt a legnemesebb javakra tör ily merészen. Ő háromszor, négyszer boldog, ha a műveltség elsajátítását ilyen mély hittel töltötte meg és megkezdett munkálkodásának futását ahhoz illő kimenetellel fejezi be!

³ Magdeburg.

⁴ Német király 936-tól, császár 962-től 973-ig.

Ezekről pedig tudomást szerzett apja és csodálatra méltó anyja is. Nem csoda – mondják –, hogy ilyen szülőktől ilyen gyermek származott! Apjának igazságérzete virul benne és anyja hitének mása tavaszodik ki bíbor szívében. Nem ismert, hány évig tanult, de hogy a világi filozófiában igen tudós volt, mindannyian tudjuk. Úgy hiszem, azért akarta az Úr, hogy az emberi bölcselkedést tanulja, hogy azután az isteni bölcsesség hegyeire könnyedebb léptekkel juthasson fel; vagy inkább gyermekként a világ keserű poharából kellett innia, hogy majd férfivá válva annál szomjasabb lélekkel igya Isten édes borát.

6. Ezek után tanítómesterét a császár szolgálatára rendelték és a királyi udvarba távozott; Adalbert apát pedig (leróva adósságát a természetnek) e tengerről az örök boldogság partjaira lépett át. Neveltje így – újra meglátogatva hazáját és szereteteit – Prága szent városának főpapja alatt katonáskodásra készen felvette a keresztény katona fegyvereit. Nem sokkal később végzetes gyengeség fogta el ezt a püspököt és az átkos halál miatt eljött utolsó, életét lezáró napja. Utolsó sóhajtásával pedig, ám mikor még lelkének nagy része ott volt testében, a körülállóknak (akik egyike e fiatalember volt) gyenge hangon e szavakat mondta: „Jaj nekem! Milyen voltam, mennyire nem olyan, amilyen most lenni szeretnék! Jaj, én nyomorult! Elpazaroltam napjaimat! Már meddő a bűnbánat! Elveszett most rangom és a hiábavaló vagyok! Ó test, te rothadékony, férgek eledele, hol van most dicsőséged és üres szépséged? Becsaptál engem, becsaptál, hazug világ, magas korral hitegettél, és nézd! A váratlan halál kardjával milyen gonoszul elvette életem! De a szent Isten elleni vétkem bármennyire bocsánatot is nyerhetne még, ha nem tetéznék nyomorúságos halmát a rám bízott nép bűnei. Mert a gyönyörök és kívánságok szabtak nekik törvényt, és nem fékeztem az örjögőt, nem tudtam fékezni a magától pusztulásba hajló népet, amely mindmáig semmit nem ismer vagy tesz azon kívül, amit a Sátán ujja a szívébe írt. Jaj nekem, mert néma maradtam! Ez az, ami fáj és fájni fog az örökkévalóságban. Mert néztek csak; áldozatul esve a kegyetlen halálnak, egyenes úton a pokolba jutok, ahol a férgem nem pusztul el és tüzem égetni fog örökké és még tovább.” Így szólt és hamarosan elszenderült; nagy gyásszal siratták el. És megrettentek nagy félelemmel, de mindenkinél inkább a fiatal Adalbert, aki ekkoriban léha katona volt. Még aznap éjjel durva zsákruhába öltözve és fejére fehér hamut szórva sorban felkeresi a diplomákat; a szegényeknek bőkezűen szétosztva, amije volt, magát és ügyét könyörgésekkel az Úrnak ajánlotta. A püspöki méltóságot már akkor neki szánták egyesek néma elhatározással, többen pedig nyíltan kimondva is.

7. A püspök halála után pedig nem messze Prága városától gyűlést tartott a magára maradt nép annak a vidéknek fejedelmével együtt, és keresik nagyban, kit állítsanak helyére. Egyhangú választ adtak a kérdésre: Ugyan ki mást, ha nem honfitársunkat, Adalbertet, akinek tettei, nemessége, gazdagsága és élete méltó e tisztségre? Ő nagyon is jól tudja, hová menjen, a lelkek vezetését is bölcsen intézi ő. Ugyanazon a vasárnapon, amikor ez a választás esett, egy hatalmas démonról megszállott ember vetődött a templomba, ahol a püspök székhelye volt, és elkezdte nyilvánosan megvallani bűneit, amelyeknek tudatában volt. Összejöttek ekkor az Úr asztalának szolgálói imádkozva érte és szent igékkel szorongatva az ellenséget. Felkiáltott ekkor a megszállott száján keresztül a tisztátalan lélek, mondván: „Mi dolgod neked velem és velük? Azért jöttél, hogy kiszoríts ebből a lakhelyemből! Mit használ üres szavakkal dobálóznok? Attól félek én nagyon, aki e székben fog ülni; akárhol látom vagy hallom őt, nem merészelek ott megállni.” És folyton tajtékozva retentő szavakat és nyögéseket ismételt a démon, majd szörnyű, hosszú fogcsattogtatással végre távozott, épen hagyva az embert. Másnap napkelte előtt hírnök érkezett, mondva, hogy Adalbertet közegyetértéssel valóban püspöknek választották. Összefut a nép és a papság, dicsőítve és hálát adva az Úrnak, hogy megválasztását akarva-nem akarva megjósolta a gonosz lélek.

8. Közben – hazatérőben a szaracén háborúból – Veronába érkezett az uralkodók ékessége, tudniillik II. Ottó, akinek keze erős volt a csatában, apró természetben a legnagyobb kiválóság lakott; derék apjánál jobb uralkodó és (ahogy a hír járta) a legkeresztényibb császár mindenütt. Győztesként, egyszerűs mind legyőzöttként érkezett akkor oda, hogy sereget toborozzon, boszút akarva állni a győzelmével járó károkért, de nem sejtve, hogy kopogtat már közeli halála. Hozzá indult tehát a szláv csapat, jelentést hozva a herceg részéről, és előállította a megválasztott püspököt, kérve, hogy az ő keze erősítse meg a nép választását. Jogos kérésüket nagyon is elfogadva pásztorbot ad neki és (akinek szuffragáneusa⁵ volt) a magdeburgi érsekhez küldte, hogy szentelje püspökké.

Ő pedig urunk, Jézus Krisztus barátai, Péter és Pál ünnepén felszentelve nagy kísérettel lovagol édes hazájába. A ló azonban, melynek hátán ült, nem tajtékozó paripák módjára, nem is fűrgé futással lépkedett, aranytól és ezüsttől csillogó zablát sem hordott, hanem falusi módra, sodrott kenderkötél zablával irányítva lépkedett a rajta ülő tetszése szerint. Megérkeztek Prága szent városába, ahol egykor Vencel herceg uralkodott és végezte ragyogóan az Úr szolgálatában saját szolgálatát. Miután azonban istentelen fivére törétől ne-

⁵ Alávetett püspöke.

mes vértanúsággal végezte be életét, nyilvánvaló jelekkel és nagyszerű csodákkal igazolja érdemeit mind a mai napig. Itt az új főpap saruszíját megoldva mezítláb lép be a városba, majd alázatos és töredelmes szívvel róva le imádságát a lakosok nagy ujjongása közepette elfoglalta püspöki székét.

9. Püspökségének minden egyes napján hittel és hűséggel szolgálta az Urat, mégis sok ideje és meddő küszködése ment rá, hogy a keresztény értékrendre szoktassa a népet. Az egyház vagyonát négy egyenlő részre osztotta. Az elsőt a templom szükségleteire vagy díszítésére, a másodikat a klérus ellátására rendelte; a harmadikat a szegények seregének bőven áradó alamizsnájára szánta, a fennmaradó összegecskét tartva csak fenn saját használatára. Ezenkívül minden ünnepnapon rengeteg alamizsnás szegényt hívott meg, hogy jótékonyágában részesüljenek, áradó bőséggel szolgálva mindazzal, amire szükségük volt. Szokása volt még, hogy minden egyes nap magához vett három-négy embert, akiket az apostoli név tiszteletére étellel-itallal jól lakatott. Ritka volt azonban, hogy (ünnepnapokon kívül) a delelő nap azt látta volna, hogy bármit is eszik, és az éjfél sosem találta őt engedve már álmoságának. Ágya ridegen várta, tollpárna és takaró nélkül, nappal az emberek tekintetének kitéve, éjjel pedig vagy testvére, Gaudentius volt társa, vagy egy vakon született; rajtuk kívül, akik jól megszokott hálóterembeli társai voltak, senki negyedikként nem aludt a házban. Neki magának a puszta föld vagy vékony pokróc és (fejének támasztékaul) egy kő jelentette a hálólhelyet. Sosem ment teli gyomorral aludni és még mielőtt kipihente volna magát, felkelt a szokott imádságban való részvételre. Testét és a test izgága-ságát igen kemény böjtökkel törte le, és soha nem egyezett bele, hogy valamely kívánság úrrá legyen akarátán. Szemeinek kevés pihenést, fáradt lábainak semmi kedvezést nem engedélyezett.

10. Végiglátogatta a börtönöket és a fogvatartottakat is, akik sora hosszú, se-rege végtelen nagy volt. Senki sem ismerte nála jobban az ő házanépét, hogy kicsoda, hogy hívják és hol fekszik betegen, vagy hogy egészségüket visszanyerve hányukat várja az élet, hányat küld a halálba sorstól szabott órája. Az ő illő végtisztességük után, ha vetés ideje volt, leszaladt a mezőre és a vetés végeztével örömmel töltötte el, hogy kétkezi munkát végezve lett megélhetése. Majd fáradhatatlan vándorként járta végig a templomokat, az Úrnál közbenjárva alkalmatlankodó barátként sűrűn zörgetve az égi kapukat: hol hosszan térdepelve terjeszti elő kéré imáit, hol könnypatakkal öntözve szívének elhaló sóhajait. Kompletóriumtól egészen a primáig nem hagyta el beszéd a száját, az éjjeli szilenciumot pedig szerzetesi fogadalom mértékéig megtartotta. A prima után a lelkipásztori ügyeknek szentelte figyelmét, figyelmesen végighallgatva a megrabolt szegények, zarándokok és özvegyek jajszavait. Amikor pedig nem foglalták le mások ügyei, egészen a szentmi-

seáldozat bemutatásáig Dávid szavaival⁶ beszélgetett az Úrral; emberhez nem is szólt egy szót sem, míg az Úr asztalához nem állt és a Szentek Szentje felett áldozatként be nem mutatta az anyagi kenyeret. Ezután vagy kétkezi munkát végez, vagy a szent igék táplálékát izleli kedves udvari papjaival. Ezekben telt kedve a hosszú nappalokon, ilyeneken munkálkodott egész éjjel. Ezek voltak hát szokásai, ez a törekvése, ez szabott irányt életének.

11. Egyszer, mikor kompletórium után nekilátott szokásos imádságainak, egy szegény ember – akitől egy aljas rabló életén és épségén kívül mindent elvett – zörgetett be nyomorultul jajgatva a templom kapuján. Ennek hallatán, minthogy az erre szánt pénzből már nem maradt semmi, erősen gondolkodóba esett, mit is adhatna neki; s mivel semmi más nem jutott eszébe, belépve hálófülkéjébe, az egyetlen helyiségbe, mit magáénak mondhatott, elvitte innen a selyempárnát, melynek bíborhuzatát leszedve az egész házban elszórta a tollakat, majd a még ott fekvő koldus kiáltásaira visszasietve csomóba gyúrta az üres bíborhuzatot és a látogatókapu nyílásán át kidobva e bőséges ajándékkal töltötte meg a szegény kezét. E jótett szerzője titokban is maradt volna; ám Myzl, a ház gondnoka erősen keresni kezdte a szolgálkon a párnát, mire ő így csillapította le: biztosan nem ellenséges ember tette ezt, hanem valami nélkülöző; talán szüksége csillapítására vitte el.

12. E jótettek közben sem szűnt meg ontani igehirdető szavait; nem csupán magáért akart jó lenni, hanem sokakkal együtt akart részesedni az üdvösség örömeiben: mindenkinek felebarátja lett együtt szenvedve velük, és mindenkinél inkább a szemlélődésből merítette erejét. Úgy irányult a magasba, hogy felebarátjai gyengeségét nem nézte le, úgy volt közel felebarátai gyengeségeihez, hogy nem szűnt meg a magasba irányulni; úgy tudta megőrizni a titoktartás tapintatát, hogy megvolt benne mind a méltányosan bátorító irgalmasság, mind a szentségre szolgáló fegyelem. Ők azonban ellentétes akarattal a testi érzékiségbe süllyedve nem akarták követni a jó pásztort. Noha új módon legeltették őket égi javakban, a bűnösök seprőjével teltek el. Ő igyekszik, hogy zsenge vetését lelki segítséggel erősítse meg; azok sietnek, hogy ördögi támadásokkal lerombolják, amit épített. Ő arra készül, hogy megszabadítsa népét a démonok és bűnök fogságából; azok annál buzgóbban rögzülnek minden bűnben. Látta hát a püspök, hogy minden módon igyekeztek szembemenni az Isten törvényeivel; látta, hogy szívüket megkeményítve azon gondolkodnak, hogy nagy és újféle gaztetteket vigyenek végbe az Isten ellen; látta, hogy a lehető legjobb kormányzáson igyekvő karjá-

⁶ Ti. zsoldározza.

nak kudarca őt is jobban hátráltatja, mint amennyire a nép hasznára lenne. Megsiratja hát a bünt és keserű gyásszal kíséri a romlott nép pusztulását.

Végül azon gondolkodik, hogy jobb lenne távoznia, mint a vak és önfejtéséről pusztuló népre vesztegetni a fáradságot. Akik e dolog lefolyását az ő saját elbeszéléséből ismerik, azt mondják, három fő oka volt, hogy így cselekedett. Először (mint legsúlyosabb ügy): egy férfi több feleséget tartott; másodszor egyházi személyek botrányos házasságkötése; harmadszor pedig keresztények elfogása és eladása, akiket egy zsidó kereskedő vett meg átkozott aranyakon, a püspök pedig – mivel oly sokat vettek meg – nem tudott kiváltani. Álmában is megjelent neki az Úr ébresztgetve és szólva, hogy keljen fel könnyű szendergéséből. Ő így szólt hozzá: ki vagy, te oly parancsoló tekintélyű; miért kéred, hogy szakítsam meg pihenésem? Így válaszolt: én vagyok Jézus Krisztus, akit eladtak, és íme, újra eladnak a zsidóknak, te pedig még mindig szundikálsz? Ő pedig felugrasztva szívében csendesen meghányja-veti, mire vélje ezt a jelenést. A kérdés megoldásához odahívja társát, az előkelő Wilicót. Ő vált ki a többiek közül préposti tisztségben, őt vonta be minden döntésébe a szent férfiú. Mikor előadta neki a jelenést, őszinte szavakkal és gondolatokkal felelt neki e szelíd hős: „Amikor keresztényeket adnak el zsidóknak, ezt az eladást maga Krisztus szenved el, akinek teste és tagjai vagyunk, és aki mozgat minket.”

13. A szent püspök ezeket józanul megfontolva és szíve mélyéből hosszan sóhajtozva további hasonló esetektől tartott; így megfogadva a tanácsot, mit a fájdalom adott, Rómába megy és az apostoli szék főpapját kérdi gyötrődő panasszal, mit teygen népe ekkora válságában. „A rám bízott nyáj nem akar hallgatni rám és nem fog szavam azokon, akiknek szívét démoni rabszolgaság parancsszavai irányítják. Olyan ország ez, ahol igazságként a testi erő, törvényként az élvhajzászat érvényesül.” Erre az apostolutód így szólt: „Fiam, mivel nem akarnak téged követni, szabadulj attól, ami árt; hiszen érdemes legalább magadat nem elveszejtened, ha másoknál nem érsz el eredményt. Ezért tanácsom szerint szakíts magadnak időt elmélkedésre és költözz olyanok közé, akik nyugodt életet folytatnak édes és üdvös tanulmányok közt.” Ettől mint isteni választól fellelkesülve – mivel a szentekre váró örömkre áhítozott lángoló vágygal – elhatározta, hogy otthagyja szülőföldjét és az ismerős népeket. Az Urért akar felkerekedni, elindulni és mintegy új nap alatt szegény öregségben élni. Minden kemény és keserű próba édesnek tűnt neki szeretett Jézusáért; a bőkezű Krisztusért szűkös szegénységet viselni nem annyira megpróbáltatás, mint lángoló szerelem volt számára. Szándékának e megfontolása után ezüstöt bőven osztva a szegényeknek kiüríti a püspöki kincstárat.

14. Rómában tartózkodott pedig e napokban a később Isten kegyelméből uralkodó III. Ottónak édesanyja, a fenséges Teophanu császárnő, akinek szerető gondja volt a szegényekre és őszinte barátság fűzte a legnagyobb és Krisztust igazán kereső férfiakhoz. Megtudva, hogy Adalbert a világból száműzve magát, hogy imádkozhasson, egészen Jeruzsálemig készül utazni, szerét ejtette, hogy titokban bejusson hozzá és Krisztus szerelméért annyi aranyat ajándékozott neki, amennyit az Istennek kedves Gaudentius, a szent férfiú istenáldotta fivére alig tudott eltenni. Ezt még azon az éjszakán hűségesen elosztogatta a szegényeknek, és az utolsó dénárig túladva rajta semmit nem tartott meg magának. Ezután szolgálait hazájukba visszaküldve más ruhát öltött, és a málhacipeléshez szamarat véve három testvért társul választva nekivágott az útnak. Így azzal a szándékkal, hogy meglátogatja az Úr sírját Jeruzsálemben, Monte Cassino hegyére ment, melynek csúcsán kolostor áll, melyet e helyen elsőként a szerzetesek virága és dicsősége, a szent atya, Benedek kezdett építeni, és ott is töltötte – ahogy Gergely mézként áradó szava mondja – életének utolsó részét, és ő írta meg az igaz vallásosság példáját mindenkinek, aki hittel Krisztusban akar élni.

Itt, bár nem volt ismerőse, mégis, az Úr (mivel Ő látta, mi jön majd) gondviseléséből nagylelkű vendéglátásban volt része. Néhány nappal később, mikor folytatni akarta megkezdett útját, odalépett hozzá a hely apátja és vele együtt igen nevezetes férfiak, a következő tanácsot adva mintegy csodás módon. Így szóltak: Az út, melyet a boldogság keresésére kezdél meg, távol esik a helyes úttól és attól, mely az életre vezet. Nagy lélekre vall ugyan a mulékony világ zürzavarától való tartózkodás, de minden nap új helyre vándorolni már kevésbé dicséretes. Ahogy ugyanis a téli tenger állhatatlansága rossz a hajósoknak, úgy az egyik helyről másikra kóborlás is veszéllyel fenyegeti azt, aki így tesz. Így hát nem mi, hanem elődeink tanácsa és bátor férfiak példája mondják neked, hogy maradj helyben és annál szabadabban gyümölcsoztesd az égi kegyelmeket. Belátó hősünk ezt a tanácsot nem másként, mint Isten sugallataként fogadva úgy döntött, azon a helyen véget vet küszködésének és a tévelygő bolyongásnak.

15. Míg ezekről gondolkodik, meghíúsítja elképzeléseit az Isten, azt akarva, hogy kedves emberének vágyai egy kicsit többre terjedjenek, hogy így amennyivel most keserűbbek és elsőre küszködve megszerzettek, később annál édesebbek legyenek. Mert amint kedvvel elkezdené ott a szerzetesi életet, amint a legkisebbtől a legnagyobbig mindnyájuk szíve vágya ez lett, hirtelen szörnyű szó üti meg döbönt fülét. Így szólnak ugyanis hozzá: „Jó is, hogy velünk maradsz. Itt öltsd fel a szerzetesi ruhát; itt folytasd életed Isten tetszésére; nemrég épített új templomunkat is, mivel püspök vagy, fel tudod szentelni.” Ennek hallatára hősünk (akinek lelke amúgy is már régóta kavar-

gott) szájára ezt a választ adta a harag: „Vajon embernek vagy számárnak néztek, hogy miután gyermekeim gondjától mentesen megszűntem püspök lenni, most névleges püspökként szenteljem fel házatokat?” Nem is késlekedett, elindult lefelé a hegy lejtőin és mintegy kétnapi utat megtéve elért a nagy férfiúhoz, Nilushoz, akinek nemes érdeme a szerzetesi rendben új hajnalcsillagként ragyog az égbolton; az ő vezetése alatt és az isteni tanokban való oktatása nyomán igen sok csapat harcolt az Istenért. Mindannyian saját kezükkel keresve kenyerüket atyánk, Szent Vazul regulája szerint igyekeznek az égbe vezető lábnyomokat követni. Ettől a hírtől vezetve a szent öreg elé járul és térdre rogyva sokáig ontja könnyeit, választ és baráti vigaszt kérve tőle. Rátéekintve Nilus apát úr már első szavairól felmérte, milyen nagy érdemben jár Isten színe előtt: nem emlékezett rá, hogy mindaddig más, Krisztus szeretetétől ennyire fűtött ifjút látott volna. Így szólt: „Be is fogadnálak téged, édes fiam, ha e befogadás nem lenne nekem és enyéimnek káros, neked pedig a lehető legkevésbé hasznodra. Én ugyanis, ahogy e ruha és szakállviseletem tanúsítják, nem helybéli, hanem görög származású vagyok. A föld pedig, bármily kevéske is, melyen én és az enyéim lakunk, azok tulajdona, akik elől te nagyon is menekülsz. Ha – amit ha Isten is akarná, nagyon is szeretnék – együtt lalnál velünk, ők elveszik, ami az övéké; engem pedig kedves fiaimmal mindenestül kiűznek innen, míg te bizonytalan helyzetedből még bizonytalanabba kerülsz. Hanem fogadd hát meg az atyai tanácsot, és menj vissza, ahonnan jöttél, Róma városába. Miután a jó angyal vezetésével odaérsz, üdvözöld mindannyiunk nevében jó barátunkat, Leó apát urat, és vidd el neki levelünket, mely így szól: „Vagy – amit inkább akarnék – tartsd őt magadnál, vagy, ha ez bonyolultnak látszik neked, ajánld be őt helyettem a Szent Szabbasz apátjához.”

16. E reménytől megerősítve visszatér a megszentelt városba, a városok úrnőjéhez és a világ fővárosába, Rómába. Ezután kitartóan kérdezősködve, hogy melyik kolostor élén áll Leó apát, a járókelők elvezették a Szent Bonifác és Elek-kolostorhoz. Miután belépett és lehetőséget kap az apáttal beszélni, átadta az üdvözlöt és a levelet, melyet Nilus apát küldött. Ezt elolvastva, ahogy a hosszú gyakorlat tanította a jellemek kipróbálására, mielőtt befogadta volna őt, elmés módon mindent kiderített róla. Először méltatlankodást kezdett tettetni, arcát elfordítva faggatni, ugyan ki is ő és milyen a szándéka, nehéz és kemény dolgokat kilátásba helyezve és éles elmével kifürkészve belső indítékait. Ám a derék és terveiben állhatatos férfiút sem a kemény válasz megtörni, sem az eljövendő próbák zápora egyszer már megragadott szándékától visszahívni nem tudta. Leó apát pedig, mikor látta,

⁷ crevit usque ad *perfectum diem*, vö. Péld 4,17: „Az igaz ember útja, mint a hajnal pirkadása, egy-

hogy nemcsak hogy nem tudta eltéríteni szándékától, de a szörnyűségek halatára még inkább fellelkesült, megígérte neki, hogy be fogja fogadni. Úgy döntött azonban, hogy előbb találkozzon a megalázott főpásztor az apostol-utód úrral, hogy az oly szent atya véleménye és bíborosainak tanácsa határozza meg, mi történjék majd. Miután mindezek rendben megtörténtek, azon a napon, melyen az Úr megmosta és kendővel megtörölte tanítványai lábát, felvette a szerzetesi ruhát a szent püspök. Nagyszombaton, amikor feloldatnak a megkeresztelt katekumenek bűneik bilincsei, az ő fején is megoldják a kámzsát; majd a regula szabálya szerint a barátok sorába iktatva, minél keskenyebb ösvényt keresve kezdte még lángolóbban óhajtani Krisztust. A vele lévő barátok közül azonban ketten már régóta figyelve, hogy szerzetesnek állt, pajzsukat hátrahagyva rútol megfutottak. Egyedül Gaudentius maradt tehát meg az állhatatos férfiú példájánál, a szent férfival együtt követve a szerzetesi életmódot és a helyes fordulatot. Ő vér szerint és lélekben, kétszeresen is édestestvére volt, és gyermekkorától mindig hűségesen ragaszkodott hozzá.

17. Maga pedig teljes engedelmességgel és alázattal járva a testvérek között, a kísértő bűnök rohamai ellen rettenthetetlen újoncként felövezte magát. Tépelődéseiben mindig alázatos gyónásban keresve menedéket, nem szűnt meg titkos gondolatait lelki embereknek feltárni. Mikor végre elállt a kísértések zápora, az erények új aratására érett meg, és a bűnök feletti győzelem után a szokásosnál is fényesebben ragyogott fel. Szikrázó fényként haladt tehát előre, és egészen a nappal teljességéig növekedett.⁷ Apátja az engedelmesség olyan gyakorlatával ajándékozta meg, hogy a barátok konyhájának felszereléseit vigye vállán, és kézmosóvizükről is gondoskodjon. Így örvendezett minden testvére szolgálatában. Nem késlekedett mindeközben az irigy ellenség sem, hol nyílt rohammal, hol rejtett csapdákkal harcolva Isten embere ellen. Mikor (hol vízzel, hol borral teli) cserépedényt cipelt, az említett ellenség ravasz álnoksággal esést készít neki, úgy intézve, hogy a szétröpülő szilánkoktól a szent férfi arcát vérözön önti el. Míg ez sokszor megtörtént, ő pedig oly sok alkalommal kért földre borulva kegyelmet, végül figyelemre méltatta az ügyet zavarának megbosszulója, az Isten. Mert egy napon, mikor a testvérek asztalára készült vinni a bort, elgáncsolt lábbal ráesett az edényre, az edény pedig hatalmas eséssel zuhant a márványpadlóra. Hallja ezt messziről a monostor atyja, hallja minden testvér sorban, hogyan esik el a hős – ám nem tudták, hogy ennek az esetnek szerencsés kimenetele lesz. Olyan épségben találták ugyanis az edényt és hiánytalanul a bort, mintha

---

re világosabb lesz, míg *fényes nap* nem lesz.”

semmi esés nem történt volna. Máskor egy előkelő asszony érkezett monostorukba, hogy imádkozzék; és mikor felszólították, hogy náluk költson el szeretetlakomát, bevallja, hogy már hét éve nem ízlelt kenyeret. Ám ő felismerve, hogy az önmegtartóztatás e formája gyengeségére rögzült meg benne, odahozva egy kenyeret az üdvhozó kereszt jelét rajzolta rá, majd az épp étkező úrnőnek adta, mondván: „Leányom! Az én Uram, Jézus Krisztus nevében egyél kenyeret! Nem szabad megsértened a szent szeretetlakomát, mert hiszen az Ő szerelméért parancsolok rád, hogy fogadd el ezt a kis ételt.” E szóra a hittel telt asszony a kenyérajándékot megízelve, hálálkodva visszatér házába. Ezután pedig a közönséges ételeket fogyasztva azt meséli az embereknek, hogy egész élete megváltozott; és mindenki dicsőíti az Ūristent. Arról sem kell hallgatni, amikor egy bizonyos János (aki most a város prefektusaként közismert) lányát kegyetlen láz fájdalma kezdte gyötörni. Mikor Isten embere megszentelt kezével megérintette őt, parancsára teljesen elhagyta testét a gyengeség.

18. Ám a mainzi érsek, meglátva, hogy a szent főpap nyája pásztor nélkül jár, követeket küldött egy levéllel, akik által sürgetik az apostolutód urat a szent férfiú visszatérése ügyében. Össze is hívtak Rómában egy tanácskozást ez ügyben, és nagy vita indult mindkétfelől: azok részéről, akik féltek, hogy elveszítik a szerzetest és azok részéről, akik tekintéllyel bíró pásztorukat keresték itt. Mindkét fél sokáig küzdött egymással csatázó érvekkel: végül éppen hogy, de a követség vezetője érdemelte ki a kétséges győzelmet. Ez a férfi fivére volt a fejedelemnek,⁸ akinek földjén püspök volt ő, akiről a vita szólt. Akkor az apostolutód nem annyira szándékának, mint inkább az isteni jognak engedve ilyen választ adott: „Visszaadjuk, amit jogosan kérnek, bár e jó atyától már elfajzottak a fiak, és pedig a következő megkötéssel: ha hallgatnak rá, maradjon náluk és legyen pásztoruk, teremjenek alatta százszoros termést. Ha pedig nem hajlandóak eltérni megszokott gazságuktól, emberünk veszély nélkül térjen vissza és hagyja ott a gonoszok társaságát.” Mikor ezeket mondta válaszul, vége lett a tanácskozásnak, és az összejövetel feloszlása után ki-ki visszatért hazájába. Búsulnak a szerzetesek, a követek vidám szívvel és nagy ujjongással távoznak. Mikor útjukat megtéve Prágába értek, minden korú és nemű nép jön eléjük és mintha örülnének, úgy fogadták őt. Kezet adnak és megígérnek mindent, mint akik örülnek hazatérése felett, és tanítását követve teljesen meg akarnák javítani korábbi életüket.

---

⁸ II. (Jámbor) Boleszláv cseh fejedelem (967–999).

19. Ám kicsivel később hatalmába kerítette őket a tunya restség, és a prédikációkkal nem törődve mindenféle istentelenségre kerül sor. A régi vétkek emlékeitől kísértve ugyanis visszaesnek a testiségbe, és kárba vész a pásztor fáradozása és a jó atya gondos törődése. A többi között ez a gyászos és nyomorult gaztett esik meg: egy nemesember feleségét nyilvánosan megvádolják, hogy egy klerikussal paráználkodott. Amikor szülei barbár szokásuk szerint a házasságtörésért fővesztést kértek rá, ő elszalad szélsebesen, amíg szóval és futással el nem ér ahhoz, akit keresett: a püspökhöz. Ő pedig, mivel ki akarta szabadítani kezük közül az asszonyt, bezárta az apácák Szent György nevére és tiszteletére fölszentelt kolostorába, amit igen erős falak vesznek körül. Titokban a templomőrre bízta, erősen bízva benne, hogy nők között a nő fájdalomra vigaszt, az oltár védelme alatt pedig életére biztosítékot nyer. A bűnt is magára akarta vállalni, hogy vele mint a vétkek elkövetőjével valami nagy dolog történjen, tudniillik hogy a penitencia gyümölcsei által vagy az asszony életét mentse meg, vagy mindketten egyszerre elítélve haljanak meg. Ezzel a szándékkal, hogy a mártíromság koronájára törjön, meg is tette volna, amit akart, ha nem tartotta volna vissza bölcsen Wilico úr. Eközben istentelen kéz készít kardot és halált az elrejtett asszonynak: fegyveres katonákkal törtek be a püspöki udvarba. Fenygetőzve és kérkedő szavakkal keresik a püspököt, aki az isteni erkölcs és a törvényes rend ellenében akarná megvédeni a házasságtörő nőt. Mikor ő – épp szentségimádással töltve az időt – ezt meghallotta, mivel éjjel volt, a zsolozsmát elmondva megszakította a csendes elmélkedést, és kijött a templomból, amelybe bezárkózott. Ezután testvéreivel, akik vele voltak, békecsókot váltva így szólt: „Minden jót Nektek és imádkozzatok értem, nyomorultért Krisztushoz!” Innen a vértanúság lázában égve, nem lassúdó vággyal és léptekkel eléjük lépve mondta: „Ha engem kerestek, hát itt vagyok.” Egy azonban azok közül, akik mindig rosszat akarnak a jóknak, mindannyiuk nevében így válaszolt: „Hiába reménykedsz annyira a vértanúságban és a nemes vég dicsőségében! Biztos, hogy téves az a »szentség«, amelynek a mi vétkünck a feltétele. Nem teljesül az akaratod, hanem más történik, ami jobban fáj: mivel nem kaptuk vissza hamarabb ezt a szajhát, kézre kerítjük fivéreidet, akiken feleségükkel, gyerekeikkel és birtokaikkal bosszuljuk meg ezt a gaztettet!” Miközben a tomboló szláv ezt csaholta a püspöknek, íme, arannyal megrontott áruló került, aki a csapatból titokban kivonva hívja őket, kalauzként ajánlkozva megmutatja a házat, melyben az asszonyt őrzik és a ház örét is. Az ör pedig kezükbe kerülve hol fenyegetésektől, hol baráti rábeszéléstől kísértve sokáig állja a próbát, végül a halálveszélytől megrémülve átadja a (nem ezért rábízott) asszonyt. Elhurcolják szerencsétlent, hiába kapaszkodik az oltárba, és arra ítélik, hogy férje keze alatt szenvedje el büntetését. Mivel azonban ő,

mint igaz ember, ezt nem akarta megtenni, egy hitvány szolga kardjától megcsonkítva fejével fizetett a testével való visszaélésért.

20. Mikor a nép hitványságának ezekkel és a még ennél is nagyobb megnyilvánulásaival nem szállhatott szembe a tanító püspök szava, sír a jó pásztor, hogy a beteg nyájban a gyógyulás semmi jelét nem látja. Ezért, az ezután következő gonoszságok elől szemét becsukni kívánva, újra meglátogatja az édes Róma falait, és a pásztori gyeplőt a kolostor szeretetére cseréli. Megörülnek visszatértének a szerzetesek szent testületei, és kiélvezik szentségének szeretetét. Mindenki szerette ugyanis őt, de mindenki előtt apátja,⁹ aki élére is állította az összes szerzetesi csapatnak, mindjárt maga után. Ő azonban, megelégedve mindenkiből a silánnyal és legrosszabbal, amilyen nagy volt, annyival alacsonyabb rendűnek mutatkozott mindenkinél; amennyivel gazdagabb lelki kincsekben, az emberek szemében annál inkább mindig kicsinek és lenézettnek kívánt lenni. Apátja és a testvérek pedig azt mondják róla, hogy minden erényben végsőkig tökéletes, és a vértanúságon kívül tényleg szent volt. Így napról napra mindig újonnan, erősebbé növekedve az Isten szemlélésének csúcsaira mint legtisztább gerle szárnyalt. Az Úr pedig kinyilatkoztatni óhajtvá neki (akinek érdeme szeme előtt virult) látomásban megmutatja neki a mennyország két rendjét: az egyiket bíbor, a másikat fehér öltözetben, akiknek más megjelenésben azonos az érdeme és mind saját jutalmát kapja: mindkettőnek a Teremtő örök dicsérete az étele és itala. És szó hangzott neki, mondván: mindkettőjük között helyed van, az asztal vendégségében és a legszebb tisztségben is. Mikor az apátnak feltárta e látomást, nem sajátjaként, hanem miként szent Pál a saját kinyilatkoztatásának titkait, mintha más emberé lenne, meséli el. Ezt mondta: „Ismerek ilyen embert, akinek az Úr látomásban ilyen dolgokat tárt fel, és megígérte, hogy meg is adja neki ezeket.”

21. Épp ebben az időben Rómába látogatott a frankok királya, III. Ottó, a ragyogó császár legragyogóbb gyermeke. Gyermekevei tovaszálltával ugyanis, mikor már első szakállá pelyhedzett, érettsége és erénye évei számánál nagyobb, császári tekintélyt követelt neki. Róma pedig, mivel a világ fejének és a városok úrnőjének mondják és az is, egyetlen a városok közül, aki királyi hatalmat adhat; és mivel a szentek közül az elsőnek a testét dédelgeti ölében,¹⁰ méltányos is, hogy a földkerekség vezérét is itt kelljen kijelölni. Épp ezekben a napokban főpapja nagyon magas lázba esve testét a földnek, lelkét az égnek, mindkettőt saját Teremtője kezébe adta. Ottó király pedig,

⁹ Leó apát.

¹⁰ Ti. hogy Péter apostol itt nyugszik.

nagy sereggel átkelve az Alpok haván, Ravenna szent városa mellett jelölte ki királyi táborát. Ott kerülnek elé a levelek az üzenetekkel, miket Róma előkelői és a szenátori rend küld. Közvetlen megérkeztek, mikor még nem látszott a pápa halála, arról biztosítják, hogy egész bensőjükkel sóvárogva és a kijáró ujjongással várják őt; aztán, mikor az apostolutód halálakor mind neki,¹¹ mind nekik¹² igen nagy nehézségeik támadtak, először ezt jelentik be,¹³ majd királyi véleményét kérik, hogy kit tegyenek a helyére. Volt pedig a király kápolnájában egy Brúnó nevű klerikus,¹⁴ a világi műveltségben igen járatos és magának is királyi vér folyt ereiben; nagy tehetségű, de – ami kevésbé jó – a fiatal emberek hevesége is nagy volt benne. Miután (mivelhogy a királynak így tetszett) az idősebbek őt választották, Vulgsius mainzi érsek és társa, Hildebaldus püspök Rómába vezették. S hogy ezután a rómaiak tisztelettel fogadták, az erre kijelölt püspökök apostolutódként hirdették ki. A később odaérkező királyt is római módra, fényesen fogadták; azután mindenki nagy ujjongása között császári rangra is emelték. Örül az előkelőkkel a város köznépe is, a megvert szegénnyel ujjong az özvegyek serege, jogokat ad a népnek az új császár, jogokat ad az új pápa.

22. Ezekben az időkben e legkeresztényebb császár, akinek Isten szolgáira állandó és alapos gondja volt, sűrűn beszélgetett Szent Adalberttel, és bizalmas környezetében tartotta, szívesen meghallgatva, amit csak mondott neki. Ám Vulgsius érsek a régi panaszt szajkózva kéréssel fordul hozzá: ígéretet ígéretre halmoz, minden módon zaklatja, hogy visszavigye őt. Az éves római zsinaton is az egyházjogra hivatkozik, mindenki előtt kijelentve, hogy „jogosat kér”¹⁵: bűnös állapot, hogy minden püspökségnek „be van kötve a feje”, csak Prága özvegy, pástor nélkül; nyíltan követelte, hogy a jogosan kérők meghallgatást, az előzvegyült püspökség férjét nyerje el. Még a hazaútról is, mikor visszaindult hazájába, szüntelenül ugyanezt ismételteti szakadatlan leveleivel; nem is hagy fel ezzel, míg az apostolutód meg nem ígéri neki, hogy megteszi, amit akar. Elszomorodott hát Isten embere, hogy elhagyni kényszerül a kolostort; tudta ugyanis előre, hogy a népet, mely felé pástori gonddal volt adós, gonosz útvjáról senki sem térítheti le. Szomorú lelkét csak az vigasztalta erősen, hogy ha az ott rábízott lelkek között méltó gyümölcsöt teremni nem tudna, az idegenek és megkereszteletlenek közé küldve hittérítőnek áll. Így sok könnyű között elhagyva a testvérek kedves monostorát, az igen bölcs ítéletű Notherius¹⁶ püspök testvérrel elindul az Alpokon túlra.

¹¹ Ti. Ottónak.

¹² Ti. a szenátoroknak.

23. Mikor pedig már közel két hónapja utaztak, Mainzba érkeztek, ahol az itáliai tájakról visszatérve a császár időzött. Isten embere jó időt töltött vele, mert a császár hajlékának elmaradhatatlan, bizalmas látogatója volt. Nem azért volt ez így, mintha hatalmába kerítette volna valamiféle, a világ iránti rajongás, hanem mert kedvelte őt és édes beszéddel a Mennyei Atya iránt szeretetre akarta lobbantani. Így akár nappal, akár éjjel, ha a hely forrataga teret adott rá, szent rábeszéléssel fordult felé, arra tanítva őt, hogy ne nagy császárnak tartsa magát, hanem halandó emberként gondoljon magára, aki szépből hamuvá válik, rothadássá és férgek eledelévé lesz; férjük helyett szolgáljon az özvegyeknek, a szegények és kicsinyek atyjaként mutatkozzon; félje az Istent mint igaz és igazságos bírót, szeresse mint a megbocsátás bőkezű osztóját és az irgalom forrását; aggódva mérlegelje, milyen keskeny az út, ami az életre vezet és milyen kevesen vannak, akik belépnek rajta; a jötevőknek alázatban társa legyen, a gonosztevők vétkei ellen az igazság hevével keljen fel. Ehhez még sokat hozzáfűzve figyelmezteti kedves fiát, hogy vesse meg a jelen élet javait, szeressen az örök élet mellett dönteni, keresse a maradandókat, ne vesse bizalmát időleges és átmeneti dolgokba. Mindenkit, aki a király házában volt, szolgálattal szolgálva, mint aki mindenki szolgálja, úgy veszi kezébe mindenféle szennyesüket, és teljes alázattal látja el szolgálatukat. Éjszakánként is, amikor álmukat aludták, gondja volt rá, hogy lábbelijeiket összekészítse. Az ajtónállótól kezdve egészen a királyi ház fejéig mindenki cipőjét vízzel lemosta, majd tisztán visszatette a helyére. Efféleképp igen sok szolgálatot végzett a házban és minél alantasabbak voltak ezek, annál szívesebben szolgált velük az alázatért. Ám a szolgálatok elvégzője sokáig ismeretlenül, rejtve maradt, mígnem egyszer egy bizonyos Volpharius, a császár minisztere és kedvelt kamarása le nem leplezte a „szent tolvajt”.

24. Egy éjjel álmot is látott, mely ilyesféle volt: úgy gondolta, fivére udvarába ment, és az udvar közepén ház állt, csodáltnivalóan épített, fehérén ragyogó falakkal és tetővel; bent két ágy, egyik neki, másik fivérének szánva. Bár úgy tetszett, hogy mindkettő nagy tisztelettel bír, az ő ágya mégis messze meghaladta a másik összes dicsőségét, bíborban ragyogva és selyemdíszekkel borítva, fejrésznél pedig aranyfonalból szőtt vászonnal gyönyörűen koszorúzva. Fönt pedig a fejrésznél arany betűkkel írva: „A lány és jegyes saját ajándéka ez Neked.” Mikor egynémelyeknek rendre elmesélte a látomást, ezt mondták neki: „Meglásd, hogy Krisztus urunk segítségével vértanú leszel! A király lánya, aki királyi ajándékokat ad neked, ő az Ég Királynője, a

¹³ Mármint a levelek a pápa halálát.

¹⁴ Karintiai Ottó fia, később (996–999) pápa V. Gergely néven.

szentséges Szűz Mária.” Ezeket hallva hatalmas öröm fogta el, és szívének belső szobájába lépve hálát adott a szent angyalok szent Urának és a mindenható Krisztusnak, majd meghajtott fejjel és boldog elméje ujjongásával imádkozik a kegyelem Anyjához, aki a Király trónja mellett ül, mondván: „Dicsőség Neked, Mária, tengernek csillaga, aki kegyes úrnőként méltóztatál rám tekinteni, legalázatosabb szolgálóra!”

25. Éppen ekkortájt ment el Tours-ba, segítségül hívva a szent öreget, Márton. Betért Fleury-be is, mely város érdemessé vált arra, hogy hitvallónk és Benedek atya szent testét kebelébe fogadja; hogy ki is ő az Úrnak, azt itt vakkok visszanyert látása, sánták járása, süketek hallása és égi csodák ezrei is tanúsítják. Betelve e két, számára legkedvesebb atyával folytatott szent beszélgetésekkel, vidám lélekkel tér vissza a császár lakóhelyére. Ezután kezdi meg utolsó bizalmas beszélgetését a császárral, felfedve, hogy milyen szándékai vannak, és mit szeretne tenni, ha Isten is úgy akarja. Beszédje végeztével kölcsönösen békecsókot váltanak és – nem minden fájdalom nélkül – szétválnak a soha már meg nem ismételt ölelésből. A szent férfiú tehát kedves életét erősen a legkedvesebb Jézusnak ajánlva érseke akarata szerint elindult a hitehagyott nemzethez. Tudta ő, hogy tanácsának nem engedelmeskednek, de hogy engedetlen ne legyen, inkább elindult az elrendelt útra. Az is nagy reménységgel töltötte el lelkét, hogy ha fiainál nem is, de idegenek és barbárok közt lelkeket nyerhet meg. Sok nép lakott ugyanis körülöttük, akik körében vagy mártíromságot nyerhetett magának, vagy a keresztség kegyelmét nyújthatta önekik. Ám ez a leginkább bűnnel mocskolt nép, amelyhez menni kényszerült, nevének gyűlöletében hatalmas gaztettet követett el; mert szüleit (e nemes és kiváló embereket) szörnyű sebbel terítették le, fivéreit és fivéreinek gyermekeit – fiukat az ártatlan lányokkal – mind kegyetlen halállal sújtották: városaikat is tűzzel-vassal feldúlva, minden javaikat kézre kerítették. Ám egyik fivére, míg otthon ezek a szörnyűségek történtek, Boleszláv lengyel herceggel külföldön volt a császár hadi vállalkozásában; a herceg pedig (mert szent fivérét igen szerette) nagy ígéretekkel és baráti segítséggel vigasztalja őt.

26. Hősünk tehát azt gondolva, hogy e gaztettek miatt bezárult előtte az út, nem akart kudarcot vallani az odajutásban, hanem betért az előbb említett herceghez,¹⁷ mert az igen barátságos volt irányában, és ha azt akarta, hogy befogadják őt, követei révén felderíthette a helyzetet. Így is történt, és bizony ellene nagy méltatlankodással e haraggal és dühvel teli szavakat küld-

¹⁵ A rendeletek szokásos jogi formulája úgy szól, hogy „mivel a jogosat kérőtől nem szabad megtagadni a hozzájárulást...”.

ték, mondván: „Bűnösök vagyunk, a gonoszság népe, szörnyű¹⁸ kemény nyakú nép! Te pedig szent vagy, Isten barátja, igaz izraelita és Istennel minden a tiéd. Gonoszok társasága és közössége nem bír el ilyen nagy és szent embert! És mégis, honnan ez az új nép, hogy akiket annyiszor visszavertek, annyiszor elvetettek, nem egy, hanem sokféle szándékúak – újra felkeresi most a püspök? Tudjuk jól – ismétlik kétszer is –, hogy a jámborság máza alatt milyen hazugságot szónokol ez a »szentség«! Nem akarjuk őt, mert ha idejön majd, nem lelki üdvünkért jön, hanem a gonoszságok és jogtalanságok megtorlására, melyeket fivéreivel elkövettünk és elkövetni jól esett. Nincsen, aki befogadja őt, nincs egyetlenegy sem.” Ezeket és ezekhez hasonlókat hallva a szent püspökben annyira felfakadt az öröm nevetése, hogy szokott fegyelméből kevés híja, hogy erősen ki nem esett. Így szól: „Eltörted bilincseimet! Neked mutatom be áldozatul a dicsőséget és a dicséret áldozatát, mert az ő visszautasításuk megoldotta nyakamon a pásztori gond kötelékét és bilincset! Megvallom ma, ó jó Jézus, hogy egészen a Tied vagyok; Tiéd, örök erény Ura, a dicséret, hála és dicsőség! Nem akartad azokat, akik nem akarnak Téged, és akik az igazság útjáról a kívánságéra térnek le.”

27. Ezután a szörnyű barbárság és a pogány bálványimádók felé fenve és készítve prédikációja kardját, azt kezdte mérlegelni szívében, hogy vajon a litviceiek¹⁹ (akiket a keresztények kifosztása és a szegények romlása tett gazdaggá) vagy a poroszok (akiknek a has az istenük és kapzsiságuk halállal fonódik össze) vidékére menjen. Végül hosszú habozás után inkább az a szándék kerekedett felül, hogy mivel ez a tájék szomszédos és ismert az említett herceg számára, Poroszország istenei és bálványai ellen indul harcba. A herceg pedig, megtudva akarátát, hajót ad neki és az út békéjét biztosítandó, háromszor tíz katonával fegyverzi fel azt. Ő pedig először Gdansk városába megy, mely a herceg széles birodalmának szélén van és a tengerrel határos. Ott, mert jöttét az isteni irgalmasság termékenyvé tette, nagy embertömegek keresztelkednek meg. Ott, szentmiséket mutatva be ünnepélyesen, feláldozza az Atyának Krisztust, akinek nem sok nappal később magát fogja áldozatként felajánlani. Ami pedig megmaradt abból, amit ő és a megkereszteltek megosztottak egymással, megparancsolja, hogy gyűjtsék össze, és patyolattiszta kendőbe csavarva elviszi magával útravalónak.

28. Másnap mindenkitől elbúcsúzva hajóra és tengerre száll, és eltűnik szemük elől, hogy sose lássák többé. A hajóutat innen igen gyorsan megjárva,

¹⁶ Notker, Lüttich püspöke 972 és 1008 között.

¹⁷ Boleszláv.

csak pár napra rá partra száll, a hajó pedig visszafordul fegyveres őrségével. Ő maga a nyújtott jótéteményekért hálát adva szállítóinak és a szállítók urának, ott maradt két testvérrel, akik egyike Benedek presbiter volt, a másik szeretett és gyermekkorától fogva társa, testvére, Gaudentius. Akkor nagy hittel hirdetve Krisztust, belépnek a kis szigetre, mely egy kanyargó folyótól körülvéve kör formában tárult az odaérkezők elé. Odaérve pedig a hely birtokosai ökölrel üzték ki őket; és valaki, megragadva a csónak evezőjét, odaállt a püspök mellé, és ahogy épp zsoltárokat énekelt a könyvből, hatalmasat sújtott vállai közé. Kezéből kiütve a másik irányba repül a kötet, ő pedig kinyúlt tagokkal és fővel a földön elterült; ám hogy a leterített test külseje alatt a hívó elme mit gondolt ott belül, nyilvánvalóvá lett a szó szerve által a szív öröme. Így szólt: „Hálát adok Neked, Uram, mert még ha több nem is lesz, kiérdemeltem, hogy legalább egy ütést elszenvedjek az én Megfeszítettemért.” Aztán átkelve a folyó túlsópartjára, ott maradt szombatira. Miután pedig este lett, a falu ura átvezeti Adalbertet, Isten hősét a folyó másik oldalára, a faluba. Összegyűlik mindenfelől a tunya tömeg, és őrzöngő hangon, kutya mód csaholva várja, mi fog vele történni. Akkor szent Adalbert, kérdőre vonva, ki ő és honnan való, vagy mi okból jött oda, ilyeneket válaszolt erre szelíd hangon: „Szláv születésű vagyok, a nevem Adalbert, foglalkozásom: szerzetes, valaha püspöki rendű, mostani hivatalom a ti apostolságotok. Utunk oka a ti üdvösségetek, hogy süket és néma bálványitokat elhagyva megismerjétek Teremtőnket, aki az egyetlen, és akin kívül nincs más Isten; hogy nevében bízva életetek legyen, és kiérdemeljétek, hogy az égi örömök nem múltó hajlékaiban vegyétek el jutalmatokat” – így szent Adalbert. Ők azonban már jó ideje méltatlankodva és kiabálva káromló szavakkal fordulva ellene halállal fenyegetik. És rögtön megütve a földet botjaikkal, husángjaikkal csapásokat mérnek fejére és fogaikkal szörnyen acsarognak ellene, mondván: „Nagy dolog legyen már az is neked, hogy egészen eddig büntetlenül eljutottál; és amint a gyors visszafordulás az élet reményét, úgy egy kis késlekedés is a legyilkolás veszélyét hozza neked. Nekünk és ennek az egész királyságnak, melynek őrői vagyunk, közös törvény parancsol és egyetlen életrend; ti pedig, akik más és ismeretlen törvény alatt vagytok, ha nem távoztok még ma éjjel, holnap fejeteket veszítitek.” Így még az éjjel csónakba tették őket és oda visszavezetve öt napot maradtak az egyik faluban.

29. Míg azon a részen ezek történtek, íme a kolostorban, ahol ilyen nagyság²⁰ nevelkedett, egy megtértnek, Campanarius Jánosnak ilyeneket mutatott meg látomásban az Úr: az ég magasából, mintha repülne, egészen a földig

¹⁸ *Durae cervicis*. Nyilván a Kiv 32,9 „populus iste durae cervicis”-ére utal, bár az apparatus nem hoz „durus” lectiót.

jön le két kendő, fehér, mint a hó és minden szennytől és folttól mentes. Mindkettő fölemeli a földről terhét, azaz egy-egy férfit; mindkettő szerencsés futással átúszik a felhőkön és arany csillagokon. Egyikük nevét azon kívül, aki ezeket látta, nagyon-nagyon kevesen ismerik. Am nem tudni, hogy Nilus atya mit gondolt erről, de kedves sorokkal így szólítja meg ugyanezt a férfit: „Tudd meg, drága fiam, hogy barátunk, Adalbert a Szentlélekkel jár és jelen életét a legboldogabb véggel fejezi majd be.” Ugyanígy testvérenek, Gaudentiusnak is éjjeli álom mondta el talányba szöve, milyen események jönnek. Fölkelve tehát megkérdezi szeretett atyját, meg akarja-e hallgatni álmát. Ő pedig így felel: „Mondd el, amit láttál.” Így szólt: „Arany kelyhet láttam az oltár közepén, mégpedig borral félig telve volt ez, de senki sem őrizte. Így mikor inni akartam a borból, elém állt az oltárszolga és vakmerő tettemet valami parancsoló tekintéllyel megtiltotta, mert sem nekem, sem más embernek nem adná meg erre az engedélyt: azért, mert neked szolgálják azt fel holnap titokzatos lakomán. Míg ezt mondta, elszáll szememről az álom és remegő tagjaimat nagy bénultság szállja meg.” Így szólt: „Fiam, Isten vigye teljesülésbe ezt a látomást; csalóka álmokban nem szabad hinnie senkinek.”

30. Már felvirradt a bíbor napra, mikor tovább mennek és Dávid zoltárával siettetik²¹ útjukat, folyton megvallva, hogy az édes élet öröme Krisztus. Ezután a ligeteket és vaddal teli erdőket elhagyva, mikor a nap delelőre hágott, mezős tájra értek ki. Ott Gaudentius testvér misét mondott, szent szerzetesünk megáldozott, a szentáldozás után pedig az út fáradsalmát könnyítendő egy kis ételt vett magához. Szent olvasmányát és az azt követő zoltárt elmondva pedig fölkel a pázsitról és egy kőhajításnyira vagy nyíllövésnyire továbbmenve, egy helyen letelepedett. Itt elfogta az álom, és mivel a hosszú út fáradsága elcsigázta, a bódító álom kiöntötte rá teli bőségszaruját. Végül miután mindnyájan pihentek, utolérte őket a pogányok dühe és nagy rohammal rájuk törtek és mindannyiukat bilincsbe verték. Szent Adalbert pedig ott állva a megköötözött Gaudentiussal és a másik testvérrel szemben, így szólt: „Testvéreim, ne törjete le! Tudjátok, hogy ezeket az Úr nevéért szenvedjük el, akinek szentsége meghalad minden szentséget, szépsége minden ékességet, hatalma tévedhetetlen, hűsége egyedülálló. Mi lenne hát bátrabb dolog, mi szebb annál, mint drága életünk a legdrágább Krisztusért kiönteni.” Előugrik a tomboló csapatból a heves Sicco, és teljes erejéből lendítve hatalmas dárdáját, átszúrja szívét teljesen; a bálványok papjaként és az összeesküvők vezéréként mintegy kötelességből üti ezt az első sebet. Ezután odarohantak

---

¹⁹ Liuticensis

²⁰ Ti. Adalbert.

mind és sebet sebbel keverve töltik ki haragjukat. Kifolyik bíbor vére a mindkét oldalán nyílt sebeken; ő pedig szemét és kezét imában az égre emelve áll. Bő érként folyik ki a piros patak és a kihúzott dárdák hét hatalmas sebet tárnak fel. Ő bilincseiből feloldva kereszt módjára kitarja kezét és könyörgőn ontva imáit, saját és üldözőinek üdvösségéért kiált az Úrhoz. Így száll ki börtönéből ez a szent lélek; így fedi be a nemes test keresztte feszülve a földet; így, a sok vérrel életét is kiöntve élvezi végre boldog lakhelyét és a neki mindig legdrágább Krisztust. Ő szent és legboldogabb férfi, kinek arcán angyali ragyogás, szívében mindig Krisztus volt. Ő hitben erős és minden tisztességre legméltóbb, aki a keresztet, amit akarattal és szívvel mindig hordozott, akkor kezével és egész testével is átölelte! Odarohan mindenfelől fegyvereivel a szörnyű barbár nép, és mert őrzöngését még nem töltötte ki, elválasztja a fejet a nemes testről és levágja vértelen tagjait. A testet onnan szétküldve fejét karóra szúrták; és vidám kiáltozással dicsérve gaztetűket, visszatért ki-ki saját lakhelyére. Krisztus szent és legdicsőbb vértanúja, Adalbert pedig március 24-én szenvedte el ezt, amikor III. Ottó úr, a hívő és hírneves császár uralkodott a királyok felett, pénteken; tudniillik amelyik napon Jézus Krisztus urunk az emberért, ugyanazon a napon szenvedett ez az ember Istenéért – akié az irgalom mindörökké, dicsőség és uralom mindörökkön örökké. Amen.

UTÓSZÓ A *VITA SANCTI ADALBERTI PRAGENSIS EPISCOPI ET MARTYRIS* FORDÍTÁSÁHOZ

Jürgen Hoffman kritikai kiadása²² alapján dolgoztam, mely figyelembe veszi az újabban előkerült kéziratok variánsait is. A kritikai apparátust azonban csak olyan esetekben néztem meg, amikor a szöveg másodszori olvasásra sem volt érthető. Négy-öt ilyen hely ismeretében az a szubjektív benyomásom támadt, hogy Hoffman szélsőségesen érvényesíti a *lectio difficilior* elvét.

A fordításnál törekedtem a szó szerintiségre, legtöbbször akkor sem simítottam el az „éleket”, ha magyarul bevett kifejezés állt rendelkezésre. A „folyó másik *oldalát*” írtam pl. ha a latin a *parsot* használta, hiszen ha „partot” akart volna írni, kézenfekvő lett volna latinul a *ripa* stb.

Ezzel el is érkeztünk a stílus kérdéséhez. Még sosem talákoztam olyan egyenetlen stíllel, mint Canaparius latinsága. A rendkívül egyszerű, időnként tenyeres-talpasan vulgáris szöveget, mely természetesen folyik tollából, szinte minden második mondatban nagy nekigyürközéssel elkanyarítja olyan

²¹ Ti. „rövidítik”, múlatják az időt.

irányba, hogy a legemelkedettebb szentírási vagy vergiliusi helyre rímeljen, vagy egy ismert Horatius-rész szavait használhassa, esetleg a Szent Benedek-féle Regula szavaira futhasson ki a mondat. Példákat nem is írok, elég bárhol beleolvasni az életrajzba, és pár soron belül találunk ilyeneket. Ezután látványos visszazökkenéssel, szokott stílusában kezdi a következő mondatot, hogy aztán a következő adódó (vagy talán keresett) párhuzam kísértésének újra ne tudjon ellenállni. Ez mind stílusban, mind tartalomban olyan hektikus benyomást eredményez, mely még a szentéletrajz műfaját ismerők számára is feltűnő lehet. Hogy középkori példával vessük össze: Einhard Nagy Károlyról írott életrajza is kettős ilyen szempontból, de ő a stílusbeli szélsőséget tudatosan és lehatárolva alkalmazza: maga az életrajz *végig* egyszerű, és csak az Előszó latinsága fennkölt stílusú, bonyolult remekmű – ellenpontként éppen ebben az előszóban jegyzi meg, hogy nem verseng Ciceróval, sőt ő tulajdonképpen nem is tud rendesen latinul. Canaparius (vagy más változatban Campanarius) a háttérben marad, előszót nem ír; csak egyszer, az utolsó előtti fejezetben nyilatkozik meg, mint a Szent egykori szerzetestársa, aki látomásban kap figyelmeztetést Adalbert vértanúságáról. Nem mutatkozik meg Einhard módjára sem briliáns előszóval, sem szándékoltan baltával faragott mondatokkal írt életrajzzal: stílusában valószínűleg magát adja, és döntse el késői olvasója, hogy a nyíltan és burkoltan odacitált, sokszor odaráncigált idézetekkel, rárimelésekkel műveltségét akarta fitogtatni, vagy inkább Adalbert erényeit illusztrálni és hallgatóit tanítani. Én az utóbbit valószínűsítem, és remélem, hogy a fordítás szó szerintisége hűen visszaadja az eredetit, így magyarul is megvalósítva Canaparius szándékát.

---

²² HOFFMANN, Jürgen, *Vita Adalberti. Früheste Textüberlieferungen der Lebensgeschichte Adalberts von Prag* (Europäische Schriften der Adalbert-Stiftung-Krefeld, Band 2) (Essen 2005).

◆◆◆ ERDŐ PÉTER

Megjegyzések a házassági perek új szabályairól*

Ferenc pápa 2015. augusztus 15-én két *Motu proprio*t adott ki a házasság semmisnek nyilvánításáért folyó perek reformjáról. Az egyiket, a *Mitis Iudex Dominus Iesus* kezdetű¹ a latin egyház számára, a másikat, a *Mitis et Misericors Iesus* szavakkal kezdődött pedig a keleti katolikus egyházak részére. Az alábbiakban a *Mitis Iudex* szövegének sorrendjét követve kíséreljük meg áttekinteni és lehetőség szerint megválaszolni a dokumentum alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket különös tekintettel arra, hogy ez a *Motu proprio* 2015. december 8-tól már teljes egészében – tehát az 1983-as *Codex Iuris Canonici* szövegében elrendelt módosításokkal együtt – hatályba lépett.²

I. A RENDELKEZÉS CÉLJA ÉS KELETKEZÉSI KÖRÜLMÉNYEI

Az apostoli levél bevezetőjében Ferenc pápa bemutatja a rendelkezés célját és keletkezési körülményeit. Ezzel segítséget nyújt annak értelmezéséhez (vö. 17. k.). Mindenekelőtt röviden tudatosítja az Egyház, nevezetesen a pápa és a részegyházakat vezető főpásztorok *bírói hatalmának legitimitását*. Ezt a hatalmat a II. Vatikáni Zsinat nyomán³ a „kulcsok hatalmából”, vagyis az oldásnak és kötésnek abból a hatalmából vezeti le, melyet Krisztus Péternek (vö. Mt 16,19) és az apostoloknak (vö. Mt 18,15-18) adott.⁴ Ezt követő-

* A jelen írás a *Kánonjog* c. folyóirat 2016. évi számában sajtó alatt lévő tanulmány enyhén módosított változata.

¹ Latin és magyar szövegét lásd: FRANCISCUS, *Litterae Apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de causis ad matrimonii nullitatem declarandum reformantur*. FERENC PÁPA saját kezdeményezésre kiadott Az Úr Jézus, aki szelíd bíró kezdetű apostoli levele a házasság semmisnek nyilvánításáért folyó kánoni eljárás reformjáról az Egyházi Törvénykönyvben (hivatalos latin szöveg magyar fordítással, ford. Erdő P.; Budapest 2015).

² MP *Mitis Iudex*, 2015. augusztus 15., a bevezetés végén; magyarul: id. kiad. 11.

en egyértelműen *hitet tesz a házasság felbonthatatlansága mellett*.⁵ A dokumentum célja a *lelkek üdvösségének szolgálata* (vö. 1752. k.) érdekében „a házassági semmisségi eljárás reformja”,⁶ tehát nem a házassági kötelék felbontása vagy „bontóperek” bevezetése. Sőt, a *Motu proprio* célja, hogy a lelkek üdvösségének érdekében *pápai intézkedéssel* gyakorolja az Egyháznak azt a küldetését, hogy „védje a hit és a fegyelem egységét a házasság tekintetében, hiszen ez a keresztény család eredete és sarkköve”.⁷ Vagyis a házassági eljárás alapvető szabályozása továbbra sem a helyi egyházi hatóságok feladata, hanem egységes pápai törvény rendelkezik róla. Az ilyen eljárásjogi normák – és így a jelen *Motu proprio* előírásai – alól pedig az egyes megyéspüspökök nem adhatnak felmentést (vö. 87. k. 1. §).

Ugyanakkor a pápa a reform indokaként említi, hogy „igen sok hívő, aki lelkiismereti eligazítást keres, az Egyház jogi struktúráitól a fizikai vagy morális távolság miatt gyakran el van zárva”.⁸ Struktúrákon itt – mint a dokumentum bevezetésében közölt III. alapelvől is kitűnik⁹ – magukat a bíróságokat, illetve azok egyes szerveit kell érteni.

A rendelkezés indokaként hivatkozik a pápa a 2014-es rendkívüli szinodus résztvevőire is, akik a perek gyorsabb és könnyebb lefolytatását szorgalmazták.¹⁰ Mindezek alapján a pápa hangsúlyozza, hogy az új rendelkezésnek nem az a célja, hogy minél több házasság bizonyuljon érvénytelennek, vagyis nem a házasság érvénytelensége javára kíván jogkedvezményt (*favor*) biztosítani, hanem csak a perek gyorsaságát és méltányos egyszerűségét segíti. Ez azt jelenti, hogy a külső feltételek szerint megfelelően megkötött házasságot érvényesnek kell vélelmezni mindaddig, amíg az ellenkezője bizonyítást nem nyer (vö. 124. k. 2. §; 1108. k. 1. §). A külső feltételek szerint szabályosan megkötött házasságot megillető jogkedvezmény abban is kifejezésre jut, hogy az érvénytelenség bizonyításában a *Motu proprio* ellenzi a felületeséget és célnak tekinti „a szent kötelék igazságának lehető legjobb védelmét”.¹¹ A házassági kötelék igazságának tiszteletben tartása olyan fontos a törvényhozó számára, hogy bár elismeri annak lehetőségét, hogy az érvénytelenséget közigazgatási eljárásban állapítsák meg, ennek alkalmazásától mégis eltekint, és ragaszkodik ahhoz, hogy a házassági semmisségi ügyeket *bírói úton* tárgyalják, mivel a kötelék igazságának védelme a perrendtartás

³ Const. dogm. *Lumen Gentium* 27.

⁴ MP *Mitis Iudex*, bevezetés 1. bekezdés; magyarul: id. kiad. 7.

⁵ Uo. bevezetés 2. és 4. bekezdés; magyarul: id. kiad. 7.

⁶ Uo. bevezetés 4. és 5. bekezdés; magyarul: id. kiad. 7.

⁷ Uo. bevezetés 5. bekezdés; magyarul: id. kiad. 7.

⁸ Uo.

⁹ Magyarul: id. kiad. 9.

¹⁰ Uo., vö. SYNODUS EPISCOPORUM, III COETUS GENERALIS EXTRAORDINARIUS, *Relatio Synodi* nr. 48.

¹¹ MP *Mitis Iudex*, bevezetés 7. bekezdés; magyarul: id. kiad. 9.

garanciái révén jobban biztosítható.¹² Visszatekintve a Püspöki Szinódus 2014-ben tartott rendkívüli és 2015-ben tartott rendes általános ülésére, megállapíthatjuk, hogy akik ilyen ügyekben közigazgatási eljárást javasoltak, egymástól jelentősen eltérő és részleteiben nem kiérlelt elképzeléseket fogalmaztak meg, így a közigazgatási eljárás alkalmazása tekintetében egyértelmű többségi vélemény nem alakult ki.¹³

A *Motu proprio* összeállításának alapelvei, melyeket a dokumentum bevezetése nyolc pontban sorol fel, egyben a szöveg magyarázatának kötelező irányelvei is (17. k.), hiszen a törvény célját és a törvényhozó általános kormányzati irányvonalát, vagyis a törvényhozó szándékát fejezik ki.

Az alábbiakban az alapelveket az eljárásra vonatkozó kánonok új szövegével és a *Motu proprio* végén található eljárási szabályzattal egybevetve mutatjuk be a házassági semmisségi perek szabályozásában megjelent legfőbb újdonságokat. Egyben megkísérlünk választ adni néhány értelmezésükkel és alkalmazásukkal kapcsolatos kérdésre is.

II. A KÉT EGYBEHANGZÓ ÍTÉLET SZÜKSÉGESSÉGÉNEK MEGSZŪNÉSE

Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv 1682. kánonjának 1. §-a szerint ahhoz, hogy a házasság érvénytelenségét kimondó ítélet végrehajtható legyen, és új házasságot lehessen kötni, két egybehangzó ítéletre volt szükség. Ezért – bármely fokon született is – a semmisséget megállapító első ítéletet *hivatalból fel kellett terjeszteni* a fellebbviteli bírósághoz. Ez a megoldás szokatlan volt az egyházi perjogban, és újdonságnak számított az 1983-as kódexben. Azelőtt ugyanis a *kötelékvédőt terhelte automatikusan a fellebbezés kötelezettsége* a házasság érvénytelenségét kimondó első ítélet ellen. Ezt írta elő még az 1917-es Egyházi Törvénykönyv 1986. kánonja is.¹⁴ Annak rendelkezése XIV. Benedek pápa 1741. november 3-án kiadott, *Dei miseratione* kezdetű konstitúciója 8. §-án alapult,¹⁵ amely így kívánt véget vetni a házassági perek körül előforduló visszasságoknak. A mostani enyhítés tehát eltörlti az 1983-as előírást, amely már nem a kötelékvédő fellebbezését kívánta meg kötelezően, hanem a másodfokra hivatalból történő felterjesztést. A kötelék-

¹² Uo.

¹³ Vö. Synodus Episcoporum, XIV Coetus Generalis Ordinarius, La vocazione e la missione della famiglia nella Chiesa e nel mondo contemporaneo (Instrumentum laboris, Città del Vaticano 2015) nr. 115: „Circa la doppia sentenza conforme, larga è la convergenza in ordine al suo superamento, fatta salva la possibilità di ricorso da parte del Difensore del vincolo o di una delle parti. Viceversa, non riscuote unanime consenso la possibilità di un procedimento amministrativo sotto la responsabilità del Vescovo diocesano, poiché alcuni ne rilevano aspetti problematici. Diversamente, c'è maggiore accordo sulla possibilità di un processo canonico sommario nei casi di nullità patente.”

védő korábbi automatikus fellebbezési kötelezettsége már az 1983-as kódex hatályba lépésével megszűnt. Így ezentúl a semmisséget kimondó elsőfokú ítélet, ha nem fellebbez ellene senki, már végrehajtható. Ilyenkor azonban az új házasság megkötése előtt meg kell tartani az 1630-1633. kánonban említett határidőket, amelyek az esetleges fellebbezés számára rögzítésre kerültek. Alapvető, hogy a fellebbezést „az ítélet kihirdetéséről való értesüléstől számított hasznos tizenöt nap záros határidőn belül” kell bejelenteni (1630. k. 1. §). Ezt a határidőt kell tehát megvárni, mert ezalatt még fellebbezés jelenthető be. Ha pedig az ügy további fokon folytatódik, az ítélet még nem végrehajtható. Ennek a határidőnek a megtartása az 1679. kánonnak a *Motu proprio*ban meghatározott új szövege (1679n. k.) szerint is kötelező.

A két egybehangzó ítélet szükségességét a II. Vatikáni Zsinat után az Apostoli Szentszék az Amerikai Egyesült Államok,¹⁶ majd néhány más ország vonatkozásában is ideiglenesen feloldotta. Mivel azonban ezt követően tömegesen jelentek meg az érvénytelenséget kimondó ítéletek, és erős volt a mechanikus, felületes ügyintézés gyanúja, ezt az engedélyt a Szentszék később nem újította meg. A dokumentummal és az azt követő gyakorlattal szemben az egyik kifogás az volt, hogy az érvénytelenség kimondásához a bíró részéről csupán „túlnyomó bizonyosságot” (*praevalens probationum indiciorumque momentum*) kívántak, ami kevesebbnek tűnt az egyetemes jog által megkövetelt „erkölsi bizonyosságnál”.¹⁷ Amikor XVI. Benedek pápa péteri szolgálatának végén a Rota Romana dékánja kérésére a Rota előtt hozott házassági ítéletekre nézve a két egybehangzó ítélet szükségességét három évi időtartamra feloldotta,¹⁸ ezzel olyan precedens keletkezett, amely Ferenc pápa szolgálatának kezdetén kézenfekvővé tette, hogy a perek gyorsításának lehetőségét világegyházi szinten is ebben az irányban keressék.

Új házasságot azonban azok a felek, akiknek házasságát az ítélet érvénytelenné nyilvánította, mégsem köthetnek azokban a – viszonylag ritka – esetekben, amikor maga az ítélet vagy a helyi ordinárius rendelkezése ezt eltiltja (1682n. k. 1. §). Ilyen tilalomra – mint ismeretes – többnyire olyankor kerül sor, amikor a házasság érvénytelensége olyan tény miatt nyer megállá-

¹⁴ Vö. SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, Instr. *Provida Mater*, 1936. augusztus 15., in AAS 28 (1936) 313-361, art. 212 § 1-2. A házassági semmisségi perekben való fellebbezési fegyelem fejlődéséhez lásd: EGAN, E. M., *Appeal in marriage nullity cases: two centuries of experiment and reform*, in *Monitor Ecclesiasticus* 107 (1982) 79-94; LLOBELL, J., *Prospettive e possibili sviluppi della Dignitas connubii sull'abrogazione dell'obbligo della doppia sentenza conforme*, in *Periodica de Re Canonica* 104 (2015) 237-284.

¹⁵ Kiadása: BENEDICTUS XIV, Const. *Dei miseratione*, 1741. november 3., in GASPARRI, P. – SERÉDI, I. (ed.), *Codicis Iuris Canonici*. Fontes I-IX (Romae 1923-1939) I, 695-701, nr. 318, 8. §: 698; lásd még Uó., Ep. encycl. *Nimiam licentiam*, 1743. május 18., uo. 790-795, nr. 337, 7. §: 792-793;

pítást, amely valamelyik fél házasságkötésre való tartós képtelenségét okozza.¹⁹

Amikor az ítélet kihirdetése után a fellebbezési határidő letelt, de fellebbezést nem nyújtottak be, az ítélet végrehajthatóvá válik. Ebből adminisztratív teendők adódnak. A bírósági helynöknek azonnal közölnie kell az érvénytelenséget megállapító ítéletet a házasságkötés helyének ordináriusával (1682n. k. 2. §), aki köteles elrendelni, hogy az érvénytelenség megállapítását és az esetleges házasságkötési tilalmakat a házassági és kereszteségi anyakönyvekbe bejegyezzék (uo.). Ezért nem elegendő, ha az ítéletet az érintett plébániákkal a bírósági helynök közli. Ő ugyanis a plébániák felett közigazgatási (végrehajtó) hatalommal nem rendelkezik, ezért anyakönyvi módosításra sem adhat utasítást.

Mindez rendkívül időszerűvé teszi a *kötelékvédő* hozzáértő és lelkiismeretes munkáját. Továbbra is hatályban van az az előírás, amely szerint a kötelékvédőnek „feddhetetlen híru, kánonjogi doktorátussal vagy licenciátussal rendelkező, okosság és igazságszeretet tekintetében kipróbált” klerikusnak vagy világinak kell lennie (1435. k.). Jogait a házassági semmisségi perekről szóló új kánonok tartalmazzák (1677n. k.; 1676n. k. 1-2. §; 1680n. k. 1. §). Nyilvánvaló tehát a kötelékvédő erkölcsi – és így alapjában véve jogi – kötelezettsége is, hogy amennyiben a házasság érvénytelenségét kimondó ítéletet nem látja megalapozottnak, fellebbezést nyújtson be ellene.²⁰ Ezt jelenti ugyanis a kötelék védelme, ami tisztségének lényege. Ezt újabban Ferenc pápa is megerősítette, amikor az Apostoli Signatura plenáris ülésén 2013. november 8-án kijelentette, hogy a kötelékvédő köteles fellebbezni akár a Rota Romanához is az olyan döntés ellen, amelyet a házassági kötelék igazságával szemben sérelmesnek tart.²¹ Ugyanő később is megismételte ezt, például a Pápai Gergely Egyetem Kánonjogi Fakultásához intézett beszédében 2015. január 24-én.²²

Megjegyzendő, hogy a *Mitis Iudex* a fellebbviteli fokon is lehetővé teszi az eljárás meggyorsítását, mivel elrendeli, hogy a felsőbb bíróság *határozatban* erősítse meg az előző fokon hozott ítéletet, „ha a fellebbezés nyilvánvalóan pusztán halogató jellegűnek tűnik” (1680n. k. 2. §). Eddig erre csak a házasság érvénytelenségét kimondó ítélet után volt lehetőség (az 1682. k. 2.

Uo., Const. *Si datam*, 1748. március 4., uo. II, 132-142, nr. 385. Vö. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab eminentissimo Petro Card. Gasparri auctus* (Romae 1917) 550; SZUROMI Sz. A., *The Effect of Pope Benedict XIV Canonical Works on the Ecclesiastical Process Law* (előadás a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kánonjogi Posztgraduális Intézetének XVIII. Nemzetközi Kánonjogi Konferenciáján, 2016. február 8.), in *Folia Theologica et Canonica* (sajtó alatt).

¹⁶ CONSILIIUM PRO PUBLICIS ECCLESIAE NEGOTIIS, *Novus modus procedendi in causis nullitatis matrimonii approbatur pro Statibus Foederatis Americae Septentrionalis*, 1970. április 28., nr. 21, in

§ régi szövege szerint). Most a negatív döntést is meg lehet így erősíteni. A pusztán halogató jelleget azonban csak konkrét indokok alapján lehet megállapítani (vö. 1617. k.), különben sérül a fellebbező fél védelemhez való joga.²³

III. HÁZASSÁGI KÖTELEKI PEREK EGYETLEN BÍRÓRA BÍZÁSA

A CIC 1425. kánonja 1. §-ának 1. pontja értelmében a házassági köteleki perek hármasságúnak vannak fenntartva. Ez a kánon általános elvként továbbra is hatályban van, de a megyéspüspök lehetőséget kapott, hogy az *első fokú* házassági pereket egyetlen bíróra bízza, akinek klerikusnak kell lennie.²⁴ Ehhez a dokumentum figyelmeztetésként hozzáfűzi, hogy kerülni kell minden lazaságot a bírói munkában. Erre pedig a püspöknek kell felügyelnie. A püspök jogát, hogy maga döntse el, hogy egyes bíróra vagy három bíróra bízza *első fokon* a házassági pereket, újdonságnak kell tekintenünk. Korábban is megvolt ugyanis a lehetőség arra, hogy a püspök az ügyet egyetlen klerikus bíróra bízza, de ehhez a püspöki konferencia engedélyére volt szükség (1425. k. 4. §²⁵). Most a püspök ehhez külön engedélyre nem szorul.²⁶ Létezik viszont egy jelentős jogi korlátozás, amely a *Mitis Iudex* keretében kihirdetett új házassági eljárási kánonokban található (1673n. k. 4. §). Eszerint „a bíróságot vezető püspök” csak akkor bízhatja egyetlen bíróra az ilyen ügyeket, *ha nem lehet* társas bíróságot alakítani. Még ebben az esetben is szem előtt tartja a törvényhozó azt a lehetőséget, hogy az egyházmegye peres ügyei nem az egyházmegyén belül a megyéspüspök által alapított bíróságok előtt folynak, hanem, ha a püspök úgy dönt, más közeli, egyházmegyei vagy egyházmegyeközi bíróság előtt (1673n. k. 2. §). Így tehát az a kérdés is felmerül, hogy a „bíróságot vezető püspök” melyik egyházmegye püspöke. Azé-e, ahová az ügy a rendes illetékességi jogcím szerint tartozna, vagy azé, amelynek a területén a ténylegesen eljáró bíróság működik. A „bíróságot vezető püspök” kifejezés használata az utóbbi esetre utal. Fennáll a lehetősége annak, hogy a püspök a házassági ügyeket általában egy bíróra bízza, de az is lehetséges, hogy valami miatt csak adott esetekben indokolt,

GORDON, I. – GROCHOLEWSKI, Z., *Documenta recentiora circa rem matrimonialem et processualem I (Romae 1977) nr. 1380-1428.*

¹⁷ PONTIFICIUM CONSILIIUM DE LEGUM TEXTIBUS, Instr. *Dignitas Connubii*, 2005. január 25., in *Communicationes* 37 (2005) 11-92, art. 247 § 2; magyarul: TÖRVÉNSZÖVEGEK PÁPAI TANÁCSA, *Dignitas Connubii instrukció az egyházmegyei és egyházmegyeközi bíróságok által a házassági semmisségi ügyek elintézése során megtartandó szabályokról* (Római Dokumentumok XXX) (Budapest 2005) 60; vö. BIANCHI, P., *Commento*, in DEL POZZO, M. – LLOBELL, J. – MIÑAMBRES, J. (a cura di), *Norme procedurali canoniche commentate* (Roma 2013) 477; ZANNONI, G., *Evento coniugale e certezza morale del Giudice. L'interpretazione „vitale” della norma* (Studi Giuridici 116) (Città

hogy egyes sajátos ügyeket egyetlen bíróra bizzon. Ez utóbbi lehetőséget az 1673. kánon új szövegének 3. és 4. §-a alapján külön is hangsúlyozza a Rota Romana által kiadott segédanyag, mely a *Mitis Iudex* alkalmazását kívánja megkönnyíteni.²⁷ Az egyetlen bíróra való rábízás joga a megyéspüspököt illeti, nem pedig a bírósági helynököt. Ámde – mint egyes szerzők hangsúlyozzák – ennek a döntésnek a meghozatalát a püspök delegálhatja a bírósági helynöknek. Akik ezt a nézetet vallják, ezt azzal indokolják, hogy az ügynek az egyes bíróra való rábízása mintegy közigazgatási intézkedés.²⁸ Ez ellen a magyarázat ellen szólhat esetleg, hogy a pápai *Motu proprio* kifejezett szándéka a megyéspüspök személyes bírói felelősségének hangsúlyozása. A peren belüli bírói határozatok nem a végrehajtói, hanem a bírói hatalom cselekményei. Itt azonban olyan különleges döntésről van szó, amely a pert megelőzi, sőt a bíróság megalakításával kapcsolatos. Megjegyzendő, hogy a házassági ügyek egyetlen bíróra bízása esetén az 1673. kánon új szövegének 4. §-a lehetőség szerint két (vö. 1424. k.) ülnök szerepeltetését kívánja az egyetlen bíró mellett. Ez a bíró választhatja meg az ülnököket, azok közül a személyek közül, akiket erre a feladatra a püspök jóváhagyott, és akiknek kipróbált életűnek, valamint a jogi vagy a humán tudományokban jártasnak kell lenniük. Mindez hallgatólagosan feltételezi viszont, hogy ezeknek a személyeknek nincs kánonjogi doktorátusuk vagy licenciátusuk, hiszen ha – legalább kettőnek közülük – volna, nem lenne lehetetlen a társas bíróság megalakítása. Az ülnök feladata, hogy segítse a bírót az ügy megfelelő vezetésében és a bizonyítékok értékelésében. Nem vehet viszont részt az ítélet meghozatalában, főként pedig nem szavazhat arról.²⁹ Az ülnök lehet klerikus vagy világi (akár nő, akár férfi), mert a jogszabály e tekintetben semmilyen kötöttséget nem tartalmaz.

Hazánkban az egyházmegyéknek saját bíróságuk van. Csupán kivételképpen találunk olyan egyházmegyét, amely ügyeit általános döntés alapján egy szomszédos egyházmegye bíróságára bizza. Ámde a szomszédos egyházmegyei bíróság is – természetesen – számos kinevezett bíróval rendelkezik. Az elsőfokú házassági perekben mindenütt lehetőség volt a háromtagú bírói tanács megalakítására. Tehát az ilyen tanács alakításának lehetetlensége, amely az egyetlen bíróra bízás feltétele volna, nálunk nem áll fenn.

---

del Vaticano 2015) (az erkölcsi bizonyosság problémáinak újabb áttekintése). A legújabb előírás is hangsúlyozza az erkölcsi bizonyosság szükségességét a fenti értelemben: MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 12. cikkely; magyarul: id. kiad. 29.

¹⁸ SECRETARIA STATUS, Rescriptum ex audientia, 2013. február 11, nr. 1 (hároméves felhatalmazás), in DEL POZZO – LOBELLO – MIÑAMBRES 216 („Le sentenze rotali che dichiarano la nullità del matrimonio siano esecutive, senza che occorra una seconda decisione conforme”). Eszerint már világos volt, hogy nem csupán újabb ítélet nem szükséges az elsőfokú döntés végrehajthatóságához, hanem az ítéletet megerősítő „határozat” – *decretum* – sem.

¹⁹ Vö. *Dignitas Connubii* art. 251 § 1-2 és art. 301; magyarul: id. kiad. 62 és 72.

Másodfokon a házasság semmisségéről szóló ügyeket az érvénytelenség terhe alatt *mindig háromtagú bíróságnak* kell tárgyalnia és eldöntenie (1673n. k. 5. §). Az ítélet ennek hiányában orvosolhatóan semmis lesz (1622. k. 1; 1623. k.).

IV. AZ ILLETÉKES BÍRÓSÁG

Az eddigiekben (1673. k.) a házassági semmisségi perekben illetékes volt a házasságkötés helyének bírósága,³⁰ valamint az alperes lakóhelyének vagy pótlakóhelyének bírósága.³¹ A felperes lakóhelyének bírósága és a bizonyítékok többsége összegyűjtési helyének bírósága csak bonyolult és időigényes feltételek teljesülése esetén tárgyalhatta az ilyen ügyeket. Ehhez képest az 1672. k. új szövege egyszerűbb és egyenrangú illetékességi jogcímekeket sorol fel. Továbbra is illetékes a házasságkötés helyének bírósága, de egyaránt illetékes bármelyik vagy mindkét fél lakóhelyének vagy pótlakóhelyének (vö. 102. k. 2. §) bírósága is, továbbá annak a helynek a bírósága, ahol a bizonyítékok többségét ténylegesen össze kell gyűjteni. Ez utóbbi bíróságok előtt is minden további feltétel, engedély vagy beleegyezés nélkül elkezdhető a per. Ez lehetséges tehát akkor is, ha például a felperes az alperestől különböző püspöki konferencia területén rendelkezik lakóhellyel vagy pótlakóhellyel. Ennek menekültek vagy kivándorlók esetében különleges gyakorlati jelentősége van.³² Ugyanígy nem szükséges semmilyen előzetes vélemény vagy beleegyezés a bizonyítékok többsége szerinti bíróság igénybevételéhez sem. Ha esetleg a per során kiderül, hogy mégsem annak a bíróságnak a területén gyűjthető össze a legtöbb bizonyíték, ez sem jelent orvosolhatatlan semmisséget, hiszen a területi illetékesség jogcímeinek hiánya csak viszonylagos illetéktelenséget okoz (1407. k. 2. §). Ha a bíróság illetéktelensége viszonylagos, a cselekmények és az ítélet érvényesek lesznek, mivel ilyenkor a bíró joghatósága magánál a jognál fogva kiterjesztődik (1619. k.), feltéve hogy magánérdeket érintő ügyről van szó. Mivel azonban a házasság érvénytelenségéről szóló perek közérdeket érintenek (1691n. k. 3.§), ezért az ítélet orvosolhatóan semmis lesz (1622. k. 5). Az ítélet ellen semmisségi panaszt a ki-

³⁰ Vö. 1432. k.; *Dignitas Connubii* art. 56; magyarul: id. kiad. 23-24.

³¹ AAS 105 (2013) 1153.

³² AAS 107 (2015) 193; vö. DANIEL, W. L., *The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of „Manifest Nullity” of Marriage*, in *The Jurist* 75 (2015) 539-591, 555.

³³ Vö. BEAL, J. P., *Mitis Iudex Canons 1671-1682, 1688-1691: A Commentary*, in *The Jurist* 75 (2015) 467-538, 510-511.

³⁴ MP *Mitis Iudex*, bevezetés II. alapelv; magyarul: id. kiad. 9.

³⁵ Vö. már PAULUS VI, MP *Causas matrimoniales*, 1971. március 29., nr. V, § 1, in AAS 63 (1971) 443.

hirdetésétől számított három hónapon belül lehet betervezni. Ennek elteltével a semmisség orvoslódik (1623. k; 1626. k. 2. §).

Az illetékességi jogcímeknek a korábbinál szabadabb meghatározása mögött főként az a törekvés áll, hogy az ügyeket fizikailag minél közelebb lehessen intézni ahhoz a helyhez, ahol az érintett személyek élnek.³³

V. A PÜSPÖK SZEMÉLYES BÍRÁSKODÁSA

A *Motu proprio* a II. Vatikáni Zsinat tanításának végrehajtásával indokolja annak szükségességét, hogy a püspök néha személyesen lássa el a bírói tevékenységet egyházmegyéjében.³⁴ A jog eddig is hangsúlyozta, hogy az egyházmegyében az első fokú bíró a megyéspüspök, aki bírói hatalmát személyesen vagy mások által gyakorolhatja (1419. k. 1.§). Ugyanakkor a megyéspüspök köteles bírósági helynököt és egyházmegyei bírókat kinevezni (1420. k. 1. §; 1421. k. 1. §). A kánonjog azonban a legutóbbi időkben is hangsúlyozta, hogy a püspök általában lehetőleg ne gyakorolja személyesen a bírói feladatot.³⁵ Ennek a korábbi rendelkezésnek egyik oka lehetett az a körülmény, hogy a bíró többnyire jogvitát dönt el. Ezért szinte szükségszerű, hogy legyenek olyanok, akiknek nem ad igazat, és akik ezért esetleg neheztelnek vagy elégedetlenek maradnak. Másrészt a hatályos kánonjog előírja, hogy a bíróknak kánonjogi doktorátussal vagy legalább kánonjogi licenciátussal kell rendelkezniük (1421. k. 3. §). Ezzel szemben a püspökök kiválasztásának feltételei között csak általánosságban szerepel, hogy a jelölt rendelkezze az Apostoli Szentszék által jóváhagyott felsőoktatási intézményben szerzett doktorátussal vagy legalább licenciátussal szentírásstudományból, teológiából vagy kánonjogból, vagy legyen ezekben a tudományokban valóban jártas (378. k. 1. § 5). Eszerint tehát a püspökök jelentős részének nem kell kánonjogi fokozattal rendelkeznie, és többségük ténylegesen nem is rendelkezik ilyennel. Ugyanakkor a lelkipásztori közvetlenség szempontja az új *Motu proprio*-ban figyelemre méltó hangsúllyal jelentkezik. Ezt az általános elvet a jogszabály magyarázata során – mint a törvényhozó szándékának jelét (vö. 17. k.) – szem előtt kell tartanunk. Ferenc pápa hangsúlyozza a

²⁶ Vö. BEAL 482.

²⁷ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, gennaio 2016, 20, nr. I. 2.d.

²⁸ BEAL 482.

²⁹ Uo. 483.

³⁰ Mint *forum contractus*, vagyis a szerződéskötés helye szerint illetékes bíróság, vö. 1411. k. 1. §.

³¹ Vö. 1407. k. 3. §; 1408. k., az *actor sequitur forum rei* ősi jogelvének megfelelően. Ez a jogelv nem pusztán formalitást tartalmazott, hanem az eljárás igazságosságát kívánta garantálni. Lásd már 1917-es CIC 1559. k. 3. §; 1561. k. és forrásaik, különösen X 2.2.8 („Quum sit generale, ut

„struktúrák megtérésének” szükségességét.³⁶ Ez pedig az elidegenedés és a hétköznapi emberek életétől való eltávolodás leküzdését kívánja, missziós magatartást tételez fel.

A személyes püspöki bírászkodás szorgalmazása a *Motu proprio*ban nem jelenti azt, hogy a püspöknek ezentúl az ügyek nagy részében magának kellene bírászkodnia, hiszen a dokumentum csak azt írja elő, hogy „a püspök ... a bírói feladatot ne hagyja rá *teljesen*³⁷ az egyházmegyei hivatal szerveire”.³⁸ Ez az általános felhívás a rendes eljárásban tárgyalt ügyekre is vonatkozik. A rövidebb eljárásban viszont – mint látni fogjuk – mindig a püspöknek kell a bírói döntést meghoznia.

A rendes eljárásban a megyéspüspök a bíróság alapításával, a bírók és munkatársak kinevezésével, képzésével, a bíróság munkájának felügyeletével, a pereket előkészítő tanácsadó szolgálat megszervezésével (lásd alább VIII. pont) és más módokon is kiveszi a részét. Személyesen is bírászkodhat mint egyedül eljáró bíró – ha bírói tanácsot nem lehet alakítani – vagy mint a három bíróból álló tanács tagja, feltehetően főszabályként mint annak elnöke.³⁹

VI. A RÖVIDEBB ELJÁRÁS

1. A rövidebb eljárás fogalma és természete

A *Motu proprio* egy rövidebb eljárást is bevezet a házasság érvénytelenségének kimondására. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez is valódi bírói eljárás. Tehát Ferenc pápa nem a legutóbbi szinódusok kapcsán elhangzott egyes felvetéseket fogadta el, amelyek szerint a püspök egyszerű közigazgatási határozattal állapíthatná meg egy házasság érvénytelenségét, hanem ragaszkodott az ilyen ügyek bírói kivizsgálásához és eldöntéséhez.⁴⁰ Ugyanakkor a rövidebb eljárás válasznak tekinthető a 2014-es Rendkívüli Szinódus jelentésének felvetésére, mely „rövidebb házassági eljárást” javasol a püspök előtt.⁴¹ Ez a „rövidebb” eljárás azonban, mely a püspök előtt folyik, pontosabban amelyben maga a püspök a bíró (lásd alább), olyan újdonság,

actor forum rei sequatur” – III. Sándor), valamint C.3 q.6 c. 14 (I. Ince, a. 404) és c. 16; C.11 q.1 cc.15, 16, 45; X 2.2.1 (vö. Khalkédoni Zsinat c. 9) ; X 2.2.5; X 2.2.8 stb. A római jogban pedig Cod. 3.13.2 (Diocletianus, a. 293); Cod. Theod. 2.1.4 (I. Valentinianus, a. 364); Cod. 3.19.3 (I. Theodosius, a. 385) stb.

³² Vö. BEAL 474.

³³ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 7. cikkely 1. §; magyarul: id. kiad. 27.

³⁴ MP *Mitis Iudex*, bevezetés III. alapelv; magyarul: id. kiad. 9.

³⁵ *Dignitas Connubii* art. 22 § 2; magyarul: id. kiad. 15.

³⁶ MP *Mitis Iudex*, bevezetés, III. alapelv; magyarul: id. kiad. 9; vö. FRANCISCUS, Adhort. Apost.

mely az újkori kánonjogban még nem fordult elő.⁴² Szabályait a latin egyházjogban a *Codex iuris canonici* bizonyos kánonjait új szöveggel helyettesítő *Mitis Iudex* állapította meg (1683n. – 1687n. k.). A keleti katolikus egyházjogban ennek megfelelőjét a *Mitis et misericors Iesus* kezdetű *Motu proprio* rendelte el, mely új szöveget állapított meg a Keleti Kódex egyes kánonjai számára is.⁴³

2. A bíró személye

A rövidebb eljárásban maga a megyéspüspök a bíró. Ilyenkor nem társas bíróság, hanem egyetlen bíró ítélkezik (1687n. k. 1. §). Felmerül a kérdés, hogy a püspök ilyen perben a saját feladatát, vagyis az ítélet meghozatalát delegálhatja-e, vagyis megbízottat állíthat-e maga helyett. A törvény szövege és az abban előadott indokok azonban világosan jelzik a törvényhozó szándékát (vö. 17. k.). Eszerint a püspöknek személyesen kell ítélkeznie, nem állíthat maga helyett delegátust.⁴⁴ A *Mitis Iudex*ben a pápa külön is hangsúlyozza, „hogy a rövid eljárás veszélynek teheti ki a házasság felbontathatatlanságának elvét; éppen ezért akartuk – írja –, hogy az ilyen perekben maga a püspök legyen a bíró, aki a Péterrel való katolikus hitbeli és fegyelmi egységet pásztori tisztségénél fogva a legjobban biztosítja”.⁴⁵

Noha az egyetlen bíró az ilyen perekben maga a megyéspüspök, számos bírói feladat hárul más személyekre. Mindenekelőtt a bírósági helynökök kell határozatot hoznia arról, hogy az ügyet rövidebb eljárással tárgyalják-e. Ennek a döntésnek a meghozatala során a *megyéspüspöktől kiadott irányelvek szerint* kell eljárnia.⁴⁶ A megyéspüspök személyes bírói feladata szinte csupán abban áll, hogy a perdöntő ítéletet meghozza, de csak akkor, ha „erkölcsi bizonyosságot szerez a házasság érvénytelenségéről” (1687n. k. 1. §). Ez azt jelenti, hogy amennyiben a püspök az iratok alapján ilyen bizonyosságra nem jut, nem negatív ítéletet kell hoznia, hanem továbbítania kell az ügyet rendes eljárásra (uo., lásd alább VI. 4. pont).

A rövidebb eljárás után a házasság érvénytelenségét kimondó püspöki ítélet ellen általában nem valószínű, hogy maguk a felek fellebbezzenek, hiszen erre a rövidebb eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha a kérelemmel

Evangelii gaudium, 2013. november 24., nr. 27, in AAS 105 (2013) 1031; magyarul: FERENC PÁPA, *Az evangélium öröme kezdetű apostoli buzdítása* (Pápai Megnyilatkozások 49) (Budapest 2014) 21: „A struktúrák megújítását, melyet a lelkipásztori megtérés követel, csak ilyen értelemben lehet venni: úgy kell eljárni, hogy ezek a struktúrák mindinkább missziós jellegűvé váljanak. Így a rendszeres lelkipásztorokodás minden szinten kifelé terjedőbb és nyitottabb legyen, a lelkipásztorokodás aktív szereplői pedig legyenek a 'kilépés' szüntelen állapotában. Ekként segítse elő mindazok pozitív válaszát, akiknek Jézus felkínálja a barátságát.”

³⁷ Kiemelés tőlünk.

³⁸ MP *Mitis Iudex*, bevezetés, III. alapelv; magyarul: id. kiad. 9.

mindkét fél egyetért (1683n. k. 1). Mégis elképzelhető, hogy valamelyik fél elégedetlen lesz a döntéssel például akkor, ha az ítélethez házasságkötési tilalom járul. Valószínűbb azonban, hogy a kötelékvédő fellebbez az ítélet ellen. Mindenesetre ilyenkor a megyéspüspök ítélete ellen a metropolitához vagy a Rota Romanához lehet fellebbezni, illetve olyan fellebbezési rendet kell követni, amilyen a regionális bírósággal nem rendelkező területeken – így hazánkban – amúgy is érvényben van (1687n. k. 3. §). Amikor tehát a rövid eljárásban ilyen püspöki ítélet születik, a pápa a rendes eljárásban szokásosnál is jobban hangsúlyozza a fellebbezés hierarchikus rendjét és kerülni igyekszik a regionális bíróságok említését. A rövidebb eljárásban hozott ítélet elleni fellebbezést is – mint említettük – másodfokon legalább háromtagú társas bíróságnak kell felülbírálnia (1673n. k. 5. §). Az ellen a püspöki döntés ellen, amely rövidebb eljárás során a pert – erkölcsi bizonyosság híján – rendes eljárásra utalja, fellebbezésnek helye nincs, hiszen az még nem ítélet.

3. Mely ügyek tárgyalhatók rövidebb eljárással?

a. Formai feltételek

A rövidebb eljárás alkalmazásához a *Motu proprio* két feltételt ír elő: az egyik, hogy a kérést mindkét házastfélnek kell előterjesztenie, vagy egyiküknek a másik egyetértésével (1683n. k. 1). A másik feltétel, amelynek az előzővel együttesen kell fennállnia,⁴⁷ hogy olyan tanúvallomások vagy okiratok által alátámasztott tárgyi és személyi körülményeknek kell felmerülniük, „amelyek nem kívánnak részletesebb kutatást vagy vizsgálatot, és nyilvánvalóvá teszik az érvénytelenséget” (1683n. k. 2).

A két fél egyetértésének vagy a másik fél beleegyezésének a kérésben mind a kereset tárgyára, mind a percímre, mind pedig a rövidebb eljárás alkalmazására vonatkoznia kell. Tehát nem elég, hogy mind a két fél gyorsabb eljárást kíván. Az sem elegendő, ha például mind a két fél színlelés címén kéri a házasság érvénytelenségének kimondását, hanem szükséges, hogy

³⁹ Vö. DANIEL 551.

⁴⁰ MP *Mitis Iudex*, bevezetés 7. bekezdés; magyarul id. kiad. 9. Lásd fent I. pont; vö. 12-13. jegyz.

⁴¹ SYNODUS EPISCOPORUM, III COETUS GENERALIS EXTRAORDINARIUS, *Relatio Synodi* nr. 48 („processus matrimonialis brevior coram Episcopo”).

⁴² Vö. DANIEL 539.

⁴³ MP *Mitis et misericors Iesus*, 2015. augusztus 15, Città del Vaticano 2015 (a CCEO 1369-1373. kánonjának új szövegével, mely a rövidebb eljárást tartalmazza).

⁴⁴ Vö. TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 40, nr. II. 3.3. Vö. CIC 135. k. 2-3. §; DANIEL 556-563 (a különböző vélemények ismertetésével a püspök delegálási lehetőségei-

egyetértssenek abban is, hogy melyik fél követte el a színlelést, és a házasságnak melyik lényeges elemét vagy tulajdonságát zárta ki.⁴⁸

A Rota Romana segédanyagában, amelyet a *Mitis Iudex* alkalmazásáról adott ki, feltételezi, hogy a rövidebb eljárást a két fél együttesen, vagy az egyik fél a másik hozzájárulásával *külön kérvényben* kezdeményezi, melyet a megyéspüspökhöz vagy a bírósági helynökhöz kell intézni. Ezt a kérvényt a segédanyag megkülönbözteti a *keresetlevéltől*.⁴⁹ Felmerül azonban a kérdés, hogy mindenképpen két levélre van-e szükség, vagy elegendő, ha a felek a rövidebb eljárást magában a keresetlevélben kérik. A jogszabály szövege alapján a keresetlevélben előadott kérés elegendőnek látszik.⁵⁰ Kérdés lehet az is, hogy elrendelheti-e a rövidebb eljárást a bírósági helynök hivatalból, a felek erre vonatkozó külön kérése nélkül, feltéve hogy a keresetlevél tartalmában viszont a felek egyetértének. A rövidebb eljárás elrendelésének lehetőségét a feleknek a rövidebb eljárás alkalmazásáról való megkérdezése nélkül a rotai tájékoztató kifejezetten nem említi. Annak viszont semmi akadálya nem lehet, hogy a bírósági helynök a keresetlevél alapján a rövidebb eljárás tartalmi feltételeit biztosítva lássa, és ezért utólag – a keresetlevélnek az 1676. kánon új szövege szerint az alperessel való közlése keretében – megkérdezze az alperest, hogy hozzájárul-e a keresetlevélben előadott kéréshez és részt kíván-e venni a perben.⁵¹ Az alperes pozitív válasza esetén pedig az ügyet rövidebb eljárásra utalhatja (lásd alább VI. 4. pont).

b. Tartalmi feltételek

Vannak viszont a rövidebb eljárás alkalmazásának súlyos *tartalmi* feltételei. Mint említettük, olyan tanúvallomásokkal vagy okiratokkal igazolt tárgyi vagy személyi feltételekre van szükség, amelyek részletesebb kutatás nélkül is nyilvánvalóvá teszik a házasság érvénytelenségét. Ezekre a körülményekre sorol fel példákat a teljesség igénye nélkül a *Mitis Iudex* végén található eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-a.

Ezek között első helyen említi a *hit* olyan *hiányát*, „amely a beleegyezés színlelését vagy az akaratot meghatározó tévedést okozhatja”. A korábbi évekhez hasonlóan a 2014-ben és 2015-ben lefolyt színóduusi előkészületek

---

ról). Megoszlanak a vélemények a megyéspüspök lehetőségéről, hogy a per eldöntésére bírói hatalmat delegáljon egy papnak a rövidebb eljárástól különböző esetekben. A magyar primás a primási főszentszék bírái közül a történelem során többször, így jelenleg is, ún. delegált elnököt nevez ki. Ebben az esetben azonban az ún. delegált elnök a bírói hatalmat nem delegációval, hanem a bírói hivatalra való kinevezéssel kapja, így rendes bírói hatalommal rendelkezik. A delegáció csak a bírói tanácsban való elnöklésre szól. Ott is vitatható, hogy mennyiben delegált ez a funkció a szó szoros értelmében, hiszen alapját tartós kinevezés képezi.

⁴⁵ MP *Mitis Iudex*, bevezetés IV. alapelv; magyarul: id. kiad. 9.

⁴⁶ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 38, nr. II. 3.2. a: „in conformità

során és a szinódusokon elhangzott felvetések némelyikében felmerült az a gondolat, hogy nem kellene-e a házasság szentségi jellegére vagy a katolikus hit részleteire vonatkozó kifejezett meggyőződés pusztá hiányát, tehát nem csupán a házasság valamely lényeges elemének vagy lényegi tulajdonságának pozitív akarati tettel történő kizárását (1101. k. 2. §), a házasságot érvénytelenítő oknak tekinteni.⁵² Ez a különösen az újabb teológia más szentségekkel kapcsolatos megállapításainak ihletésére született vélemény azonban szögesen ellenkezik az Egyházi Törvénykönyv 1055. kánonjának 2. §-ával, amely kifejezetten állítja, hogy „megkereszteltek között nem állhat fenn érvényes házassági szerződés anélkül, hogy ugyanakkor ne lenne szentség is”. Márpedig a házassági szövetséget a „jogképes feleknek törvényesen kinyilvánított beleegyezése hozza létre” (1057. k. 1. §), a beleegyezés tartalmát pedig a szentség fogalma vagy annak tudatos akarása nem érinti (vö. 1057. k. 2. § és 1055. k. 1. §). Az utóbbi évtizedek pápai megnyilatkozásai különösen is hangsúlyozták, hogy nem lehet feltételezni „a természetes házasság mellett egy attól különböző, keresztény házasságmodellt, melynek sajátos természetfeletti követelményei volnának”.⁵³ Ezért döntő annak figyelembevétele, „hogy a házasulók olyan magatartása, amely nem veszi számításba a házasság természetfeletti dimenzióját, csak akkor teheti semmissé a házasságot, ha annak érvényességét természetes síkon rontja le, mert maga a szentségi jel ott helyezkedik el”.⁵⁴ Mindez a kánonjogban nem csupán az utóbbi fél évezred során megszilárdult szemlélet, hanem ősi meggyőződés kifejezése.⁵⁵ Ezért Ferenc pápa a félreértések elkerülése végett külön is kiemelte a Rota Romana bíróságához intézett évadnyitó beszédében 2016. január 22-én: „Jó világosan hangsúlyoznunk – mondta –, hogy a hit minősége nem lényegi feltétele a házassági beleegyezésnek, amely a mindig is vallott tanítás szerint csak természetes szinten ásható alá (vö. CIC, 1055.k. 1. és 2. §). Valójában a *habitus fidei* a keresztség pillanatában beleoltódik az emberbe és folyamatosan gyakorolja a lélekben titokzatos befolyását, akkor is, ha a hit nem fejlődött ki és lélektanilag hiányozni látszik. Nem ritka, hogy a házasulandók, akiket a természetes ösztön indít az igazi házasságra, az esküvő pillanatában csak korlátozott öntudattal rendelkeznek Isten tervének teljességéről, és csak később, a családi életben fedezik fel mindazt, amit a teremtő

con i criteri del vescovo diocesano”.

⁴⁷ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 25, nr. II. 1. d.

⁴⁸ A perkérdést az egyházmegyei bíróságok előtt nem elegendő a következő általános formában megfogalmazni: „Bebizonyosult-e a házasság érvénytelensége ebben az esetben?” (*An constet de nullitate matrimonii, in casu*). Ez az engedmény csupán a római Rotára vonatkozik; vö. FRANCISCUS, *Rescritto sul compimento e l'osservanza della nuova legge del processo matrimoniale*, 2015. december 7, nr. II. 1; PINTO, P. V., *Compimento e osservanza*, in *L'Osservatore Romano* (2015. december 12.) 8: „A második részben a leirat sajátosan a római Rotára mint apostoli bíróságra vonatkozik, amely mindig kiemelkedett bírói döntéseinek *bölcsessége* tekintetében; ennek

és megváltó Isten rendelt a számukra. A hitbeli képzettség hiányosságai és a házasság egységét, felbonthatatlanságát és szentségi méltóságát illető tévedés csak akkor teszik fogyatékosná a házassági beleegyezést, ha meghatározzák az akaratot (vö. CIC 1099. k.).⁵⁶ Tehát a hit hiánya önmagában nem érvénytelenségi ok, és nem alap arra sem, hogy a házassági eljárás rövidebb formáját alkalmazzák. Inkább úgy jön számításba, mint a beleegyezés színlelésének oka⁵⁷ (vö. 1101. k. 2. §) vagy mint az akaratot meghatározó tévedés forrása (vö. 1099. k.).⁵⁸

Az eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-ában említett körülmények közül néhány a házasságkötés okára vonatkozik, de ezzel közvetve a színlelés okára is utal. Ilyen a *házasságkötésnek a házaselettől teljesen idegen indoka*, valamint a nő *előre nem látott terhessége*. Ezekben az esetekben a házasságkötés célja lehet például valamilyen állampolgárság megszerzése, vagy hogy „neve legyen a gyerekeknek”. Ezek a körülmények arra utalhatnak, hogy a felek nem is kívántak igazi házasságot kötni, hanem csupán formáságnak, eszköznek tekintették az esküvőt valamilyen más probléma megoldására. Az ilyen körülmények ezért a teljes színlelés indokai lehetnek. Természetesen magát a színlelést ilyenkor is bizonyítani kell (lásd alább). Ezek a jelek önmagukban nem teljes bizonyítékok.

Más körülményeket is felsorol az eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-a. Ezek egy része nem a színlelés okaként, hanem a színlelés jeleként, annak tényére utaló körülményként értékelendő. Ilyen a házassági *együttélés rövidsége*, amely jele lehet a teljes színlelésnek, vagy a felbonthatatlanság kizárásának. A gyermek elkerülése céljából végzett *abortusz* jele lehet a gyermekáldás kizárásának; a makacs *kitartás egy házasságon kívüli kapcsolatban* az esküvő idején vagy közvetlenül utána általában a hűség kizárásának jele. Ezekben az esetekben azonban magát a színlelést is bizonyítani kell, a puszta jel nem elegendő. Ha a színlelő fél eskü alatt vallja a színlelés tényét, és ezt a másik fél is megerősíti, vagy legalább is elismeri, ha közvetlen tudása nem volt róla, és a színlelő fél szavahihetőségét például plébánosi igazolás vagy szavahihetőségi tanú erősíti meg, akkor ilyen jelek fennállása esetén a bíró teljes bizonyosságra juthat (1678n. k. 1. §). Hasonlóképpen egyetlen tanú vallomása is elegendő lehetne (1678n. k. 2. §) ugyanilyen körülmények

---

egyik kifejezése az általános perkérdés formulájához való visszatérés (az alsóbb bíróságoknál viszont megmarad a sajátos perkérdés kötelezettsége; ilyen lehet például a gyermekáldás kizárása.)”

⁴⁹ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 35-37, nr. II. 3.1. d.

⁵⁰ Vö. DAVID 578.

⁵¹ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 15. cikkely; magyarul: id. kiad. 29. 31.

⁵² Vö. SYNODUS EPISCOPORUM, III COETUS GENERALIS EXTRAORDINARIUS, *Relatio Synodi* nr. 48: „Más javaslatok szerint megfontolás tárgyává kellene tenni, hogy lehet-e jelentőséget tulajdonítani a házasságot kötő felek hitének a házasság szentsége érvényességének szempontjából, szilárdan fenn-

esetén, ám éppen a színleléssel kapcsolatban aligha elképzelhető, hogy a tényt csupán egy tanú bizonyítja, miközben maga a színlelő fél a saját színlelését nem ismeri el, ugyanakkor viszont a keresetlevélben kéri vagy elfogadja, hogy a bíróság ezen az alapon állapítsa meg a házasság érvénytelenségét. Vagyis színlelés címén rövidebb eljárást folytatni a színlelő fél kifejezett – közvetlen vagy közvetett – beismerése nélkül még a fenti különleges körülmények esetén sem látszik lehetségesnek.

Az eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-ában említett körülmények egy másik csoportja a megtévesztés (*dolus*) percímére vonatkozik (1098. k.). *A terméketlenség, valamely súlyos fertőző betegség, egy korábbi kapcsolatból származó gyermek,*⁵⁹ vagy *a börtönbüntetés* valóban olyan körülmények, amelyek a házassági együttélést súlyosan megzavarhatják. Megtévesztő szándékkal való eltitkolásuk a házasságkötéskor, ha ezzel a megtévesztés meg is valósult, érvénytelenné teszi a házasságot. Ezt a Rota Romana újabb joggyakorlata is így értékeli. Ezekon a súlyos körülményeken⁶⁰ kívül, amelyek a megtévesztés tárgyát képezték, bizonyítani kell azonban a megtévesztés tényét magát is. Vannak más olyan körülmények is, amelyekkel kapcsolatban a megtévesztés érvénytelenné teheti a házasságot (esetleg az egyik fél súlyos adósságának eltitkolása), ezeket azonban a *Motu proprio* külön nem említi, viszont mivel ezeknek a súlyos körülményeknek a felsorolása nem kimerítő, hanem példálódzó jellegű, ezért a bírósági helynök elég világos tényállás esetén ilyenkor is rövidebb eljárást rendelhet el.

Az eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-a még két körülményt említ. Közülük az első egy klasszikus percímre vonatkozik, nevezetesen a kényszer és félelem esetére (1103. k.). Ha a beleegyezés kikényszerítésére *fizikai erőszakot* alkalmaztak, ez ok lehet a rövidebb eljárás lefolytatására, de természetesen magát a kényszerítés tényét és annak a kánonjogban megkívánt jellegét ilyenkor is bizonyítani kell.

A másik körülmény az *értelem használatának* orvosi dokumentumokkal *igazolt hiánya* (*defectus usus rationis*) (1095. k. 1.). Az igazolásoknak tehát már a keresetlevél benyújtásakor rendelkezésre kell állniuk. Itt igen súlyos állapotról van szó, amely nem tévesztendő össze az 1095. kánon 2. pontjában említett tényállással, az ítéloképesség súlyos hiányával, sem pedig az

tartva, hogy megkereszteltek között minden érvényes házasság szentség.”

⁵³ IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad R. Rotae Praelatos Auditores*, 2003. január 3, nr. 7, in AAS 95 (2003) 397.

⁵⁴ Uo. Az erre vonatkozó újabb tanítóhivatali megnyilatkozásokhoz lásd: ESPOSITO, B., *La fede come requisito per la validità del matrimonio sacramentale?*, in *Periodica de Re Canonica* 104 (2015) 611-651, főként 635-639.

⁵⁵ 1917-es CIC 1012. k. 2. §; vö. *Codex Iuris Canonici ... fontium annotatione ... auctus* 290; X 4.4.1.

⁵⁶ http://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2016/january/documents/papfrancesco_20160

1095. kánon 3. pontjában említett pszichés okból fakadó képtelenséggel a házassági terhek vállalására. Ez utóbbi két esetben nyilvánvalóan bonyolultabb a bizonyítás. Aligha lehet egyetlen tárgyalás keretében rövid időn belül minden bizonyítékot megszerezni, már azért sem, mert a „beleegyezésnek elmebetegség vagy pszichikai természetű rendellenesség miatti hiányáról szóló perekben” a bírónak igénybe kell vennie „egy vagy több szakértő közreműködését” (1678n. k. 3. §), hacsak ennek szükségtelensége a körülményekből nem nyilvánvaló. Ámde ha a bírónak kell igénybe vennie szakértő közreműködését, ez azt jelenti, hogy általában nem elegendő a keresetlevélhez mellékelt orvosi igazolás, kivéve esetleg az 1095. kánonnak az értelem használata hiányáról szóló 1. pontja szerinti egyes esetekben. Vagyis a terhek vállalására való pszichés képtelenség eseteiben a rövidebb eljárás nem látszik alkalmazhatónak. Így az eljárási szabályzat 14. cikkelyének 1. §-a fényében úgy tűnik, az 1095. kánon 1. pontja szerinti súlyos esetekre vonatkozik elsősorban a 14. cikkely 2. §-ának megjegyzése, amely szerint „a kérelmet alátámasztó okiratok közé tartoznak mindazok az orvosi dokumentumok, amelyek nyilvánvalóan feleslegessé tehetik, hogy hivatalból szakértői véleményt kérjenek”.

4. Az eljárás lefolyása

Amikor a bírósági helynök megkapja a gyorsabb eljárásra vonatkozó kérelmet⁶¹ és a keresetlevelet, a keresetlevél általános követelményein (vö. 1504. k.) kívül azt is meg kell vizsgálnia, hogy a keresetlevél röviden, teljesen és világosan előadja-e azokat a tényeket, amelyekre a kereset alapul (1684n. k. 1), olyan bizonyítékokat jelöl-e meg, amelyeket a bíró azonnal (!) egybe gyűjthet (uo. 2), és csatolja-e azokat az okiratokat, amelyekre a kérés támaszkodik (uo. 3). Ha a bírósági helynök lehetségesnek látja az adott esetben a rövidebb eljárást, de a keresetlevél itt említett kellékei közül még valami hiányzik, fel kell szólítania a feleket, hogy a hiányokat mielőbb pótolják.⁶² Ezt minden bizonnyal akkor is megteheti, ha a felek eleve a rövidebb eljárást kérik, nem pedig maga a bírósági helynök tereli a rendes eljárás-

122_an... (2016.02.26).

⁵⁷ Lásd már: MESZLÉNYI Z., *Házassági köteléki perek az egyházi bíraskodásban* (Esztergom 1927) 92-96, n.75-79.;101, nr. 82: „ha a felek kifejezetten szerződtek a felbontás lehetőségéről, vagy ha nem is volt kifejezett szerződés, de legalábbis az egyik fél azzal a benső pozitív szándékkal köti meg a házasságot, hogy a házastárs elbocsájtásának jogát fenntartja, akkor a házasság nem jött létre”; 102, nr. 82: „Mikor például a házasság felbonthatatlanságát nem ismerő... köt házasságot, nála csak egyetlen akarás van. Házasságot akar kötni úgy, amint a házasságot véleménye szerint Krisztus rendelte, jóllehet azt hiszi, hogy Krisztus felbonthatónak tartotta. Ellenben a házasság lényegével ellenkező szándék esetében két akarás van a szerződő lelkében. Az egyikkel házasságot

rásra vonatkozó kérést erre a vonalra (vö. 1452. k. 2. §).⁶³ A kiegészítési felszólítás a keresetlevél elfogadása után történik (vö. 1676n. k. 1. §). Amikor a bírósági helynök dönt a keresetlevél elfogadásáról és a gyorsabb eljárásra utalásról, mint fentebb említettük, a megyéspüspök által megszabott irányelveket kell követnie.⁶⁴ Ha a rövidebb eljárás mellett dönt, egyetlen határozatban kell megállapítania a perkérdést, ki kell neveznie a vizsgálóbíró és az ülnököt, akik természetesen világiak is lehetnek, meg kell idéznie a feleket, a kötelékvédőt és a tanúkat a bírósági tárgyalásra, amelyet harminc napon belüli időpontra kell kitűzni (1685n. k.). A bírósági helynök önmagát is kijelölheti vizsgálóbírónak.⁶⁵ A bizonyítékok összegyűjtésére szolgáló ülést a vizsgálóbíró vezeti (1686n. k.). A harmincnapos határidő a tárgyalás összehívására nem jelenti azt, hogy ideális esetben nem lehet sokkal közelebbi időpontot kitűzni. Ahhoz pedig, hogy a tárgyaláson megjelenő felek és tanúk az ügy lényegére vonatkozó tudásukat ott, a helyszínen világosan feltárhassák, jó kérdőpontok szükségesek. Magában a tárgyalásra szóló idézésben tájékoztatni kell a feleket, hogy legalább három nappal a vizsgálati ülés (tárgyalás) előtt – ha nem voltak csatolva a keresetlevélhez – kérdőpontokat terjeszthetnek be, amelyekről a felek vagy a tanúk kihallgatását kéri.⁶⁶ Ebből következik, hogy jelentősen meggyorsíthatja az ügyet, ha már a keresetlevélhez megfelelő kérdőpontokat csatolnak. Ezen a – lehetőség szerint egyetlen – vizsgálati tárgyaláson „a felek és ügyvédek jelen lehetnek a többi felek és tanúk kihallgatásán, hacsak a vizsgálóbíró a tárgyi és személyi körülmények miatt úgy nem itéli, hogy másként kell eljárnia”.⁶⁷ A felek jelenlétének lehetősége a kihallgatáson eltér a korábbi általános szabálytól, amely csak a kötelékvédőnek, a felek védőjének és az ügyésznek engedte meg, hogy a felek, a tanúk és a szakértők kihallgatásán jelen legyenek (1678. k. 1. §). Maguknak a feleknek viszont mindezt kifejezetten megtiltotta (uo. 2. §). Ugyanakkor az 1677. kánon 2. paragrafusának új szövege továbbra is tiltja a felek jelenlétét a kihallgatásokon a rendes eljárás szerint folyó házassági perekben. A rövidebb eljárásban tehát az egyetlen tárgyalás egyszerűsége kedvéért, úgy tűnik, a törvényhozó el akart térni ettől a szabálytól, mely általában természetesen védheti a tanúk szabadságát és elejét veheti annak, hogy a kihallgatás helyszínén esetleg közbeszólásra vagy vitá-

---

akar kötni... a másikkal ki akarja zární ennek a Krisztus szerint való házasságnak lényeges tulajdonságát... Ez az utóbbi akarás lerontja az előbbit, ezért a házasság nem jöhet létre.” A Rota joggyakorlata elvként követte, hogy a házasság felbonthatatlansága kizárásának oka lehet a vallásban járatlan és laza erkölcsű emberek részéről a túlzott szabadságszeretet, amely alapján fenntartják maguknak a jogot a válásra és az új házasságra, ha az előző együttélés kellemetlennek bizonyul; vö. pl. HOLBÖCK, C., *Tractatus de jurisprudentia Sacrae Romanae Rotae* (Graetiae-Vindobonae-Coloniae 1957) 153.

⁵⁸ Vö. pl. GROCHOLEWSKI, Z., *Relatio inter errorem et positivam indissolubilitatis exclusionem in nuptiis contrahendis*, in *Periodica* 69 (1980) 569-601; vö. IOANNES PAULUS II, *Allocutio ad R. Ro-*

ra kerüljön sor. Ne feledjük: ez a per a kánonjog szerint az írásbeliség elvét követi, mégpedig a világi bíróságokon szokásos gyakorlatnál jóval határozottabban. A rövidebb eljárásban azonban a felek között már eleve egyetértés van, így főszabályként az együttes személyes jelenlétnek nem kell konfliktushoz vezetnie.

A rövidebb eljárás kapcsán a törvényhozó külön hangsúlyozza azt is, hogy a jegyzőnek írásba kell ugyan foglalnia a felek és a tanúk válaszait, de nem úgy, hogy leírja azok teljes szövegét, hanem csak „összefoglaló jelleggel, és csupán annyiban, amennyiben a vitatott házasság lényegéhez tartozik”.⁶⁸

Amennyiben egyetlen tárgyaláson mégsem sikerül minden bizonyítékot összegyűjteni, ez nem jelenti azt automatikusan, hogy az ügyet rendes eljárásra kell utalni, hiszen a bizonyítékok összegyűjtésére szolgáló ülés egyetlen voltát az 1686. kánon új szövege csak annyiban kívánja meg, „amennyiben lehetséges”.

Amikor a bizonyítékok összegyűjtése lezárult, a vizsgálóbírónak 15 nap határidőt kell kitűznie a kötelék mellett szóló észrevételek és a felek mellett szóló esetleges védelmek beterjesztésére (1686n. k.). Ez a rendelkezés nem zárja ki, hogy a kihallgatásokon jelen levő ügyvéd és kötelékvédő ne várja végig a 15 napot, hanem akár a tárgyalás helyszínén, még aznap megtegye észrevételeit, illetve megfogalmazza védelmét.

Ezek után a megyéspüspök számára át kell adni az iratokat, neki meg kell tanácskoznia az ügyet a vizsgálóbíróval és az ülnökkel, mérlegelnie kell a kötelékvédő észrevételeit és a felek esetleges védelmeit, ezután pedig meg kell hoznia az ítéletet, de – mint említettük – csupán akkor, ha erkölcsi bizonyosságot szerez a házasság érvénytelenségéről. Ha nem szerez ilyen bizonyosságot, akkor nem hirdethet negatív ítéletet, hanem rendes eljárásra kell bocsátania az ügyet (1687n. k. 1. §; lásd fent VI. 2. pont). Ezután az ítélet teljes szövegét az indoklással együtt „a lehető leggyorsabban” közölni kell a felekkel (1687n. k. 2. §), általános szabály szerint egy hónapon belül (vö. 1687n. k. 2. §).⁶⁹ Ezt az ítéletet a püspöknek személyesen alá kell írnia a jegyzővel együtt, bár megfogalmazója lehet az ülnök vagy a vizsgálóbíró is.

tae Praelatos Auditores, 2000. január 21., nr. 5, in AAS 92 (2000) 353; ERDŐ P., in *Codex Iuris Canonici. Az Egyházi Törvénykönyv. Hivatalos latin szöveg magyar fordítással és magyarázattal* (szerk., ford. és a magyarázatot írta Erdő P.; ⁵Budapest 2015) 573.

⁵⁹ Akár már megszületett gyermek, akár mástól származó magzat.

⁶⁰ Egyes szerzők hangsúlyozzák, hogy a súlyos, fertőző betegség és a korábbi börtönbüntetés sem mindig olyan körülmények, amelyek természetüknél fogva „súlyosan megzavarhatják a házastársi életközösséget” (1098. k.); vö. DANIEL 570.

⁶¹ Ha a kérés nincs világosan belefoglalva a keresetlevélbe.

⁶² MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 15. cikkely; magyarul: id. kiad. 31.

Az ítélet kimondásának módját illetően a jog hangsúlyozza, hogy azt a megyéspüspök „józan megítélése szerint határozza meg”.⁷⁰ Ez a mód lehet a nyilvános tárgyaláson való szóbeli ítélethirdetés is.⁷¹ Mindezek alapján az egyetlen tárgyalásnak, mely a bizonyítékok összegyűjtésére hivatott, olyan képe rajzolódik ki, amely végső soron lehetővé teszi, hogy kellően tömör, gyors és pontos jegyzői munkával, a jól felkészült kötelékvédő és az ügyvédek azonnali állásfoglalása nyomán, az összes írásba foglalt anyaggal a megyéspüspök személyesen megismerkedjen akár egy szomszédos helyiségben, meghozza ítéletét, amelyet a még együttlévő felek számára már ki is lehet hirdetni. Ha a jegyzői munka valóban hatékony, elképzelhető, hogy már ekkor a felek aláírt ítéletlevelet kapjanak kézhez. Erre azonban sor kerülhet az ítélet szóbeli kihirdetését követően is, akár az ítéletlevelek (mondjuk postai, tértivevényes) megküldésével. A gyors eljárás lehetősége tehát adott, az igazság hűségese feltárásának igényét azonban még a gyorsaság kedvéért sem szabad feladni.

VII. AZ INGYENESSÉG

A *Mitis Iudex* bevezetésében található VI. alapelv kimondja, hogy a püspöki konferenciák „amennyire lehetséges, gondoskodjanak arról, hogy – a bírósági munkatársak igazságos és tisztességes díjazásának fenntartásával – biztosítsák az eljárások ingyenességét”.⁷² Ennek az ingyenességnek a célja ugyanennek az alapelvnek az értelmében az, hogy kinyilvánítsa Krisztus ingyenes szeretetét, amellyel mindnyájunkat megváltott.⁷³ A perköltségekről eddig annak a megyéspüspöknek kellett szabályzatot kiadnia, akinek a vezetése alatt az adott bíróság állt (1649. k. 1. §). A per kezdetekor általában a felperes fizette be a perköltséget, amelyet hivatalosan a perköltségekre letétbe helyezett óvadéknak tekintettek (vö. 1649. k. 1. § 5). A bíró a költségekről és arról, hogy ezeket kinek kell kifizetnie vagy megtérítenie, külön döntésben rendelkezhetett (1649. k. 1. §. 1 és 5; 2. §; vö. 1611. k. 4). Indokolt esetben eddig is lehetőség volt a perköltségek elengedésére vagy csökkentésére (1649. k. 1. § 3). A *Dignitas Connubii* kezdetű instrukció 302. cikkelye alapelvként

⁶³ Uo. magyarul: id. kiad. 29. A feleknek a bizonyítékok betérjesztésében elkövetett gondatlanságából eredő hiányosságokat a bíró hivatalból az általános szabály szerint közérdeket érintő ügyekben pótolhatja. Házassági perekben a bíró – az igazságtalan ítélet elkerülése végett – köteles erre; vö. *Dignitas Connubii* art. 71 § 2; magyarul: id. kiad. 27. Ez a kötelezettsége a per törvényes bevezetése (*introductio causae*, vö. 1501-1506. k.) után áll fenn (vö. uo. art. 71 § 1), ez pedig már a keresetlevél elfogadásával megtörténik.

⁶⁴ Lásd fent VI. 2. pont; vö. 46. jegyz.

⁶⁵ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 16. cikkely; magyarul: id. kiad. 31.

⁶⁶ Uo. 17. cikkely; magyarul: id. kiad. 31. Vö. 1552. k. 2. §

szögezte le, hogy a felek „kötelesek lehetőségeik szerint hozzájárulni a perköltségekhez”.⁷⁴ A püspökök csoportja vagy a püspöki konferencia a *Dignitas Connubii* 303. cikkelyének 1. §-a szerint akkor jogosult szabályokat kiadni a perköltségekről és az ingyenes jogvédelemről vagy a költségek mérsékléséről, ha egyházmegyei bíróságokról van szó.⁷⁵ Mivel eddig nem volt előírva, hogy az egyházmegyei bíróságok perköltségeinek meghatározása a püspöki konferenciák szintjén történjék, a *Mitis Iudex* bevezetőjének VI. alapelve sem értelmezhető úgy, mint a megyéspüspök jogának korlátozása, hiszen ehhez kifejezett pápai rendelkezésre volna szükség (vö. 10. k., 21. k., 381. k. 1. §). A perköltségek súlyosan terhes vagy akár csupán jelképes voltát az összegek nagyságából és a helyi jövedelmi viszonyokból lehet megítélni. Olaszországban 2010-ben az elsőfokú eljárás keresetlevelének benyújtásakor a felperesnek 525 Eurót kellett befizetnie, az alperesnek pedig, ha képviselő ügyvédje volt, 262 Euró 50 centet. Ezután az ítélet rendelkezett az összes költségekről és az esetleges kártérítésekről. Ugyanakkor a jogvédelem (*patrocinium*) teljes díja első és másodfokon együttesen minimum 1575 és maximum 2992 Euróban volt meghatározva.⁷⁶ Magyarországon egyházmegyei bíróságok nincsenek, így a perköltségeket a megyéspüspökök határozzák meg a saját bíróságuk számára. Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegyében például 2010-ben az Érseki Bíróságnál az első fokú perköltséget 45.000 Ft-ban határozták meg, a pszichés képtelenség címén induló ügyekben pedig 50.000 Ft-ban. A Prímási Bíróságnál a fellebbezési perek költségét 20.000 Ft-ban állapították meg.⁷⁷

Mivel a *Mitis Iudex* VI. alapelve az ingyenességet csak lehetőség szerinti kívánalomként említi, a pápai intézkedés a perköltségekre vonatkozó addig hatályos táblázatokat nem helyezte automatikusan hatályon kívül. Nagy gondot kell fordítani ugyanakkor arra, hogy a bíróság munkatársai megfelelő díjazásban részesüljenek. Ha jól képzett világiakat sikerül találni ilyen feladatokra, az Egyház szociális tanításának megfelelően igazságos bérre jogosultak. Az is méltányosnak látszik, hogy a felek lehetőségeik szerint járuljanak hozzá a felmerülő költségekhez. A bíróságok pasztorális irányulását kifejezheti esetleg az a mód, ahogyan ennek a hozzájárulásnak a lehetőségét a felekkel közlik. Ha eddig közölték a felperessel a perköltségeket, és csak

⁷⁴ Uo. 18. cikkely, 1. §; magyarul: id. kiad. 31.

⁷⁵ Uo. 18. cikkely 2. §; magyarul: id. kiad. 31.

⁷⁶ Uo. 20. cikkely 2. §; magyarul: id. kiad. 31.; TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 41, nr. II. 3. 3.

⁷⁷ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 20. cikkely 1. §; magyarul: id. kiad. 31.

⁷¹ TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 40, nr. II. 3. 3.

⁷² Magyarálat: id. kiad. 11.

⁷³ Uo.

⁷⁴ Magyarálat: id. kiad. 72.

akkor említették az elengedésnek vagy a mérséklésnek a lehetőségét, ha a fél jelezte, hogy az összeg befizetése számára nehézséget jelent, ma indokolt lehet a fordított eljárás. Eszerint közölni lehetne a felekkel, hogy az Egyház kész akár ingyen is lefolytatni az eljárást, azonban a munkatársak díjazása miatt az eddigi perköltséggel megegyező arányos hozzájárulás fizetése indokolt, amennyiben a félnek erre módja van. Az arányos hozzájárulás mértékének (*taxa*) közlése hasznosnak látszik, mert a meghatározatlan mértékű adományok kérése vagy elfogadása – még ha nem a bíró, hanem a bíróság javára történik is – gyanakvást kelthet a pártatlanságot illetően (lásd alább).

Megjegyzendő, hogy hazai bíróságaink a legritkább esetben rendelkeznek az ítéletben külön a perköltségről vagy a költségek megosztásáról a felek között. Az alperestől pedig a per megkezdésekor sem kérnek hozzájárulást a költségekhez. Természetesen ha az új jogszabályok szerint a két fél közösen adja be a keresetlevelet a rövidebb eljárás érdekében, akkor méltányos, hogy a költségeket is közösen viseljék, ha ez módjukban áll.

A Rota Romana vonatkozásában pápai állásfoglalás született az ingyenes jogvédelemről. A rendelkezés kimondja, hogy „a Rota Romana az ügyeket az evangéliumi ingyenesség szerint ítélje meg, vagyis hivatalból biztosított jogvédelemmel, fenntartva a megfelelő eszközökkel rendelkező hívők erkölcsi kötelességét, hogy igazságosság szerinti adományt fizessenek be a szegények ügyei számára”.⁷⁵ A Rota dékánja erről a rendelkezésről közzétett cikkében hangsúlyozza, hogy ez kizárólag a római Rotára vonatkozik, nem pedig a helyi egyházi bíróságokra. Másrészt a pápai rendelkezésben azt a törekvést látja, hogy érvényre jusson a megkeresztelt ember joga arra, hogy az Egyháztól mielőbb és ingyenesen megkaphassa a házassági kötelék igazságáról szóló állásfoglalást.⁷⁶ Ez alapján az ingyenes jogvédelemről szóló megjegyzés nem csupán a Rotánál hivatalból biztosított ügyvéd tiszteletdíjára, hanem a perköltségekre magukra is vonatkozik (vö. 1649. k.). Mindenesetre a szegények ügyeire való adakozásra történő felszólítást, amely emlékezteti a peres feleket erkölcsi kötelességükre, nem lehet úgy értelmezni, mint a bíróságnak a per közben való megajándékozására szóló felhívást. Ez ugyanis ellenkezne az 1456. kánon ősi alapelvével, amely szerint tilos „a bírónak és a bírósági személyzet bármely tagjának a per alkalmából bármiféle

⁷⁵ Magyarul: id. kiad. 73.

⁷⁶ CONSIGLIO EPISCOPALE PERMANENTE DELLA CEI, *Determinazioni concernenti le tabelle dei costi e dei servizi dei Tribunali ecclesiastici regionali italiani*, 2010. március 22, in *Notiziario CEI* (2010) 111.

⁷⁷ Főegyházmegyei Körlevelek, Esztergom-Budapest 2010/IV, 32, nr.1966.

⁷⁸ FRANCISCUS, *Rescritto sul compimento e l'osservanza della nuova legge del processo matrimoniale*, 2015. december 7., nr. II. 6.

⁷⁹ PINTO 8.

ajándékot is elfogadnia”.⁸⁰ Csakhogy ebben az esetben nem személyes ajándékról, hanem intézményi befizetésről van szó. Azt ugyanis már a régi kommentátorok is hangsúlyozták, hogy ez a tilalom nem akadályozza annak, hogy „fizetőképes személyektől megkívánják a bíróság számára az előzetesen megállapított díjak befizetését”.⁸¹ Célszerűnek látszik ezért az egyházmegyei bíróságokon a költségek meghatározott összegének közlése. Ez a Rotáról szóló fent idézett leirat szövegével is összhangban van, hiszen Ferenc pápa „igazságosság szerinti” adományról beszél.⁸²

VIII. LELKIPÁSZTORI TEENDŐK

A házassági semmisségi perekkel összefüggő lelkipásztori teendők közül a legutóbbi püspöki szinódus külön is szólt a házassági krízisekben való segítségnyújtásról, amely a válás és az esetleges házassági perek megelőzését segíti elő,⁸³ vagy szakítás és polgári válás után is a kiengesztelődést szolgálhatja. „Az elszenvedett igazságtalanság megbocsátása – írja a szinódusi záróokmány – nem könnyű, mégis olyan út, amelyet a kegyelem lehetővé tesz. Ebből fakad annak a pasztorációnak a szükségessége, amely a megtérést és a kiengesztelődést szolgálja az egyházmegyékben létrehozandó olyan központokon keresztül is, amelyek a meghallgatásra és a közvetítésre specializálódtak. Igazságosságra kell törekedni a házasság kudarcában érintett összes személlyel szemben (házasfelek és gyermekek). A keresztény közösségnek és a lelkipásztoroknak kötelességük arra kérni a különvált és elvált házastársakat, hogy tisztelettel és irgalommal bánjanak egymással, főleg gyermekeik java érdekében.”⁸⁴ Erre az általános lelkipásztori segítségre utal a *Mitis Iudex*, kötelező intézményes keretek elrendelése nélkül. Megállapítja, hogy a püspöknek „apostoli lelkülettel kell követnie a különvált vagy elvált házastársakat, akik életállapotuk miatt esetleg felhagytak a vallás gyakorlásával. Ő tehát osztozik a plébánosokkal (vö. 529. k. 1. §) az ilyen nehézségekkel küzdő krisztushívők lelkipásztori ellátásának gondjában.”⁸⁵

A *Motu proprio* 2-5. cikkelye részletesebben előír viszont egy másik, jogi és lelkipásztori szolgálatot. Ezt „pert megelőző vagy lelkipásztori vizsgálat-

⁸⁰ Vö. 1917-es CIC 1624. k. és forrásai: *Codex Iuris Canonici ... fontium annotatione ... auctus* 468, 4. jegyz. A hatályos CIC 1456. kánonjának tilalmát magyarázva egyesek megjegyzik, hogy a bírók és a bíróságok (!) javára adott ajándékok és figyelmességek mindig gyanút keltenek, lásd: CALVO, J., *Comento al c. 1456*, in ARRIETA, J. I. (dir.), *Codice di diritto canonico e leggi complementari commentato* (Roma 2013) 975.

⁸¹ JONE, H., *Gesetzbuch des kanonischen Rechtes. Erklärung der Kanones III* (Paderborn 1940) 60, Kanon 1624.

⁸² Lásd fent: 78. jegyz.

⁸³ A bírónak egyébként az 1675. k. új szövege alapján is kötelessége, hogy a házassági per elfoga-

nak” nevezi és megjegyzi, hogy történhet egyházmegyei vagy plébániai szinten.⁸⁶ Tevékenységének lényege, hogy fogadja azokat a különvált vagy elvált hívőket, akik kételkednek előző házasságuk érvényessége felől, vagy meg vannak győződve annak érvénytelenségéről. A szolgálat célja, hogy az érintettek felismerjék tényleges helyzetüket „és egybegyűjtsék azokat az elemeket, amelyek hasznosak az esetleges rendes vagy rövidebb bírósági eljáráshoz”.⁸⁷ Ennek a lelkipásztori segítségnyújtásnak a megszervezése rendkívül aktuális, hiszen a hívők többsége kevés elméleti tudással rendelkezik a házasság érvényességének feltételeiről, főként pedig az érvénytelenség lehetőségéről és okairól. Ha nagy volt a szerelem vagy szép volt az esküvői szertartás, sokan válás után sem gondolnak arra, hogy a házasság mégis érvénytelen lehetett. Ezért fontos, hogy a felek kellő lelkipásztori és kánonjogi ismeretekkel rendelkező személyeknek elmondhassák házasságuk történetét, kapcsolatuk megromlásának okait. Ebből a személyes történetből rajzolódhatnak ki azok a jogilag jelentős tények, amelyek a házasság érvénytelenségére utalnak. Az ilyen lelkipásztori szolgálat a plébánosok sajátos küldetéséhez is tartozik, ám a *Motu proprio* külön szól arról, hogy a helyi ordináriusnak *megbízást* kell adnia alkalmas személyeknek erre a feladatra. A tanácsadói funkció klerikusra, szerzetesre vagy világi személyre is rábízható. Ezeknek a személyeknek azonban rendelkezniük kell a helyi ordinárius jóváhagyásával.⁸⁸ Enélkül tehát a plébános vagy a szolgálat vezetője nem bízhat meg más, tetszése szerinti személyeket ezzel a munkával.

A szolgálatot meg lehet alapítani *külön intézmény* (állandó szervezet) formájában, és – ha alkalmas – összeállítható a munkatársak számára megfelelő *segédkönyv* is.⁸⁹ Lehetséges azonban az is, hogy egy egyházmegyében a főpásztor hivatalosan közölje a plébániákkal azoknak a megfelelő megbízással rendelkező személyeknek a címét és telefonszámát, akiket fel lehet keresni ilyen tanácsadás céljából.⁹⁰

A lelkipásztori vizsgálat (tanácsadás), ha megfelelő érvénytelenségi jogcím merül fel, a *keresetlevél* megfogalmazásával és az illetékes bíróságnak való benyújtásával zárul. Tekintettel a rövidebb eljárás lehetőségére, meg kell vizsgálni, hogy a felek egyetértenek-e a keresetlevél tartalmában.⁹¹

---

dása előtt meggyőződjön arról, hogy a házasság helyrehozhatatlanul megromlott és így a házastársi együttélés nem helyreállítható”. Ezért kéri bíróságaink, hogy a keresetlevélhez mellékeljék a polgári bontó ítélet másolatát, amit egy ilyen helyzet okirati bizonyítékának tekintenek. A helyzet megállapítása azonban – eltekintve magától a pertől – alkalom lehet arra, hogy tájékoztassuk a feleket a lelkipásztori segítségnyújtás lehetőségeiről.

⁸⁴ SYNODUS EPISCOPORUM, XIV COETUS GENERALIS ORDINARIUS, *Relatio finalis*, nr. 79; magyarul: *A Püspöki Szinódus zárójelentése Ferenc pápának. A Püspöki Szinódus 14. rendes közgyűlésének (2015. október 4-25.) záróokmánya „A család hivatása és küldetése az Egyházban és a mai világban” témakörben* (Római Dokumentumok XLVI) (Budapest 2015) 82.

IX. ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

A fentiekén kívül a *Mitis Iudex* közli az *okirati eljárás* szabályait (1688n.–1690n. k.) is. Ennek tekintetében lényegében fenntartja az eddigi fegyelmet.⁹² A *Motu proprio* jelentős újítása viszont az a törekvés, hogy a házassági pereket a regionális bíróságok helyett inkább a hívőkhöz közelebb lévő, egyházmegyei bíróságok folytassák le. Ennek érdekében Ferenc pápa külön leiratban hangsúlyozta, hogy hatályukat veszítették az új szabályozással ellentétes törvények és normák, még akkor is, ha különleges formában nyertek pápai jóváhagyást. Ezek közt említi példaként XI. Pius pápa *Qua cura* kezdetű *Motu proprio*ját,⁹³ amely Olaszországban a házasság érvénytelenségéről szóló ügyek számára a regionális bíróságok rendszerét vezette be.⁹⁴ Mivel Magyarországon ilyen regionális bíróságok nem alakultak, az egyházmegyei bíróságok illetékessége változatlan marad. Az új eljárási szabályok és lelkipásztori rendelkezések életre váltása a házasság és a családok érdekében hazai főpásztoraink, bíróságaink, egyházmegyei és plébániai közösségeink számára időszerű és kiemelkedően fontos feladat.

⁸⁵ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 1. cikkely; magyarul: id. kiad. 25.

⁸⁶ Uo. 2. cikkely; magyarul: id. kiad. 25.

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Uo. 3. cikkely; magyarul: id. kiad. 25.

⁸⁹ Uo. Vö. SYNODUS EPISCOPORUM, XIV COETUS GENERALIS ORDINARIUS, *Relatio finalis*, nr. 82; magyarul: id. kiad. 85-85: „a különvált vagy válságba került házaspároknak információs, tanácsadó és közvetítő szolgálatot kell rendelkezésére bocsátani, amely a családpasztorációhoz kötődik”. Ez a megjegyzés a fent leírt kétféle szolgálatot egyetlen egységként szemléli. Hasonlóan egyetlen segítő szolgálatot tételez fel a válságba jutott párok és az elváltak számára, bár megkülönbözteti a kétféle feladatot: TRIBUNALE APOSTOLICO DELLA ROTA ROMANA, *Sussidio applicativo* 14, nr. I, 1.

⁹⁰ Lásd pl. Főegyházmegyei Körlevelek, Esztergom-Budapest 2016/I, 3-4, nr. 734-3.

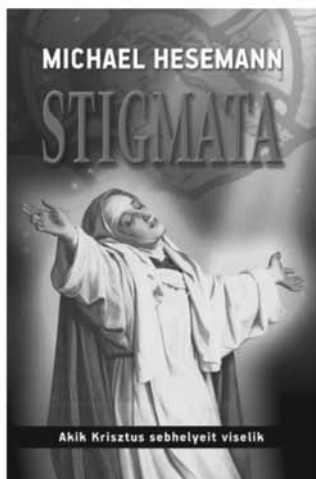
⁹¹ MP *Mitis Iudex*, Eljárási szabályzat 4-5. cikkely; magyarul: id. kiad. 25 és 27.

⁹² Vö. BEAL 518-520.

⁹³ 1938. december 8., in AAS 30 (1938) 410-413.

⁹⁴ FRANCISCUS, *Rescritto sul compimento e l'osservanza della nuova legge del processo matrimoniale*, 2015. december 7., nr. I.

Michael Hesemann STIGMATA

A stigmák a keresztény misztika legtitokzatosabb jelenségei közé tartoznak. Éjszaka, vagy a Megfeszített látása közben tűnnek elő, és gyakran kísérik egyéb jelenségek: lebegés, prófétálás, bilokáció stb. A stigmák – Krisztus sebhelyei – évszázadok óta foglalkoztatják a hívőket éppúgy, mint a kételkedőket. Bár az újabb eseteket orvosok és pszichiáterek alaposan megvizsgálták, ugyanúgy nem találnak rá magyarázatot, mint korábban. Michael Hesemann történész, író ebben az elgondolkodtató könyvében üdítő modernséggel tárgyalja a legismertebb stigmatizáltak: Assisi Szent Ferenc, Sienai Szent Katalin, Páter Pio, Emmerich Anna Katalin történetét, azonban nem ragad le ezeknél a „klasszikus” eseteknél. Hesemann részletesen tudósít az 1990-es évek stigmatizációs eseteiről, amelyek vizsgálatában vezető pszichiáterek, ideggyógyászok

és orvosok vettek részt, és idézi figyelemfelkeltő eredményeiket, amelyek bizonyítják a hihetlent: akár isteni erővel, akár önszuggesztióval jönnek létre – a stigmák szétfeszítik a természet törvényeinek kereteit.

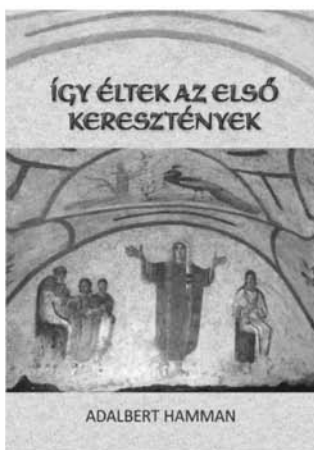
408 oldal, keménytáblás, színes képmelléklettel. Ára: 3600 Ft

Adalbert Hamman ÍGY ÉLTEK AZ ELSŐ KERESZTÉNYEK

(95–197)

Milyen problémákkal kellett megbirkózniuk családi és magánéletükben azoknak, akik az egyház tagjai lettek? Hogyan fogadta őket a pogány világ? Miben jutott kifejezésre testvéri szellemük? Milyenek voltak istentiszteleteik? A szerző mesteri tudással szólaltatja meg a II. század dokumentumait, melyek máig is friss színekkel ábrázolják az első keresztények mindennapi örömeit és küzdelmeit.

282 oldal, puhafedele. Ára: 2100 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ LADISLAV KAČIC

Esterházy Imre zenészegegyüttese (1725–1745)*

BEVEZETŐ

Esterházy Imre, Magyarország hercegprímása Pozsony történetének legjelentősebb művészetpártolói közé tartozott. Mindmáig azonban szinte csak a képzőművészet és az építészet terén elért érdemei ismeretesek, hiszen olyan művészeket foglalkoztatott, mint Georg Raphael Donner, Antonio Galli Bibiena, Paul Troger, Joseph Kurtz, Franz Xaver Palko, Franz Anton Pilgram és mások. Főleg az első kettő életműve feldolgozott színvonalas monográfiában.¹ Esterházy Imrének azonban az 1725–1745 közötti években kitűnő zenészegegyüttes is rendelkezésére állt, amelyről eddig szinte semmit sem tudtunk.

Galánthai Esterházy Imre báró (1715-től gróf) a népes és befolyásos főnemesi família (Magyarország egyik legnagyobb hatalmú családja) cseszneki ágának tagjaként valószínűleg 1663. december 12-én született.² A nagyszombati és a soproni jezsuitáknál tanult, 1680-ban belépett a pálos rendbe. 1683–1687 között teológiát végzett a római Collegium Germanicum et Hungaricumban, 1688-ban pappá szentelték. A továbbiakban filozófia- és teológiaprofesszorként működött (egyebek között a nagyszombati egyetemen is), és 1702-ben a pálosok generálisa lett. Ezenkívül VI. Károly császár titkos tanácsosa, váci, zágrábi és veszprémi püspök is volt. 1725. szeptember 1-jén az elhunyt Sachsen-Zeitz-i Keresztély Ágost bíborost követte Magyarország primásának székében Pozsonyban. Ezt a fontos tisztelet egészen haláláig, 1745. december 6-ig töltötte be.

Esterházy Imre mecénási tevékenysége igen gazdag: hetven templomot építtetett, számos szerzetesrendet pártolt (kapucinusokat, ferenceseket, pálo-

* KAČIC, Ladislav, *Kapela Imricha Esterházyho v rokoch 1725–1745*, in *Musicologica Slovaca* 5/31 (2014) 2/189–254 szlovák nyelvű tanulmányának magyar változata. Fordította: Käfer István. Lektorálta: Király Péter.

¹ Lásd például: PÖTZL-MALÍKOVÁ, Maria, *Juraj Rafael Donner a Bratislava* [Georg Raphael Donner és Pozsony] (Tatran 1993); GALAVICS Géza, *Antonio Galli Bibiena in Ungheria e Austria*, in *Acta Historiae Artium* 30 (1984) 177–263, 179–194.

sokat, orsolyitákat, irgalmasokat, trinitáriusokat, Erzsébet-nővéreket és másokat), szegényeket támogatót. Átépíttette az akkori primási palotát (ami a mai primási palota helyén állt), valamint a nyári érseki rezidenciát, továbbá megbízta a Szent Márton-dóm restaurálásával Georg Raphael Donnert, aki az új Alamizsnás Szent János-kápolna építésére is felügyelt (1729–1732).³

Mindezzel szemben Esterházy zenei mecénatúráját mindmáig nem dolgozták fel, annak ellenére, hogy az 1725–1745 közötti évek a legfényesebb korszakokhoz tartoznak Pozsony zenetörténetében. A jelen tanulmány szinte kizárólag az esztergomi Primási Levéltár „Udvarmesteri számadások” nevű fondjában őrzött forrásanyagokból indul ki. Lényegében túlnyomórészt gazdasági számadásokról, szerződésekről stb. van szó, amelyek az udvartartással kapcsolatos költségeket tartalmazzák.⁴

ESTERHÁZY IMRE EGYÜTTESÉNEK ALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Esterházy primás hivatalának elfoglalása után hamarosan elkezdte kialakítani a zenészegegyüttesét, és ez is – miként Batthyány József és számos hasonló 17–18. századi zenei együttes – tulajdonképpen főnemesi magánzenekar volt. Esterházy udvara nem volt kicsi. Az 1730-as években 80 alkalmazottból állt, kezdve az érsek személyi gyóntatójával, tanácsosaival, a két orvossal (az egyik az érsek személyi orvosa), folytatva a magasabb állású hivatalnokokkal, inasokkal, komornyikokkal, egészen a konyhai alkalmazottakig, szolgálókig, kocsisokig stb. A zenészek jelentős helyet foglaltak el az udvarban: a virágzás éveiben (a 18. század harmincas éveiben) az együttes 15–20 tagból állt.

Az Esterházyhoz érkező első muzsikusok egyike Alexander Agner (1700–1738) volt, aki 1717–1719 között a nagyszombati jezsuitáknál tanult, s ott egyben altistaként is működött („*Collegii Academici altista*”).⁵ 1725 szeptemberében ő énekelt a *Hymenaeus fraude proditus* c. jezsuita iskoladramában. Abban az időben már az Esztergomi Főképtalan muzsikus volt („*Venerabilis Archi-capituli Strigoniensis Musicus*”), és onnan közvetlenül került Esterházy Imre szolgálatába. Kezdetben lantosként működött, később első trombitás (*Tubicen*) lett, és bizonyára az udvar legműveltebb muzsikusai közé tartozott, miként ez a levéltári dokumentumokból sejtethető. A zene-

² Esterházy Imre születésének dátuma bizonytalan, vö. KOLTAI András, *Esterházy Imre*, in *Esztergomi érsekek* (szerk. Beke Margit; SZIT, Budapest 2003) 331–338, valamint KOLTAI András, *Császárhű bőkezű remete: Esterházy Imre hercegprimás*, in *Limes* (2005) 3/5–19. (Mindkét publikációban további gazdag Esterházy Imréről vonatkozó irodalom található.) Lásd még: FORGÓ András, *Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben*, in „*Fényes palotákban, ékes kőfalokban.*” *Tanulmányok az Esterházy családról a források tükrében* (szerk. Maczák

kar nyilván fokozatosan alakult, ahogy az újabb muzsikuskok érkeztek. Néhanyan az együttes működésének első éveiben egyidejűleg udvari hivatalos is elláttak, főként belső inasok, komornyikok (*Cammerdiener*) voltak, a másutt is bevett gyakorlathoz hasonlóan. Ám míg Anton Christiani komornyik már abban az időben is elsődlegesen oboista volt, Franz Biber viszont elsősorban komornyik funkciót látott el, és hegedülésével csak alkalmilag segített. Néhanysz muzsikusk nem identifikálható, mert csak általánosságban szerepelnek a dokumentumokban, mint például egy bizonyos „*Lautenista lotricus*”.

A zenekar legkorábbi összetétele az 1726. év 3. és 4. negyedének levéltári anyagaiból állítható össze:

	Negyedévi fizetés forintban (fl.)	
	3. negyedév	4. negyedév
Anton Christiani <i>Cammerdiener</i>	26.–	[26.–]
Johann Matthias Schenauer <i>Cammer-Musicus</i>	14.–	[30.–]
Friedrich Syhnn <i>Cancellista et Musicus</i>	50.–	[50.–]
Hyacinte Pichon <i>Cammer-Musicus</i>	– –	12,01 + 8,50
Carl Trautmansheim <i>Lagey et Musicus</i>	7,30	[7,30]
František Dušek <i>Fagottista</i>	7,30	[7,30]
Alexander Agner <i>Lautenista</i>	35,58.	[50.–]
<i>Lautenista lotricus</i>	6.–	[18,19]
(Franz Biber <i>Cammerdiener</i>)	30.–	[30.–])

Esterházy zenekarának magva a 18. század húszas éveiben (1726–1729) az alábbi muzsikuskokból tevődött össze: Johann Matthias Schenauer, Friedrich Syhn, Leopold Carl, Anton Christiani, Hyacinte Pichon, Jacob Henschel, Carl Trautmansheim, Johann Peter Behr, a trombitás Alexander Agner, Martin Streška, a kürtön játszó Wentzel Bauer, Georg Häring és a fagottista František Dušek. Az együttesnek abban az időben 12–15 tagja volt. Érdekes, hogy a zenekar valamennyi tagját egyenlően kezelték, a hivatalos dokumentumokban (fizetési okmányok, elszámolások, szerződések stb.) csak *Musi-*

Ibolya; Budapest 2009) 65–86.

³ Az Alamizsnás Szent János-kápolna problematikájához bővebben: PÖTZL-MALÍKOVÁ 25–34.

⁴ A kutatásaim során nyújtott segítségért szíves köszönetemet fejezem ki dr. Hegedűs Andrásnak, az esztergomi Prímási Levéltár igazgatójának és a levéltár többi munkatársának. A „Számvevőiségi Levéltár, Udvarmesteri számadások” nevű fond az 1725–1745 közötti évekből viszonylag jól fennmaradt, de az iratok darab szinten nincsenek feldolgozva. Ezért az egész tanulmányban a konkrét

cus, illetve *fürstlicher Musicusként* szerepelnek (és írják is alá magukat), néha (a néhány kiválóbb) *Cammer Musicusként*. Csak a fúvósokat jelölik konkrétan: *Fagottista*, *Waldhornist*, *Trompeter* stb. Ez azonban ebben az esetben sem jelenti azt, hogy csakis egyetlen hangszerezen játszottak, ami a 18. században többé-kevésbé nem is volt lehetséges. A vadászkürtös (*Waldhornista*) Bauer például lantozott, a fagottos Dušek fuvalán is játszott, stb.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ez esetben nem egyházi zene előadásáról volt szó. A templomokban az illető közösségek, leggyakrabban a Szent Márton-dóm énekesei (lásd lejjebb), főleg vokalistái működtek együtt Esterházy zenekarával. Esterházy énekesként feltüntetett muzikusai főleg közvetlenül az udvarban (a palotában stb.) rendezett események közreműködői voltak. Ez vonatkozik az egyetlen énekesnőre, az egyébként ismeretlen Faustina Figulira is, akit az 1728–1729-es dokumentumok „*Hoff=Sängerin*”-nek neveznek. Titokzatos személy egy közelebről eddig ismeretlen „*Lautenista lotricus*”, aki 1726-os dokumentumokban szerepel. Ugyancsak hangsúlyozandó, hogy más főnemesi udvarokhoz hasonlóan Esterházy udvaránál is néhány alkalmazott nemcsak muzikus volt, hanem más funkciókat is ellátott. F. Syhnn például írnok és zenész („*Cancellista et Musicus*”), de egyben költő és librettista is volt. Az oboista A. Christiani eredetileg komornyikként („*Cammerdiener*”) szolgált, de idővel már néha „*Cammerdiener und Musicus*”-ként írta alá a nevét. Később, a harmincas években pedig már csak muzikusként („*Musicus*”) szerepel.

A trombitásoktól eltérően a fúvósokat, főleg a fagottosokat és a kürtösöket – kevés kivétellel, mint például a harmincas években a fagottista virtuóz Angelo Cavallari (lásd alább) – a személyzethez, a belső inasok avagy lakájok közé sorolták („*Livray-Bediente*”). 1728-ban először találni adatot az iratokban két vadászkürtös fiúról („*2 kleine Waldhornisten*”), mégpedig egyidejűleg egy Hans Michel nevű (általában így szerepel a neve, de néha Hans Michel Blüe, Blühe, Blie stb. formában) inas/lakáj és egyben kürtös érkezésével.

A zenekar nagy fejlődése a 18. század harmincas éveiben következett be. 1730-ban néhány kiváló muzikus érkezett: Joseph Umstatt (1711–1762), akinek már korábban is voltak kapcsolatai az Esterházyakkal. A nagyszombati jezsuitáknál végzett tanulmányai alatt (1727–1730) zenét tanított.⁶ Ráadásul Umstatt apja, a bécsi udvari festő, 1725-től az Esterházyak újonnan épült cseklézi kastélyában dolgozott.⁷ Az érseknek tehát jó információi lehettek erről a bécsi születésű kiváló billentyűs hangszeresről. Umstatt 19

forrásokra az állomány rövidítésével (PL, SzL) és az adott doboz számával hivatkozunk. A levéltári anyag olyan gazdag, hogy csak a legjelentősebb dokumentumok válogatása mutatható be.

⁵ Kačić, Ladislav, *Musiker bei den Tyrnauer Jesuiten im 18. Jahrhundert*, in *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 41 (2000) 181.

⁶ Uo. 182.

⁷ A J. Amstattal kapcsolatos eddigi ismereteket legteljesebben lásd: Kačić, Ladislav (ed.), *Joseph*

évesen került Esterházy Imre zenészei közé, és komponistaként erős pozíciót vívott ki magának az idősebb kollégák között. Az egyik vezető személyiséggé válva 1737-ben Esterházy muzsikusai közül egyedülként „*Music-Director*” címet írhatott a neve alá, azaz nem hivatalosan karmester volt. Umstattal együtt érkezett 1730-ban Pozsonyba Angelo Cavallari olasz fagottvirtuóz, majd 1731-ben Johann Otto Rossetter, a bécsi császári udvari együttes, a Hofkapelle egyik legjobb hegedűse, aki másfél évig párhuzamosan dolgozott mindkét együttesben.⁸ Ma még nem tudjuk pontosan, miképpen tette érdekeltté zenészeit Esterházy (ugyanígy a képzőművészeket, Donnert is beleértve) abban, hogy a szolgálatába álljanak.⁹ Mint VI. Károly császár tanácsosa bizonyára kitűnő kapcsolatokkal rendelkezett elsősorban Bécsben, ahol hivatalnokai is voltak, de tanulmányai során kétségtelenül Itáliában is szert tett közvetlen kapcsolatokra.

Johann Otto Rossetter röviddel érkezése után besorolta a zenekarba fiát, Johann Killian Jakub Rossettert. 1734-ben újabb bécsi hegedűs, Joseph Hilverding érkezett, valamint a fagottos Jakub Štetina, akik egészen Esterházy haláláig (a zenekar feloszlataáig) működtek az együttesben. Ugyanúgy, mint 1736-tól Franz Ferdinand Kinsky gróf két muzsikusa („*Musici Kinskiani*”), Adam Zdanský és Johann Joseph Stephan. Esterházy szoros kapcsolatot tartott Kinsky udvari kancellárral is, amit például együttműködése is bizonyít zenészeivel, főleg a zenekar meglétének és fejlesztésének első éveiben.

Kifejezett erősödést jelentett 1737-ben Giacomo Calandro, a tapasztalt olasz hegedűs alkalmazása, aki korábban koncertmesterként működött itáliai operatársulatokban (például a híres római Teatro Capranicában).¹⁰ Calandro is az együttes megszűnéséig maradt Pozsonyban. A zenekar (a zenészlétszám) stabilitásáról egyebek között az a tény is tanúskodik, hogy egy-egy muzsikusz távozásakor (vagy halála esetén) a helyét azonnal betöltötték. Ez vonatkozik például Alexander Agner trombitásra (†1738), akit Paul Smutz váltott; vagy amikor már korábban, 1731-ben Martin Streška távozott és belépett a pálos rendbe, Johann Paul Nabich került a helyére. Nabich viszont hamarosan meghalt (1634), de még ugyanabban az évben Gottfried Finke érkezett helyette. Hasonlóképpen, amikor a fagottista Angelo Cavallari 1734. október 9-én távozott, Jakub Štetina pótolta.

A harmincas évektől Esterházy zenekarának állandó kottamásolója is volt Jacob Sperlich személyében. Őt a lakájok közé sorolták („*Livray-Bediente*”), de néhány dokumentumban „*Musicus*”-ként is szerepelt, tehát szükség es-

Umstatt – *Concerti per violino* (Vysoká škola múzických umení, Bratislava 2013).

⁸ J. O. Rossetterről lásd bővebben: KÖCHEL, Ludwig Ritter von, *Die Kaiserliche Hof-Musikkapelle in Wien von 1543 bis 1867* (Wien 1869, reprint Hildesheim-New York 1976) 70, 76, 83.

⁹ Vö. PÓTZL-MALIKOVÁ.

¹⁰ AMORE, Adriano, *Giacomo Calandro* – <http://www.terredeigambacorta.org>.

tén játszott is valamilyen hangszeren. A személyzet sorában alkalmanként előfordul a „*Musicus*” megjelölés a fentebb említett Franz Biber neve mellett, aki komornyik („*Cammerdiener*”) volt, és szorosan együttműködött a zenekar munkaszervezési feladataiban (pl. húrvásárlás, hangszerjavítás stb.). Másrészt viszont Franz Amend muzsikus kapott néhány évre helyettes könyvelői („*Vicebuchhalter*”) megbízást.

A lakájok („*Livray-Bediente*”) között állandóan az első helyen szerepel Jakub Štetina fagottos, aki 1734-ben érkezett. A fizetési listákon – miként az általános volt – „Fagottista Jacob” vagy egyszerűen csak „Fagottista”-ként szerepel. Mindjárt utána a vadászkiűrtösök következnek. A személyzetben őket hármukat fizették a legjobban (lásd alább). A lakájok között tartottak nyilván egy „*Instrument Diener*”-t is, aki a hangszereket gondozta. Ilyen funkció minden szervezett, nagyobb korabeli főnemesi zenekarban volt. Esterháznál ezt először Matthias Koller töltötte be, utána pedig Jacob Singer.

1739 nyarán, pontosan július 1-jén, Georg Raphael Donnerral egy időben távozott az Esterházy-zenekarból Joseph Umstatt, az együttes azonban a 18. század negyvenes éveiben is megőrizte magas színvonalát. Ez annak a ténynek köszönhető, hogy 1740-ben Pozsonyba érkezett a híres nápolyi Francesco Durante (1684–1755). Az ő közép-európai tartózkodása eddig ismeretlen volt.¹¹ Biográfiájában az 1742. évi Nápolyba (igaz, a Conservatorio di Santa Maria di Loretóba) való visszatéréséig tartó időszak fehér foltot jelentett. Ma még nem tudjuk megmondani, hogyan került Durante Esterházy szolgálatába. Bizonyára Bécsen keresztül érkezett, de lehettek referenciái olasz kollégáitól is, főként Nápoly környékéről, ahonnan Cavallari és Calandro is származott. Durante legalább 1740 végéig maradt Esterháznál, amit annak az évnak az 1–4. negyedére szóló kifizetési okmányok és nyugták igazolnak. Nem bizonyítható, hogy Durante Pozsonyban tartózkodott-e 1741-ben is. Ugyanis erről az évről és 1742-ről hiányoznak a megbízható források. Ottléte azért is lenne különösen érdekes, mert 1741-ben az Esterházy-zenekar fontos szerepet kapott Mária Terézia koronázásakor.

1740-ben Pozsonyba jött Domenico Tasselli ismert olasz kasztrált, valamint a Pistoiaiból származó Dario Luca Catani, valószínűleg szintén kasztrált énekes. Catani nem sokkal azelőtt (1738–1739) František Antonín Rottal gróf operájában szerepelt Holešovban.¹² Pozsonyba tehát valószínűleg közvetlenül onnan érkezett. Forráshiány miatt nem tudhatjuk, meddig maradt itt, de 1743-ban már nem található az Esterházy-dokumentumokban. Tasselli, aki korábban az itáliai operaházakon kívül Brünnben (1737) és Prágában

¹¹ DELLA CORTE, Andrea, *Durante*, in *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (Bärenreiter Verlag, Kassel-Basel-London-Tours 1954) Bd. 3, 986–993. col. Lásd még: *The New Grove Dictionary of Musik and Musicians* (Oxford University Press, London-New York 2001) Vol.7, 739–745.

¹² A tájékoztatást hálásan köszönöm dr. Jana Spáčilovának (Brno).

(1739) is szerepelt, 1740 áprilisától 1745 végéig volt az Esterházy-együttes tagja. További jeles erősítést jelentett Filippo Antonelli, a bécsi Hofmusikkapelle altistája,¹³ aki 1744-ben fordul elő először a dokumentumokban. Bár Antonelli nem tartozott a Carestini vagy Orsini típusú kiválóságokhoz, bizonyára tapasztalt, sokoldalú muzsikus lehetett, akár csak Carl David von Cronnstein (1709–1746) hegedűvirtuóz, aki 1743-ban állt Esterházy szolgálatába. Leopold Carl, Johann Matthias Schenauer, Giacomo Calandro, Joseph Hilverding más régi tagokkal együtt olyan erős együttest alkotott, amely a legmagasabb színvonal záloga lehetett. 1743-tól az együtteshez tartozott Matthias Häck tenorista is, akit a dokumentumokban legtöbbször csak „*Musicus*”-nak jelöltek. Valószínű, hogy az énekesek többségéhez hasonlóan (a kasztráltakat is beleértve) ő is játszott valamilyen hangszeren. Még 1743-ban érkezett Esterházy zenekarába Ignaz Walerski, aki a zenekar megszűnése után 1748-ban a budai jezsuiták orgonistája lett.¹⁴

Esterházy szolgálatában tehát az 1725 és 1745 közötti két évtized alatt mintegy ötven muzsikus tevékenykedett, akik közül többen – mint pl. Francesco Durante, Joseph Umstatt, Johann Matthias Schenauer, Leopold Carl, Johann Peter Behr – zeneszerzőként is aktívak voltak. Az együttesrel azonban további muzsikuskok is szorosan együttműködtek. Elsőként kell említeni Louis Détry (1698–?) francia fagottistát (és fuvolistát), aki korábban több főnemesi udvarban működött Németországban (Würzburg, Stuttgart).¹⁵ Détry 1738 januárjától 1739 áprilisáig állt Esterházy szolgálatában. A kifizetési listákon nem találjuk, de a megmaradt elszámolások igazolják, hogy fizettek neki – és nem rosszul. Lényegében rendszeresen havonta 33 forintot kapott, ami (elméletileg) csaknem évi 400 fl. összeget jelentene. Egyébként a zeneszerzőként is aktív Détry a Pozsonyból való távozása után az 1740-es években – Umstattal együtt – Johann Leopold Dietrichstein szolgálatában működött Brünnbén. (Umstatt ott karmester volt).¹⁶

Alexander Agner (Aigner; 1700–1738) volt Esterházy Imre együttesének legnevesebb muzsikusa. Előbb a szakolcai, majd a nagyszombati jezsuitáknál tanult, ahol egyben a Keresztelő Szent János Egyetemi Templom altistájaként működött („*Altista Collegii Academicis*”), majd a szintén nagyszombati székhelyű Esztergomi Káptalan muzsikusa lett. 1725 szeptemberében Jupiter szerepét énekelte a Frantisek Talský bazini *regenschori* zenéjével előadott *Hymenaeus fraude proditus* című nagyszombati jezsuita iskoladrámában. A periochában „D. Alexander Aigner, Ven[erabilis] Archi-Capit[uli]

¹³ KÖCHEL 82.

¹⁴ RENNERNÉ VÁRHIDI Klára, *Das Musikleben einiger bedeutender Kirchen im Pest–Buda des 18. Jahrhunderts*, in *Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 39 (1998) 61, 114.

¹⁵ OWENS, Samantha, *The Court of Württemberg–Stuttgart*, in *Music at German Courts 1715–1760* (ed. Samantha Owens – Barbara M. Reul – Janice B. Stockigt; Boydell Press, Woodbridge 2011) 174, 186. KIRSCH, Dieter, *The Court of Würzburg*, uo. 309, 312.

Strigon[iensis] Musicus”-ként szerepel.¹⁷ Bizonyára az elsők között lépett Esterházy szolgálatába, ahol kezdetben főleg lanton játszott („*Lautenista suae Celsitudinis*”), majd egészen haláláig első trombitás volt. Agner igen alapos műveltséggel rendelkezett (valamennyi tőle származó írásos dokumentum latin nyelvű), és szükség esetén valószínűleg énekesként is szerepelt.

Filippo Antonelli (ca. 1710–1760) először Loretóban volt énekes, 1734-ben a bécsi Hofkapelle altisztája lett évi 800, illetve 900 rajnai fl. fizetéssel.¹⁸ Bár nem tartozott a sztárolt kasztrált énekesek közé, Johann Joseph Fux udvari karmester igen pozitívan nyilatkozott tehetségéről. Antonellit 1740-ben a Hofkapelle átszervezésekor (redukálásakor) nyugdíjazták, a névsorokban azonban még 1749 után is szerepel. Legkésőbb 1744-ben lépett Esterházy szolgálatába. Bécsben halt meg.

Johann Peter Behr (18. század első fele) 1728-ban lett Esterházy együttesének tagja, amelyben több mint egy évig tevékenykedett. Zeneszerzőként az Esterházyt szolgáló legjelentősebb muzsikuskok közé tartozott. Érdekes adat az 1728. évi kifizetési jegyzékben, hogy Behrt akkor még Jelenffy János pozsonyi kanonok fizeti („*bezahlt von Herrn Jelenffy*”). Később már rendes negyedévi fizetést kapott, mint az udvar többi alkalmazottja. Behr 1729-ben zenét komponált Esterházy József újvárosi prépost és más jeles személyek Esterházy primásnál tett látogatása alkalmából. Szerzeményei (éppen pozsonyi működése idejéből, 1729–1737) egyebek között az ausztriai Göttweig kolostorában maradtak fenn.¹⁹

Giacomo Calandro (1707–1788)²⁰ Nicola Calandro zeneszerző és karmester bátyja, Esterházy prominens és legjobban fizetett muzsikuskai közé tartozott. Nápolyban tanult 1721-től, a Conservatorio dei Poveri di Gesù Cristo-ban, majd hegedűsként, illetve koncertmesterként működött különböző operazenekarokban. 1732-től a római Teatro Capranicában alkalmazták. 1737-ben lett Esterházy együttesének tagja, és egészen 1745-ig, az érsek haláláig maradt. 1750-ben Giovanni Battista Locatelli operatársulatának koncertmestere lett, amely Prágában²¹ és más közép-európai városokban (de Szentpéterváron is) működött. Calandro 1760-tól Brauschweigban talált alkalmazást, majd visszatért Itáliába (Velence, Bologna). Nápolyban halt meg.

Leopold Carl (1698–1744) hosszú évekig koncertmestere és egyik legjelentősebb muzsikusa volt Esterházyinak. 1727-től (június 6-án érkezett Pozsonyba, július 11-én vették fel) egészen élete végéig az együttesben maradt.

¹⁶ SEHNAL, Jiří, *Die Adeligen Kapellen im 17. und 18. Jahrhundert in Mähren*, in *Studies in Music History Presented to H. C. Robbins Landon on his Seventeenth Birthday* (ed. Otto Biba – David W. Jones; Thomas & Hudson, London 1996) s. 200 és a 30. jegyzet.

¹⁷ A periocha kiadása: *Jezsuita iskoladrámák* (Régi Magyar Drámai emlékek XVIII. század 4/2) (közr. Varga Imre; Akadémiai-Argumentum, Budapest 1995) 1005–1017.

¹⁸ KÖCHEL 75, 82 és 86.

Schenaueron és Umstatton kívül ő gondoskodott a leggyakrabban a zenészek kiszolgálásáról, főleg hangszerhúrok és kották beszerzéséről, valamint a húros hangszerek javításáról stb. Carl zeneszerzőként is aktív volt, de alkotásai nehezen azonosíthatók, mert számos a gyűjteményekben és leltárakban csak „Carl” névvel megjelölt szerzemény egy fiatalabb, de ismertebb zeneszerzőtől, Anton Carltól származik.²²

Carl David von Cronnenstein (ca. 1709–1746) hegedűvirtuóz 1743-ban lett Esterházy zenekarának tagja. Két gyermeke született Pozsonyban, ahol 1746-ban 37 évesen elhunyt.

Francesco Durante (1684–1755)²³ biztosan az Esterházy-zenekar legjelentősebb zenésze volt. Valószínűleg Giuseppe Ottavio Pitoninál tanult Rómában, majd 1710-ben zenetanár lett a nápolyi Conservatorio Sant' Onofrióban. 1728-ban szintén Nápolyban karmester és a Conservatorio dei Poveri di Gesù Christo zenetanára. 1738 szeptemberében hirtelen elhagyta munkahelyét és Közép-Európába távozott. A régebbi irodalomban előfordulnak forrásadatok nélküli bizonytalan vélemények arról, hogy egy ideig valószínűleg Drezdában is tartózkodott.²⁴ Esterházy szolgálatában bizonyíthatóan legalább egy évig működött 1740-ben. 1742-ben visszatért Nápolyba, ahol Nicola Antonio Porpora utóda lett a Conservatorio di S. Maria di Loretóban. 1744-ben visszakerült (Leonardo Leo utódeként) eredeti helyére, a Sant' Onofrióba. Durante a nápolyi iskola és az európai pedagógusok legjelentősebb képviselőinek egyike a 18. század közepén. Diákja volt például Giovanni Battista Pergolesi, Leonardo Vinci, Pasquale Anfossi, Tomasso Traetta, Giovanni Paissielo és mások. Francseco Durante gyakorlatilag szinte kizárólag az egyházi zenének szentelte az életét, a kontrapont nagymestere és a *stile antico* híve volt, de jelentősek instrumentális művei is.

Joseph Hilverding színészek, bábjátékosok és táncosok ismert népes családjából származott.²⁵ Mindmáig nem világos, milyen rokoni kapcsolat fűzte Franz Hilverdinghez (a híres bécsi udvari táncoshoz, 1734–1740), Johann Baptista Hilverdinghez, Maria Anna Hilverding-Schulzhoz (a Hofmusik-kapelle szopránjához, 1717–1740) vagy Maria Monika Hilverdinghez (J. A. Hilverding lányához, aki 1720-tól a bécsi Hofkapelle „Hofscholarin”-ja, azaz ösztöndíjasa volt). Joseph Hilverding 1734–1745 között hegedűsként tartozott az Esterházy-együtteshez. Pozsonyban több gyermeke született, illetve halt meg.

¹⁹ RIEDEL, Friedrich W., *Der Göttsweiger Thematische Katalog von 1830* (Verlag Emil Katzbichler, München-Salzburg: 1979) nr. 1002 (*Aria de B.M.V. Nativ.*, 1729), nr. 1124 (*Aria de Adventu D.*, 1732), nr. 1809 (*Litaniae lauretanae*, 1737), nr. 2541 (*Miserere*, 1736).

²⁰ AMORE, Adriano, *Giacomo Calandro, un violinista del '700*, in *Le Vie della Musica* VIII (2007) no. 46, 38–39. Elektronikus formában: <http://www.terredeigambacorta.org>.

²¹ JONÁŠOVÁ, Milada, *Italské operní árie na svatovítském kúru v Praze* [Olasz operaáriák a prágai

Johann Otto Rosseter (ca. 1680–1754) 1709-től a bécsi Hofmusikkapelle hegedűse volt. Ott jó fizetéssel a legjobb és egyben a legfoglalkoztatottabb zenészek közé tartozott. Évi javadalma 900 rajnai fl. volt, ez a második legmagasabb mindjárt a bécsi udvari zenekar két olasz koncertmestere, az ifjabb Nicola Matteis és Angelo Ragazzi után. Rosseter a Hofkapelle tagjaként már 1712-ben, majd 1714-ben jelen volt a pozsonyi koronázásokon,²⁶ és 1741-ben Mária Terézia koronázásakor is közreműködött a Hofkapellében. Többször ellátogatott Itáliába és zeneszerzőként is ismert (hegedűverse nye maradt fenn).²⁷ Esterháznál mindössze egy évig szolgált (1731–1732), és fiát, Johann Killian Rossetert is bevitte a zenekarba.

Johann Matthias Schenauer (†1760 körül) Esterházy együttesének legstabilabb és legtapasztaltabb tagjai közé tartozott. Gyakorlatilag a kezdetektől a megszűnésig itt zenélt. 1732-ben távozott ugyan, de 1736-ban visszatért. (Eleddig nem ismeretes távozásának oka, és az sem, hogy azalatt hol volt.) A kezdetektől az együttessel kapcsolatos szervezési feladatokkal foglalkozott, de különösen intenzíven a zenekar létezésének utolsó időszakában. Aláírásában általában „*Cammer Musicus*”-nak nevezte magát, de egyszer „*Primarius musicus*”-t írt. Schenauer igen aktív zeneszerző volt, főleg az együttes első éveiben, amikor Friedrich Syhn-nal számos oratóriumot és egyéb vokális-instrumentális művet hoztak létre. Komponált instrumentális egyházi zenét is (lásd alább).

Martin Streška (1702–1786) trombitásként (*Tubicen*) működött 1728–1731 között Esterházy szolgálatában, azután belépett a pálos rendbe. (1731 októberében Esterházy pálos habitust varratott neki.) Streška 1742-től Máriavölgyben filozófiát és *teologia moralist*, 1745–46-ban Nagyszombatban skolasztikát, majd 1750–52 között a nagyváradai szemináriumban egyházjogot tanított. 1776-ban a pálosok magyarországi provinciájának definitora lett.²⁸ A pálos rend legjelentősebb történészei közé tartozott. Ő a szerzője a kéziratban fennmaradt *Annales Ordinis Sancti Pauli* című monumentális rendtörténetnek.

Friedrich Syhnn (†1769 után) Esterházy udvarának legműveltebb emberei közé tartozott. 1726-tól titkárként és zenészként tartják nyilván („*Cancellista et Musicus*”), de kiváló költő is volt, amit a Schenauer által megzenésített librettói tanúsítanak. Az Esterházy-zenekarból való távozása után (1729) a híres karintiai Gurk káptalanjának jogászként és levéltárosaként működött (1736–1760), emellett történészkedett is. Ő a szerzője az *Annales Gurcenses-*

Szent Vitus kóruson. A Scheling korszak], in *Hudební věda* 38 (2001) 3-4/283.

²² Például: TANK, Ulrich, *Studien zur Esterházyischen Hofmusik* (Gustav Bose Verlag, Regensburg 1981) 296.

²³ Az enciklopédikus irodalomon kívül (MGG, Grove, 11 sz. jegyzet) Duranteról lásd például: DIETZ, Hanns-Bertold, *The Neapolitan School: Francesco Durante (1684–1755) – Aspects of Manuscript Dissemination, Misattributions, and Reception*, in *Musica en Perspectiva* 2 (2009) 2/7–30.

nek (1769).²⁹ Az Esterházy-együttesben Syhn többek között hegedülhetett, amint azt néhány számla bizonyítja, mint például a zenekarnak eladott két hegedű nyugtája:³⁰

*Quittung / Vor H. Syhn weg[en]. Zwey so S:r f: Gd. pr. 30 fl
Verkaufte Violinen als vor andere halbscheid. / Pr. 15 fl – / N:º 6
Bezeige hiemit, daß mich herr Inspector von Neübauer, mitt
dem halben Restirenden Theil, das ist 15 fl, deren um 30 fl Ihre
hochfürst. Gd. Verkauften 2 Violinen plenè Contentiert habe:
vor dem vorigen halben Theil aber zeigt die gegebene Quittung.
Presburg den 8^{en} Jenner 728
Fridericus Syhn mppria*

Syhn a jelek szerint a távozása után sem szakította meg kapcsolatait a zenekarral, hiszen kottákat (egyebek között oratóriumokat) küldött Karintiából, sőt Itáliából is.

Domenico Tasselli híres olasz kasztrált. Az 1720-as és 30-as években észak-itáliai (Macerata, Venezia, Treviso) operaházakban működött, majd 1737–1739 között Prágában és Brűnben. 1740-ben lett Esterházy együttesének tagja, ahol 1745-ig maradt.

Joseph Umstatt (1711–1762)³¹ Durante után Esterházy Imre leghíresebb muzsikusa. Fiatalon, közvetlenül nagyszombati tanulmányainak (1727–1730) befejezése után érkezett Pozsonyba, 1730. július 1-jén lett az együttes tagja, és ott is maradt kilenc teljes évig, 1739. július elejéig. Eközben az utolsó három évben nem hivatalosan az együttesvezető („*Music Director*”) funkcióját látta el. Esterházy szolgálatából való távozásának egyik oka az lehetett, hogy Umstatt alulfizetettnek érezte magát (lásd lejjebb).

Mindenben rendkívül aktív volt, úgy a szervezésben, mint zeneszerzőként. Az 1739. második félévi fizetésjegyzékben, tehát Umstatt utolsó pozsonyi negyedévében felbukkan az „*ex Speciali gratia*” megjegyzés, amit sehol máshol nem találni a dokumentumokban. A Pozsonyból történt eltávazása után valószínűleg nem sikerült bejutnia a császári Hofkapellébe, ezért elszegődött Brűnbe karmesternek és zenetanárnak Ditrichstein grófhoz (1741–1749).³² Később Heinrich von Brűhl szász miniszterelnök együttesét vezette Drezdában (1750–1752), és végül a bambergi püspököt szolgálta mint udvari zeneszerző és együttesvezető (1753–1762). Umstatt kiváló zenei

²⁴ GINGUENÉ, Pierre Louis, *Notice sur la vie et les ouvrages de Nicolas Piccini* (Parigi 1801) 7.

²⁵ ČESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena, *Herecký rod Hilverdingoncov* [A Hilverdingek színész-nemzetisége], in *Slovenské divadlo* 28 (1980) 3/370–375.

²⁶ KAČIČ, Ladislav, *Musik zur Zeit der Preßburger Krönungsfeierlichkeiten*, in *Musicologica Istitropolitana* II (ed. Marta Hulková; Universitas Comeniana Facultas Philosophica, Bratislava 2003) 37; Uó, *Zene a pozsonyi királyi koronázási ünnepségek idejében (1563–1830)*, in *Magyar*

képzettséggel rendelkezett: nemcsak billentyűs virtuózként, hanem zeneszerzőként is ismert volt. (Valószínűleg J. J. Fux tanítványai közé tartozott.) Umstatt sokoldalú és szerteágazó, de csak töredékesen fennmaradt életművéből csupán néhány alkotás sorolható egyértelműen a pozsonyi évek terméséhez (lásd alább).

ESTERHÁZY ZENÉSZEINEK SZOCIÁLIS HELYZETE, FIZETÉSE ÉS EGÉSZSÉGÜK MEGŐRZÉSE

Esterházy Imre primás udvarában a muzsikuskoknak összességében kiváló helyzete volt. Ezt bizonyítja egyebek között az a tény is, hogy az udvar fizetési listáin a zenészek mindjárt az érsek személyes gyóntatója, udvari tanácsosai, két orvosa és további magas beosztású hivatalnokok – inspektorok, provizorok és más, főleg gazdasági hivatalnokok vagy írnokok – után következnek. Miként az főnemesi udvarokban általános volt, néhány muzsikust, főként a fúvósokat, a belső inasok avagy lakájok („*Livray-Bediente*”) közé sorolták, és ezeket természetesen lényegesen alacsonyabban fizették. A határ a „*Livray-Bediente*” és a többiek között azonban nem volt átjárhatatlan. Ilyen kivétel volt például Carl Trautmansheim (†1737), aki 1728 őszéig belső inas avagy lakáj és egyben muzsikus volt („*Cammerlaquay simul Musicus*”), az év szeptemberétől azonban már a többi muzsikus közé sorolták 100 fl. évi (negyedévenként 25 fl.) fizetéssel: „*Carl Trautmansheim, so worhie Lagey gewesen, und im Monath 7br aufgemustert worden*”. Háromnegyed év után azonban utólag fizettek neki: „*dem H. Carl Trautmansheim welcher mit 100 fl. besoldung von 1ⁿ 8ber 728 alß Offcier und Musicus von S^r fürstl. Gdn. resolviert, bishero aber nur Jährlich 100 fl Empfang also vor 3 ¼ Jahr Rückstand ..... 32,30 fl.*”

Valamennyi muzsikus fizetése alapján stabil volt (nagyjából csak egyszer, maximálisan kétszer emeltek), és az alábbi részekből állt:

- 1) a tulajdonképpeni fizetés (*Besoldung*)
- 2) napidíjak (*Kostgeld*)
- 3) lakhatási hozzájárulás (*Quartiergeld*) azoknak, akik nem az érseki palotában laktak

Zene 43 (2005) 4/447–459.

²⁷ RISM A II, ID no. 450017217.

²⁸ Lásd: *Magyar Katolikus Lexikon* (Budapest 2007) Streszka Márton c. szócikkét. RICHTER Pál, *A magyarországi pálosok zeneélete és zenéje a 18. században*, in *Zeneduományi dolgozatok* (2009) 146.

²⁹ BUCHINGER, Wilma – LANG, Helmut – MITTENDORFER, Konstanze, *Handbuch der historischen Buch-*

4) kiküldetési díj

A tulajdonképpeni fizetést nemcsak a muzsikuszínvonal szerinti szabták meg, hanem minden valószínűség szerint tekintetbe vették az életkort és a családi állapotot, a gyermek számát stb. Az elszegődéskor fizetést („*Besoldung*”) szabták meg, amit bizonyos idő – rendszerint két év – után 20 forinttal megemelték. A napidíj minden muzsikusz (és valamennyi udvari alkalmazott) esetében egyforma volt, negyedévenként 36 fl., illetve a belső inasoknak („*Livray Bediente*”) 3 fl. 58 kr. járt hetente, tehát valamivel kevesebb. A napidíjak csak 1732-től szerepelnek egy listán a fizetésekkel, korábban csak a fizetést jegyezték fel; így mutatjuk ezt be az alábbi kis táblázatban is.

Joseph Umstatt	130 fl. (1734-től 150.– fl.)
Angelo Cavallari	150 fl.
Joseph Hilverding	180 fl.
Johann Matthias Schenauer	200 fl.
Giacomo Calandro	300 fl.
Leopold Carl	240 fl.
Johann Otto Rossetter	240 fl.
Carl Trautmansheim	100 fl.
Jacob Štětina (lakáj)	114 fl. (napidíjjal együtt)

Leopold Carlnak például kezdettől (1728-tól) fogva 60 fl. volt a negyedévi fizetése, ami haláláig (1744) nem változott, és ehhez kapott negyedévenként 36 fl. napidíjat („*Kostgeld*”). Összesen tehát 96 fl. jutott neki. Ezen felül az udvar egész idő alatt fizette a lakását („*Quartiergeld*”), és az ezért járó pénzt a többiekhez hasonlóan külön vette fel. (Az átvételt külön nyugtával igazolta.) Ez az összeg nem számított bele a fizetésbe, és ugyanígy a kiküldetés költsége sem.

A dokumentumokból kiderül, hogy Esterházy legjobban fizetett muzsikusa egyértelműen Francesco Durante volt. Negyedévi fizetése, 125 fl. (vagyis évi 500.- fl.), a legmagasabbak közé tartozott az udvarban, és egybevethető a hasonló állású muzsikuszokéval más főnemesi rezidenciákon. A bécsi Hofkapelle, valamint a drezdai (lényegében szintén királyi) udvari együttes ez alól természetesen kivétel. Durante ugyanazt a fizetést kapta, mint Franz von Managetta, az érsek személyes orvosa. Még magasabb jövedelme csak An-

bestände in Österreich. Bd. 3 *Burgenland, Kärnten, Niederösterreich, Salzburg, Wien* (Georg Olms Verlag, Hildesheim 1996) 59.

³⁰ Primási Levéltár: Számvevőszégi Levéltár (továbbiakban: PL, SZL), Udvarmesteri számadások, 2. doboz

³¹ KAČIĆ 2000.

³² SEHNAL 201–202. Újabb ismeretek Umstatt brünni működéséről: SPÁČILOVÁ, Jana, *Unbekannte*

ton Paluška titkos tanácsosnak volt (negyedévi 375 fl.). Nem világos azonban, hogy Durante esetében a napidíjak (Kostgeld) is beletartoznak-e a fizetés összegébe, mivel a *Specification Salarij et Pensionisként* megnevezett források eltértek a szokásos kifizetési listáktól („*Besoldungsliste*”), ahol csak az alapfizetés („*Besoldung*”, illetve „*Salarium*”) szerepel; például Umstattnál ez 1738–1739-ben negyedévenként 37 fl. 30 kr. volt. Umstatt tehát a fizetésemelés után 1734-től a napidíjjal együtt negyedévenként 73 fl. 30 kr.-t kapott. Ez az összeg viszonylag alacsonynak tekinthető, mert amint már ismeretes, Umstatt 1737-től nem hivatalosan ellátta az együttesvezető („*Musical-Director*”) feladatát is, tehát alapvető mértékben gondoskodott a zenekar működéséről. Ennek ellenére kevesebb fizetés járt neki, mint Carlnak, Schebauernek, Hilverdingnek és néhány más zenésznek. Umstattéhoz hasonló fizetése (73 fl. 30 kr.) volt például Esterházy legtöbb trombitásának. Az ilyen csekély javadalmazást nyilván az a tény indokolta, hogy a 19 évesen Pozsonyba érkezett Umstatt a zenekar legfiatalabb tagjai közé tartozott, nem volt még családja, stb. Valószínűleg ezért is döntött tíz év szolgálat után a távozás és új hely keresése mellett. Az igazsághoz tartozik azonban, hogy Esterházy Imre kezdetben, amíg nem jutott szállás az érseki palotában, „*Quartiergeld*”-et is fizetett Umstattnak, aki a kollégájánál, Trautmansheimnél lakott. Esterházy fizette Umstatt bécsi tartózkodását 1734 közepén, az ottlakást is beleértve. Abban az időben egészében tehát elégedett lehetett: az év januárjától júniusig, miután az éves fizetését 20 forinttal megemelték (32 fl. 30 kr.-ról 37fl. 30. kr.-ra negyedévenként), az alapfizetésen kívül (37 fl. 30 kr.) még havi 30 fl. „*Kost- und Quartiergeld*”-et is kapott, ami a fizetéssel együtt negyedévenként 127 fl. 30 kr. volt. Ő azon kevés muzsikusok egyike, akik 1732-ben még 24 fl. újívi jutalomban is részesültek („*Neujahrgeld*”).³³

N.5 Quitung / Vor Musico H. Umstatt weg[en] Empfangenen Neuen jahr / Pr: 24 fl –Quitung p. 24 fl:

Welche Ich Ends benanter auf gnädigste anschaffung Ihre Hoch=fürstl: Gnaden Vor ein Neues Jahr von H. Inspectore richtig empfangen. Anno 1732 den 4:^{ten} January.

Joseph Umstatt

Musicus

Durante mellett a legjobban fizetett muzsikusok közé tartozott Giacomo Calandro hegedűs, akinek negyedévenként 111 fl. járt (a napidíjakkal együtt), és egy másik hegedűs, Carl David von Cronnenstein. Az ő esetében

---

Brünner Oratorien Neapolitanischen Komponisten vor 1740, in *Musicologica Brunensia* 49 (2014) 1/142–144.

azonban a negyedéves összeg magában foglalta a lakbért is („Zins”, ill. „Census”). Nagyon jó fizetést kaptak természetesen a kasztráltak is: Filippo Antonelli negyedévenként 100 forintot, Domenico Tasselli és Dario Luca Catani 87 fl. 30 kr-t. Magas fizetéssel rendelkezett Leopold Carl és a két Rossetter (96 fl. negyedévenként), míg Johann Matthias Schenauer, Franz Amend és Joseph Hilverding negyedévenként 86 forintot kapott. Kinsky gróf trombitásai és zenészei („Musici Kinskiani”), Adam Zdanský és Johann Joseph Stephan pedig 73 fl. 30 kr-t, tehát annyit, mint Umstatt. A fúvósok között Anton Christiani – kezdetben komornyik („Cammerdiener”) – volt a legjobban megfizetve, aki 81 fl. kapott negyedévenként, valamint az olasz fagottvirtuóz, Angelo Cavallari (79 fl. 30 kr.). A többi fúvóst a belső személynézethez, a lakájok („Livray Bediente”) közé sorolták. Közülük a fagottos Jakub Štetina áll az élen 48 fl. 30 kr. negyedévi fizetéssel, mindjárt utána Andreas Glasser és Joseph Frosch kürtös, akiknek 45 fl. járt. Elődeik, Wentzel Bauer, Georg Häring és Johann Beczwarowsky rosszabbul jártak. Az ő negyedévi fizetésük – mint a többi inasé – csak 7 fl. 30 kr. volt. Häring a fizetésemelés után lakájként negyedévenként 10 forintot kapott.

Lakáshozzájárulásban („Quartiergeld”) csak néhány muzsikusz részesült, rendszerint a jelentősebbek. A többiek az érseki palotában laktak. A legmagasabb hozzájárulást Johann Otto Rossetter kapta: évi 30 forintot (negyedévenként 7 fl. 30 kr.-t fizettek neki), Carlnak, Umstattnak és Cavallarinak negyedévenként 6 forint járt. Carl ezt a támogatást 1729-től egészen haláláig kapta. Esterházy – mint fentebb említettük – 1734 első félévében Umstattnak még Bécsben is fizetett „lakbért”. (Megvan valamennyi aláírt Umstatt-nyugta ebből a korszakból.) A fennmaradt dokumentumokból néha az is megállapítható, hogy hol laktak a muzsikuszok: Umstatt kollégájánál Trautmansheimnél, Cavallari Franz Pulsatori udvari hivatalnoknál, Rossetter pedig az özvegy Marie Rosina Haramia lakója volt. Érdekes Carl 1727 végéről származó elszámolása a kiadásairól. Amikor Pozsonyba érkezett, először fogadóban lakott, és egészen 1728 januárjától lakáshozzájárulást fizettek neki. Von Cronnenstein esetében viszont nem tudható pontosan, hogy 1743–1745-ben mennyit tett ki a lakbére, mert azt a fizetésével (122 fl.) együtt kapta.

Esterházy a muzsikuszai özvegyeinek negyedévenként rendszeres nyugdíjat fizetett. Ez vonatkozik Elisabetha Agnerre, Alexander Agner trombitás feleségére, de ugyanígy Nabicht trombitás és a lakáj-kürtös Hans Michel Blüe özvegyére is.

Esterházy udvarának nem rendszeres kiadásaihoz tartoztak a rendkívüli pénzjutalmak. Umstatt már említett újévi jutalmán kívül ilyen volt például

³³ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 8. doboz.

az a 40 forint, amit „*ex Christiane charitate*” Hilverdingnek juttattak 1740-ben. 1734. november 10-én pedig rendkívül magas, 100 fl. jutalmat kapott a távozó fagottista, Cavallari, mégpedig Itáliába való hazautazására.³⁴

Io sottoscritto attesto d'auer ricevuto dal Molt' Ill^e Sig. Tereck fiorini cento quali mi ha Sua Altezza Reuerendissima in gratia accordati, per il mio uiatico, per poter partir a casa mia in Italia. Dico –
F 100 = *Angelo Cauallari*

A zenészek naturáliákban („deputátum”) is részesültek. Tekintettel arra, hogy a levéltári fondnak ez a része igen töredékesen maradt fenn, jelenleg csak néhány kiindulásként szolgáló adatot, illetve feltételezést közölhetünk.³⁵ A fennmaradt nyugták bizonyítják, hogy a muzsikusok csakugyan rendszeresen kapták a naturáliákat. Az egyik nyugta Hilverding hegedűst érinti, és az derül ki belőle, hogy az ő esetében a juttatás 12 mérő gabona volt:

ich Endts Vnterschribener bekenne, daß ich Von Herrn Hoff Richter auch dieses Jahr Anno 1739 mein Deputat bestehend in 12 Metzen Traid richtig empfang.
Joseph Hillverding

A lakáj-kürtös Häring nyugtája igazolja, hogy a lakájok is kaptak természetbenit, ami az ő esetében 15 mérő gabona volt az 1738. október 1-től 1739. szeptember végéig terjedő egyéves időszakra:

Qvittung. Vor 15 Metzen getreitt welche ich Endes unterschriebener Von Ersten October 1738 biß ultimo September 739. für Mein gantzes Jahrliches Deputat Von Herrn HofRichter richtig seynd auß gefolget worden. Datum den 20 September 1739
L[oco]. S[igili]. Johan Geörg Hering
Camerloquey mppria
hier mit bekönne ich mit schrift und Petschaft daß ich Von H. Hofmeister Meine 15 Metzen gedreitt richtig empfangen habe.

³⁴ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 11. doboz.

³⁵ Ugyanezt állapítja meg a festő Donner esetében PÖTZL-MALIKOVÁ 16. Azt írja, hogy Donner rendszeres fizetést „csak 1734-től kapott, addig rendszeresen csak éves bor deputátumot, némelykor

Alexander Agner trombitás özvegyének, Elisabethának két fennmaradt nyugtája szerint az özvegyek is megkapták a naturáliát. Ez az ő esetében az 1739. január 1-től június végéig terjedő fél évre 6 mérő gabonát jelentett:

*Quittung 1. Iber Sechs Metzen frucht[,] sage 6 Metz: [,]
welche ich von dem herrn Hoff richter Johannes de Frivalßky
Vor 1 Jan: biß Ende Juny auf mein Deputat richtig Empfangen
habe, womit bescheine Presburg den 10 Juny 739
Verwitibte Elisabetha Agnerin*

Elisabetha Agner másik, csaknem azonos nyugtája a deputátum átvételéről 1739 második félévére azt jelenti, hogy évi 12 mérőt kapott.

Arról, hogy a muzsikuskoknak mint Esterházy udvara alkalmazottainak korábban is jártak naturáliák, egy Friedrich Syhnnre vonatkozó adat tanúskodik. Ő 1728 augusztusában megkapta a hátralékos borpénzét („rückständiges Weingeld an H: Syhn 37,30 fl”).

A közvetlen pénzbeli fizetésen (fizetés, napidíjak stb.), illetve a naturáliákon kívül Esterházy muzsikusai még ruha-hozzájárulást is kaptak. Például 1735-ben ruhát (libériát) és kalapokat készítetttek Agner és Nabicht trombitásnak, Bauer és Beczwarowski lakáj-kürtösnek, Häring és Michel lakájnak, akik kürtön is játszottak, sőt még egy tanulónak is („für kleinen Waldhornist”). Ezenkívül csizmát és kesztyűt is kaptak, tehát mindazt, ami a kürtösöket és más olyan muzsikusokat megilletett, akik kint, a szabadban is játszottak. Az udvar először 1728-ban varratott libériát, akkoriban még csak két kürtös tartozott a lakájok közé. A legmagasabb ruha-hozzájárulást (50 fl.) 1731-ben Johann Otto Rossetter bécsi császári udvari hegedűs kapta, amit maga Aranyosmaróthy Paluska György, az érsek főtanácsosa igazolt.³⁶

*Verordnung vnd Quittung / Vor dem Musico H. Rosseter zum
Kleyd. /Pr: 50 fl –*

*Ihro hochfürstl. Gdn. Vor dem herrn Johan Rosseter Musico
ein Kleyd gnädigst resoluirt. So bleibe den herrn Inspectori
Ihme Zum sathenen Kleyd funftzig Gulden Zugeben, damit fur
Ihme nach eigenem gusto dasselbiger machen lassen*

Presburg den 12 Aug. 731.

Id est 50 fl:

*Georg Paluska v. Maroth mppria
Consiliarius*

gabonát”. Az 51. sz. jegyzetben: „A megtalált elismervények szerint Donner 1732-ben többet kapott (mint az érsek többi alkalmazottja): 40 akó tiszta óbort, a további években csak 20 akó óvagy újbort.”

³⁶ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 6. doboz.

*Obstehende 50 fl seynd mir durch H. Inspector den 13ten
augusti 1731 Richtig bezahlt worden so hiermit bescheinne[,]*
Datum ut Supra
Johann Otto Roßetter mppria

Bizonyos fokig meglepő a magas összeg, hiszen Rossetternek Bécsben 900 fl. fizetése volt, és Esterháznál is a legjobban fizetett muzsikuskok közé tartozott. De megmaradtak számlák ruhaanyagok vásárlásáról, illetve ágytakaróról: Francesco Duranténak 8 fl. 54 kr. („*pro tela ad linteamina pro Domino Duranda empta*”) 1740 februárjában, Schenauernak ruhára 8 fl. 1739-ben, ruhára Kinsky gróf mindkét muzsikusának (1739) vagy a kasztráltaknak (Tasselli), illetve harisnyavásárlásra egy énekesnőnek stb.

Talán azok a levéltári adatok a legmeglepőbbek, amelyek az udvar alkalmazottai, köztük a muzsikuskok egészségének megőrzéséért tett lépéseket tanúsítják. Esterházy Imre már 1727–1728-ban kifizette Syhnn teljes gyógykezelését, beleértve egy bécsi urológust és a nyolchetes kezelést, továbbá a gyógyszereket, összesen 29. fl. 30 kr. értékben.

Egy különleges dokumentum, *Consignatio Medicamentorum* maradt fenn 1738-ból.³⁷ Nevekkkel együtt azokat a gyógyszereket sorolja fel, amelyeket a pozsonyi jezsuiták gyógyszertára abban az évben (naponként) kiadott az Esterházy-udvar alkalmazottainak. Például Umstatt 1738. március 3-án és szeptember 30-án hashajtót kapott („*Laxier tranckhl*”) 26, illetve 45 krajcárért, június 29-én valamilyen port („*Pulver auf 4 Mahl vor den H. Umstadt Musicus*”), ami 24 krajcárba került, és október 2-án köhögés-nátha elleni tinktúrát („*Tinctur zum 80 Tropfen zum rhinen Vor d. H. Umstatt*”), amely a legdrágább gyógyszerek közé tartozik az egész jegyzékben: 3 fl. 30 kr.-ba került. Hasonlóképpen a „*Margareten Pulver vor H. Helferding Musico*” 1 fl. 48 kr.-ért. Az udvarnak az alkalmazottak gyógyítására fordított összes kiadása 1738-ban 265 fl. volt. (A jegyzékben nem szerepel az érsek, aki személyes orvossal és tanácsossal rendelkezett Franz von Managetta személyében.) Ez azt jelenti, hogy az egészségbiztosítás Esterházy Imre udvarában igen tisztességes színvonalon állt, mi több, a jegyzékből egyben feltételezések vonhatók le egyes muzsikuskok egészségi állapotáról is. A jezsuita gyógyszertár (és korábban bizonyára Joseph Carl von Perbegg udvari orvos) leggyakoribb látogatói közé a muzsikuskok közül Leopold Carl tartozott (havonta többször is), ami egybevág azzal a ténnyel, hogy csak 45 évet élt (1744-ben halt meg).

³⁷ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 16. doboz.

AZ ESTERHÁZY-UDVAR EGYÜTTMŰKÖDÉSE MÁS ZENÉSZEKKEL ÉS HANGSZERKÉSZÍTŐKKEL

Esterházy primás együttese jó összetételű volt, de főként az első években, a kialakítás idején rákényszerült az együttműködésre más zenészekkel. Mint VI. Károly császár titkos tanácsosa természetesen a szokásosnál több kapcsolattal rendelkezett a bécsi udvarban, ezért nem csoda, hogy a kapcsolatot a Hofmusikkapellével volt a legintenzívebb. Bizonyára nem véletlenül alkalmazott Esterházy bécsi udvari zenészeket, mint Johann Otto Rossettert 1731-32-ben és Filippo Antonellit 1744-45-ben. Legelőször azonban nem ők, hanem a Hofkapelle egy közelebről meg nem nevezett tagja jelenik meg már 1728-ban Esterházy udvarának elszámolásaiban: egy „*Musico Suae Majestatis*”, akinek az évben 21 forintot fizettek. Az uralkodói művészek javadalmazásában Esterházy nagyon bőkezű volt. Ignaz Finsterbusch udvari tenorista,³⁸ illetve egy meg nem nevezett udvari koreográfus-táncmester („*Caesareus Saltus Magister*”) 1731-ben a szokásosnál nagyobb összegeket kapott. E művészeket nagyrészt körmöci arannyal, azaz „kemény pénznemben” fizették. A koreográfus például 6 körmöci dukátot kapott, de Rossetter és Antonelli is az Esterházy-zenészek legjobban fizetettjei közé tartozott.

Az első években, amikor az együttesnek még nem volt elég tagja, az együttműködés külső muzsikusokkal tulajdonképpen elkerülhetetlen volt. A dokumentumokban leggyakrabban Franz Ferdinand Kinsky bécsi udvari kancellár zenészeit említik. Négy trombitása és egy üstdobosa hosszabb ideig működött Pozsonyban, és számos Esterházy által celebrált istentiszteleten játszottak úgy a kapucinusoknál, mint másutt. Egy alkalommal Kinsky egy harsonása is kíséretet Esterházynál, sőt Kinsky együttesvezetője is megfordult Pozsonyban. Nem csoda, hogy 1736-ban két „*Musici Kinskiani*” – a dokumentumokban mindig így szereplő zenész –, Zdanský és Stephan (Štěpán) érkezett Pozsonyba tartósan Esterházy szolgálatára.

Más főnemeseik közül lotharingiai Emánuel herceg, Csáky Imre bíboros, kalocsai érsek (lásd alább) muzsikusai segítettek ki Esterházyt főleg bálokon és hasonló nagyobb eseményeken, de alkalmilag gróf Czobor József és más főnemeseik is segítettek.

A kapcsolat a pozsonyi zenészekkel alapján állandó és rendszeres volt. A legtöbb dokumentum a Szent Márton-dóm muzsikusainak közreműködését tanúsítja istentiszteleteken (misék, litániák, vesperások), és nemcsak magában a dómban, hanem az Alamizsnás Szent János-kápolnában és másutt (főként az érseki palota kertjében Nepomuki Szent János szobránál). Ünnepi istentiszteleteknél a szerződések, elszámolások stb. szerint „automatikus”

³⁸ KÖCHEL 74, 82.

szereplők voltak a városi trombitások is, akik másféle hangszereken is játszottak, például harsonán.

Igen szorosan együttműködött Esterházy Imre zenészegegyüttese a „szomszédaival”, a jezsuitákkal: nem csupán a jezsuita iskolai színjátékokban, oratóriumokban, sepulcrumokban játszottak, amelyeket a Legszentebb Üdvözítő templomában adtak elő (lásd alább), hanem időnként jezsuita muzsikuskok is kíségtettek Esterházynál. Franz Fauer, a pozsonyi jezsuiták altistája – később zeneszerzője³⁹ – lényegében az Esterházy-együttes akcesszistájának tartható.

Különösen érdekesek azok az adatok, amelyek az Esterházy-zenészek és a hangszerkészítők szoros kapcsolatáról tanúskodnak. Mindjárt az elején hangsúlyozandó, hogy mindenekelőtt a legjobb bécsi hangszerkészítőkkel dolgoztattak, köztük az uralkodói szolgálatban működő mesterekkel is. Négy szerződés maradt fenn Anton Posch (1677–1742) császári udvari hegedűkészítővel⁴⁰ vonós hangszerek javításairól, húrokról meg hasonlókról. A bécsi mester számára adott megbízások 1728–1732 között lényegében rendszerek voltak.⁴¹ Az egyik szerződés megemlíti a híres tiroli hegedűkészítő, Jakob Stainer hegedűit is. Ezekből a szerződésekből jó kép állítható össze az együttes rendelkezésére álló hangszerek mennyiségéről és minőségéről. A legértékesebb adatok a Martin Michael Fichtl⁴² ismert bécsi hegedűkészítővel 1736-ban kötött szerződésben található.⁴³ Fichtl javított az Esterházy zenészek „kincstári” hegedűin kívül („*4 fürstliche Geigen*” és „*1 alte fürstliche Geige*”) két brácsát, két csellót és egy hegedűt, valamint a zenekar egyes tagjainak saját hangszereit is: Carl koncertmesterét, Hilverding hegedűsét (két hangszert), Henschelét és Trautmansheimét (valószínűleg őt takarja a „Trautmansheiw” név),⁴⁴ de ugyanígy Johannes Urban oboista hegedűjét is, továbbá Umstatt csembalista-organista hegedűjét, valamint egy közelebről meg nem nevezett komornyik („*Cammer bediente*”, valószínűleg F. Biber) hegedűjét. Sőt egy apródnak készített egy kis/feles hegedűt („*des Knaben Halbgeig*”). Ez a nagy javítás – beleértve a húrokat, a vonókat és a hegedűkészítő elszállásolását – összesen 58 fl.10 kr.-ba került.

A húrokat gyakran a bécsi Joseph Wörl (Werl, ca. 1701–1759)⁴⁵ szállította Esterházy zenészeinek. Figyelemre méltó egy adat, amely „nyári húrok” vásárlásáról szól, mivel hogy „a téli húrok” használhatatlanok voltak. Ezt Umstatt zenekari igazgató közvetítette,⁴⁶ és az egyik legnagyobb összegű hűrvásárlást jelentette. Kisebb vonós vagy más hangszerek javítását (hangszertokok és hasonlók) Jakob Fux jezsuita muzsikusk végezte Esterházy ze-

³⁹ Fauner szerzeményei fennmaradtak, például Göttweigben (RIEDEL 1979, Nr. 1809 Litaniae lauretanae), de Kroměřížben és másutt is.

⁴⁰ MAUNDER, Richard, *Viennese Stringed-Instrument Makers, 1700–1800*, in *The Galpin Society Journal* 52 (1999) 39–40.

⁴¹ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2 és 8. doboz.

⁴² PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 33–34. doboz.

nészeinek, de ugyanígy besegített Georg Christoph Reichenberger, a pozsonyi toronymester (*Turnergesell*) segédje is,⁴⁷ sőt egyszer kivételesen az egyik Esterházy-trombitás, Alexander Agner is. Ő 1734-ben egy kis hegedű javításáért 2 fl. 24 kr.-t kapott.

Esterházy a fúvós hangszerek tekintetében is a legjobb bécsi mesterekhez fordult. 1739-ben 32 forintért vadászkürtöt vásárolt fatokkal együtt („*Jägerhorn sambt einem Verschlag*”)⁴⁸ Johann Michael Leichamschnieder (1676–1751) híres császári udvari hangszerkészítőtől.⁴⁹ Egy további Leichamschniedernek adott megbízás 1740-ből maradt fenn: a 40 fl. 22 kr. összegű megbízásba beleszámítottak egy „*Paar Neue Jagdhörner*”-t is 32 forint értékben. Mindkét elszámoláson aláírás szerepel pontos adattal: „*Kayserlicher Trompeten und Jagdhornmacher in Wien in der Naglergasse*”. A fúvós hangszereket gyakorlatilag kivétel nélkül Bécsben vásárolták: már 1727-ben beszereztek „*2 kleine Waldhörner*”-t és egy harántfuvolát („*Flautravers*”), 1729-ben egy új trombitát, 1731-ben pedig újabb fuvolát Cavallari részére. Oboa- és fagott-nádat, fúvócsövet („*Fagotröhr*”) stb. rendszeresen, évente többször is vettek, amint azt a nagy mennyiségű nyugta igazolja.

Ezzel szemben a billentyűs hangszerek (csembaló, orgona) javítását kizárólag pozsonyi orgonakészítők végezték. Először Tobiáš Pantoček (1728–1729), majd az 1730-as években Václav Janeček (Janíček, 1704–1742).⁵⁰ Pantoček⁵¹ pozsonyi működése eddig ismeretlen volt, a nyugtán „pozsonyi orgonakészítő” aláírás szerepel. Janeček, aki 1735–1737 között dolgozott Esterházy udvarának, néha még „érseki orgonakészítőnek” („*Fürstlicher Ertz Bichöflicher Orglmacher*”) is nevezi magát,⁵² bár a kifizetési listán a neve nem jelenik meg, tehát nem volt udvari alkalmazott. Janeček műhelye az orgonakészítő halála után is dolgozott még Esterháznak. Az egyik 1743-ból származó nyugtán az özvegye „Anna Rosina Janetschegin Orgl Macherin”, illetve „Anna Rosina Janetschgin Wittib” aláírása látható.⁵³ A hangszereket azonban a muzsikusok is hangolták, például a Szent Márton-dóm orgonistái, Anton Zirnhoffer (1732–1735) és Johann Andreas Šantroch.⁵⁴ Két szerződés maradt fenn velük 1743-ból. Sőt, egy alkalommal 1730-ban még Petrányi Márton (Martinus Petrani), a pozsonyi evangélikusok orgonistája („*Organist bey dem Betl=Haus*”) is hangolt. 1743-tól viszont már Paul Smutz, Esterházy trombitása hangolta a billentyűs hangszereket, és ezért negyedévenként rendszeresen fizették.⁵⁵ Nagyon érdekes az az adat, ami az udvari orgonának 1738 végén történt félhanggal való áthangolásáról szól, amit –

⁴³ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 13. doboz.

⁴⁴ Fichtl gyakran hibásan írta a neveket.

⁴⁵ Uo. 50.

⁴⁶ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 14. doboz.

⁴⁷ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 11 és 23. doboz.

⁴⁸ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 17. doboz.

mint számos más, az Esterházy-zenekar tevékenységét illető javítást – Joseph Umstatt kezdeményezett.⁵⁶

*Es ist wegen besseren gebrauch zur Music die hoff=Orgl
Semi=Ton überstimmet, und mit dem Orgel Macher per Zehn
Gulden accordirt worden, welche 10 fl: herr Hoff=Inspector
Ihme Orgl=Macher richtig bezahlet: wessentwegen meine
Hand Unterschrift beysetzte.*

Preßpurg d. 31.^{en} Decembr: 1738 Joseph Umstatt Mppria

A meg nem nevezett orgonakészítő, aki ezért a munkáért Umstatt révén 10 forintot kapott, valószínűleg Václav Janeček lehetett.

AZ ESTERHÁZY IMRE UDVARÁBAN RENDEZETT ZENEI ESEMÉNYEK JELLEGE ÉS TIPOLÓGIÁJA

Esterházy Imre muzsikusai mint magánzenekar valamennyi rendezvényen közreműködtek, amelyeken az érsek részt vett: a rendszeres és ünnepi istentiszteletektől kezdve a körmenetekig és más egyházi ünnepségekig, de ugyanúgy a magán és világi eseményeken is, úgy az érseki palotában, mint azon kívül. A zenei rendezvények spektruma tehát igen változatos volt, és ezen a helyen csak néhány alaptípusra, illetve eseményre térhetünk ki.

Zenei szempontból is a legfényesebb rendezvények közé tartoztak a körmenetekkel összekapcsolt egyházi ünnepségek, elsősorban is az új Alamizsnás Szent János-kápolna felszentelése és a szent ereklyéinek elhelyezése 1732-ben, valamint Esterházy primás pappá szentelésének 50. évfordulója 1738-ban.

Az első, 1732. október 28-án lezajlott eseményről részletesen beszámol Bél Mátyás a *Notitia Hungariae novae*-ban: a körmenet Alamizsnás Szent János ereklyéjével reggeltől délután két óráig tartott, és az ünnepségben a zenészeknek – természetesen – nagyon fontos szerep jutott.⁵⁷ Mint a fennmaradt elszámolás bizonyítja, az érseki muzsikusokon kívül további kilenc trombitás és két timpanista működött közre. Nemcsak a körmenetben vetek részt, hanem Esterházy trombitásaival, Agnerral és Nabichttal együtt játszott-

⁴⁹ MAUNDER, Richard, *Viennese Wind-instrument Makers, 1700–1800*, in *The Galpin Society Journal* 51 (1998) 178.

⁵⁰ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2 és 13 doboz.

⁵¹ SEHNAL, Jiří, *Barokní varhanářství na Moravě I. Varhanáři* [Barokk orgonakészítés Morvaországban] (Muzejní a vlastivědná společnost v Brně – Univerzita Palackého v Olomouci, Brno 2003) 93 (Tobiáš Pantoček – „orgonakészítő Želetavban és Mikulovban a 18. század első felében”).

tak a templomi szertartásokon (vecsernyék, misék), illetve az új kápolnában is. A kiegészítő idegen trombitások összköltsége elég magas volt (107 fl. 28 kr.), az összeg tartalmazta az utaztatási és szállásköltségeiket is.⁵⁸ Figyelemre méltó, hogy a dokumentumban pontosan meghatározzák a trombitások költségeit (személyenként 8–8 forintot kaptak) és a két trombitás tanulót („2 *Lehr Jung*”), akiknek csak a fele honorárium jutott (4 fl).

Nem kevésbé volt fényes az 1738-ban Esterházy Imre pappá szentelésének 50. évfordulóján megtartott ünnepség. Részletes leírása fennmaradt Gerhard Cornelius van den Drieschtől.⁵⁹ Az ünneplés már reggel 8 órakor elkezdődött, a menet az érsek nyári rezidenciájáról a Mihálykapun keresztül vonult be a városba, ahol a városi képviselőkön kívül a városi trombitások is köszöntötték Esterházyt. A diadalkaput a déli bejáratnál – amelyen át a prímás belépett a Szent Márton-dómba – Donner és Galli Bibiena építette. A templomban külön emelvényt építettek a zenészeknek, hasonlóan a koronázásokon szokásoshoz. Esterházy zenekarán és a dómbeli muzsikusokon kívül közreműködtek még a bécsi Hofkapelle tagjai is, ami egészen kivételes eset volt, mert VI. Károly császár személyesen nem vett részt az ünnepségekben. Alkalmi követe, Pálffy János nádor révén azonban személyes ajándékot küldött a prímásnak.

Driesch beszámolója szerint: „... *Musici facere concretum ordinarie solent, in superstructa ad hoc theatri ad formam mole, suis scamnis rubro panno contextis, distincta considebant. Musici autem & qui Vienna advennerunt, & qui antea hic existebant Arae principis annuatim conducti, hoc die hinc inde, ex utroque latere, prope Chorum tradibus, asserbusque ne irruere in eos multitudo posset vallati, cernebantur adstanter...*”

Ugyancsak Driesch ír arról, hogy a császári muzsikusok az Esterházy-udvar zenészeivel együtt játszottak az érseki palota kertjében rendezett lakomán is, „szerenádok” adtak, meg más világi zenét is játszottak egészen estig: „...*Totius diei laetitiam suavis elegans, ac facta ex artis regulis Musicam quam Serenadam vocant, eam Caesarei, Regiique, ac Pontifici Musici circa vesperam adornabant, quae ad noctis pene concubium producebatur...*”⁶⁰

Az ünnepséghez a köszöntő zenét a fennmaradt számla szerint Umstatt komponálta, ezen kívül léteznek az ünnepséggel kapcsolatos számlák az orgona hangolásáról és átszállításáról a Szent Márton-dómba, továbbá elszámolás a kottaanyagok másolásáról stb.

1722-ben T. Pantoček Mikulovban élt.

⁵² SZŐRÁDOVÁ, Eva, *Klavichordy a čembalá na Slovensku* [Klavikordok és csembalók Szlovákiában], in *Slovenská hudba* 24 (1998) 3/320 (Venceslaus Janetschek), közli, hogy Janeček pozsonyi működése 1736–1742 között adatható. Uo. 322: „ő maga 'Fürstlicher Ertz Bischöflicher Orgl macher'-nak nevezte magát.” Lásd még: SZŐRÁDOVÁ, Eva, *Historické klavíry na Slovensku* (*Klavichordy, čembala a klavírkové klavíry*) [Történelmi zongorák Szlovákiában (Klavikordok, csem-

Esterházy muzikusai nemcsak az érseki palota kápolnájában tartott magánmiséken zenéltek, hanem az összes olyanon is, amelyet az érsek celebrált akár a Szent Márton-dómban, akár más pozsonyi templomban: a jezsuitáknál, a kapucinusoknál, az Alsószenterzsébet, az orsolyitáknál, a klarisszáknál vagy másutt. De saját zenészein kívül mások is közreműködtek, amit nem csupán az illető templomokba való orgona-pozitív átviteléért járó számos nyugta tanúsít, hanem konkrét szerződések is. Főként a plébániatemplom, a Szt. Márton-dóm énekesei segítettek ki, akiket negyedévenként fizettek. Az együttműködés lényegében rendszeres volt, mindenekelőtt istentiszteleteken (miséken, litániákon, vecsernyéken) az Alamizsnás Szent János-kápolnában, de a Nepomuki Szent János-litániákon is. A szerződéseket, illetve a negyedévi istentiszteletek és egyes akciók elszámolását a dóm énekeseinek a nevében a kántorok, Johann Zetl és Andreas Sommer (Summer) szignálták, valamint Bernhard Ponnheimer basszista is aláírta.⁶¹ Nagyobb ünnepek esetén említik a városi trombitásokat is, akik ugyanúgy, mint a dóm énekesei, a város alkalmazottai voltak. Egy esetben kifejezetten közlik, hogy harsonán játszottak.

Bár Esterházy gyakran felkereste az érseki palota szomszédságában lévő jezsuita templomot, az együttműködés a jezsuita muzikusokkal kevésbé volt gyakori. Ez az oratóriumok és természetesen a jezsuita iskoladramák előadásakor volt a legintenzívebb⁶² (lásd lejjebb). Esterházy számos esetben támogatta a pozsonyi jezsuitákat, 1731-ben például színházi berendezésre („*Pro Theatro ad hujus S. J. Collegio*”) és egy közelebről ismeretlen színjáték bemutatására igen jelentős, 460 fl. 12 kr. összeget juttatott. Ez magában foglalta a színpad és a kulisszák (erdő, tábor, sziklák stb.) költségeit, a színjáték latin és német színlapjának kinyomtatását, a zeneszerző honoráriumát (12 fl), valamint a muzikusok (trombitások, nagyszombati discantisták és altisták) javadalmazását és hasonló költségeket. Egy másik dokumentumban név szerint szerepel például Joseph Durant hegedűs, valamint Jacob Fux oboista.⁶³ Esterházy muzikusai Pozsonyon kívül alkalmilag együttműködtek más énekesekkel is, például Máriavölgyben egy az iratban meg nem nevezett stomfai basszistával.

A nagy nyilvánosság előtti fellépések sorában természetesen egészen különleges helyet foglal el Mária Terézia koronázása (1741), akit az ősi kiváltság alapján Magyarország primása, vagyis Esterházy Imre koronázott magyar királynővé. A zenei főszerep ezen az eseményen érthetően a bécsi

balók és kalapács-zongorák]] (Scriptorium Musicum, Bratislava 2004) 22 („a legkegyelmesebb herceg parancsára két klavikord hangolásáért kapott rendben megfizetett 12 aranyat”).

⁵³ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 21. doboz.

⁵⁴ Śantochról lásd bővebben: POLÁK, Pavol, *Zur Erforschung der Lebensdaten von Anton Zimmermann*, in *Musicologica Slovaca* VII (Bratislava 1978) 180–181.

⁵⁵ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 23. doboz.

Hofmusikkapellének jutott (a császári zenészekkel Pozsonyba érkezett Johann Otto Rosseter, Esterházy „egykori” alkalmazottja is), de – a többi koronázáshoz hasonlóan – a városi trombitásoktól a Szent Márton-dóm énekeiseiig további muzsikusok sokasága is közreműködött. Tekintettel a Mária Terézia trónra lépése utáni politikai helyzetre, az udvari zenészek egy részének hamarosan vissza kellett térnie Bécsbe, emiatt feladataikat részben éppen Esterházy primás zenészei látták el.⁶⁴

Különösen érdekesek az Esterházy primás udvarában rendezett kizárólag világi jellegű zenei rendezvények. Ezek közé tartoztak mindenekelőtt a hagyományos farsangi bálók, amelyeken gyakran játszottak más muzsikusok is. Bizonyára a legfényesebbek közé tartozott az 1729. február 14-i farsang, amikor Esterházy zenekarán kívül közreműködött Jacob Kindermann vezetésével Csáky Imre bíboros hat muzsikus, továbbá Franz Ferdinand Kinsky gróf muzsikusai, akiket a számlán Anton Fiala képviselt. A bíboros muzsikusai 18 forintot kaptak, Kinskyé 31-et, és az összesen harminc muzsikus részvételével megtartott bál teljes költsége (a díszítéseket meg egyebeket is beleértve) 98 fl. és 17 kr.-t tett ki. A bált szán-kirándulás („*Schlittenfahrt*”) előzte meg, amelynek külön elszámolása is létezik: e szerint négy trombitás és egy timpanista 16.- fl-t kapott. A nyugtát Agner, Esterházy első trombitása írta alá.⁶⁵ Nyilvánvaló, hogy az ilyen fényes mulatságon népes pozsonyi (és minden bizonnyal Pozsonyon kívüli) főnemesség is részt vett, mert a trombitások részvétele a „szánkózáson” nem volt megszokott.

Más évekből is maradtak fenn hasonló adatok, például 1734-ben a farsangi bálon 12 muzsikus játszott. Az ilyen eseményeken a fúvósoknak jutott a főszerep. Ők (Häring, Bauer és mások) írták alá a nyugtákat is.

Szólt a zene jeles látogatások idején is. 1729-ben külön honoráriumot kapott Johann Peter Behr, Esterházy muzsikus és zeneszerzője az Esterházy József újjvárosi prépost és más illusztris személyek látogatására szerzett muzsikájáért („*pro compositura*”).

ESTERHÁZY IMRE UDVARI EGYÜTTESÉNEK BEOSZTÁSA ÉS REPERTOÁRJA

Annak ellenére, hogy nem maradt fenn Esterházytól semmiféle zenei gyűjtemény, és eddig nem ismerünk leltárt vagy hasonló dokumentumot sem, a

⁶⁴ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 16. doboz.

⁶⁵ „*Simul, Diui corpus, ritu sacerrimo, sublatum est, tubae intus & tympana, cum symphonicis modulationibus aliis, ...*” – BEL, Matthias, *Notitia Hungariae novae historico-geographica. Tomus I* (Viennae 1735).

⁶⁸ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 8. doboz.

⁶⁹ Lásd bővebben: CHMELINOVÁ, Katarína – RAGAČ, Radoslav, *Pätidesiate výročie kňazstva Imricha*

kiváló zenei együttesnek legalább a repertoárja felvázolható. Jogos feltételezés, hogy azt nagy részben maguk a tagok alakították ki, mivel több zeneszerző is akadt közöttük: Durante, Umstatt, Schenauer, Carl, Behr. De komponált Détry és további közreműködő muzsikuskok is, mint pl. Franz Fauner. Az együttesnek az 1730-as évektől saját kottamásolója is volt, Jacob Sperlich lakáj személyében. (Az egyik nyugtáján „*Laquaj und Musicus*” alárás olvasható.) Az általa jegyzett kottamásolások igazolásain kívül nagy mennyiségű komponálásra szánt kottapapír („*Papier zum Componieren*”, néha bekötött „*Buch zum Componieren*”) megvonalezásáról szóló nyugta maradt fenn Umstatt, Schenauer és Carl aláírásával.

A fenti zeneszerzők közül Joseph Umstatt pozsonyi alkotásai legalább vázlatosan meghatározhatók. Ezekből az évekből származik hat hegedűkoncertje, amelyeket 1738 körül írt, és saját kézírásában maradtak fenn,⁶⁶ valamint a graduális *Sonata a 3* (1738), amit a bécsi Hofkapellének komponált, és bécsi istentiszteleteken többször is előadtak.⁶⁷ Abban az időben, amikor Esterházy alkalmazta, Umstatt még fiatal volt, mégis tapasztalt zeneszerzőnek tekinthető, így joggal feltételezhető, hogy számos egyházi kompozíciója (misék stb.), amely másolatban fennmaradt Közép-Európa, főleg Ausztria levéltáraiban, már Pozsonyban keletkezhetett.⁶⁸ Ugyanez érvényes világi zenéjére is (szimfóniák, koncertek), nem szólva az Umstatt fő hangszerére, a csemballóra komponált darabjairól.

Leopold Carl alkotásainak azonosítása – amint azt fõntebb már jeleztük – nehéz, főleg amiatt, hogy a valamivel fiatalabb Anton Carl igen termékeny zeneszerző volt, és számos kézirat csak a „*Carl*” szerzői megnevezetést tartalmazza. A tisztázás a jövő feladata marad, de a stílus alapján legfeljebb hipotetikusan lesz meghatározható e két azonos nevű, de különböző nemzedékhez tartozó zeneszerző munkássága.

Esterházy muzsikusai közül Umstatt mellett Johann Matthias Schenauer komponált a legtöbbit, noha mindössze két műve maradt fenn, illetve eddig csak ennyi ismert tőle. Egy Requiemet és egy adventi áriát (*Süsser Namen voll der Flammen*) őriznek az ausztriai Heiligenkreuzban, ill. Wilheringben, a kismartoni Esterházy-leltárban pedig egy fuvolakoncerten a „*Schenauer*” szerzőmeghatározás szerepel.⁶⁹ A legnagyobb valószínűséggel e szerzeményekben Johann Matthias Schenauer szerzőségéről van szó.⁷⁰ Schenauer zenekarbéli kollégájával, Syhnnel együttműködve már az első években intenzíven komponált, főleg oratóriumokat. Syhn mint librettista és Schenauer

Esterházyho. Niekoľko poznámok k takmer zabudnutej slávnosti v Bratislave [Esterházy Imre papságának ötvenedik évfordulója. Néhány megjegyzés egy csaknem elfelejtett pozsonyi barokk ünnepegről], in *Orbis atrium k jubileu Lubomíra Slavička* (Masarykova univerzita, Brno 2009) 521–537.

⁶⁶ Mindkét idézet mellékletből in CHMELINOVÁ – RAGAČ.

⁶⁷ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2., 12., ill. 19. doboz.

zeneszerzőként évente legalább két ilyen műfajú művet, oratóriumot, *sepolcrot* és más alkalmi kompozíciót szerzett. Ezzel a témával külön már foglalkoztunk,⁷¹ ezért most a szerzeményeknek (amelyeknek sajnos csak a librettói maradtak meg) csak egyszerű időrendi jegyzékét mutatjuk be:⁷²

- 1) *Das Leben in dem Todt* (1726) – sepolcro
- 2) *Memoria justii cum laudibus* (1726) – oratórium Nepomuki Szent Jánosról
- 3) *Würrkung der schuldigen Pflicht* (1727) – zenedráma Esterházy születésnapjára
- 4) *Die beschuldige Unschuld* (1728) – sepolcro
- 5) *Freuden=Streit, oder die Music in der Music* – alkalmi szerzemény az érsek születésnapjára
- 6) *Ascensiones in corde suo disposuit. Sechsfacher Anstoß des zum Berg Calvariae im Geist aufsteigenden Wanders=Mann* (1729) – sepolcro

Ami Francesco Durantét illeti, ezidáig nem tudjuk komponált-e egyáltalán valamit Pozsonyban, és ha igen, mit. Ilyen típusú levéltári anyag (nyugták stb.) nem maradt fenn abból az évből (1740), amikor Esterházynál működött.

A zeneszerzők természetesen más művészekhez (Donner, Galli Bibiena) hasonlóan külön honoráriumot kaptak az alkotásaikért. A primási levéltárban találni néhány adatot kompozíciókért járó fizetségről: 6 forint a fentebb említett Johann Peter Behrnek; többször szerepelnek Johann Matthias Schneuernek adott összegek: egy oratóriumért például 12 forintot kapott, sőt, egy másik esetben 12 körmöci aranyat.

Esterházy Imre együttesének repertoárja (mint magánzenekaré) egészen biztosan nagyon gazdag volt, és a zenekari „házi” szerzők művein kívül – magától értetődően – másféle zenékből is állt. Rendszeresen másoltattak kottákat, de vásároltak is, főként Bécsben. Ennek kapcsán érdemes bemutatni legalább a legérdekesebb levéltári adatokat:

Már 1729-ben beködtettek hat koncertet és hat szimfóniát, amit az év novemberében Leopold Carl vásárolt Bécsben 6 fl. 30 kr.-ért („*vor Musicalien so auf fürstl. Befehl durch H. Leopold Carl Musico zu Wien gekauft worden*”).

1730 júliusában ismét kottákat másoltattak Bécsben („*vor Musicalien abzuschreiben so von Wien kommen*”).

1732-ben 6 fagottversenyt vásároltak Angelo Cavallari számára.

1734-ben vettek „*12 Parthien aus Wien*”.

⁶² Esterházy teljes zenekara játszott például a *Ludus Fortunae Bajazete a Tamerlane devictus* (1734) c. színjátékban P. Christian Leibetzeder S.J. zenéjével. Lásd bővebben: KACIC, Ladislav, *Schuldramen und Oratorien bei den Preßburger Jesuiten im 18. Jahrhundert*, in *Musicologica Brunensia* (Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Brno 2013) Vol. 1, 277–279.

⁶³ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2. doboz.

⁶⁴ DUNLOP, Alison J., *Music and Musicians at the Pressburg Coronation of Maria Theresia (1741)*,

Ahogy már szó esett róla, a zenekar korábbi tagja, Friedrich Syhn Karintiából és még Itáliából is küldött kottákat, sőt oratóriumokat Pozsonyba.

ÖSSZEGZÉS

Ez a tanulmány csupán korlátozott számú dokumentumból indulhatott ki Esterházy Imre együttesére vonatkozólag. Noha csak az első, legalapvetőbb ismereteket és a legszükségesebb dokumentumok válogatását nyújtja, ez is szemléletesen bizonyítja a muzsika és a zenei rendezvények magas színvonalát Esterházy Imre pozsonyi udvarában az 1725–1745 közötti években. A teljes feldolgozás nagyobb monografikus munkát igényel.

Ezen a helyen sem kerülhető meg néhány érdekes irat, ami nem vonatkozik ugyan közvetlenül az Esterházy-zenekarra, de összefügg a primás „szponzori” működésével, „idegen” muzsikuskok támogatásával.

Első helyen említendő Paul Durand (Durant, 1712–1764/65?)⁷³ pozsonyi születésű kiváló lantos, akit Esterházy támogatott. Amikor Durand Bécsből kérte a tanulmányai támogatását, hogy „egy jó mesternél tökéletesítse tudását” („*sich bey einem guten Meister in Wien zu perfectionieren*”), arra hivatkozott, hogy korábban játszott már Esterházyknak.⁷⁴ Valóban igazolható, hogy korábban, például 1727 októberében már kapott honoráriumot: „*auf gnädigste Verordnung dem Jungen Paul Dourant ... 3.-fl.*”.

Egy másik ismert muzsikusk, akit Esterházy támogatott, Ignaz (Ignatio) Sieber (ca. 1680–1757 után) híres német oboista, aki Velencében működött: először mint tanító az Ospedale della Pietà-ban (Antonio Vivaldival együtt), majd a San Marco zenekarában játszott.⁷⁵ Az elismervényt, amivel Török Ferencnek, Esterházy tanácsosának az utasítására Velencébe 33 fl. 12 kr.-t küldtek Siebernek, Bécsben állították ki, és eleddig nem ismerjük e támogatás közelebbi indokát. Nem tudni, vajon Sieber valamikor dolgozott-e Esterházyknak, vagy esetleg egy ismert művész abszolút önzetlen támogatásáról volt szó.

A trombitások sorában említik „*Käy: Trompeter H. Joannes*”-t. A császári udvari trombitások közül csak Johann Franz Bonn jöhet szóba, akit 1720 óta alkalmaztak.⁷⁶

in *Musicologica slovacica* 3/29 (2012) 1/5–44.

⁶⁵ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2. doboz.

⁶⁶ KAČIČ, *Joseph Umstatt*...

⁶⁷ RIEDEL, Friedrich W., *Kirchenmusik am Hofe Karl VI. (1711–1740)* (Katzbichler, München-Salzburg 1998) 218. Lásd még: EYBL, Martin, *Die Kapelle der Kaiserinwitwe Elisabeth Christine (1741–1750) I: Besetzung, Stellung am landesfürstlichen Hof und Hauptkopisten*, in *Studien zur*

Esterházy Imre primás azonban természetesen elsősorban a saját muzsikussait támogatta. Az első években Bécsbe küldte őket, hogy tökéletesítsék játékukat: így a fagottos Dušekot (1727), Streškát és Agner trombitást (1727, 1728),⁷⁷ valamint a kürtös Bauert.

Arról, hogy az udvar összkiadásaiból mennyi jutott a muzsikusoknak, jól tanúskodnak például az 1727. decemberi adatok:

1727. 12. 1.: *Vor Notten zu schreiben für S.^r fürstl. Music in festo S. Emerici* 3,-

1727. 12. 1.: *denen zwey Trompetern so mit fürst. Erlaubnuß nach Wienn gegangen auf G[nä]d[i]giste befehl* 21,52

1727. 12. 5.: *Vor zwey kleine Waldhorn für Sr F. Gdn Von Wienn nach Prespurg getrag, dem bothen* ..... -,34

1727. 12. 12.: *wurde auf f. G[nä]d[i]gste befehl der Trompeter Martin mit dem Kay. Kunst Trompeter nach Wien geschickt umb diesen frey dahin zu liffern, ist ihnen gegeben* 12,39

1727. 12. 18.: *den 5ⁿ ist aufgdigst. Befehl frantz Tuschek fagottist zu seinem Lehr Maister von Prespurg nach Wienn gegang[en]. vor fuhr=lohn hin und her* 2,45

an H. Cammer=Musico Schenauer für Instrument Säithen .. -,17

Esterházy zenére fordított kiadásaival bizonyára arányban állt a minőség is, amelyet együttese nyújtott. Zenekarának magas színvonalúnak kellett lennie, hiszen olyan muzsikusok, mint Francesco Durante, Joseph Umstatt, Giacomo Calandro, Johann Otto Rosseter, Angelo Cavallari, az olasz kasztráltak, de más, ma kevésbé ismert zenészek is (például Johann Peter Behr, Johann Matthias Schenauer és mások) a korszak abszolút élvonalába tartoztak, legalábbis a közép-európai térséget tekintve.

Musikwissenschaft 45 (1996) 49.

⁶⁸ Például a *Missa pastoritia* G dúr, *Missa Sit Nomen Domini Benedictum* stb.

⁶⁹ KIM SZACSVAI, Katalin, *A jezsuita központok zenei élete a 18. században*, in *Zenetudományi dolgozatok* (2006-2007) 59-60.

⁷⁰ Nem Christoph Schenauer gráci regenschoriról van szó, ahogy a RISM közli.

⁷¹ KAČIČ, *Schuldramen und Oratorien...* Vol. 1, 275-290.

MELLÉKLET

Esterházy Imre zenészegegyüttesének tagjai 1725–1745			
Agner	Alexander	<i>Tubicen, Lautenista</i>	(1726–1738)
Amend	Franz	<i>Musicus, Vicebuchhalter</i>	(1730–1738)
Antonelli	Filippo	<i>Castrat Altista</i>	(1744–1745)
Bauer	Wentzel	<i>Waldhornist, Lautenista</i>	(1727–1736)
Beczwarowsky	Johann	<i>Waldhornist</i>	(1732–1739)
Behr	Johann Peter	<i>Musicus</i>	(1727–1729)
Biber	Franz	<i>Cammerdiener, Musicus</i>	(1726–1745)
Michel (Blühe)	Hans	<i>Laquay, Waldhornist</i>	(1728–1739?)
Calandro	Giacomo	<i>Musicus</i>	(1737–1745)
Carl	Leopold	<i>Cammer-Musicus</i>	(1727–1744)
Catani	Dario Luca	[<i>Castrat</i>]	(1740–?)
Cavallari	Angelo	<i>Fagottista</i>	(1730–1734)
David v. Cronnenstein	Carl	<i>Musicus</i>	(1743–1745)
Détry	Louis	<i>Fagottista</i>	(1738–1739)
Durante	Francesco	<i>Musicus</i>	(1740–?)
Dušek	František	<i>Fagottista</i>	(1726–1727)
Figuli	Faustina	<i>Hof-Sängerin</i>	(1728–1729)
Finke	Gottfried	<i>Tubicen</i>	(1734–1743)
Frosch	Joseph	<i>Waldhornist</i>	(1735–1745)
Glasser	Andreas	<i>Waldhornist</i>	(1735–1745)
Gravinger	Joseph	<i>Neues Laquay simul Musicus</i>	(1729)
Häck	Matthias	<i>Musicus, Tenorista</i>	(1743–1745)

⁷² A két, alább jelzett librettót – *Die Beschuldigte Unschuld* és *Sechsfacher Anstos des zum Berg Calvarie im Geist aufsteigenden Wanders=Mann* – megzenésítette František Antonín Míča, Quesenberg herceg zenekarának karmestere is. Lásd bővebben: PERUTKOVÁ, Jana, *Die von Quesenbergischen Musiker aufgeführten Oratorien in Mähren in der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts*, in *Musicologica Brunensia* 49 (2014) 1/167–168; KIM SZACSVAI 41–61.

⁷³ P. Durandról lásd bővebben: KIRÁLY Péter, *Paul Charl Durant – egy valószínűleg Pozsonyból*

Häring	Georg	<i>Waldhornist, Cammerlaquay</i>	(1728–1745)
Henschel	Jacob	<i>Musicus</i>	(1727–1738)
Hilverding	Joseph	<i>Musicus</i>	(1734–1745)
Christiani	Anton	<i>Musicus, Cammerdiener</i>	(1726–1737)
Meissner	Michael	<i>Fagottista</i>	(1736–1743)
Nabicht	Johann Paul	<i>Tubicen</i>	(1732–1734)
Pichon	Hiacynte	<i>Cammer-Musicus</i>	(1726)
Rosseter	Johann Otto	<i>Caesareus Musicus</i>	(1731–1732)
Rosseter	Johann Killian	<i>Cammer-Musicus</i>	(1732–1733)
Rößler	Johann	<i>Tubicen</i>	(1743–1745)
Schenauer	Johann Matthias	<i>Cammer-Musicus</i>	(1726–1731, 1736–1745)
Smutz	Paul	<i>Tubicen</i>	(1738–1745)
Sperlich	Jacob	<i>Laquay, Kopista, Musicus</i>	(1733–1745)
Stephan	Johann Joseph	<i>Musicus Kinskianus</i>	(1736–1745)
Streška	Martin	<i>Tubicen</i>	(1727–1731)
Syhnn	Friedrich	<i>Cancellista, Musicus</i>	(1726–1728)
Štetina	Jacob	<i>Fagottista</i>	(1734–1745)
Tasselli	Domenico	<i>Castrat</i>	(1740–1745)
Throner	Johann Balthasar	<i>Waldhornist, Laquay</i>	(1727–1729)
Trautmansheim	Carl	<i>Cammerlaquay, Musicus</i>	(1726–1737)
Trinkl	Johann Georg	<i>Musicus</i>	(1743)
Umstatt	Joseph	<i>Musicus, Music-Director</i>	(1730–1739)
Urban	Johannes	<i>Oboista</i>	(1735–1736)

származó németországi lantos és családja, in *Magyar Zene* 45 (2007) 4/439–448; LEGL, Frank, *Neue Quellen zur Lautenistenfamilie Weiss, Paul Charl Durant und Wolff Jacob Lauffensteiner*, in *Die Laute (Jahrbuch der Deutschen Lautengesellschaft)* Nr. IX–X (Frankfurt a. M. 2011) 18–20; LEGL, Frank, *Wann und wo starb Paul Charl Durant?*, in *Die Laute (Jahrbuch der Deutschen Lautengesellschaft)* Nr. XI (Frankfurt a. M. 2013) 128–131.

⁷⁴ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 5. doboz.

Wagner	Johannes	<i>Waldhornist</i>	(1728–1729)
Walerski	Ignaz	<i>Musicus, Laquay</i>	(1744–1745)
Zdanský	Adam	<i>Musicus Kinskianus</i>	(1736–1745)
		<i>Lautenista lotricus</i>	(1726)

---

⁷⁵ I. Sieberről bővebben: SELFRIDGE-FIELD, Eleanor, *The Venetian Instrumental Music from Gabrieli to Vivaldi* (Dover Publications Inc, New York 1994) 43, 254, 346.

⁷⁶ Más Johannes nevű muzsikus ugyanis abban az időben a trombitások között nem fordul elő. Lásd: KÖCHEL 63.

⁷⁷ PL, SzL, Udvarmesteri számadások, 2. doboz.

◆◆◆ KÄFER ISTVÁN

Lexikonok békesszolgálati lehetősége

Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez,
kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra*

VII.

Hiányzik a szlovák lexikonból KOLLÁNYI Ferenc (1863–1933) kanonok, aki 1887-ben Ipolyságon káplánkodott. E nemzeti bibliográfiákban területi elv szerint alkalmazott adatokon kívül egész tudományos munkássága okán helye lenne a szlovák művelődéstörténetben.

KOLLÁR, Martin (1853. október 13., Csári, Nyitra m. – 1919. január 26., Nádas, Pozsony m.) plébános, szlovák egyházi és népművelő író, szerkesztő, fordító. Besztercebányán járt népiskolába, ahol nagybátyja, Martin Čulen¹ ügyelt rá. Gimnáziumba Lőcsén, Pozsonyban, Nagyszombatban, Nyitrán, Vácott és Egerben járt. Teológiai tanulmányait Besztercebányán kezdte és Esztergomban fejezte be, ahol 1879. június 20-án pappá szentelték. Kápláni szolgálati helyei: Szuha (1879–1881), Csejte (1881), Alsókorompa (1882–1887), Bikszárd (1888–1891). 1892-től haláláig Nádas plébánosa lett.² 1901–1906 és 1906–1910 között a Spolok sv. Vojtecha (Szent Adalbert Társulat) elnöke. Országgyűlési képviselőként megalkuvás nélküli kompromisszumokkal a szlovák nemzeti lét megőrzésének vezéregyénisége lett a katolikusok körében. Különösen is bizonyítja ezt lapszerkesztő munkássága a *Katolícke noviny* élén és diplomatikus mérséklő magatartása szlovák ellenzékével szemben.³ Lexikonunk értékelése egybevág a *Lexikón...-éval* (Alexander Šimkovič). Szépirodalmi munkássá-

---

* Az I–VI. rész a *Magyar Sion* 2013–2015. évfolyamaiban jelent meg.

¹ Lásd bővebben: *Magyar Sion* (2014) 64–65.

² Lexikonunk szerint 1906-tól Modorban plébánoskodott, aminek a szlovák lexikonban nincs nyoma, viszont igen helyesen foglalja össze munkásságának jelentőségét. A műveinek jegyzékében

gával (fordítások, népművelő sorozatok, ifjúsági kiadványok) is népe vallásosságát szolgálta.

Művei:⁴ 1. *Nadaš* (sep. *Tovaryšstvo* II; Ružomberok 1895). 2. [Schmid, Christian Friedrich], *Krištofa Smida vybrané spisy pre mládež a jej priateľov* (Válogatott írások az ifjúság és barátai számára; Trnava 1885-1890). 3. [Gaume, Jean-Joseph], *Viera, štít a kotva kresťana v terajších časiech* (A keresztény hite, pajzsa és horgonya a mai időkben; Skalica 1879; átdolgozás, fordítás). 4. [Stöckl, Albert], *Moderná zásada národnostná a kresťanstvo* (A modern nemzetiségi alapelv és a kereszténység; sep. *Katolícke noviny*; Trnava 1883; átdolgozás, fordítás). 5. [Tóth Mike Mihály], *Nezloreč! Mravná čítanka pre náš ľud 2* (Ne káromkodj! Erkölcsei olvasókönyv népünk számára; Trnava 1887; fordítás). 6. Wiseman, Nicholas, *Fabiola* (Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1885). 7. Húska, Martin, *Nové volby a stará viera* (Az új választások és a régi hit; Trnava 1884; kiadás). 8. Húska, Martin, *Naša dedinka. Obrázky zo sociálneho a mravného života našich roľníkov* (A mi kis falunk. Képek földműveseink szociális és erkölcsi életéből; Trnava 1889; kiadás). 9. Sasinek, František Viktor, *Život Ss. Cyrilla a Methoda, apoštolov slovanských* (Szent Cirill és Szent Metód szláv apostol élete; Trnava 1885; kiadás). 10. [Lehmkuhl, Augustin], *Srdce k Bohu. Katolícka modlitebná, poučná a spevácka knižka. Dľa – a iných prameňov spísal a pracovnému ľudu svojomu podáva Martin Kollár* (A szívet Istenhez. Katolikus ima-, tanító- és énekeskönyvecske – és más legjobb és legújabb források szerint írta és jámbor és vallásos népének átnyújtja Martin Kollár; Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1899).

Publikált a következő periodikumokban, sorozatokban, naptárakban: *Národný kalendár* IV (1896); *Slovenský kalendár* (1880, 1881); *Kazateľňa* (A Szószék) VIII (1888); *Pamätná kniha Spolku sv. Vojtecha* (A Szent Adalbert Társulat emlékkönyve; Viedeň 1886); *Katolícke noviny* (Katolikus Újság) (1878-1900); *Orol* (A Sas) (1878); *Pútnik svätovojtešský. Kalendár* (Szent Adalbert Zarándok. Kalendárium) (1881, 1887-1891, 1893-1895, 1897, 1899); *Pútnik sv. Vojtešský* (Szent Adalbert Zarándok) (1899).

található pontatlanságok és hibák miatt kísérletet teszünk válogatott jegyzék készítésére.

³ Erről bővebben: HANAKOVIČ, Štefan, *Dejiny Spolku svätého Vojtecha* [A Szent Adalbert Társulat története] (Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2005) 199-205.

⁴ Mivel a szlovák lexikon is pontos adatok nélkül, tematikus csoportokban, összefoglaló jelleggel

Nem szerepel a szlovák lexikonban a nyilván szlovák KOLLÁRIK Ferenc Gábor (1842–1931), a Nagyszombati Apostoli Adminisztrátúra nesztora, aki szinte kizárólag szlovák etnikai régióban pasztorált.

KOLLER Gyula (1921. április 1., Pozsonypüspöki, Pozsony m.) plébános, egyházi író, lapszerkesztő. Elemi iskoláit szülőhelyén, a gimnáziumot Pozsonyban, Komáromban és Esztergomban végezte, ahol érettségizett és megkezdte teológiai tanulmányait, de a pozsonyi teológiai karon fejezte be. 1946. június 23-án Michal Buzalka⁵ püspök szentelte pappá. Zselízen (1946), Érsekújvárott (1946–1948) káplánkodott, majd Aranyosmaróton, ahol államelles összeesküvés vádjával letartóztatták. Néhány hónap fogva tartás után Nagytapolcsányban lett káplán (1949–1950), majd Mellek plébániáját igazgatta (1950–1951), utána Vágkirályfa (1951–1957), Somorja (1957–1966), Vajka (1966–1970) következett. A zsinati megújulásban való aktív részvétele miatt az állami hatóságok nyomására Boldogasszonyfalvára helyezték. Espe-resnek (1974), asszesszornak (1986), monsignore-nak (1993) nevezték ki. Szamizdat tevékenységet is folytatott a *Homília* és a *Miatyánk* c. vasár- és ünnepnapjű prédikációk kiadásában. A Szent Adalbert Társulat megbízta a magyar hittankönyvek előkészítésével. 1990. február 20-án részt vett a Glória Társulat magyar kiadó alapításában, amelynek titkára és *Remény* c. hetilapjának főszerkesztője lett.

Művei: 1. *A mennyei Atyához megyünk* (1990). 2. *Találkozunk irgalmas Atyánkkal* (1990). 3. *Felnőtt kereszténnyé válunk* (1990). 4. *Jézus evangéliuma* (1992). 5. *Ószövetségi történetek* (1993). 6. *A szentmise könyörgései I-III* (1991-1992). 7. *Glória* [Imakönyv] (1991, 1993, 1998). 8. *Napi örömhír* (1992, 1993). 9. *Naptárunk szentjei* (1993).

Irod.: Molnár Imre, *Vallás és egyház a szlovákiai magyarság életében*, in *Forrás* (1991. május); *Magvetők életútja. Felvidéki papok vallanak életükről* (szerk. Koller Gyula; Glória, Nádsgzeg 2002) 61-80; *Lexikón...* 708-709 (Jozef Haľko).

KOMLÓSSY Ferenc (1853. április 23., Nagytapolcsány, Nyitra m. – 1915. október 3., Pozsony) pozsonyi prépost, országgyűlési képviselő, egyházi író. Nyitrán, Kecskeméten és Esztergomban

sorolja fel írásait, a mi lexikonunk pedig pontatlan vagy téves adatokat közöl, kísérletet teszünk rövidebb válogatás közlésére. Lexikonunk hibáinak javítására nem vállalkozunk.

⁵ *Magyar Sion* (2013) 240-242.

járt gimnáziumba. Esztergomban hallgatott teológiát, később a budapesti egyetem bölcsészkarán 1879-ben doktori címet, 1880-ban középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1881. június 29-én szentelték pappá. Első kápláni szolgálati helye Modorban volt, és a közeli Nagyszombatban gimnáziumi tanárként is működött. 1884-ben Verbón káplán, 1885-ben adminisztrátor Garamkövesden, 1886-ban Csúzon. 1890-ben plébános Muzslán. 1892-ben pápai káplán. 1893. október 28-tól esztergomi kanonok, 1903-ban sasvári főesperes. 1905-ben a pozsonyi káptalan prépostja. 1907-ben pápai prelátus. 1884–1895 között a verbói, a szenci és a stomfai választókerület⁶ országgyűlési képviselője. 1892-től, amikor megalakult az Esztergomi Főegyházmegyei Főtanfelügyelőség, annak felügyelője lett. Pozsonyi prépostként 1907-ben nagy ünnepségeket rendezett Szent Erzsébet születésének 700. évfordulójára, és saját költségére szobrot állíttatott neki a prépost-kertben. Elérte, hogy Donner György Szent Márton-szobra visszakerült a Dómba, és érdemei voltak a Pázmány-emlékmű felállításában is. Neki is köszönhető a pozsonyi Erzsébet Egyetem megindítása. Igen aktív társadalmi-irodalmi életet élt, sok egyesület tiszteletbeli tagja. Német műveltségét német nyelvű cikkei, magyar fordításai jelzik. Lapszerkesztő tevékenysége során együttműködött a Zelliger-fivérekkel.⁷

Komlóssy Ferenc a mai szlovák retrospektív tudományosság tipikus forrásanyaga. Arra is jó példa, miként kezelhetők az 1920 előtt a mai Szlovákia területén létrejött szellemi értékek anélkül, hogy azokat *szlovák nemzetivé* transzformálnák, illetve hogy ez elsősorban a keresztény szellemű magyar tudományosság megértésére találva intenzív együttműködést eredményezne, különös tekintettel Jozef Hal'ko újabb Dóm-monográfiájának terminus technikusaira.⁸

Művei:⁹ 1. *Bosznia-Hercegovina viszonya Magyarországhoz a középkorban 1103-1528* 1-2 (Budapest 1879)^A. 2. *Bosznia és Hercegovina története a legrégebb időkől napjainkig* (Nagyszombat 1882).¹⁰ 3. *Assisi Szent Ferenc kétszázados¹¹ emléke* (Budapest 1882). 4. *Iffúsági színház. Három egyfelvonásos vígjáték* (Nagyszombat 1883). 5. *Reformátorok* (Eger 1884). 6. *Sujánszky Antal* (Pozsony 1886). 7. *Az uzsorás áldozata* (Budapest 1886). 8.

⁶ Lexikonunkban az „espereskerület” nyilvánvaló elírás.

⁷ Különösen is érdekes ez Zelliger József (1837–1886) esetében, aki főleg a szlovák iskolákban használatos magyar tankönyveket írta és fordította. Lásd fivére kiadványában is: ZELLIGER, Aloysius, *Pantheon Tyrnaviense* (Trnava 1931) 199-206; *Encyklopédia Slovenska* (Bratislava 1982)

Javaslatok a zsidókérdés megoldásához. Előadás a bécsi keresztényszociális egyesületben (Budapest 1887)^A. 9. *Zelliger József vázlatos életrajza* (Budapest 1887)^A.¹² 10. *Hol késik a katolikus autonómia?* (Budapest 1889). 11. *A polgári házasság* (Budapest 1893)^A. 12. *Az álpróféták. Kossuth levelei igaz megvilágításban* (Budapest 1894)^A. 13. *A szentmise a világ legnagyobb kincse* (ford. németből; Esztergom 1895). 14. *Az Esztergomi Főegyházmegyei római katolikus iskolák története* (Esztergom 1897). 15. *Négy esztendő* (Budapest 1899)^A. 16. *Das Leben unseren lieben Heiligen Elisabeth* (Pressburg 1906)^B. 17. *Árpádházi dicsőséges Szent Erzsébet asszony élete* (Pozsony 1907).¹³ 18. *Eszmék és gondolatok Széchenyi István műveiből* (Pozsony 1907)^A. 19. *Széchenyi István gróf élete* (Budapest 1911)^A. 20. *Pro memoria. Válasz azon memorandumra, melyben V.S. kanonok a pozsonyi prépostot jogaiban és személyében támadja* (Budapest 1915)^A.

Irod.: MKL VII, 137 (Viczián János); *Lexikon...* 711-712 (Vojtech Strelka); Hal'ko, Jozef – Komorný, Štefan, *Dóm. Katedrála sv. Martina v Bratislave* (A Dóm. A pozsonyi Szent Márton-székesegyház; Lúč, Bratislava 2013) 201, képpel.¹⁴

Nem szerepel a szlovák lexikonban KONYAKOVSKY Ferenc Jusztin (1864–1925), Suránka, Boleráz¹⁵ plébánosa, az egyértelműen szlovákul pasztoráló KOPCSÁNYI Ede Ferenc (1853–1934), Cerová (Korlátkö) plébánosa, KOPCSÁNYI László (1867–1915), Lozornó plébánosa.

KOPERNICZKY Ferenc (1851. február 17., Zebegény, Hont m. – 1941. március 22., Pozsony) esztergomi kanonok, pozsonyi prépost, egyházi író. Esztergomban és Pozsonyban járt gimnáziumba, a teológiát Bécsben pazmanitaként végezte 1871–1874 között, és doktori címet szerzett. 1874. június 26-án szentelték pappá. Stomfa káplánjaként kezdte papi pályáját, majd 1878-ban Érsekújvár, 1879-ben Ürmény következett, ahol adminisztrátor volt. 1880-ban Esztergomba került. A Szent Anna-templom javadalmazás papja, a Hittudományi Főiskolán a filozófia tanára, 1882-ben érseki szertartó és levéltáros. 1883-tól Nagyölvéd plébánosa, 1904-ben a Párkányi Espereskerület esperese. 1908-ban Esztergomban mesterkanonok, 1910-ben a szeminárium rektora. 1915.

VI, 557.

⁸ Személy- és helynév-használatával megoldást jelent például a szlovák szövegekben a történelmi családnevek magyar, a keresztnévek szlovák formájának alkalmazása, ugyanígy a *helynevek eredeti* szlovák formája, különösen a *Prešporok a mai Bratislava helyett*. Ez egyébként a jéghegy

november 15-én lemondott mesterkanonoki címéről, mert pozsonyi préposttá nevezték ki. 1918-ban pozsonyi főesperes, zsinati vizsgálótató. 1920–1925 között a csehszlovák nemzetgyűlés szenátora volt. Pozsonyban hunyt el, de kívánságára Zebegényben temették, ahol sokat tett a templom felépítéséért. Ő is azok közé az egyházi személyek közé tartozik, akiknek élete és munkássága a magyar–szlovák egyháztörténeti összefüggések fontos tárgya.

Művei: 1. *Szent beszéd sz. Adalbert püspök és vértanú ünnepére, melyet 1894. ápr. 8. az esztergomi székesfőegyházban tartott* (Esztergom 1894). 2. *Hat nap Lourdes-ban* (Budapest 1895).¹⁶

Nem került a szlovák lexikonba KORBER János (1819–1903), Bajta, Párkány plébánosa, KOZMANOVICH András (1849–1908), Csiffár, Taszár, Tild plébánosa, KORNÉL Gáspár (1884–1927?), Kralován, Kisapáti káplánja.

KOROMPAI (Neumann) József (1894. augusztus 17., Alsókorompa, Pozsony m. – 1934. július 3., Gallspach, Ausztria) hittanár, egyházi író. A teológiát a bécsi Pázmáneum diákjaként hallgatta. 1916. december 23-án szentelték pappá. Sopornya káplánjaként kezdte papi pályáját, majd 1917-ben hittanár volt Modorban, a tanítóképzőben. 1919-ben Budapestre került. Hitoktató, gimnáziumi hittanár, a Regnum Marianum lelkésze. Szolgált Józsefvárosban is. 1926-tól a bécsi Pázmáneum spirituálisa, 1928–1932 között a *Pazmanita Tudósító* szerkesztője. 1932-ben nyugdíjba vonult és Pozsonyba költözött. Szlovák nyelvtudását szülőhelyén szerezte.¹⁷ Rövid élete alatt igen tevékeny volt, és mindenképpen számon kell tartania a szlovák egyháztörténetnek is.

Művei: 1. *Az örök élet érettségijén. Egy nagy beteg gondolatai* (Budapest 1934, 1944, 1991). 2. *Béna élet* [regény] (h.n. é.n.). 3. *Az apostolok iskolájában. Elmékedések az Apostolok cselekedeteiről papok számára* (Budapest 1941).

Irod.: MKL VII, 230 (Takács Emma).

Nem található a szlovák lexikonban KOSEC Imre (1898–1938?), Csákány¹⁸ plébánosa, KOTTASCH Ernő (1853–1927?) érsekújvári gimnáziumi tanár,

csúcsa a számos területen megindult közeledési folyamatban. Vö. KÁFER István, *Pozsony-Esztergom lelki hídjai. Jozef Hal'ko pozsonyi segédpüspök tudományos munkái*, in *Magyar Sion* (2002) 5-10.

⁹ Az adatokat egyeztettük. A csak a mi lexikonunkban szereplő adatot A, a csak a *Lexikón...*-ét B

a teljes bizonyossággal szlovákul is pasztoráló KOTTVAN Pál¹⁹ (1883–1938?), Nahács adminisztrátora, Dejte plébánosa, Kutty adminisztrátora, KOVÁCS Imre (1835–1913), Alistál plébánosa, KOVÁCS István (1881–1942), Ipolyvisk plébánosa, a Nagyszombati Szentszék tb. ülnöke, KOVÁCS József (1838–1908), Tardoskedd káplánja, a Kemencéi Espereskerület esperese, KOVÁCS József (1848–1914), Jác plébánosa, a Nagytapolcsányi Espereskerület espereshelyettese, KOVÁCS Lajos (1893–1953), aki Somorja káplánjaként kezdte papi pályáját, az ugyancsak somorjai plébános KOVÁCS Mihály (1905–1951), aki 1949-ben börtönbe is került, KOVÁCS Miklós (1843–1922), Lozornó plébánosa. Igencsak helye lenne a *Lexikon...*-ban KOVÁCS Pálnak (1883–1949), Gyerk plébánosának, aki híven szolgálta áttelepített híveit, a hatalom elhurcolta, és annak következtében halt meg. Nem került a szlovák lexikonba KOVÁCS Sándor Teodóz (1828–1911), aki Nagyszombatban és Pozsonyban is működött teológiai lektorként, KOVÁCS Vencel (1917–1997), aki Dunaszerdahelyen, Hidaskürtön és Nagysurányban is káplánkodott. Hiányzik a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló KOVÁCSOVSZKY József (1833–1902), Dubova, Ompital (Ottóvölgy) plébánosa, úgyszintén KOVÁCSY Kamill (1881–1938?), (Vág)Keresztúr plébánosa, a bizonyára szlovákul is pasztoráló KOVÁLIK Béla (1870–1938), Alsóbotfalu plébánosa, KOVÁTS József (1858–1925), a Malackai Espereskerület esperese, KOZMA Miklós (1845–1933), aki Nagymegyeren és Kőhídyarmaton káplánkodott.

KÖHALMI²⁰ (KLIMSTEIN) József (1843. február²¹ 14., Vác – 1906. május 25., Nagyszombat) gimnáziumi tanár, egyház- és irodalomtörténész. Gimnáziumi tanulmányait Vácott és Esztergomban végezte, kispap a pozsonyi Emericanumban és Nagyszombatban volt, a teológiát Esztergomban hallgatta, ahol 1866. július 25-én pappá szentelték. Szeptembertől káplán Nagymaroson, 1867 szeptemberében Ipolyságon, 1869 szeptemberétől Esztergomban. 1870-ben a Nagyszombati Érseki Gimnázium tanára, 1889-ben a szeminárium rektorhelyettese, 1898-ban a Főgimnázium igazgatója és a szeminárium rektora. 1890-től a Nagyszombati Érseki Főszentszék bírója. Esztergomban szerkesztette a *Korkérdések* (1868–1869) 1-12. füzetét, az *István Bácsi Naptárát* (1871–1906), Pozsonyban a *Magyar Sion Őrei* c. életrajzi sorozatot, amelybe maga is írt. Köhalmi-Klimstein József teljes joggal sze-

jelöli.

¹⁰ Nem érthető a szlovák lexikon válogatása, hiszen területi szlovacikumról van szó, és A. ZELLIGER *Pantheon Tyrnaviense*-jében is szerepel (1882/4).

¹¹ Lexikonunkban nyilván elírás a *hétszázados*.

repel a szlovák katolikus lexikonban, hiszen egész életműve a szlovák nemzeti művelődés forrásai közé tartozik, és nem jellemző rá a kor magyar nemzetiségi politikájának hangsúlyozása. A *Lexikón...* címszavában sajnálatosan igen sok a hiba, különösen a magyar címek szlovák fordításában.

Művei: 1. *Az Egyház a szabadság légkörében* (Korkérdések VII) (Esztergom 1868). 2. *Madách Imrének „Az ember tragédiája” c. drámai költeményéről* (sep. Érseki Főgimnázium Értesítő; Nagyszombat 1877). 3. *Czuczor Gergely* (Magyar Helikon 31) (Pozsony 1884). 4. *Pázmány Péter élete* (Magyar Helikon. Jeles államférfiak 41) (Pozsony 1884). 5. *Pályám emlékei* (Nagyszombat 1884). 6. *Dr. Majer István vál. püspök a félszázados író* (Budapest 1885). 7. *Simor János* (Kortársaink 16-20) (Pozsony-Budapest 1886). 8. *Vázlatok Haynald Lajos bíboros érsek életéből 1816-1889* (Magyar Sion Őrei 4) (Pozsony-Budapest 1889). 9. *Emlékezés Simor János bíborosra* (Nagyszombat 1891). 10. *A nagyszombati konviktus az 1898/99. tanévben* (Nagyszombat 1899). Fordítások: 11. *Udalrik a pápai zuáv* (Bresciani után Zathureczky Gyulával; Esztergom 1865). 12. Szoló Albán, *Árpád-házi Szent Erzsébet élete* (Zádori Jánossal; Eger 1867).

Cikkek (válogatás): *A magyar szent korona és a király koronázása*, in *Kath. Néplap* (1866) 1. *Politikai eszmék keresztény szempontból*, in *Pesti Hírnök* (1867) 195. sz. *Honti hangok I-XI*, in *Pesti Hírnök* (1867-1868). *A kath. egyház Amerikában*, in *Religio* (1869). *A szabadelvűek elvtelensége*, in *Magyar Állam* (1870) 26. sz. *A kath. autonómia társadalmi szempontból*, in *Magyar Állam* (1870) 146. sz. Az István Bácsi Naptárában megjelent cikkekből: *Nagyszombat* (1873). *A népnevelés és az iskolaügy a bécsi világiállításon* (1875). *Az iskolai vallásoktatásról* (1877). *Az Amerikába készülő magyaroknak* (1886). *József főherceg és családja* (1886). *Hős Szondi György emléke* (1886).

Irod.: *Lexikón...* 676 (Vojtech Strelka); MKL VII, 322 (Viczián János).

KÖHEGYI (Koffler) József (1893. március 19., Dévény, Pozsony m. – ?) hittanár, filatelista. A teológiát a Pázmáneumban végezte. 1905. november 24-én szentelték pappá. Dorogon kezdett káplán-

¹² Hiánya a szlovák lexikonban annál feltűnőbb, mivel Jozef Zelliger nagyszombati tanárként nyelvi szlovacikum is! Lásd: 8. jegyzet.

¹³ A szlovák lexikonban a cím: *Szent Erzsébet életrajza* (magyarra fordítva).

¹⁴ A tanulmányok felsorolásától ez esetben eltekintünk.

kodni, de 1907-től Pozsonyban működött hittanárként és hitszónokként (tanítóképző, süketnémák intézete, evangélikus líceum). 1921-től a Szent Márton-templom káplánja. Szerkesztette a *Philatelia* c. lapot, tagja volt a Pozsonyi Irodalmi Társaságnak. 1927-ben az orsolyiták tanítóképzőjének tanára, 1938-ban a városi elemi iskolák központi hittanfelügyelője. 1930-ban a Nagyszombati Apostoli Adminisztrátúra szentszéki kötelékvédője. A következő periodikumok szerkesztője volt: *Katholikus Egyházi Lapok* (1923), *Katholikus Lelkipásztor* (1924–1938), *Katholikus Hitszónok* (1927–1930), *Eucharisztikus Apostol* (1935–1938), *Katholikus Akció*. 1924–1932 között a *Sankt Martin Kalendart* szerkesztette. Cikkei 1920 előtt az *Alkotmány*, a *Katholikus Nevelés*, a *Nyugatmagyarországi Híradó*, az *Újság* hasábjain jelentek meg. Ilyen irodalmi-közéleti szereplés mellett hiánya a szlovák katolikus lexikonban szinte megmagyarázhatatlan, és ugyancsak szembevetendő a feldolgozatlansága a mi lexikonunkban is.

Művei: 1. *A szentév Rómájában* (Pozsony 1926). 2. *Katolikus hitélet a felsőbb leányiskolában* (h.n. é.n.). 3. *A neveléstudomány rövid története különös tekintettel Csehszlovákiára* (Pozsony 1929).

Irod.: MKL VII, 324 (Viczián János).

Hiányzik a szlovák lexikonból KÖLLER József (1891–1975) burgenlandi apostoli adminisztrátor, aki egy ideig Tallóson káplánkodott, KÖNÖZSY Béla (1910–?), aki Léván volt káplán, KÖNYVES János Konstantin (1867–1927?), Csermend plébánosa. Nem szerepel a szlovák lexikonban KÖRNYEY József (1886–1971), Tardoskedd káplánja, valamint az Ipolyságról kitépített KÖRÖS József (1910–1981).

KÖRPER, Karol²² (1894. január 4., Nemsova, Trencsén m. – 1969. október 10., Pozsony) pozsonyi kanonok, lapszerkesztő. Az elemi iskolát szülőhelyén és Illaván látogatta, gimnáziumba (1905–1913) Nagyszombatban és Pozsonyban járt. A teológiát 1913–1918 között Budapesten végezte. Csernoch János bíboros szentelte pappá Esztergomban 1918. május 17-én. Doktorátust 1919-ben szerzett. Papi pályáját Gajár (1918–1920) és Nagyta-polcsány (1920–1921) káplánjaként kezdte, majd Érsekújvárt káplánkodott és a gimnáziumban tanított (1921–1922), valamint a

¹⁵ A települések magyarosítás előtti magyar névformája.

¹⁶ Itt jegyezzük meg, hogy az *Új Magyar Sionban* egyetlen írása sem jelent meg. Lásd: SALIGA Irén, *A Magyar Sion és az Új Magyar Sion (1863-1924) repertórium* (Pons Strigoniensis. Fontes IV) (PPKE BTK Szlavisztika-Közép-Európa Intézet Szent Adalbert Közép-Európa Kutatócsoport, Pi-

Flenger Leányiskola igazgatója volt. 1922-ben Rómában részt vett az Eucharisztikus Kongresszuson. Hittanárkodott Párkányban, Nagykéren, Selmecebányán, Nagyszombatban. 1922–1926 között Nagyszombatban a Teológiai Főiskolán tanított. Egyetemi tanulmányait a prágai cseh egyetem jogi és bölcsészkarán folytatta, majd a pozsonyi egyetem bölcsészkarán 1924-ben abszolutóriumot szerzett.²³ 1925–1926-ban a nagyszombati papi szeminárium spirituálisa, 1926–1931 között Pozsonyban a *Katolícka kancelária* (Katolikus Iroda),²⁴ 1931–1932-ben a nagyszombati püspöki iroda igazgatója, 1932-től pozsonyi kanonok, 1938–1942 között az oktatási és kulturális minisztérium egyházi bizottságának előljárója, majd a pozsonyi Szent Márton-dóm plébánosa (1942–1945). 1945-ben letartóztatták, 4 év börtönre és 4 év munkatáborra ítélték. Szabadulása után nem volt állami hozzájárulása papi működéséhez. 1954-től Privigyén építőipari vállalatnál dolgozott, később az egészségügyben raktárosként (1955–1958). Haláláig Pozsonyban élt, papként nem működhetett. A szlovák cserkészmozgalom vezető egyénisége volt, a *Spolok slovenských katolíckych akademikov Moyses* (A Moyses Szlovák Katolikus Akadémisták Egyesülete) lelki tanácsadója, a Szent Adalbert Társulat Irodalmi-Tudományos Szakosztályának tagja, az ifjúsági Hlinka-gárda lelki igazgatóságának parancsnoka, a rádió kormánybiztosa (1939–1940), a Tatrabank felügyelőbizottságának tagja. Igen sok írást közölt egyházi és világi periodikumokban. 1926-ban megalapította és tíz évig szerkesztette a *Kultúra* c. folyóiratot. 1936–1938 között a *Katolícke noviny* és irodalmi melléklete, valamint más periodikumok – *Duchovný pastier* (A Lelkipásztor), *Prednášateľ* (Az Előadó), *Veríme, žijeme* (Hiszünk, Élünk) – főszerkesztője. 1937-ben a Szent Adalbert Társulat küldöttségének tagjaként ellátogatott az USA-ban élő szlovákokhoz. 1938–1940-ben a szlovák parlament képviselője volt. Ez a gazdag életút is figyelmeztet a magyar–szlovák egyháztörténeti összefüggések feldolgozásának szükségességére, az 1920 előtt Magyarhonban képzett szlovák papok társadalmi-politikai-nemzeti szerepének változásaira. Körper pozsonyi plébánosként több száz zsidót keresztelt meg, és zsidó gyermekeket hamis keresztlevéllel katolikus intézményekben rejtett el. Az 1945. évi háborús esemé-

liscsaba-Esztergom 2007).

¹⁷ Alsókorompa egyértelműen a szlovák etnikai régió része. Lásd: *Katolícke Slovensko 833–1933* (Spolok Sv. Vojtecha, Trnava 1933) 128.

¹⁸ Minden bizonnyal Csákány (Čakanovce) településről van szó. Vö. MAJTÁN, Milan, *Názvy obcí*

nyek kapcsán, a front közeledtével Štefan Ravasz polgármesterrel közösen könyörögtek a Dómban a városért.²⁵

Művei: 1. *Úlohy bohoslavca v dnešnom nábožensko-kultúrnom svete* (A kispap feladatai a mai vallási-kulturális világban; Trnava 1932). 2. *Prameň z Boha* (Forrás Istenből. Imakönyv; 1939, 6. kiad. 1998). 3. *Z Bratislavy do Chikaga* (Pozsonyból Chicagóba; Trnava 1941). 4. *Môj život* (Életem; Pozsony 1993).

Irod.: SBL III, 185; *Lexikón...* 746 (Viliam Judák); Hal'ko, J. – Komorný, Š., *Dóm. Katedrála sv. Martina v Bratislave* (Lúč, Bratislava 2013) 369, 561.

Nem található a szlovák lexikonban az Albárról kiutasított KÖVÉR Gábor (1912–1967), KÖVES (Kiszlingstein) József (1939–1900), Kistapolcsány plébánosa, KÖVES Kálmán (1845–1910), Tótmegyer káplánja, Farkasd adminisztrátora. Hiányzik KRAFSZKY (Kravszky) József (1857–1923), Verebély plébánosa, a szlovákul is pasztoráló KRCHNYÁK Lénárd (1819–1903) esztergomi kanonok, Dejte plébánosa, KRISOVSZKY Henrik (1833–1889), Hrusso adminisztrátora, Ipolyszécsénke plébánosa.

KRIŠTUFÉK, Vendelín (1891. október 10., Jablonic, Nyitra m. – ?)²⁶ plébános, szlovák népművelő, publicista. Esztergomban végezte a teológiát. 1915. május 16-án szentelték pappá. Pályáját bűrszentmiklósi káplánként kezdte, de 1918-ig az olasz fronton tábori lelkész volt. 1919-től Nadas káplánja, majd plébánosa lett. Onnan utazott az Egyesült Államokba az ottani szlovákokhoz. Nadas munkálkodásában elődje, Martin Kollár példáját követte.²⁷ Bekapcsolódott a különböző gazdasági, társadalmi, népművelő egyesületek munkájába. Nádason és Binócon iskolaszéki elnök, a megyei gazdasági és erdészeti szövetkezet elnöke, az Orol (Sas) egyesület helyi fiókjának vezetője, a Szent Adalbert Társulat bizottsági elnöke volt. 1932-től Bazin plébánosaként is folytatta közéleti tevékenységét. Hozzájárult az állami polgári iskola építéséhez és a templom renoválásához, új harangok vásárlásához. A szlovák szőlőművelők szövetségének alapító tagja. Hlinka Szlovák Néppártjának járási elnöke volt, és Andrej Hlinka többször meglátogatta plébániáját.

Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773-1997) (Veda, Bratislava 1998) 275.

¹⁹ Szülőhelye, a lexikonunkban szereplő Letenőc az ősi *Letnic*, *Lettnic* magyarítása.

²⁰ Szimyei és a szlovák lexikon *Klimstein* néven közli. Nagyon zavaró, hogy a mi lexikonunkban az ő-t tartalmazó Köhalmi név az ő-t tartalmazó nevek (Körper, Köves stb.) után következik, a

Művei: számos cikken kívül a *Prevrat v okolí Nádaša* (Az államfordulat Nádas környékén) c. írása K. A. Medvecký, *Slovenský prevrat* (A szlovák államfordulat; Bratislava 1936) 4. kötetében jelent meg.

Irod.: *Lexikón...* 761-762 (Róbert Letz).

Nem található a szlovák lexikonban KRIZSÁK József (1811–1900), Csári, Unin²⁸ plébánosa.

KRIZSÁN Mihály / KRIŽAN, Michal (1843. szeptember 30., Livina, Nyitra m. – 1912. április 17., Gastein, Ausztria)²⁹ pápai kamarás, plébános. A filozófiát 1862-től Nagyszombatban, a teológiát 1865–1868 között Bécsben végezte. Tótmegyeren kezdett káplánkodni. 1869-től Józsefvárosban, a pesti szlovákok körében tevékenykedett. Káplán, majd 1905-ben adminisztrátor, 1906-tól plébános lett. Közben a ferencvárosi Irgalmas Nővérek hitoktatója volt. 1895–1900 között Budapest Törvényhatósági Bizottságának tagja, 1899-ben egyházmegyei cenzor, 1900-ban a Ranolder Intézet igazgatója. 1893-ban pápai kamarás, 1907-ben sárosi c. apát. 1901-ben Croce di Benemeranza kitüntetését, majd a Vaskeleszt III. osztályú lovagi érdemkeresztet kapta. Józsefvárosi plébánosként jelentős szerepe volt a szlovákok vallási-kulturális életében. A Katolikus Munkáskör alapításának tízéves jubileumán, 1912. május 16-án reggel Andrej Hlinka rózsahegy-i plébános prédikált, a misét KRIZSÁN Mihály celebrálta. Délután a kör tagjai zenekísérettel vonultak a plébániatemplomba, ahol Hlinka megáldotta a szlovák híveket. A Baross utcán és a Körúton vonuló tömeg a Práter utcai helyiségbe ment, ahol virágcsokorral köszöntötték Andrej Hlinkát.³⁰

Műve: [Werfel, Franz], *Paulai Szent Vince élete* (Budapest 1886; fordítás). Tanulmányok: *Boldog gyermekek provisiójáról*, in *Religio* (1863) I. *Szent Ignác lelki-gyakorlatainak irodalma*, in *Magyar Sion* (1887).

Irod.: *Egyházi Közlöny* (1905) 714 (arcképpel); MKL VII, 505 (Viczián János); *Lexikón...* 764 (Vladimír Gregor).

szlovák életrajzi lexikon pedig „az eredeti *Kozovič*” névformára is jelzi.

²¹ Minden kézikönyvben *február* szerepel, nem október, mint a miénkben.

²² A *Lexikón...*-ban Zrínsky névváltozata is szerepel, nem álnévként.

²³ A *Lexikón...*-beli szócikkben ez áll: „... és a magyar jogi karon”. Tudomásom szerint ott akkor

Helye lenne a szlovák lexikonban KROTKY József (1821–1893) esztergomi kanonoknak, Érsekújvár díszpolgárának. Nem található ott KRYVALD Ottó (1872–1954), Diószeg, Somorja káplánja, KUBICSEK Ferenc (1852–1913), Verbó plébánosa, a bizonyára szlovákul is pasztoráló KUBICZA Celesztin (1878–1936), Nyitrakoros káplánja, a Modori Espereskerület espereshelyettese, Vistuk plébánosa, KUBICZA Terentius (1858–1918), Szobotist, Negyed plébánosa. Kimaradt a *Lexikón...*-ből a szlovákul is pasztoráló KUBIK Antal (1902–1972?), Zohor, Nagytapolcsány adminisztrátora, KUBINA János (1867–1938?), Alsókorompa, Grinád, Nagytapolcsány káplánja, KUCHTA Bálint János (1867–1938?), aki Zselízen is káplánkodott, nincs a szlovák lexikonban KUCSERA József (1830–1915) pozsonyi kanonok, aki bizonyára szlovákul is pasztorált (Sasvár, Radosóc, Holics), KUCZMANN Sándor (1863–1938), a Radosnai Espereskerület esperese, az igen sokat publikló KUDORA János (1849–1918), Zselíz, Nagyölved plébánosa, KULCSÁR Imre (1863–1938), Bajcs plébánosa, KULLER Ferenc (1879–1926) lévai káplán, Dercsika adminisztrátora, KUN István (1868–1927), aki Léván is káplánkodott, a nyilván szlovákul is pasztoráló KUNA Ferenc (1836–1903), Sasvár esperese, Egbell plébánosa, KURALSZKY Márton (1833–1906), Suránka, Csermend plébánosa, KUTI Pál (1885–1963), Kőhidgyarmat plébánosa, KUZMA János (1902–1938?) zselízi káplán, ipolybalogi lelkész, KVAISSAY István (1838–1905), Zsemlér plébánosa, a Lévai Espereskerület esperese, KVAISSAY Károly (1849–1908), Sopornya, Gajár káplánja és adminisztrátora.

L

Nem került a szlovák lexikonba LÁBAY Gyula (1881–1922), aki Alsópél plébánosa volt.

LABUDA Ferenc (1872. június 22., Nagytapolcsány, Nyitra m. – 1927. szeptember 29., Eger) káplán. 1894. szeptember 2-án szentelték pappá. Hitoktató volt Budapesten, 1907-ben káplán Óbudán. 1924-ben a Budapesti Érseki Főszentszék tb. ülnöke. A szlovák nemzeti bibliográfia³¹ ismeri tankönyvét, a *Lexikón...*-ban azonban nem szerepel.

---

ilyen kar nem volt. A továbbiakban a szlovák lexikon adatait vesszük át, amelyek a mi lexikonunkban nagyrészt ismeretlenek.

²⁴ Lexikonunkban Actio Catholica.

²⁵ Vö. HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan, Dóm. *Katedrála sv. Martina v Bratislave* (Lúč, Bratislava

Műve: *Ábécés- és olvasókönyv a katolikus tót népiskolák számára* (Gábel Gyula után átdolgozta Hacke Istvánnal) – *Abe-cedár a čítanka pre katolícke školy slovenské dľa metódy Júliusa Gábel-a* (Prepracovali Štefan Hacke a Frant. Labuda; Horovitz, Trnava 1905).

Nincs a szlovák lexikonban LACZKÓ Lajos (1855–1918) Szklabonya³² plébánosa, a Kékkői Espereskerület espereshelyettese, LAKNER Antal (1819–1896) lévai plébános, LAKNER Ferenc (1910–1957?), Bajta plébánosa, ahonnan a csehszlovák hatóságok kiutasították, LANG Antal Rezső (1865–1925), Hrahovistye plébánosa, LÁNG Kázmér Pál (1860–1930) tábori lelkész, Vagyóc adminisztrátora, a bizonyára szlovákul is pasztoráló LÁNG Rudolf Alajos (1853–1917), Ótura plébánosa, a Miavai Espereskerület esperese, a szintén szlovákul is tudó LAPITZ János (1892–1955) tábori lelkész, ipolybalogi káplán.

LASSÚ Lajos (1834. október 13.,³³ Szenc, Pozsony m. – 1898. június 6., Élesd, Bihar m.) pozsonyi kanonok, költő, egyházi író. Gimnáziumba Szentgyörgyön, Pozsonyban és Esztergomban járt, ahol érettségizett. 1850-től Nagyszombatban végezte filozófiai tanulmányait, a teológiát 1853–1857-ben a pesti egyetemen, ahol 1867-ben doktorált. 1857. október 26-án szentelték pappá. Még diakónusként tanította a latint, a magyart és a németet a Nagyszombati Érseki Gimnáziumban. 1863-tól Pozsonyban hittanár, hitszónok. 1869-ben Nagysúr plébánosa, 1885-től a Szeredi Espereskerület esperese és az elemi iskolák felügyelője. 1888-tól főegyházmegyei cenzor, 1890-től a Nagyszombati Érseki Szentszék ülnöke, 1892-től zsinati vizsgáztató, 1893-tól a Nagyszombat-vidéki Katolikus Tanítóegyesület elnöke. 1896-tól pozsonyi kanonok. Munkássága okán, és mert publikációi között szlovák nyelvek is vannak, életművének feldolgozása a fontosak közé tartozik, s akkor közös szócikkben egyeztetni kell a jelenlegi két lexikon adatait.

Művei: 1. *Örömdal... Szcitovszky Jánost... Rómából... visszaté-re... üdvözlé a nagyszombati érseki fiúnevelde* (Nagyszombat 1858). 2. *Kegyeletfüzér, mellyel... Szcitovszky János... Esztergom-ban ünnepelt aranyiséjére... hódolt a nagyszombati érseki pap-*

2013) 369, 561.

²⁶ Mivel lexikonunk -- érthetően-- nem ismeri életét és munkásságát, az egészet átvesszük a szlovák lexikon szócikkéből. Nyilván a Hlinka-párt iránti elkötelezettsége miatt a szlovák kézikönyv sem ismeri halálának dátumát és helyét.

és fiúnevelde és a nagygymsnasium (Nagyszombat 1859; vers). 3. *Mátusföldi cipruslombok. Székhelyi id. Majláth György néhai országbíró temetésén* (Pozsony 1861). 4. *Nefelegtsek* (Pozsony 1862; versek). 5. *Theses ex universa theologica... die 19. Martii 1867* (Pozsony 1867). 6. *Kárpáti visszhang Simor János... ünnepélyes beiktatására* (Pozsony 1867). 7. *Vágvölgyi hódolat... török igából történt felszabadulás kétszázados ünnepén Esztergomban ötszáz vágvölgyi búcsújáró kíséretében bemutatva...* (Nagyszombat 1883). 8. *Esztergomi emlék* (Esztergom 1890; versek). 9. *Liturgika vagyis a Katholikus egyház isteni tiszteletének magyarázata családok és népiskolák számára* (Esztergom 1891). 10. *Liturgika čili vysvetlenie bohoslužby cirkve katolickej pre rodiny a ľudové školy* (Ostrihom 1899).³⁴ 11. *Krátky dejepis cirkevny pre rodiny a ľudové školy* (Ostrihom 1900). 12. *Rövid egyháztörténet családok és népiskolák számára* (Esztergom 1895).

Cikkek: 1. *Néhány curiosum Hollós Mátyás királyról és a pálosokról*, in *Családi Lapok* (1854). 2. *Üdvöztönk testalkata*, in *Családi Lapok* (1855). 3. *Tasso Torquato*, in *Családi Lapok* (1855). 4. *Pálmaágak a magyar egyháztörténelem kertjéből*, in *Munkálatok XX* (1856). 5. *Katona István*, in *Plutarch III* (1859). 6. *Pray György*, in *Plutarch III* (1859). 7. *Párizsi levelek*, in *Egyházi Lapok* (1867). 8. *Olasz utam*, in *Magyar Korona* (1884). 9. *Egy római zarándoklatról*, in *Religio* (1887) 43. sz.

Irod.: MKL VII, 659 (Viczián János).

Nincs a szlovák lexikonban LÁSZLÓ József (1915–1948), Nadas, majd Alsópalojta plébánosa.

LAUKO, Michal / LAUKÓ Mihály (1832. szeptember 15. – 1898. október 30., Szebeléb, Hont m.) plébános, kétnyelvű író. A teológiát az esztergomi szemináriumban végezte. 1860. július 29-én szentelték pappá. Káplán lett Bakabányán, 1861-től Galántán, 1869-ben Szenográdon,³⁵ majd plébános Csábrágon. 1867-től 1893-ig Szebeléb plébánosa. Cikkeket, elbeszéléseket, verseket írt. A *Magyar Állam* munkatársa volt. A szlovák lexikon igen keveset tud róla, azt viszont pontosítja, hogy fordítása magyarból

²⁷ Vö. feljebb, KOLLÁRNál.

²⁸ Nagyúny eredeti magyar névformája.

²⁹ A szlovák lexikonban érdemi forrás megjelölése nélkül, igen hiányosan szerepel. Nem tudnak józsefvárosi működéséről, és nem ismerik halálának helyét és idejét.

készült. Írói munkássága azért is érdekes, mert 1857-ben Csévről küldött írást szlovák folyóiratba.

Műve: [Mansoni, Alessandro], *Zasnúbenci. Z maďarského preložil. vydal* (magyarból fordította és kiadta; Banská Bystrica 1865), na sklade u Eugena Krčméryho. Tlačou Martina Bagó v Budíne. *Rec. Cyrill a Method* (1865) 27. sz.; *Pešťbudínske Vedomosti* (1865) 47. sz.

Egyéb írások: 1. *Dopisy z Čívu* (Levelek Pilicsévről), in *Cyrill a Method VIII* (1857). 2. *Čertova poduška* (Az ördög párnája), in *Cyrill a Method IX* (1858) 34-37. sz. 3. *Sväto-Hypolitské opátstvo zoborské* (A zobori Szent Hippolit apátság), in *Cyrill a Method XII* (1861-2) 6. sz. 4. *Kto druhému jamu kope, sám do nej padá. Obraz zo života* (Aki másnak vermet ás, maga esik bele. Életkép), in *Cyrill a Method XII* (1861-2) 17. sz. 5. *Misionár* (A misszionárius), in *Cyrill a Method XII* (1861-2) 26. sz. 6. *Páratlan eszmék tekintettel korunk tévelyeire*, in *Religio* (1875) 38-39.

Irod.: MAJER István, *Az esztergomi érs. főmegye papságának közműveltségére ható irodalmi működése a legújabb korban* (Esztergom 1873); [nekrológok]: *Katolicke noviny* (1898) 22; *Literárne listy* (1898) 1. sz.

Nem található a szlovák lexikonban LÁZÁR Károly (1887–1927), Alsószerdahely³⁶ káplánja, LEHOCZKY Gyula (1841–1910), Imely plébánosa, LEIMETER Kap. János (1847–1926), aki Ebeden káplánkodott, LEINER Mihály (1889–1965) udvari káplán.³⁷

LELKES Adolf (1840. október 22., Tormos, Nyitra m. – 1931. augusztus 31., Elecske, Nyitra m.) plébános, egyházi író. Gimnáziumba Nagyszombatban és a pozsonyi Emericumban járt. A teológiát Esztergomban seminaristaként végezte el. 1864. február 28-án szentelték pappá. Szolgálati helyei: Kistapolcsány, Esztergom-Viziváros (1865, káplán), Lakács (1871–1915, plébános). 1865-ben hittanár a Nagyszombati Érseki Főgimnáziumban, 1904-től az Újlaki Espereskerület esperese. 1916-ban nyugdíjas-ként a Szent Adalbert Intézet tagja lett. Lexikonunk szerint „a magyarosodásnak buzgó apostola”, óvodát tartott fenn plébániáján és 1878 óta népiskolák miniszteri látogatója. Ezek minden bi-

³⁰ KOVÁCS Anna, *A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában (1867–1918)* (Pons Strigoniensis Studia 6) (Piliscsaba-Esztergom 2006) 107.

³¹ *Bibliografija slovenských kníh 1901-1918* (Matica slovenská, Martin 1964) 19.

³² 1913-ban magyarították Szklabonyát Mikszáthfalvára.

zonnal téves forrásból származó megállapítások, hiszen műveinek kiadói a szlovák katolikus nemzeti kultúra meghatározó szervezetei.³⁸

Művei: 1. *Kázne nedel'né a sviatočné pre ľud katolícky* (Vasárnapi és ünnepi prédikációk a katolikus nép számára; F. R. Oswald kiadása, Ružomberok 1895). 2. *Niekoľko príležitostných rečí* (Néhány alkalmi beszéd; a *Kazateľňa* kiadása, Ružomberok 1896). 3. *Katechismus v kázňach, príkladmi vysvetlených. I. O viere* (Prédikációkban, példákkal magyarázott katekizmus. 1. A hitről; F. Richard Oswald kiadása, Ružomberok 1900). 4. [Orosz Ádám], *Kázne nedel'né a sviatočné... spísal a povedal - -* (Vasárnapi és ünnepi prédikációk. Írta és elmondta - -; F. R. Oswald kiadása a *Kazateľňa* költségén, Ružomberok 1897; fordítás).

Cikkek: 1. *Človek je bez Boha slabý a s Bohom mocný* (Az ember Isten nélkül gyenge, Istennel erős), in *Kazateľňa* XIV (1894). 2. *O živote večnom. Slávnosť vzkriesenia Pána* (Az örök életéről. Az Úr feltámadásának ünnepe), in *Kazateľňa* XVI (1896).

Nincs a szlovák lexikonban LELOVICS András (1920–1994?), Kopcsány adminisztrátora, LENCSE Ágoston Péter (1876–1928), Vajka plébánosa, LENCSE SÁNDOR (1818–1899), Szent plébánosa. Helye lenne a *Lexikón...*-ban LENGYELFALUSSY Józsefnek (1888–1947), akit galántai esperesként a csehszlovák hatóságok üldöztek, ezért Magyarországra szökött.

LENKEI, Karol (1864. január 30., Szenic, Nyitra m. – 1945. március 25., Malacka) plébános, szlovák templomi énekeskönyv összeállító. A teológiát Esztergomban és Nagyszombatban végezte szeminaristaként. 1888. július 8-án szentelték pappá. Pódbányában lett káplán, majd 1890-ben Nagytapolcsányban. 1892-ben adminisztrátor Ardanócon,³⁹ 1893-ban Alsójattón, 1894-ben Récsén, 1895-ben Kislévárdon és Detreköcsütörtökön, plébános Detreköcsöntmiklóson és 1911-től Jakabfalván. Az egyházi zene kedvelőjeként énekeskönyvet állított össze. A *Jednotný katolícky spevníket*, a szlovák *Szent vagy Uramot* 1937-ben átdolgozó liturgikus bizottság tagja volt. Néhány énekét besorolták az egységes énekeskönyvbe.

³³ A szlovák lexikon szerint október 15; a helynév *Szenic* alakban állandósult.

³⁴ A szlovák bibliográfiákban a szlovák kiadásnak nincs nyoma, valószínűleg a *Liturgika...* szlovák kiadásáról van szó. Rövid egyháztörténetének első kiadása először szlovákul jelent meg.

³⁵ A magyarított Szénavár eredeti magyar neve.

Művei: 1. *Venčok piesni a modlitieb zvláštne k úcte Božského Srdca Ježišovho* (Dal- és imacsokor Jézus Isteni Szíve tiszteletére; 1901). 2. *Rukoväť notová k venčeku piesni na česť Božského Srdca Ježišovho* (Kottás kézikönyv a Dal- és imacsokorhoz Jézus Isteni Szívének tiszteletére; Nitra 1928).

LEPSÉNYI Miklós József (1680. március 26., Lovasberény, Fejér m. – 1924. március 28., Nógrádszakál) esperes, pártalapító, lapszerkesztő. Székesfehérváron érettségizett, ferences lett, a filozófiát Nagyszombatban, a teológiát Pozsonyban végezte. 1882. szeptember 28-án szentelték pappá. Szentantalon, Andocson, majd Pozsonyban volt hitszónok. 1894-ben a ferencesektől az Esztergomi Főegyházmegyéhez került, és Budapesten lett hitoktató. 1900-tól Nógrádszakál adminisztrátora, majd plébánosa, 1917 után a Szécsényi Espereskerület esperese. Jelentős politikai pályája volt, ez köti a szlovákokhoz. Az 1894-ben létrejött Néppárt alapító tagja. Ettől a szervezettől a nemzeti radikális szlovák katolikus politikusok nemzeti követeléseik teljesítését várták. Lepsényi Németh Gellérttel szlovák nyelvű lapot is kiadott *Krestan* (A Keresztény) címmel, amelynek a szlovák katolikus klérus jelentős része munkatársa lett.⁴⁰ Ezért is furcsa, hogy a szlovák lexikonban nem szerepel, pedig önálló kötetei még ferences korában Pozsonyban jelentek meg. A mi kézikönyvünk dicséretesen veszi számba lapszerkesztő munkáját (*Katholikus Hitvédelmi Folyóirat, Jó Pásztor, Magyar Néplap*), de a szlovák összefüggéseket nem érinti. Életművének feldolgozása a magyar-szlovák egyháztörténet sürgős feladata.

Művei: 1. *Válasz Masznyik Endre úrnak Luther élete című munkájára* (Pozsony 1888; németül is). 2. *Szentbeszédei az év minden vásár- és ünnepnapjára* (Pozsony 1889). 3. *Alkalmi szentbeszédek* (Pozsony 1891).

LESTÁR István (1899. augusztus 17., Gyerk, Hont m. – 1973. március 5., Óvár, Bars m.) plébános. 1922. január 8-án szentelték pappá. Káplán lett Pozsonypüspökiben, 1925-ben Komáromban, ahol szemináriumi spirituális és prefektus, 1929-ben a Marianum internátus igazgatója, plébános, a küsszeminárium igazgatója, a

³⁶ Vágszerdahely korábbi magyar neve.

³⁷ Furcsa, hogy lexikonunk Nagyszombatot Moson megyébe helyezi.

³⁸ Vö. RIZNER, L. V., *Bibliografia pisomnictva slovenského... do r. 1900* (Martin 1929) III, 29.

³⁹ Árdásfalva magyarosított helynév.

középiskolák érseki biztosa, a katolikus tanítóképző igazgatója. 1939-ben a Szűz Máriáról nevezett sári préposti címet kapta, 1942-ben szinodális vizsgáztató, a Szociális Testvérek komáromi rendházának igazgatója. 1944-ben a nyilasok elhurcolták, de megszökött. Nagykürtös plébánosa lett, és 1949-ben a Mindszenty bíborossal való kapcsolatai miatt letartóztatták. Pozsonyban, Illaván raboskodott, Mocsonokra vitték, ahonnan 1950-ben Ambroz Lazik püspök szabadította ki. Haláláig Óvár plébánosa volt. Lexikonunk dicséretesen ismerteti életét, helyét az üldözött papok között, s ennek alapján furcsa, hogy nem került a *Lexikón...*-ba, amely pedig kiemeli a diktatúrák papi áldozatait.

Irod.: Havasi Gyula, *A magyar katolikusok szenvedései 1944–1989* (Budapest 1990) 172–173; Hetényi-Varga Károly, *Papi sorok a horogkereszt és a vörös csillag árnyékában* (Budapest 2004) 211.

Nincs a szlovák lexikonban LÉNÁR Lajos (1912–1945?), a Kőhídgyarmati Esepereskerület esperese, LESZKAY Sándor (1862–1932), a Somorjai Esepereskerület esperese, LIGDAY József Liborius (1844–1918), aki Vedrődön és Bakabányán káplánkodott, LIHA Viktor József (1870–1920), Soponya, Budapest-Józsefváros káplánja, LIPKA Lőrinc János (1870–1938?), Nagyrippény plébánosa. Nem közli a *Lexikón...* a bizonyára szlovákul is pasztoráló LISS Ignác (1856–1927), Vajka plébánosa, LISZEK Rudolf (1837–1904), Chropó plébánosa adatait. Kimaradt a bizonyára szlovákul is pasztoráló LITASSY Nep. János (1844–1918) esztergomi kanonok, LOCZNER Gusztáv (1889–1948), Farkasd plébánosa, LOLLOK Lénárd (1848–1923), aki Dévényben káplánkodott és Nagyszombatban gimnáziumi tanár volt, LOVÁKY Antal (1839–1919) nagyszombati kanonok, LOVÁSZ Ferenc (1875–1901) modori káplán, a tanítóképző hitoktatója, LOVÁSZ Kálmán (1890–1935), Nemesoroszi plébánosa, a szlovákul is pasztoráló LOVECSEK Kálmán Antal (1865–1912), Felsőattrak plébánosa, LÓRIK Béla János (1870–1947), Ipolyvarbó plébánosa.

LŐRINCZ (Ruhás) Gyula (1862. április 10., Keszegfalva, Komárom m. – 1928. július 29., Budapest) tanár, történész. Komáromban és Esztergomban járt gimnáziumba, a teológiát Budapesten végezte. Filozófiai, teológiai doktori címet, középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1886. július 20-án szentelték pappá. 1886-tól a

⁴⁰ Bővebben: POTEMRA, Michal, *Bibliografia slovenských novín a časopisov do roku 1918* [A szlovák újságok és folyóiratok bibliográfiája 1918-ig] (Slovenská národná bibliografia B. I a 45) (Martin 1958) 77–78.

Nagyszombati Érseki Főgimnázium tanára, egyházmegyei cenzor, 1910-től a nagyszombati szeminárium rektora. 1912-ben Szentgotthárdon gimnáziumi tanár. 1923-ban a budapesti Horthy-kollégium spirituálisa, a Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának és a Szent István Akadémia II. osztályának tagja. A szlovák lexikon csak nagyszombati működését ismeri, az viszont új adata, hogy az I. világháború idején Nagymagyar plébánosa volt.

Művei: 1. *A egyes házasságok, különös tekintettel Magyarországra* (Esztergom 1890). 2. *A keresztes hadjáratok jelentősége a pápaságra,*⁴¹ *különös tekintettel Magyarországra* (Nagyszombat 1894). 3. *A magyar történet századai* (Budapest 1896).

Irod.: MKL VIII, 147 (Takács Emma); *Lexikon...* (Lubomír V. Prikryl).

Nincs a szlovák lexikonban LŐRINCZ János (1847–1918), aki Nagykéren, Udvardon káplánkodott, LŐRINCZI Imre Lajos (1886–1922), Bakabánya plébánosa, LUDWIG Gusztáv (1832–1917), Vajka plébánosa, a bizonyára szlovákul is pasztoráló LUKÁCS János (1873–1944), Moraván plébánosa, LUKÁCS László (1828–1898), a Csejtei Espereskerület esperese, LUKÁTS József (1866–1942), aki Párkányban káplánkodott, LULICSEK Izidor Theodor (1835–1909), a Verebélyi Espereskerület esperese, LUPKOVITS László (1906–1962), Ipolyvarbó kiutasított plébánosa, LUZSICZA István (1878–1941), Nagyfödémes plébánosa, LÜLEY Tivadar (1844–1918), Csesztve, Mellek plébánosa.

⁴¹ A szlovák lexikon félrefordította a *pápaságot*, papságnak értelmezi.

◆◆◆ HALÁSZ IVÁN

Vázlat az orosz államiság fejlődéséről és a hatalomgyakorlás formáiról*

A soknemzetiségű Oroszország a világ egyik legnagyobb kiterjedésű, északi fekvésű állama. A történelmi orosz állam jelenleg az Oroszországi Föderáció (továbbiakban: OF) névre hallgat. Hatalma csúcsát azonban nem most, hanem a Szovjetunió idején érte el. Az OF területe 17 125 187 négyzetkilométer, lakosainak száma pedig 142 856 millió fő volt a 2010. évi népszámláláskor. Az orosz állam az utóbbi 300 évben Európa egyik meghatározó nagyhatalma, amely az 1945 és 1989 közötti időszakban (a Szovjetunió formájában) az USA mellett a bipoláris világ második szuperhatalma volt. Igaz, akkor hivatalosan nem orosz nemzeti alapon, hanem internacionalista államként határozta meg önmagát.

A HAGYOMÁNYOS OROSZ ÁLLAMISÁG SZÜLETÉSE ÉS ARCAI

A keleti-szláv népességet tömörítő középkori orosz állam Kijevi Rusz néven a 10. században jött létre a nagy kelet-európai síkságon. A nagy észak-ázsiai – azaz szibériai – területekre csak a 16. és 17. században tett szert. Az oroszok 988-ban bizánci közvetítéssel vették fel a görögkeleti rítusú kereszténységet, aminek döntő jelentősége lett az ország későbbi szellemi fejlődése szempontjából. Konstantinápoly és a balkáni ortodox államok eleste után ugyanis a Moszkvai Nagyfejedelemség lett a világ egyetlen pravoszláv (ortodox) állama, ami nagyon komoly ideológiai töltetet és hivatástudatot biztosított a korai orosz államnak. Ebben kell keresni az időről időre jelentkező orosz szellemi messianizmus gyökereit.¹

Az orosz államiság fejlődése szempontjából döntőnek bizonyult továbbá a mongol-tatár uralom (azaz a tatárjárás) időszaka, amely több mint 250 évre

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

¹ Az orosz messianizmusról magyar nyelven is számos könyv érhető el. Az egyik legkiemelkedőbb ilyen munka: WALICKI, Andrzej, *Orosz és lengyel messianizmusok. Oroszország, a katolicizmus*

meghatározta az ország életét. A mongol hódítás nemcsak tönkretette a kijevi központú orosz államiságot, hanem sok vonatkozásban megszakította az orosz földeknek a középkori Európához kötődő dinasztikus, gazdasági és kulturális kapcsolatait. Az orosz fejlődésből főleg ezért maradt ki a középkori „szabadság kis köreinek” kialakulása (egyetemek, szabad királyi városok, rendi monarchia, a nemesség személyi jogai stb.), és nem jött létre a kölcsönösséget magába foglaló vazallusságra épülő politikai kultúra. Részen emiatt Oroszországot kevésbé érintette meg a reneszánsz és később a reformáció is. A tatárjárás ugyanakkor az ország politikai központjának az északabbi fekvésű Moszkvába való áthelyezését eredményezte.²

A tatárjárás következő fontos következménye azon orosz biztonság- és külpolitikai doktrína megszületése volt, amely a természetes határok (hegyek, nagy folyók stb.) nélküli síkvidéki országot úgy akarta megvédeni, hogy annak határait minél jobban kitolja az ország magterületeitől. Mindezt annak érdekében, hogy a hadseregeknek a nagy távolságoknak köszönhetően legyen ideje felkészülni a védekezésre és az ellenség csak legyengült állapotban legyen csak képes elérni az ország stratégiai belsejét. Ezen doktrína megszülte a folyamatos politikai terjeszkedés politikáját, amelyet azonban az orosz közgondolkodás rendszerint nem expanzióként él meg, hanem jogos önvédelmi reflexnek tart.

A mongol-tatár államiség(ok) maradványait³ is felszámoló korai újkoros moszkvai-orosz állam figyelme a 17. század végétől főleg nyugat felé fordult. Annak érdekében, hogy a nyugati konfliktusokban versenyképes legyen, I. (Nagy) Péter vezetésével a 18. század végén nagyszabású hadsereg- és államszervezési „nyugatosítási” politika vette kezdetét, amely külsőségekben ugyan sokat változtatott az ország jellegén, de lényegében konzerválta a szigorúan centralizált autokratikus irányítási modellt. Ennek élén először a moszkvai nagyfejedelem, majd 1547-től az orosz cár, a péteri reformok óta pedig végül az imperátor állt. Az uralkodó egészen 1905/1906-ig, azaz az első orosz forradalom következtében kiadott Októberi Manifesztum és a birodalmi alaptörvények megszületéséig a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom egyetlen forrása maradt. Az első országos szintű népképviselői törvényhozó szervet (Állami Dumát) a lakosság csak 1906-ban választotta meg, de a cárnak akkor is abszolút vétőjoga volt, illetve a kormány csak neki volt felelős.

A nyugatos reformok Oroszországot szellemileg és kulturálisan ugyan integrálták a korabeli Európába és ott komoly nagyhatalmi tényezővé tették,

és a lengyel ügy (Máriabesnyő-Gödöllő 2006).

² Ezekről a trendekről és következményekről lásd: Sz. BIRÓ Zoltán, *Az orosz történelmi fejlődés különössége: rivális koncepciók és az önreflexió hagyományai*, in *Replika. Társadalomtudományi Folyóirat* (1995) 19-20/93-102.

de komoly belső feszültségeket is okoztak. A túlsúlyos, agyoncentralizált és rendszerint elnyomó katona-bürokratikus orosz állam, amelynek működésében felváltva jelentkeztek a mongol-tatár, a bizánci-ortodox és a nyugati-poroszos elemek, majdnem minden szabadabb kezdeményezést elnyomott. Vaszilij Kljucsevszkij, a 19. századi nagy orosz pozitívista történész nem véletlenül állapította meg szellemesen, hogy amikor Oroszországban „az állam duzzad, akkor a társadalom sorvad”.

Ugyanakkor a nyugatról érkező felvilágosult, majd később liberális és szocialista eszmék beáramlása⁴ a 19. század folyamán olyan társadalmilag elkötelezett és elégedetlen értelmiséget hozott létre, amely a hagyományos orosz szellemi talajjal találkozva fokozatosan radikalizálta az orosz közéletet.⁵ Ebből az ambivalens viszonyulásból Nyugat-Európához, továbbá az idegen gyökerű reformok államilag erőltetett végrehajtásának hagyományából, illetve az országnak az Ázsia és Európa közti földrajzi elhelyezkedéséből születtek meg az orosz történelmi gondolkodás alapvető dilemmái.

Az első dilemma (amely később a nyugatosok és a szlavofilek vitájaként vált ismertté)⁶ legfontosabb kérdése az volt, hogy Oroszország önálló – öntörvényű – civilizációs modellt képvisel-e, vagy ugyanazon a fejlődési pályán mozog, mint Európa többi része, csak késésben van. A választól függ ugyanis az, hogy a vezetésnek konzerválni kell-e az orosz sajátosságokat, vagy ellenkezőleg, követni a nyugati fejlődési mintákat és ledolgozni a lemaradást.⁷

A második kérdés az, hogy Oroszország lakossága és azon belül az oroszok inkább európai vagy ázsiai népek tekinthetők-e? Az oroszországi lakosság európai identitása minden probléma ellenére mindig erősebb volt más alternatíváknál, de az orosz állam soha nem tudott teljesen egyértelműen európaivá válni, bármit is jelent ez a fogalom. A kérdésnek mindig erős politikai és szellemi vonatkozásai is voltak.⁸

A harmadik kérdés pedig arról szól, hogyan lehetne változtatni az ország és lakosság nehéz helyzetén – a túlsúlyos államon belül maradó, felülről kezdeményezett reformokkal vagy inkább egy radikális és átfogó, döntően alulról érkező forradalommal?⁹ A következő opció természetesen az volt, hogy semmin nem szabad változtatni, az egész országot „be kell fagyasztani” (konzerválni), mert egyébként percekben belül „szétrohad.” Ezt az opciót képviselte például I. Miklós a 19. század második harmadában. Az ő ultra-

³ Ilyen volt például a 16. században a Moszkva hatalma alá kerülő asztrahanyi vagy kazanyi kánság. A 16. századot tulajdonképpen csak a Krími Kánság élte túl, amely Nagy Katalin uralkodása idején, azaz a 18. század második felében került a cárok hatalma alá. Addig viszont sok borsot tört az oroszok és a kelet-közép-európaiak (ebbe beleértve a lengyeleket és magyarokat is) orra alá.

konzervatív rezsimje emiatt tulajdonképpen fogalommá vált a 19. századi orosz történelemben.¹⁰

Az utóbbi magatartás azonban nem volt képes megakadályozni az időről időre bekövetkező totális összeomlásokat, amelyeket az oroszok „szmuta”-nak vagy „zavaros időszaknak” neveznek. A fő probléma az, hogy amikor a túlsúlyos orosz állam valamilyen oknál fogva megingott, általában nagyon gyorsan bekövetkezett a totális politikai, igazgatási és társadalmi összeomlás. Az agyoncentralizáltság ugyanis rendszerint nem tette lehetővé olyan hatékony közép- és alsó szintű hatalmi-igazgatási szintek létrejöttét, amelyek a központi válság idején autonóm módon tudtak volna cselekedni lelassítva ezzel az összeomlás folyamatát.

Az orosz állam legendás „túlsúlyából” és „bürokratizmusából” megszületett egyrészt a híres „államellenes” orosz anarchizmus, másrészt az „erős, egységes és hatékony hatalom” (más néven az orosz etatizmus) fetiszizálása. Az autokratikus cárizmusnak és a mögötte álló orosz konzervatív gondolkodásnak is ez volt az ideológiája, főleg a liberális nemesség 1825. évi decemberi államcsíny kísérletének (dekabrista felkelés) leverése után.¹¹ A cári hatalom erre a próbálkozásra a közállapotok befagyasztásával, a nyugati eszmék beáramlásának lassításával és egy sajátos alternatív ideológia, a hivatalos népiesség kidolgozásával próbált reagálni. Ennek hármas jelszava – „ortodoxia, autokrácia, népiesség” – ellensúlyozni próbálta a híres francia forradalmi hármas jelszót.¹²

Ezen ideológia sok ponton érintkezett a hasonló elvekkel operáló, az orosz civilizációs öntörvényűséget hirdető szlavofil ideológiájával, de nem volt teljesen azonos vele. A fentiek miatt és a „szentszövetségi Európa” (1815–1849) létrehozásában játszott szerepe miatt a 19. századi Orosz Birodalom egyértelműen konzervatív hatalomnak számított. Az orosz cár bárhol hajlandó és képes volt interveniálni a liberális és egyéb, szerinte felforgató eszmék megakadályozása érdekében. Ezzel viszont elérte, hogy a liberális eszmék hatása alatt formálódó európai szabad sajtó, majd a különböző liberális és szocialista mozgalmak szemében Oroszország lett az egyik legfőbb fenyegetés.

Ezt a negatív képet csak fokozták a cárizmus alatt uralkodó retrográd politikai és társadalmi viszonyok és a felemás orosz kapitalizmus kialakulásának gyötrelmes folyamata. A birodalom konzervatív megreformálásának legnagyobb szabású kísérletére Szergej Witte, majd Pjotr Sztolipin miniszterelnökök vezetésével az 1905-ös forradalom után került sor. Ők a rendszer

⁴ FILIPPOV, Szergej, *Az „orosz eszme” alakváltozásai. Az orosz konzervativizmus, liberalizmus és radikalizmus* (Budapest 2010).

⁵ Ezt a folyamatot nagyon plasztikusan leírta: BERGYAJEV, Nyikolaj, *Az orosz kommunizmus értelme és eredete*. (Budapest 1989) 23-40, de tulajdonképpen bizonyos szinten az egész mű erről szól.

társadalmi bázisának kiszélesítésével (azaz a jómódú parasztság létrehozásával) próbáltak úrrá lenni a folyamatokon, de a negatív tendenciákon az I. világháború korai kitörése miatt már nem tudtak változtatni.¹³

A fentiek miatt sokak számára meglepetés volt, hogy 1917-ben éppen itt győzött a világ első sikeres antikapitalista szocialista forradalma, amely a hagyományos orosz államiság végét is jelentette. A helyét átvette a szovjet államépítés, és annak eredményeképpen 1922-ben létrejött a Szovjetunió. Bár a bolsevikok ezt mindig tagadták, ők is sokat merítettek a korábbi orosz hatalomgyakorlási hagyományokból, a mentalitásról nem is beszélve.

A bolsevikellenes tábor nagyon heterogén volt, azért nem is tudott kidolgozni hatékony ellenideológiát. Idővel a jobboldali konzervatív (azaz „fehérgárdista”) erők kerekedtek felül ezen a táboron belül, de a fehér tábornokok sem merték meghirdetni a teljes restauráció programját. Ideológusaik inkább azt ígérték, hogy az összes társadalmi problémára a polgárháború után fognak megoldást találni, illetve a nemzetellenes, államellenes és romboló erőnek megbélyegzett bolsevikokkal megpróbálták szembeállítani a hatékonyságra apelláló színtiszta („ideológiamentes”) etatista ideológiát. Ez saját meghatározása szerint „konstruktív és szakmai” próbált lenni, és a nemzeti érzelmű értelmiségre és az erős, életképes társadalmi rétegekre akart támaszkodni. Egyébként a szovjet rezsimen belül is az ideológia mellett – és idővel helyett is – egyre inkább előtérbe kerültek a hatalomtechnikai és pragmatista szempontok.¹⁴

AZ OROSZ ÁLLAMISÁG SZOVJET KORSZAKA

Az 1917-ben kitört második orosz forradalom alatt összeomlott az addig hagyományosnak mondható – azaz konzervatív monarchisztikus – cári birodalom. A romjain sajátos, a radikális baloldali eszmék által ihletett társadalomátalakítási és államszervezési kísérlet vette kezdetét, amely legfőbb politikai mozgatója az akkor még az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkáspárt névre hallgatott. Ez a név azonban nemsokára megváltozott, 1918 márciusától ugyanis már Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt volt a neve, amely 1925 végén az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Pártra változott. A következő és egyben utolsó komoly névváltozásra 1952-ben került sor – a párt akkor felvette a Szovjetunió Kommunista Pártja nevet (SZKP).

⁶ Uo. 32-37.

⁷ Ezekkel a dilemmákkal magyar nyelven számos írás és könyv foglalkozik. A teljesség igénye nélkül említjük például: KOVES Erzsébet, *Az orosz dilemma* (Budapest 1987); KRAUSZ Tamás, *Az orosz sajtószerűség ideológiáiról*, in *Replika. Társadalomtudományi Folyóirat* (1995)

Maga a Szovjetunió (azaz hivatalosan Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége) 1922 decemberében jött létre, amikor egyesült az addig is egysegesen irányított kommunista-bolsevik párt vezette, de formálisan külön létező négy szovjet állam: az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság, a Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság, valamint a Kaukázusontúli Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság. Az első és utolsó államalakulat föderatív berendezkedésű volt, ami magában hordozta a további államszervezeti átalakulások csíráját. A következő évtizedek alatt területileg folyamatosan bővülő Szovjetunió időről időre államszerkezetileg is átalakult – a végén 15 tagköztársaságból állt össze (Azerbajdzsán, Belorusszia, Észtország, Grúzia, Kazahsztán, Kirgizisztán, Lettország, Litvánia, Moldova, Oroszország, Örményország, Ukrajna, Üzbegisztán, Tádzsikisztán, Türkmenisztán).

Az egyes tagköztársaságokon belül további nemzetiségi jellegű autonóm köztársaságok és egyéb területi egységek léteztek. A korábbi cári birodalom nagyorosz nacionalizmusával hagyományosan szembenálló bolsevikok ugyanis a föderalizálással és az etnikai-területi jellegű autonómiák megteremtésével akarták egyrészt megoldani a nemzetiségi kérdést, másrészt megőrizni az általuk irányított ország területi integritását. A szovjet föderalizmus és azon belül az autonómiák építése főleg az 1920-as években volt jellemző, utána azonban egyre inkább formálissá vált ez a törekvés. Miután azonban ez a megoldás a később már-már szakrálisnak tekintett „lenini örökség” része volt, formálisan a Szovjetunió fennállásának végéig fennmaradt, és sok tekintetben megkönnyítette a Szovjetunió viszonylag zökkenőmentes szétesését.¹⁵

A korabeli eseményeket forradalmi célzattal végtelenségig radikalizáló bolsevikok 1917 novemberében erőszakkal vették át a hatalmat az egyre inkább káoszba süllyedő Oroszországban, és ellenőrzésük alá vonták a két orosz fővárost is (azaz Moszkvát és Szentpétervárt). A hatalom megtartása azonban nehezebb feladatnak bizonyult, mint a megszerzése, mert 1917 végén kezdetét vette a több mint hároméves oroszországi polgárháború (1917–1920), amelynek első szakasza egybeesett az I. világháború utolsó évével.

Ebben az időszakban került sor a szovjet hatalom alapjainak a lerakására. A kialakulóban lévő új rendszer arculatát emiatt alapvetően három tényező határozta meg – a radikális szocialista eszmék, a háborús mentalitás, valamint a totális háború viselésére berendezkedett hadigazdaság. A nagy francia forradalom logikájának bővületében élő bolsevikok egyébként legfőbb

---

19-20/165-180.

⁸ Arról, hogy erről hogyan vélekedett Fjodor Dosztojevszkij lásd: DOSZTOJEVSKIJ, Fjodor, *Kell-e nekünk Európa?* (Budapest 1999).

történelmi előképüknek mindig is az 1871. évi párizsi kommün megoldásait tekintették. Ugyanakkor folyamatosan tanulmányozták a 18. század végi nagy francia forradalom történetét is, mert innen próbáltak tapasztalatot méríteni. Saját magukat leginkább a jakobinusokkal azonosították.

A nyugat-európai marxizmust és az orosz radikális forradalmi hagyományokat¹⁶ ötvöző bolsevikok eredetileg a formálisnak tekintett polgári demokráciát akarták felváltani igazinak vélt társadalmi demokráciával. A gazdasági-társadalmi kizsákmányolás megszűnésétől a klasszikus elnyomó állam elhalását remélték, amelyhez viszont dialektikus gondolkodásukban éppen a társadalom-átalakító állam ideiglenes megerősödésén keresztül vezetett volna az út. Az utóbbi célokat szolgálta az úgynevezett proletárdiktatúra rendszere, amely azonban nem annyira az új rendszer legfőbb társadalmi bázisának kikiáltott ipari munkásság és szegényparasztság hatalmaként funkcionált, hanem inkább az elitista forradalmi élcsapat identitásával rendelkező kommunista párt diktatúrájaként.

A forradalom első hónapjaiban a bolsevikok még próbálkoztak a munkásdemokrácia intézményeinek működésbe hozásával, illetve a termelő eszközök feletti társadalmi ellenőrzés megteremtésével, de ez a megoldás a polgárháborús körülmények között nem bizonyult kivitelezhetőnek. Hasonló volt a helyzet az új hatalmi rendszerrel, amelynek eleinte a nép közvetlen hatalomgyakorlására, valamint az általa folyamatosan ellenőrzött, rövid ciklusokra választott és bármikor visszahívható képviselőkből álló, azaz alulról felfelé épülő munkás-, paraszt- és katonatanácsokra (oroszul szovjetekre) kellett volna támaszkodnia, de végül megfordult a képlet. A szovjetek a demokratikus centralizmus érvényesülése következtében nem a nagyobb demokrácia letéteményesei lettek, hanem sokkal inkább a kiépülőben lévő forradalmi egypártrendszer hatalmi eszközei.

A szovjethatalom tulajdonképpen a korábbi rendszer totális tagadásaként jött létre, ami nemcsak az ideológiában és intézményépítésben, de a személyzeti cserékben is megnyilvánult. Kevés forradalom indított el ugyanis olyan mély elitcserét, mint a bolsevik forradalom. A bolsevikok nemcsak antikapitalista, hanem egyben antitradicionalista és antinacionalista modernizációs felszabadító mozgalomként határozták meg magukat. Mindez erős nyomot hagyott az általuk működtetett rezsimen. Ugyanakkor bármennyire igyekeztek, ők sem tudtak kilépni az orosz valóságból, illetve az azt meghatározó beidegződésekből, mentalitásból.

⁹ Ezekről a dilemmákról lásd: EJDELMAN, Natan, *Forradalom? Felülről?* (Budapest 1989).

¹⁰ A miklósi rezsimről szellemes, ugyanakkor árnyalt jellemzést adott: KOVES Erzsébet, *Az orosz dilemma* (Budapest 1987) 49-82.

¹¹ Erről lásd: FONT Márta – KRAUSZ Tamás – NIEDERHAUSER Emil – SZVÁK Gyula, *Oroszország törté-*

Ez különösen az 1920-as évek elejére jellemző kísérletező korszak, a „permanens forradalom” trockiji elméletének elutasítása és „a szocializmus egy országban” sztálini jelszónak a meghirdetése után vált markánsná (1924). Addig ugyanis sokan kételkedtek abban, hogy a szocializmus győzhet elkülönülten, csak egyetlen országban, és nem globális szinten, ahogyan a bolsevikok azt eredetileg elképzelték. Ebben az időszakban egyre erősebben kezdte éreztetni a hatását a bolsevikok egyik orosz nacionalista ellenfelének (Nyikolaj Usztrjalov) úgynevezett „reték hasonlata,” miszerint Oroszország lényegében csak kívülről vörös, belülről alapvetően fehér marad.

A Szovjetunió fennállásának első évtizedeit folyamatos társadalom-átalakító és politikai kampányok jellemezték, amelyek az 1930-as években kulminálódtak. Ebben az időszakban végbement a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása és elindult az erőltetett iparosítás. Az utóbbi egyrészt védelmi célokat szolgált, másrészt a szovjet hatalom így akarta modernizálni az országot. Az iparosítás következtében példátlan méretű urbanizációs folyamatok is elindultak, amelyek végén egy eredetileg döntően kisparaszti ország az ipari nagyvárosok államává alakult át. A kollektivizálást és iparosítást egyre erőszakosabb belpolitika kísérte, amely először a komoly emberáldozatokat követelő „kuláktalanításban” (1929–1931), illetve a milliók életébe kerülő ukrajnai nagy éhínségben (1931–1933) csúcsosodott ki, majd elvezetett a több százezer kivégzést produkáló, nagy terrornak is nevezett korszakhoz (1936–1938). Az utóbbi komolyan érintette a vezető rétegeket is. Ezekkel a folyamatokkal egyidejűleg kiépült Joszif Visszarionovics Sztálin személyi kultusza, amely tulajdonképpen ókori keleti méreteket öltött.

1941 és 1945 között a Szovjetunió a Nagy Honvédő Háborúban példátlan emberáldozatok révén legyőzte az öt megtámadó náci Németországot és szövetségeseit, akik barbár viselkedésükkel óriási pusztítást okoztak. Az 1920-as években még meglehetősen nemzetközi elszigeteltségben élő Szovjetunió ennek a győzelemnek köszönhetően 1945 után az akkor már bipolárisra vált világ egyik szuperhatalmává tudott válni. Ebben természetesen az atomfegyver birtoklása is szerepet játszott.

A II. világháború utáni években a Szovjetunió nemzetközi presztízse elérte csúcspontját. Egyrészt az általa felszabadított, majd „magának megtartott” kelet-közép- és délkelet-európai államokból létre tudta hozni az úgynevezett „béketábor,” amely azonban sokkal inkább egy „keleti blokk” volt, továbbá elő tudta mozdítani a magáéhoz hasonló szocialista forradalmat Kínában, Koreában, később a volt francia Indokínában és még a latin-amerikai konti-

nete (Budapest 1997) 347-351.

¹² Uo. és 341.

¹³ Ezen államférfiak munkásságáról és politikájáról lásd: HELLER, Mihail, *Orosz történelem. Az Orosz Birodalom története*. (Budapest 2000, 1996) 593-603.

nens több országában is (Kubában). Ezeknek az államoknak döntő részét a Kölcsönös Gazdasági Együttműködés Tanácsa (KGST), illetve a katonai jellegű Varsói Szerződés (VSZ) révén is magához tudta láncolni. De nemcsak itt, hanem a többi, a gyarmati sorból éppen hogy felszabaduló független államban (például Algériában, Egyiptomban vagy Indiában) is az 1950-es és 1960-as években komolyan figyelték és tanulmányozták az akkor még sokak által sikeresnek ítélt szovjet fejlődési modellt.

A nyugat-európai országok egy részében is komoly volt a kommunista mozgalom befolyása, mégpedig nemcsak a kommunista világpártként felfogott és Moszkvából irányított Kommunista Internacionálé időszakában (1919–1943), hanem egy ideig utána is (legalábbis az 1956-os magyar és az 1968-as csehszlovák eseményekig). A Szovjetunió kommunista vezetését ugyanis komoly világforradalmi elhivatottság tudata jellemezte, amely tulajdonképpen felváltotta a korábbi Orosz Birodalom ortodox és szláv hivatástudatát. Amíg azonban az utóbbi behatárolt ambíciójú volt, a kommunista ideológia univerzalista és globális igénnyel lépett fel. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy a lényegében orosz történelmi gyökerű szovjet birodalmiság éppen a hivatalosan internacionalista és antitradicionalista kommunisták idején vált legnagyobb hatalmúvá és hatásúvá.

A szovjet belpolitikát Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után fokozatos belső mérséklődés jellemezte. Az új – egyébként a régi emberekből álló – hruscsovi vezetés az 1956. évi XX. pártkongresszuson leleplezte a sztálinizmus bűneinek egy részét, és az 1930-as évekhez hasonlítható újabb nagy terrorhullámának elkerülése érdekében megpróbálta bevezetni a kollektív vezetést a párton belül, illetve megteremteni az országban egy nagyobb és formalizáltabb eljárási rendet, amit a korabeli terminológiával élve „a szocialista törvényesség megteremtésének” neveztek. Ismét az SZKP Politikai Bizottsága lett az állam legfőbb – mondhatni pártoligarchikus – irányító szerve.

Ebben az időszakban folytatódott a Szovjetunióra egyébként mindig is jellemző párt- és állami funkciók érdekes összefonódása. A sok millió tagot számláló kommunista párt, amely a szovjet alkotmány értelmében hivatalosan is az ország vezető erejének számított, ugyanis nem volt klasszikus politikai párt, hanem sokkal inkább egy óriási hatalmi konglomerátum, amely komoly irányítási-hivatali apparátusokat is foglalkoztatott. Ezen apparátusok folyamatos ellenőrzést gyakoroltak a formális államhatalmi és igazgatási szervek fölött. Érdekes munkamegosztás alakult ki a pártszervek és az állami intézmények, apparátusok között. Az előbbieké volt a stratégiai tervezés

¹⁴ A fehérgárdista tábor hatalmi rendszereiről és elképzeléseiről lásd: HALÁSZ Iván, *A tábornokok diktatúrái – a diktatúrák tábornokai. Fehérgárdista rezsim az oroszországi polgárháborúban 1917–1920* (Budapest 2005).

¹⁵ FONT – KRAUSZ – NIEDERHAUSER – SZVÁK 492–497.

és a személyzeti irányítás feladata, az utóbbiaké pedig a konkrét végrehajtás és a felelősségviselés kompetenciája. Ugyanakkor az állami funkciók többségét is a kétfelől (azaz a hivatali előjárók és a pártszervezetek által) ellenőrzött párttagok töltötték be. Ennek a modellnek egyik nagy történelmi „teljesítménye” az volt, hogy végső soron egy agyonmilitarizált társadalomban is meg tudta őrizni a sajátos, azaz a párt által megtestesített civil ellenőrzést az erőszakszervezetek fölött, amelyeket viszont aztán könyörtelenül a saját hatalom növelésére használt fel.

A Szovjetunióban felépített gazdasági-társadalmi modell azonban az 1970-es évektől kezdve egyre nagyobb működési gondokkal küszködött. Ezeket eleinte enyhíteni tudta az 1973. évi olajár-robbanás, amely lehetővé tette egyfajta „koraszülött szovjet jóléti” állam kialakulását, de a globális gazdasági versenyben a szovjet birodalom egyre nehezebben tudott helytállni. A fegyverkezési paritásra viszont a kommunista rezsim nagyon ügyelt, ami – a gazdaság gyengébb teljesítőképessége miatt – egyre nagyobb belső szociális és gazdasági feszültségeket szült. Azok pedig újabb és újabb reformtörekvéseket szültek.¹⁷

A legutolsó – és egyben legjelentősebb – 1985-ben vette kezdetét, amikor Mihail Gorbacsov lett az SZKP főtitkára és elindult a „peresztrojka,” azaz az átalakulás. Ebben az időszakban a moszkvai központ egyre kevesebb figyelmet szentelt a kelet-közép-európai csatlósainak, hiszen komolyan lekötötték saját belső gondjai. Ezek között megint fontos szerepet játszott a nemzetiségi kérdés. Egyre több belső etnikai konfliktus alakult ki a birodalomban élő egyes nemzetiségek között, illetve a birodalmi központ és a perifériák között. Az utolsó és legnagyobb csapást viszont valószínűleg az a hatalmi harc jelentette, amely a szovjet (szövetségi) és orosz (köztársasági) vezetés között alakult ki 1989-től kezdve. Ez a konfliktus ugyanis a végletekig legyengítette a birodalmi központot. A szovjet birodalom konzerválását támogató erők 1991 augusztusában végrehajtottak még egy sikertelen rendpárti államszínyt, amely kudarca után azonban a reális hatalom a köztársasági vezetők kezébe került.

Végül 1991 decemberében a Szovjetuniót annak idején létrehozó három szláv többségű tagállam vezetői megállapodtak, hogy az év végén a Szovjetunió mint a nemzetközi jog alanya és geopolitikai tényező megszűnik létezni. Ezzel pedig a nemzetközi kapcsolatok teljes átrendeződése kezdődött a világban, amely egy ideig egypólusú – azaz az USA által dominált – világrendet eredményezett.

¹⁶ Ezek legfőbb képviselői a 19. század utolsó harmadában a radikális narodnyikok voltak, akikből később a szociális forradalmárok pártja szerveződött meg. Ezen irányzat az 1860-as évektől kezdve a terrorisztikus megoldásoktól sem riadt vissza, amikor a cárizmus elleni küzdelemről volt szó. Igaz, a hatalom brutális reakciói csak tovább erősítették őket elszántságukban. Emiatt

AZ ÚJJÁSZÜLETETT OROSZORSZÁG

A modern és független Oroszország tehát a Szovjetunió 1991-ben bekövetkezett felbomlása következtében született újjá. Az önállóvá vált Oroszország, amelynek akkori vezetése (Borisz Jelcin elnök) egyébként tevékenyen részt vett a Szovjetunió leépítésében (a megszűnési folyamat valószínűleg ezért volt jóval kevésbé véres, mint erre sokan számítottak), az atomhatalmi és az ENSZ BT állandó tagsági státus megőrzése mellett jóval kisebb és gyengébb állam lett, mint szovjet jogelődje. Soknemzetiségű lakossága folyamatosan csökken (a muzulmánok kivételével), gazdasága pedig főleg a nyersanyag- és energiaexportra támaszkodott. Az 1990-es években az akkori orosz vezetés radikális piaci és liberális indíttatású politikai reformokkal próbálkozott, de azok kudarca láttán elég korán újból jelentkezni kezdtek a tekintélyelvű és etatista tendenciák.¹⁸

Ezek különösen az ezredforduló után erősödtek fel, amikor az államfői székben az 1993. évi alkotmány atyjaként ismert Borisz Jelcint felváltotta Vlagyimir Putyin. A két rezsim között egyébként erős személyzeti kontinuitás létezik. A putyini új kurzus ugyan kritikus a „jelcinizmussal” szemben, de végső soron abból nőtt ki, a totális tagadására pedig soha nem vállalkozott. Az akkor kialakult vagyoni viszonyokhoz sem nyúlt hozzá radikálisan, igaz, mindenki tudára adta, hogy Oroszországban megint az államé (pontosabban az állam nevében beszélőké és az államhatalmat gyakorlóké) a döntő szó.

Oroszország nyugati kooperativitása lecsökkent, az ország egyre jobban magába fordult, és a „liberális demokrácia” építése helyett Putyin meghirdette a „szuverén demokrácia” építésének a programját. A nyugati szakirodalom pedig gyakran „az illiberális demokráciák” kategóriájába sorolja az ország rezsimjét. Az új kurzus egyébként befelé ideológiailag integratív próbál lenni, ami főleg a szimbólumok szintjén érhető tetten. Minden olyan elemet próbál felhasználni, amely erősíti a „szuverenista” ideológiát, a nemzeti öntudatot és a nagyhatalmi nosztalgiát, akár az ortodox vallási reneszánszról vagy a kommunizmus utáni nosztalgiáról van szó. A jelenlegi rezsim nagyon kritikus a gorbacsovi átalakulással szemben, mert az a szuperhatalmi státus elvesztéséhez vezetett, ugyanakkor újból nagyobb empátiát tanúsít a nagyhatalmi múlt – egyébként sokszor tragikus és rengeteg áldozattal járó – szovjet korszaka iránt.¹⁹

---

hozzájuk képest a 20. század elején az egyéni terror taktikáját elvető szociáldemokraták mérsékeltek tűntek.

¹⁷ Kiváló összefoglalót a Szovjetunió utolsó éveiről lásd: BOFFA, Giuseppe, *Ot SzSzSZR k Rossziji. Isztorija nyeokoncsennovo krizisa 1964–1994* (Moszkva 1996).

A közjogi és politikai rendszer tulajdonképpen már 1993 óta az erős államfői hatalomra épül. A közvetlenül választott elnök nevezi ki ugyanis a kormányt, amelynek ugyan bizalmat kell szerezni a törvényhozásban, de ha az néhány alkalommal nem sikerül, akkor az államfő dönti el, hogy újból próbálkozik-e egy másik jelölttel, vagy feloszlatja a parlamentet. Az elnöknek komoly rendeletalkotási jogosítványai is vannak. A putyini reformok óta az államfői hivatal az elnöki megbízottak révén szoros ellenőrzést gyakorol a szövetségi területi egységek (azaz a föderáció szubjektumai) felett.

Míg az 1990-es években a regnáló elnöki hatalom általában a törvényhozási választások után kezdte megszervezni az irányításhoz szükséges „hatalom pártját,” az ezredforduló után már létrejött az Egységes Oroszország (*Jegyinaja Rosszija*, azaz JER) nevű hatalmi párt. A JER tulajdonképpen a Kreml, a nagytőke, a közigazgatási és rendvédelmi/fegyveres vezetők, a fiatal – karrierre vágyó – aktivisták és a jól megfizetett művészek szövetségét testesíti meg. Fő feladata – lehetőleg minősített többséggel – megnyerni a soron következő választásokat. Mindez az erőteljes állami médiatámogatással és az „adminisztratív erőforrások aktivizálásával” többnyire sikerül is. Így a hivatalos politikai rendszer meglehetősen kiszámíthatóvá vált, és minimális szintre nyomták le a „bizonytalansági tényezőket.” Ez ugyanakkor nem jelenti a sajtószabadság teljes hiányát és a választások jelentéktelenségét.²⁰

¹⁸ Az orosz állam nehéz 1990-es éveiről lásd: SZILÁGYI Ákos, *Oroszország elrablása* (Budapest 1999).

¹⁹ Sz. BIRÓ Zoltán, *Oroszország: válságos évek* (Budapest 2012).

²⁰ A jelenlegi orosz állam működéséről lásd részletesebben: HALÁSZ Iván, *Az orosz és posztszovjet államépítés és közigazgatási fejlődés sajátosságai* (Budapest 2013) 93-96.

◆◆◆ TÓTH SÁNDOR JÁNOS

A szlovák–magyar világ nyelvi képéről Käfer István nyelvészeti munkássága kapcsán*

A cikk célja Käfer István pályájának nyelvészeti vonatkozásain keresztül bemutatni a szlovák nyelv néhány magyar vonatkozását. Módszerünk: Käfer István munkásságát követve vázoljuk néhány szociolingvisztikai és filológiai téma szlovák–magyar vonatkozását. E tematikus keresztmetszet lehetőséget ad a további kutatás irányainak kijelölésére.

A szlovákságismeret és a magyarságismeret összetett, polihisztort kívánó határdiszciplinája, a hungaroszlavakológia irodalmi ágán kutatja Käfer István a magyarság képét a szlovák irodalomban és a szlovákság képét a magyar irodalomban. Azzal foglalkozik, ahogyan a két nemzet egymást látja, azzal, hogyan láttatják íróink, költőink a másik nemzetet. E kérdések megválaszolásában *több mint segédtudomány* szerepe van a nyelvészetnek.

Käfer tanár úr irodalomtörténeti, komparatiztikai, bibliográfusi, *filológiai munkássága elválaszthatatlan a nyelvtől*. Nem kifejezetten nyelvtudományos művei tele vannak nyelvi példákkal, átítatja őket a nyelvi jelenségek vizsgálatára. Az irodalmi és szellemi kapcsolatok elemzésekor elengedhetetlenek tartja a *nyelv bizonyító erejét*.

Pályafutását az *alkalmazott nyelvészet* művelésével kezdte: *nyelvi lektor-ként, nyelvtanárként* dolgozott. Az élő kapcsolat a nyelvvel nagyon fontos, a nyelvtanítás egyben kontrasztív nyelvészeti tapasztalatokkal bír – így például a helyes szlovák kiejtés demonstrálásában. „Az idegen nyelv tanára (kivált, ha egyúttal magyar nyelvet is tanít) jól tudja, milyen idegen nyelvi tények, jelenségek csomópontjai okozzák a legkomolyabb nehézségeket a magyar anyanyelvű tanuló számára. Csakhogy egészen más dolog az idegen nyelv szemantikai hátterét általában egy le s fel hullámzó terepnek tekinteni, mint tudatosan ’szokványos’ és ’szupraszemantikus’ tartományokra osztani

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

s így a grammatikát legalábbis két részre bontani, ahol (persze nem előadások formájában!) lényegesen mélyebben átgondolt erőfeszítések és gyakorlatok révén lehet átvilágítani az anyanyelvi tudatállapot és az adott idegen nyelv 'szupraszemantikus' lényegi vázát."¹ Az az egyik legfőbb nehézség az idegen nyelv – magyar nyelv relációban, ami hiányzik a nyelvünk alapvető szerkezetéből. Szlovák–magyar viszonylatban erre példa a nyelvtani nem kategóriája. „Általában a folyamatosság-befejezettség kategóriája a szláv nyelvekben állandóan próbára teszi a magyar nyelvi tudatot, az elemzési készséget."² A lexikális szemantika szintjén pl. *drevo-strom, ľadová hala – jégcsarnok – zimný štadión – téli stadion*, igevonzatok stb.

1961-ben Käfer stilisztika-tankönyvet³ publikált a pozsonyi Pedagógiai Intézet hallgatói számára. A magyar irodalom keresztmetszetét tudja adni, stilisztikai példái antológiaként is szolgálnak egyben. Hogyan lehetett ezt keresztülvinni abban a korszakban, amikor magyar szöveggörnyezetben is *Bratislavát* kellett írni? A tankönyv elején a beszélt nyelvi stílust egy Gagarinról szóló párbeszéddel kezdi, ez elegendő a cenzoroknak, akik csak felületesen vizsgálták a kiadandó könyvet. A 12. oldal környékén Gagarin, majd jöhet a magyar irodalom. A szerző ráérezett a cenzorok felületességére.

A stilisztika, mint *az irodalom és a nyelvészet határtudománya* művelése közben Käfer István rátapint a szlovák és a magyar nyelvművelés máig ható témájára: *az ideális és a reális norma* közötti határsávra: nem javasolja a szlovákból átvett szavak használatát: *agentúra, komisszió, kontrollál, kontrola, mechanizáció, rekreáció, katedra, fakulta, rezervál*.⁴ E szavak érdekessége, hogy latin eredetűek, a magyarban és a szlovákban is megtalálhatók, de más-más végződéssel és más stílusértékkel, nyelvhasználati gyakorlatokkal bírnak. A magyar nyelvújítás ezeket hazai szavakkal helyettesítette: *bizottság, üdülés, ellenőrzés, gépesítés, tanszék, kar, félretesz* stb. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban azonban a mai napig élő elemek. Lanstyák István⁵ szociolingvisztikai módszerrel elemzi ezeket. Mára egy részük a *Magyar értelmező kéziszótárba* is bekerült mint a szlovákiai magyar nyelvhasználat eleme. Például:

paciens : *pacient*

'valamely orvos betege'

abszolvens : *abszolvent*

'valamilyen oktatási intézmény (frissen) végzett diákja'

¹ HEGEDŰS József, *Nyelvi világlkép – magyar nyelv – idegen nyelv*, in *Magyar Nyelv* XCVI (2000) 2. sz. 129–139.

² KÄFER István, *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (Piliscsaba 2005) 25.

³ KÄFER István, *Stilisztika a Pedagógiai Intézet hallgatói részére* (Bratislava 1961).

<i>veget</i>	’semmittevés’
<i>szkripta</i>	’sokszorosított egyetemi, főiskolai jegyzet’
<i>prodékán</i>	’dékánhelyettes’
<i>akadémiai szenátus</i>	’dékáni, kari vagy rektori tanács’
<i>bakalár</i>	’három tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy’
<i>invalidba tesz</i>	’leszázálekol’
<i>rekreációs futás</i>	’kocogás’
<i>rekreációs központ</i>	’üdülőközpont’ ⁶

Szintén szlovákiai „koloritot” kölcsönöznek azok az 1920, de leginkább 1945 utáni fogalmak, melyek a magyarországi köznyelvben belső keletkezésűek, míg a szlovákiai magyar nyelvhasználat a szlovák nyelvből kölcsönzi őket:

<i>treszka</i>	’tőkehal, ill. ebből készült majonézes saláta’
<i>jogurt</i>	’joghurt’
<i>párki</i>	’virslí’
<i>horcsica</i>	’mustár’
<i>ticsinki</i>	’ropi’
<i>alobal</i>	’alufólia’
<i>bandaszka</i>	’benzin, olaj szállítására használt marmonkanna; víz szállítására használt műanyag kanna’
<i>motorka</i>	’motorkerékpár’
<i>kolok</i>	’okmánybélyeg, illetékbélyeg’
<i>výmer</i>	’fizetési meghagyás’
<i>výpis</i>	’(számla)kivonat’ ⁷
<i>haszák</i>	’állítható csavarkulcs’
<i>izolacska</i>	’szigetelőszalag’
<i>karbofréza</i>	’elektromos vasvágó fűrész’
<i>gumicska</i>	’(haj)gumi’
<i>kulma, kulmi</i>	’elektromos hajsütő vas’
<i>logyicski</i>	’körömcipő’
<i>tyapki</i>	’titokzokni’
<i>maszkács</i>	’katonai terepruha’
<i>báger</i>	’kanalas markoló’

⁴ KÁFER 1961, 34.

⁵ LANSTYÁK István, *Nyelvből nyelvbe* (Pozsony 2006).

⁶ Uo. 61.

⁷ Uo. 71-72.

Használatuk jelentéstani háttérét így elemzi Lanstyák (nyelvművelési szempontokat félretéve, pusztán a miértekre válaszolva):

A „*zsuvi* ’rágó(gumi)’ vagy a *bordel* ’kupi’ általánosan ismert szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban, éppúgy, mint mondjuk a *sustyáki*, *sustyák* ’vízhatlan, vékony ruhaanyag, ill. belőle készült, főként sportolásra használt ruha’ vagy a *treszka* ’tőkehal, ill. ebből készült majonézes saláta’. Ez utóbbiak pozíciója mégis erősebb, mint az előbbieké, mivel a beszélők általában nem ismerik a *treszka* közmagyar megfelelőjét, a *tőkehalat*, a *sustyáki*, *sustyák* szónak pedig nincs is igazán jó magyarországi megfelelője; talán a *susogós* tekinthető ilyennek. Ezzel szemben a *zsuvi* (és a ritkább, jelöltebb *zsuvacska*) mellett a *rágó* is használatos, a *bordel* esetében pedig egy egész közmagyar szinonimasor áll a beszélők rendelkezésére (*kupi*, *rendetlenség*, *felfordulás*, *rumli*, *disznóól*, *szemétdomb* stb.).”⁸

A „*dezert* ’egy doboz bonbon’: a szó a magyar köznyelvi *desszert* szóval áll közeli rokonságban, mégsem építhető be annak szócikkébe, mivel a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban a *desszert* más, pontosabban: szűkebb jelentésben használatos, épp azért, mert a szlk. *dezert* átvétele lehetőséget nyújtott a két szó közötti funkcionális elkülönülésre. Az szlovákiai magyar *dezert* a gyárilag készített konkrét édességfajtának, a bonbonnak főleg egy doboz bonbonnak – a neve.”⁹

E kevert nyelv irodalmi ábrázolását is kutatta Käfer István. Ballek esetében ez a pidzsin eszközként szolgál Dél-Szlovákia kétnyelvű közegének ábrázolásához. Käfer az alábbi szöveget idézi Ballek *A Segéd* c. regényéből. A nyelvek keveredésének ez irodalmi példáját párhuzamba állítjuk annak mai megfelelőivel Lanstyák István gyűjtéséből.

„And’aláš, anyuci, apikám, azapát, baj, barátóckám, basorkáňoš, bizoňištem[!], bordelaňucika, boročka, borotva, bugriš, čalovat’, čavargovat’, čehék, čendőr, cigoš, doháň, elintizovat’, ember, eredj, ész, falat, farkaškuťuš, fasa, fasinger, fáškamra, fasolás, feštirka, fiam, financ, fitis, fodrás, fölvidék, fröč, gazember, három, hát, határ, haver, henteš, hokerlík, hókus-pókus, hókus-pokusovat, hűješig, inašik, ištenbizoň, ištenem, ištenke, izé, kakaš, kaňar, kár, karáčon-fáčka, káronkodat’[!], kendő, kerestláňka, kišasonka, kopasa, kórház, kórmáň, kőňörgovat’, kredenc, kristušát, kriztuška, kunčaft, kurvaház, ládička, lórom-fórom, lélek, mafla, majd, marha, matrózková blúzka, meghal, mehanikuš, meňečke, meňország, meše, mičoda, móreš, mozi, mulatovanie, mulatovat’, nem, Németi, neonőšulovat’, ninč, nyilašov, ördög baba, ovoda, ördög, Palikám, papá [pápa, pápež], papočka, paranč, parastok, pašaš, pišať, prefutovat’, rend, rendešne, röktön, sar, sentišten, šicce, šlus,

⁸ Uo. 62.

⁹ Uo. 90-91.

somséd, štrand, szóval, takňoši, teher, tinta, tip-top, tojáše, tolonház[!], tót, utca, úr, üzlet, vačora, vároš, vic, világoš, virág, žák, zazörgovat'...

Negatív maga a szóanyag nagyobb része, különösen szlovák környezetben az, s igen sok a magyarban is idegen szó és kifejezés. Ballek általában szlovák írással, fonetikus jelöléssel a magyar és a 'magyar' szavakat, kifejezéseket, összefüggőbb szövegeit pedig rendszerint megmagyarázza szlovák ismétléssel. (...)

Nem Ballek az első, aki keverék nyelvvel jellemez. A híres 'Hej, mikor én kuruc voltam'-tól *A segédig* többek között olyan írók kísérleteznek ezzel, mint Jókai Mór, Mikszáth Kálmán vagy Svetozár Hurban Vajanský. (...) E nyelvi jelenségeken gondolkozva óhatatlanul felmerül bennem az emlegetett mikrovilág kérdése. Hiszen ki érti, ki értheti Balleknek ezt a nyelvi rétegét azon a világon kívül? Más kérdés, hogy érti-e ott a szlovák olvasó, s egyáltalán visszaadható-e magyarul?"¹⁰

Ha a *fordító* kétnyelvű környezetben él, ez bizony kihívást jelent. Käfer István másik alkalmazott nyelvészeti működési területe a fordítás. A műfordítások kultúráközvetítő szerepe és a megfelelő fordítási mód megtalálása egyben Karol Wlachovskýval kötött barátságának szakmai háttere.

Nyelvészeti érdeklődésű diákjait arra buzdítja Käfer tanár úr, találják meg – elsősorban a nyelvtörténetben – azokat az információkat, amelyek nem kerültek be a köztudatba, elhallgatták őket vagy átsiklottak felettük a szlovakisták, így például Pázmány és a nyugatszlovák jezsuita nyelváltozat szerepét a szlovák irodalmi nyelv kialakulásában. Vagy azt, hogy „az István- és László-legendák, Anonymus, Kézai és a többiek nélkül nincs szlovák irodalomtörténet, a Halotti beszéd szláv elemei nélkül nincs szlovák nyelvtörténet, sőt becses nyelvemlékünk analógiát is kínál néptársunknak: ha volt magyar fordítása a temetés latin szertartásának, kellett lennie szlávnyak is.”¹¹ „Bél Mátyásról szívesen elfelejtetik, miképpen elemezte, dicsőítette és méltatta az evangélikus szlovákok csehszláv nyelvét.”¹²

„*Az első igazán szlovák nyelvemlék* Bak Gáspár nevéhez fűződik. Mátyás király katonája volt, s az Igazságos a szepesi prépostsággal jutalmazta. Hét évig tanult Itáliában, pappá szentelték, hazatért, felszentelte a szepesi székesegyházat. A hívek könyörgésében imádkoztak Mátyás királyért, s a nagyprépost hálásan emlékezett hívei áldozatkészségére, amivel tanulmányait támogatották. Mindezt maga írta le egy pergamendarabra hibásan azon a nyelven, amit hívei használtak, de maga nem értett. Ezt a tulajdonképpen 'puskát' a szlovák nyelvészek egy szepességi száz szláv próbálkozásnak

¹⁰ KÄFER 2005, 261-262.

¹¹ Uo. 26.

¹² Uo. 21.

minősítették. Aztán jó két évtizeddel ezelőtt ugyancsak szlovák nyelvészek derítették ki az igazságot. Az első nyomtatott szlovák szöveg is egyházi használatra íródott. Az esztergomi rituálé 1625-ös kiadásában megjelent szlovák népnyelven a keresztelés, az esketés, a temetés szertartása. A szlovák nyelvhasználatot Pázmány Péter szorgalmazta, mert a szlovákok írott nyelve a cseh protestáns králicei biblia nyelve lett. A katolikus írás közel fél évszázadon át a szlovák népnyelvből táplálkozott, az evangélikusok ugyanakkor a biblikus cseh többé-kevésbé szlovákosított változatait használták. A nyelvi megosztottság sok ellentmondás forrása volt a XVIII–XIX. század fordulóján kialakuló szlovák nemzeti tudatban, amelynek vége az evangélikusok cseh kötődése, a katolikusok szeparatizmusa lett. Ebben rejlik a szlovák nemzetté válás belső, általunk nem ismert feszültsége. (...) 1843-ban Ján Hollý katolikus papköltő nyomorúságos plébániáján egy kicsiny faluban meggyeztek a katolikus és az evangélikus írástudók, legnagyobbbrészt papok, hogy ezentúl mindkét fél a középszlovák nyelvjárás alapján kidolgozott egységes irodalmi nyelvet használja.¹³

E nyelvtörténeti tudás alapja az, hogy *bibliográfusként* számtalan régi nyomtatványt elemzett (vagy fejtette meg a kiadás helyét, pl.: „v Žiline”). Az RMNY szerkesztése és a nagyszombati Egyetemi Nyomda anyagának feldolgozása egyben Käfer nyelvészeti, nyelvtörténeti megállapításainak alapjául szolgálnak:

„A XVII. század derekára ugyanis a *bibličtina* elavulttá vált, és már akadályozta a szlovák nyelv természetes fejlődését, ezért Pázmány azt a nyelvet választatta szlovák munkatársaival a szlovákság visszatérítésének eszközéül, amely megfelelőbb a páisi meghatározás követelményeinek – a Nagyszombat környéki nyugatszlovák nyelvjárást. Evvel a köznép által is használt dialektussal tudatosan szlovákosították a bibličtinát, aminek eredményeképp létrejött az első szlováknak mondható irodalmi nyelv, a jezsuita-szlovák, mai szóhasználattal a ’nyugatszlovák kulturális nyelv’. Ezt a folyamatot jelentős mértékben gyorsította az is, hogy a katolikusok nem láttak vallási-nyelvi tradíciót a bibličtinában, sőt az számukra éppen az ellenséggel, az evangélikussal volt egyenlő.”¹⁴

A *„jezsuita-szlovák nyelv* szlovák jellegét főként vallási eredők – a Králicei Biblia nyelvétől való elszakadás, amelyben a katolikusok nem láttak vallási-nyelvi tradíciót – és az ellenreformáció, sokszor magának Pázmánynak a nyelvvel kapcsolatos álláspontja és intézkedései adják.”¹⁵

¹³ Uo. 74-75.

¹⁴ Uo. 146.

¹⁵ Uo. 148.

¹⁶ DOLNÍK, Juraj, *A szlovák nyelv cseh és magyar vonatkozásai*, in *A Duna vallomása. Tanulmányok*

A jezsuita-szlovák nyelv kisebb hangsúlyt kap a fővonali, egymást ismétlő szlovák nyelvtörténetekben, mint Käfer István nyelvészeti munkásságában. 16–17. századi nyomtatványokon gyakran előfordul a „*cseh avagy szlovák*” kifejezés; 2014 októberében egy prágai konferencián szlovákul beszélni próbáló cseh kolléga pedig így fogalmazott: „*Takým jazykom o ktorom si myslým, že je slovenčina.*” Käfer István rendszeresen rávilágít a *szlovák–cseh nyelvi vajúdasra*, egyszersmind megtermékenyítésre. A magyaroknak nincs közeli, érthető nyelvrokonuk, a szlovákok meríteni tudtak a csehből, annak ellenére, hogy Magyarhonban éltek.

A piliscsabai tanszék körszobájában sok barátságos beszélgetés zajlott, Käfer István ilyenkor ötleteket adott, *inspirálta a vendégül vagy előadóként meghívott nyelvészeket is*, (nem csak az irodalmárokat és nem csak a szlovákokat). A Piliscsabára „beszervezett” szlovák nyelvészek közül kiemelhetjük Juraj Dolník, Juraj Furdík, Milan Majtán, Žilka Tibor professzorok nevét.

Dolník az előző Käfer-jubileum alkalmából kiadott, *A Duna vallomása*¹⁶ c. kötet lapjain írt arról a jelenségről, hogy a cseh nyelv identifikációs, önazonossági szempontból volt fontos a szlovák nyelv fejlődése során, meríteni lehetett belőle, egyszersmind elhatárolódni tőle. A magyartól, mivel nagyban különbözik a szlováktól, elhatárolódni nem kellett, az a tény azonban, hogy a szlovák nyelvjárások Magyarhon északi és északnyugati határa által leválasztódtak a többi nyugati-szláv nyelvről, megerősítette a szlovák különállóságot. Dolník csak 2010-ben¹⁷ mondja ki a szlovákul is, hogy a szlovák nyelv létrejöttében milyen szerepe volt ilyen formán a magyarnak és a csehnek. Tehát nem csak diákjaira, tudóstársaira is nagy hatással van.

A különböző nemzetek tudománya képtelen a kölcsönös megértésre, ha nem egy *terminológiai* síkon mozog, vagy legalább nem ismeri egymás fogalmi világát. A Krošlákóvá–Pongó féle nyelvészeti terminológiai szótár,¹⁸ majd a terminológiai konferencia kötete,¹⁹ állandó konzultációk fejezik ki Käfer István törekvését a konnotációktól mentes, semleges és nem kódosító terminusok használatára. A *slovenský, slovanský, staroslovienský, bibličtina, biblická čeština, uhorská čeština, slovakizovaná čeština* és hasonló, könnyen összemosható vagy nehezen elhatárolható fogalmak és azok értelmezése elengedhetetlen mind a szlovák, mind a magyar tudományosságban. E terminológiai téma egyetemi oktatási segédletként is megjelent Komáromban.²⁰

Käfer István hetvenedik születésnapjára (Piliscsaba 2006) 57-77.

¹⁷ ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj, *Používanie jazyka* (Bratislava 2010).

¹⁸ KROŠLÁKOVÁ, Ema – PONGÓ, István – TELEKIOVÁ, Helena, *Slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský slovník jazykovedných termínov* (Nitra 1999).

Bartók szlovák nyelvtudásáról írott tanulmányában az alábbi nyelvjárási és motivációs szempontból is érdekes lexikai elemeket gyűjti ki, további elemzésüket, csoportosításukat mintegy *feladatul adva a nyelvészek számára*: „*dadia – dajú, dochodit’ – elfogy, lebetegszik, driou (driv) – előbb, ezelőtt, frěke – fricska, (...) ľadvia – lágyék, kýt (kyta, kytko) – köteg, kytlu – Kittel, lievča – löcs, mozole – kerges bőr, mumák – tökfilkó, nekáranú – fenyítetlen, neodbudne – kevesbedik, nešpor – uzsonna, nešpor – vecsernye, odbyvat – végez, odrazit – visszaüt, útjából, ometlom – házi seprő, páchať – elkövet, tesz, párat – fölfejt, tollat foszt, pehavu – szeplős, podperit’ – felbokrétáz, pomyje – moslák, prístat – beleegyezik, megnyugszik, rezko – gyorsan, ropúch – ragyás, rozjímau – elméjében forog, síný – kékes, fenýo.*”²¹ E lexémák Bartók jegyzeteiből kerültek elő, népdalgyűjtés közben írta össze a nyelvjárási és kontaktusjelenségeket, illetve jelentésbeli sajátosságokat. A népdalgyűjtés tehát szociolingvisztikai hozadékkal is járt.

Végezetül a Käfer tanár úr által kijelölt nyelvészeti kutatási területekből kiemelnék néhányat, ezeken az ösvényeken el lehet indulni:

1. Szlovák–magyar nyelvi világgép

A hungaroszlovakológia és a szlovakohungarológia a két kultúra kölcsönhatásait vizsgálja, az egymásnak átadott irodalmi, szellemi, nyelvi elemekkel együtt. A káferi irodalmi párhuzamoknak, összevetéseknek megvan a nyelvi, nyelvtudományos párja is.

Humboldt a nyelv által jellemezte a nemzetek lelkét, a nyelvet a gondolkodásmód kifejeződésének tartotta. Ha két nemzetet a valóság ugyanazon jelenségét más logikával fejezi ki, az gondolkodásbeli eltérést jelent, ha a kifejezőmód azonos vagy hasonlóságokat mutat, az a vizsgált nyelvek és nemzetek konvergenciájának jele: „A Humboldt-féle gondolatokat az ún. neohumboldtiánusok fejlesztették tovább, akik főként nyelvi szemantikával foglalkoztak az ún. tartalom grammatikájának a keretében. Weisgerber, aki ennek az irányzatnak a fő képviselője volt, azt vallotta, hogy az a tény, hogy a nyelv meghatározott szókinccsel és szintaxissal rendelkezik, azt jelenti, hogy a világ tagolódása tükröződik benne, amely semmiképpen sem a tárgyakban, hanem a nyelvben létezik. Szerinte minden nyelvi közösséget az anyanyelvben rögzült világról szóló közös kép alkot, amelyet kizárólag a nyelvi struktúrák, pontosabban, a nyelvi tartalom struktúrái tartalmaznak,

¹⁹ ÁBRAHÁM Barna (szerk.), *Maďarsko-slovenské terminologické otázky* (Piliška Čaba-Ostrihom 2008).

²⁰ TÓTH Sándor János, *Jazykovedné pojmoslovie slovensko-maďarské* (Komárno 2015).

²¹ KÄFER 2005, 137.

amelyek mint a gondolkodás tárgyai rendezik és rendszerezik a külső világot, és továbbítják róla az általánosított tudást. Tehát a nyelv tükrözi a beszélők tapasztalatait, a világ minősítését és értelmezését.”²²

„Az *etnolingvisztika* tárgya a nyelv és a kultúra közötti összefüggéseknek, valamint a valóság ember általi észlelése módjainak a kutatása. Az ún. Sapir-Whorf hipotézis szerint a nyelvtípus annak a kultúrának típusától függ, amelyben a nyelv keletkezett, de a kultúra típusa összefügg a nyelvtípussal is, amelyben kifejlődött és funkcionál. Ebből a hipotézisből a nyelvi relativizmus ma már általánosan elfogadott elve következik. Whorf szerint a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem meghatározott világképet is tartalmaz, mivel az ember gondolatvilága szoros kapcsolatban áll a nyelv struktúrájával.”²³

„Akár hiszünk a nyelvi relativizmusban, a ’nyelvi világképben’, akár nem, az idegen nyelvvel való szembesülés rádöbbenhet arra, hogy csakugyan létezik valami – korábban a nyelv meghatározatlan ’szellemének’ tekintett – ismeretlen birodalom, amelyben, noha jószérivel ugyanolyan tárgyi és referenciális dolgok léteznek (kevés vagy sok kivételtől eltekintve), mint az anyanyelvi tudatunk tartományaiban, ám mások az ’elnevezések’; az elnevezések tartalma és meghatározott rendbe fűzése (a kiejtésről, hangsúlyról most nem is beszélve). Mindez arra utal, hogy a nyelvekben egy ősrégen kialakult kezdetleges tudomány alapvonaláival, a grammatikával találkozunk, vagyis a világ sokféle jelenségét osztályozó hajdani logikával.”²⁴

Az idézett elméleti háttér megalapozza a szlovák és a magyar nyelv strukturális összevetésének etnolingvisztikai háttérét, mely a nyelvi gondolkodás-mód párhuzamain és különbségein nyugszik.

2. Szlovák–magyar párhuzamos nyelvtörténet

Käfer István kezébe veszi a forrásokat, amelyeket kevesek olvasnak. Ceruzával aláhúzott sorok tarkítják kézikönyvtára köteteit. A käferológia egyik célja a szlovák irodalomtudomány megtisztítása a hagyományozódó másodlagos információktól. Amit az apróbetűs irodalomtörténetben el lehet végezni, azt a nyelvtörténetben is meg lehet tenni: a közös dolgok, párhuzamok hangsúlyozása, visszanyúlás a forrásokhoz.

²² BAŃCZEROWSKI, Janusz, *A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya*, in *Magyar Nyelv* 95 (1999) 188-195.

²³ Uo.

²⁴ HEGEDŰS 129-139.

3. A kétnyelvűség szociolingvisztikai és szépirodalmi feldolgozása

Vessük össze Ballek szövegét²⁵ Lanstyák gyűjtésével!

Ballek: „Dočista mu ho prederavilo, ale on nič nevravel, a tak za pár čias mohol celý svoj vercajg hodit' ku'ušovi, hát, aby ste rozumeli.” (31) – „Už som sa, hát prosím ich pekne, milostpanie, strachoval, že ani neprídete ... reku, Volent, načo si ty, apikám, s mešterkom pripravili fajn mäsko. ... Hát, neviem, barátom, ved', vieš, že teraz sa majú milostpanie lepšie v posteli... ved' vidíte... vzial som borotvu, a keď prišiel mešter, že ste tu, že treba otvárať obchod, až som nebanoval za duchnou... a tak som začal behať za ga'ami ako jeden maďarský človek po kukurici...” (56-57) – „Mešterko, mičoda dobrý vačora sa mi dnes podarila!” (121) – „...chlap môže byť veľký dókes na všetko, ale pri remesle musí byť fasa chlap, veľký ember, mešter, ako vravíme, lebo potom mu ani pánbožko neodpustí nič.” (123) – „Viete, že ten pašáš ktorým robíte kšefty, raz do saru stúpil.” (125) – „Kto, Mešterko, pán Riečan. ... Už viac ráz s tým začal, že prečo sa neonožšulujem ... neožením, že čo si vraj nenájdem voľajakú meňečku... hát, ako sa to vraví? Nevestu, hej, nevestu.” (210) – „Dobre haver, že idete, fiam, dohánu už nieto.” (215)

Lanstyák adatközlői: „És most januártó óriási változások fognak történni úgyhogy sok *firma* akinek vót *jednoduché účtovníctvo* át fog kelleni hogy váltson a *podvojnéra*.”²⁶ „És akkor fő is játszottuk most is mögvan a *nahrávka*.”²⁷ „És ha má van egy ilyen alkalmazott akkor má ottan rengeteg *výkaz*-t kell csináni (...) *dohodá*-kot *prehľad*-okot amit a *daňový úrad*-ra kell (...) mindehová kell küdenni (...) úgyhogy mese nincs.”²⁸ „Akkor mikor megsütöttük a ő ezeket a *srdiečká*-kot félretesszük és a darabokbul (...) amik ki-maradtak (...) *drobky*-k (...) azokat összegyűrjük (...) kisodorjuk (...) és beletesszük a süttöbe.”²⁹ „Nagyon jó volt (...) mindenki *chváli*-lta őt. Teszek bele *čierne korenje mleté* (...) *vegetu* (...) *biele korenje trošku* (...) *sol'* (...) no és osztán a *pokrievka* alatt Ő *duszi*-lloom úgyhogy no +/- . Hogyan is mondják Ő dinstölöm.”³⁰ „*Tak* mai mai világba vagy *v dnešnej dobe* igen nehéz (...) valamivel foglalkozni (...) mindegy a (...) *v Čechách je to* vagy (...) *tu na* (...) *Slovensku*.”³¹ „Hajť mink °próbálkoztunk hogy *polovičný* vagy *študentský lístok* kirtünk.”³² „Kiskorom óta két nyelvet tudok és nem °okoz problémát ŐŐ (...) *dorozumiet'* sa magyarú is meg itt-ott szlovákú is.

²⁵ Zárójelben a regény megfelelő oldalszámait KÁFER 2005 alapján.

²⁶ LANSTYÁK 114.

²⁷ Uo. 115.

²⁸ Uo. 119.

²⁹ Uo. 120.

Mink (...) *lyžovat'* (...) járunk (...) vaty ō (...) moziba megyünk (...) de azt nemm (...) nagyon oft *často*. *Proste* hogy még van bőr a képin kimönni oda és még a gyerököknek *proste* éneküni *Tichú noc*.³³ „És akkor *rozvalkáme* (...) harmadik napra (...) *rozvalkáme* olyan három-négy centi +/- . Miliméterre. Olvasni, az *nehrozí*. Há haverokkal (...) egyik haveromnak van ō chatá-jo ō fönt a *Mýto pod Ďumbierom* és oda szoktunk jární mindig ō síelni.”³⁴ „Elsöre mentem *Prírodovedecká fakulta* hmmm (...) hajt Pozsonyba.”³⁵

Az összehasonlított műfajok különböznek: Lanstyák hangfelvételt rögzített és írt át, míg Ballek esetében szépirodalmi feldolgozásról beszélhetünk, de a nyelvek kölcsönhatása tetten érhető mindkét esetben. Míg Balleknál a magyar (és részben a német) nyelv hat a szlovákra Szlovákia déli területein, a 20. század végén ez fordítva van. Párhuzam azonban az aktualizált, neologizmusnak számító, vagy stílust befolyásoló szókincs idegensége, mely a szlovák–magyar nyelvhatár sajátos világába helyezi az olvasót.

---

³⁰ Uo. 122.

³¹ Uo. 127.

³² Uo. 128.

³³ Uo. 130.

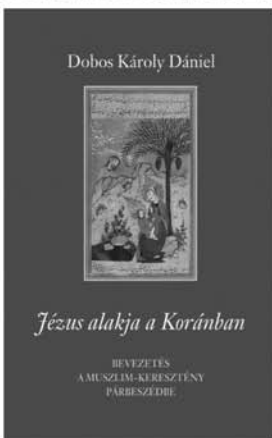
³⁴ Uo. 135.

³⁵ Uo. 139.

Dobos Károly Dániel

JÉZUS ALAKJA A KORÁNBAN

BEVEZETÉS A MUSZLIM–KERESZTÉNY PÁRBESZÉDBE

A könyvnek különös aktualitást ad az Európában egyre növekvő muszlim jelenlét. Mivel a Korán Jézus-ábrázolása egyéni látásmódú és sematikusan megmintázott, a szerző részletesen bemutatja a vele foglalkozó fejezeteket (szúrákat), elsősorban a muszlim koránmagyarázók értelmezése szerint, de a keresztény hittudomány által felvetett történeti vagy filológiai kérdéseket is körüljárva. Mit remélhetünk a koráni Jézus megismerésétől? Természetesen nem új, eddig ismeretlen információkat. Ám a két közösség tagjainak párbeszédre van szükségük, s ehhez ismerünk kell „beszélgetőtársunkat”. Ezen mulhat ugyanis, hogy a néhány ponton ismerősnek

tűnő, de összességében idegen muszlim kultúra felőrli és magába olvasztja-e az európai civilizációt – vagy annak részévé válva gazdagítja azt.

286 oldal, puhafedeles. Ára: 2500 Ft

Luis Sánchez Navarro
**MIT GONDOL JÉZUS
AZ ÚJRAHÁZASODOTT
ELVÁLTAKRÓL?**

Alkalmas-e, lehetséges-e egyetérteni azzal, hogy az elváltak és újraházasodottak a bűnbánat és az Eucharisztia szentségéhez járuljanak? A kötet megvizsgálja az ószövetségi és újszövetségi tanítást a házasságról és az elválásról, végül zárásként választ ad arra a kérdésre, mely a kötet címében is megjelenik: mit gondol minderről Jézus?

84 oldal, puhafedeles, Ára: 1200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974 • www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ KOVÁCS ESZTER

Rumer Gergely olmützi rektori évei (1613–1618)*

Az olmützi egyetem a 16–18. század folyamán, különösen a nagyszombati egyetem megalapítása előtt fontos szerepet töltött be a magyarországi papképzésben. Olmützben 1566-tól működött jezsuita gimnázium, 1576-tól akadémia, 1581-től teljes jogú egyetem. Diákjai között a 16. század végétől minden évben voltak magyarországiak és erdélyiek.¹ A katolikus megújulás meghatározó személyisége, Pázmány Péter bíboros olyan fontosnak tartotta az ottani jezsuita iskolákat, hogy a bécsi Pázmáneum mintájára itt is szeretett volna létrehozni egy magyar papnevelő intézetet. Tervét halála akadályozta meg, az erre félretett anyagi fedezet pedig elveszett unokaöccse, Pázmány Miklós ügyetlen vagyonkezelése miatt.² Az olmützi jezsuita kollégium nemcsak iskolái miatt kiemelt jelentőségű, hanem azért is, mert az Uherské Hradiště-i rendház alapítása (1645) előtt innen indultak missziók sok magyarországi család, Dóczy, Majthényi, Forgách stb. morvaországi birtokaira.³ Az egyetemnek 1773-ig két magyarországi rektora volt. Rumer Gergely 1613–1617 között, majd a cseh provincia önállósulása után Tamásffy Mihály 1649–1652 között és 1662-ben.

Rumer Gergely a Nagyszombat melletti Báhonyban (ma: Báhoň) született jómódú jobbágyszülők gyermekeként. Mikor 1592-ben jelentkezett a noviciátusba, latinul, csehül és magyarul is tudott.⁴ Egyik nyelv esetében sem jelezte, hogy gyengébben beszélné a másíknál, de kitűnő, egész biztosan anyanyelvi magyar nyelvtudását bizonyítja a Káldi-féle bibliafordítás lektorálása,⁵ cseh nyelvtudását pedig fordításai, amelyeket felettesei számára készített protes-

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

¹ Kovács E., *Az olmützi jezsuiták magyarországi kapcsolatai 1566–1773*, in *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig* (Piliscsaba 2006) 513–519.

² Kovács E., *Pázmány Miklós és Olomouc*, in *Magyar Sion* (2007) 228–240.

³ Kovács E., *A Morvaországban élő magyarországi nemesi családok szerepe a fehérhegyi csata utáni katolikus megújulásban*, in *Egyén és nemzet Európa történetében* (Budapest 2009) 11–30.

⁴ *Catalogus novitiorum domus Probationis Brunensis*, Rdo. admodum P.N. Generali missus anno

táns röpiratokról.⁶ 1613 augusztusában lett az olmützi kollégium rektora, előtte a gráci egyetemen tanított szentírást, és Káldi György bibliafordítását lektorálta. Grácban került először kapcsolatba a királyi családdal. Mária stájer főhercegnő (a későbbi II. Ferdinánd császár édesanyja) temetésére írott gyászbeszéde nyomtatásban is megjelent, jelenleg ez az egyetlen ismert önálló műve.⁷ 1612-ben bibliafordító munkatársai kérték a generálist, hogy mentse fel őt a tanítás és minden egyéb feladat alól, hogy teljesen a lektorálásnak tudja szentelni idejét, amit Claudio Acquaviva generális meg is tett.⁸ Ennek köszönhetően a fordítás ellenőrzése 1613-ra vélhetően lezárult, mert ekkor mindenki, aki ebben a munkában részt vett, más feladatot kapott,⁹ Rumer Gergely is ebben az évben került Olmützbe.

Nem volt számára ismeretlen a város, hiszen korábban (1595–1597) ezen az egyetemen végezte a bölcsészeti kurzust. Szerencsés időszakban vette át a kollégium vezetését, a Bocskai István seregei által okozott háborús károkat már helyreállították, a jezsuita intézmények kellő anyagi alappal megfelelően működtek, ráadásul a jezsuiták munkáját nagyra becsülő, ugyanakkor velük szemben komoly elvárásokat támasztó Franz von Dietrichstein volt az olmützi püspök, akivel Rumer Gergely kapcsolata kezdetben baráti volt.

Rumer Gergely először az 1614-es katalógusban szerepel rektorként. Ebben az évben az olmützi kollégiumban 52 jezsuita élt, köztük rajta kívül még három „hungarus”. Rumer Gergely helyettese és tanácsadója Ján Urbani poroszka jezsuita,¹⁰ a kollégium cseh nyelvű gyóntatója volt.¹¹ Urbani a hivatalos feljegyzéseken mindig „slavusnak” vallotta magát. Amikor a jezsuita rendbe jelentkezett, feljegyezték róla, hogy latinul és csehül jól beszél, és közepesen magyarul.¹² Valószínűleg szlovák anyanyelvű volt. Rumert régóta ismerte, együtt töltötték próbaéveiket a brünni noviciátusban. Urbani ekkor már kilenc éve Olmützben élt, a kollégiumban a cseh anyanyelvű diákok lelki vezetője volt, és a lakosság körében is végzett missziós munkát, tehát jó helyismerettel rendelkezett, rektorsága alatt végig tanácsadóként segítette munkáját. Az iskola diákjai között egy magyarországi jezsuita volt, Joannes Schifferer, aki a bölcsészkaron tanult 1616-ig.¹³ Az Olmütz környéki missziókban egy magyarországi jezsuita vett részt, Leonard Classovitius, aki korábban (1609) már szervezett missziókat Olmützből Magyarországra, Ta-

1593. ad mensem Novembrim. ARSI [Archivum Romanum Societatis Iesu, Roma] Austr. 25/I. 87r.

⁵ LUKÁCS L., *Újabb adatok Káldi bibliafordításának történetéhez*, in *Káldi György Társaság Civitas Dei évkönyve (1.)* (1956) 12.

⁶ KOVÁCS E., *Gregor Rumer-prvý provinciál českej provincie Spoločnosti Ježišovej*, in *Viera a život* 24 (2014) 6/58–59.

⁷ RUMER, G., *Parentalia Serenissimae Principi ac Dominae D. Mariae Archiducis Austriae* (Graeci 1608).

⁸ LUKÁCS 13.

polcsány környékére.¹⁴ 1614-ben a Kavka Řičan család birtokain végzett missziós munkát, de a következő évben elhagyta Csehországot.¹⁵ Munkáját egy másik magyarországi jezsuita vette át, a német anyanyelvű, pozsonyi Johann Trescher.¹⁶ 1616-ig maradt Olmützben. 1617-ben a magyarországiak közül már csak Urbani maradt itt, de 1618-ban csatlakozott hozzá három új „hungarus” rendtag, egy szlovák, egy német és egy magyar anyanyelvű: Stefan Puchowský, Georg Trescher (minden bizonnyal Johann Trescher közeli rokona) és Vásárhelyi Dániel. Vásárhelyi kivételével mindannyian a felkészítőre az itteni kollégiumban maradtak.¹⁷

Rumer Gergely gráci rektorsága alatt jó kapcsolatot alakított ki a trónörökösrel, ennek köszönhetően Ferdinánd főherceg kétszer is meglátogatta a kollégiumot. Első alkalommal 1614. június 15-én, mikor az országgyűlés miatt Olmützbe utazott. Tiszteletére előadtak egy ötfelvonásos drámát Szent Vencelről, amelynek egyik szerzője a fent említett Leonard Classovitus volt. A második látogatásra 1617. szeptember 12-én került sor, mikor az akkor már cseh királlyá koronázott II. Ferdinánd újra meglátogatta a kollégiumot. Ekkor egy másik színdarabot adtak elő „Szent Edvárd, a száműzetésből hazatérő angol király” címmel.¹⁸

Rumer Gergely rektorsága alatt került sor az egyetem történetének egyik legnagyobb diáklázadására. A történet (jezsuita források szerint) úgy kezdődött, hogy 1617 júniusában az olmützi jezsuita akadémia három diákja, Jiří, Bernárd és Hynek Tvorkovský szolgáljukkal az Olmütz melletti Hodolan birtokon játszottak, Jiří Molitor jobbágy földjén, aki ezt megengedte nekik, de közben véletlenül a szomszédos földre tévedtek, amely már a káptalan birtokához tartozott. Az ottani parasztok ezt észrevették, és rájuk rontottak. A szolga meg akart velük egyezni a kártérítésben, de ők elfogták, és megverték. A három fiú elmenekült, csak az egyikük sérült meg könnyebben, amikor a támadók kövekkel dobálták őket. A hodolini bíró a szolgát bezáratta. Rumer azonnal panasszal fordult a káptalanhoz, mikor ez hiábavalónak bizonyult, Dietrichstein püspöktől kért segítséget. Mivel az ügyben továbbra sem történt előrelépés, az akadémia diákjai felháborodott levelet írtak a püspöknek, és megfenyegették, hogy elhagyják az akadémiát, ha nem teljesíti követelésüket. Mivel a püspök erre a levélre sem reagált, a diákok egy cso-

⁹ LUKÁCS 15.

¹⁰ *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. (1551–1773)* I–XI (szerk. Ladislaus Lukács; Roma 1978–1995) II, 153.

¹¹ *Catalogi personarum...* I, 726, 803.

¹² *Catalogus novitiorum domus Probationis Brunensis...* ARSI Austr. 25/I. 87r.

¹³ VARGA J., *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemlein és akadémiáin* (Budapest 2004) 197.

¹⁴ KOVÁCS E., „Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószóllója...” *Cseh–magyar jezsuita öz-*

portja felkereste Rumer Gergelyt, és arra kérte támogassa őket abban, hogy felfegyverkezve megtámadják a hodolani börtönt, és kiszabadítsák társukat. Rumer ezt ellenezte, de megígérte, hogy újra beszélni fog a püspökkel. A diákok ezt nem várták meg, hanem fegyveresen megtámadták a börtönt, kiszabadították társukat, a láncot, amellyel meg volt kötözve, egy póznára erősítették, és mint hadizsákmányt ünnepélyes felvonulással vitték be a városba. A káptalan úgy reagált, hogy a hodolani parasztokat buzdította arra, hogy vágjanak vissza a diákoknak. A diákok ezt jelentették a püspöknek, aki magához rendelte Rumer Gergelyt és a káptalan képviselőit. Ott úgy rendelkezett, hogy a megbüntetett diák és az őt kiszabadító főkolomposok kerüljenek vissza a börtönbe, a rektor pedig az akadémia jogaira hivatkozva azonnal kérje a káptalantól a szabadon bocsátásukat, és akadémia jogainak írásbeli elismerését. Rumer Gergely visszatérve ismertette a püspök döntését, amivel az egész akadémiát magára haragította. Végül mégis a püspök által javasolt út valósult meg, de közben a diákok és a káptalani jobbágyok is fegyverkeztek. A diákok megszégyenítve érezték magukat, és tiltakozásul megtagadták az órák látogatását. A püspök a lázadásért Rumer Gergelyt tette felelőssé, akit nyilvánosan elmarasztalt. A diákok ezzel úgy érezték, hogy elégtételt kaptak, és visszatértek az iskolapadba.

Rumer azonban nem akarta elfogadni a bűnbak szerepét, és szerette volna megakadályozni, hogy ilyen a jövőben előforduljon, ezért kapcsolatait kihasználva II. Mátyáshoz fordult, aki október 14-én újabb privilégiumokat adott az akadémiának. A lázadásban résztvevő diákoknak kegyelmet adott, ha a jövőben ilyen előfordulna, a megvádolt diákot azonnal a kollégiumba kell vinni, de semmiképpen sem lehet megbilincselni, csak ha ellenáll. A császár kiváltságlevelét december 4-én olvasták fel ünnepélyesen az egyetem aulájában a városi és a tartományi vezetők jelenlétében. A levélben volt egy mondat, amelyben az uralkodó nemtetszését fejezte ki, amiért egyesek nem tartják tiszteletben az egyetem privilégiumait. Dietrichstein úgy érezte, ezzel őrá célzott, így nem vett részt az ünnepségen, mint ahogy a káptalan képviselői sem.¹⁹

Bár végül Rumer Gergely került ki győztesként, az így helyreállt békét nem sokáig élvezhette. 1618. március 23-án a jezsuita generális, Mutio Vi-

szefüggések a kezdetektől 1773-ig (Budapest 2015) 45.

¹⁵ *Catalogi personarum...* II, 153-154.

¹⁶ Az 1593-as catalogus triennales adatai szerint latinul és németül tud, magyarul csak „mediocriter”. *Catalogus novitiorum domus Probationis Brunensis...* ARSI Austr. 25/I. 87r.

¹⁷ KOVÁCS 2015, 30-31, 233.

¹⁸ FIALA, J., *Rektoři olomoucké univerzity v letech 1573-1860. 8. Gregorius (Řehoř) Rumer*, in *Olo-moucký žurnál* (2004/2005) 25/7; SCHMIDL, J., *Historia Societatis Iesu provinciae Bohemiae 1-4*

telleschi az ausztriai jezsuita provincia vezetésével bízta meg.²⁰ Két hónappal később Prágában már egy országos szintű felkelés közepette kellett helytállnia, megmenteni rendtársait és szembenézni a protestáns röpiratok vádjával, miszerint személyes felelősség terheli a harmincéves háború kitörése miatt.²¹

Ha megnézzük Rumer Gergely Olmützben töltött öt évét, várakozásainkkal ellentétben magyar kapcsolatok szempontjából nem kiemelkedő ez az időszak. Nem különösebben magas a magyarországi diákok száma az egyetemen, a magyarországi rendtagok száma a korábbi évekhez képest kifejezetten alacsony. Rumer jellemzően csak a kollégium ügyeire koncentrált, nem keresett kapcsolatot a környéken élő magyarországi nemesi családokkal, nem próbált missziós lehetőségeket keresni Magyarország felé, pedig később, cseh tartományfőnökként, a provincia önállósulása után törekedett erre. A magyar bibliafordítás kiadásának ügyét is csak 1619-ben, osztrák tartományfőnökként vette újra elő. Az olmützi kollégiumban rektorsága alatt nem adtak elő magyar témájú drámát, míg korábban 1611-ben Szent Istvánról szóló drámát vittek színre Dietrichstein bíboros tiszteletére, és 1617-ben Brünnben is ilyen témájú darabbal köszöntötték a bíborost és a kollégiumot meglátogató II. Ferdinándot.²² Maga Dietrichstein bíboros is jó magyarországi kapcsolatokkal rendelkezett, Pázmány Péter személyes jó barátja volt. A kollégiumban élő „hungarus” jezsuiták közül Leonard Classovitius már szervezett Olmützből missziót Magyarországra, és az olmützi kollégiumban olyan tehetséges prédikátorok éltek akkor, mint Adam Kravarský és Albrecht Chanovský. Rumer mégsem használta ki az akadémiában rejlő lehetőségeket. Első alkalommal kapott előljárói feladatot, vezetői tapasztalatok híján eleinte a rektorsággal járó hétköznapi teendők teljesen lefoglalták. Ehhez járult a két uralkodói látogatás és a diáklázadás. Rumer Gergely olmützi évei nem a békés töltekezés jegyében teltek, inkább tanulóéveknek tekinthetők későbbi tartományfőnöki feladataihoz.

(Pragae 1747–1759) III, 47.

¹⁹ FIALA, J., *Dějiny jezuitského konviktu v Olomouci*, in *Jezuitský konvikt, sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci* (Olomouc 2002) 43–45; SCHMIDL III, 47–51.

²⁰ *Catalogi personarum...* I, 770.

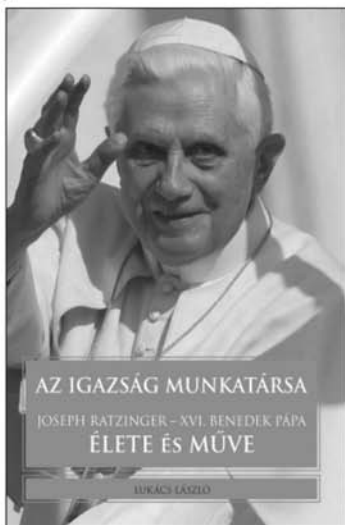
²¹ KOVÁCS E., *A jezsuita rend Csehországból való elűzését értékelő iratok 1618–1619-ből*, in *Magyar Könyvszemle* (2010) 1/73.

²² KOVÁCS 2015, 194.

Lukács László

AZ IGAZSÁG MUNKATÁRSA

JOSEPH RATZINGER • XVI. BENEDEK ÉLETE ÉS MŰVE

A kötet Joseph Ratzinger – XVI. Benedek pápa életútján vezeti végig az olvasót, középpontban nyolcesztendő pápaságának eseményeivel, majd az életrajzot követő tanulmányok teológiájának legfontosabb jellegzetességeit mutatják be: egy mélyen hívő, Krisztusban élő ember gondolatvilágát, aki ugyanakkor mindenestül benne él korának eseményeiben, útkereséseiben és válságaiban. Életének és művének fényében kirajzolódik az ő igazi nagysága, amely a látszólagos rejtettség mögött meghúzódik. Széreny köszönet ez mindazért, amit ő egy hosszú élet hűséges szolgálatával tett az Igazság szolgálatában, amelynek munkatársául szegődött.

Ahogy püspöki jelmondata jelzi: annak az Igazságnak szolgálatában, amely Isten szeretetének fényében bevilágítja a történelmet és minden egyes ember életútját. 514 oldal, keménytáblás. Ára: 3600 Ft

Katona István SZELÍD HATÁROZOTTSÁGGAL

PÁSZTOROK SOROZAT

Amikor napjainkban sokan hivatkoznak a hittől eltérítő „körülményekre”, tanulságos lehet Katona püspök úr vallomása, amely természetes példáját adja annak, hogy minden korban meg lehet őrizni szellemi-erkölcsi, ezzel együtt hitbeli önmagunkat – sőt, nemcsak megőrizni lehet, hanem életfeladatnak tekinteni.

316 oldal, keménytáblás. Ára: 2980 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ PÁLFALVI LAJOS

Az antipozitivistista fordulat. Bruno Schulz és Bergson

Bruno Schulz a pozitivistista esztétika és világgép antitéziseként alakította ki poétikáját és világgépét. Nem hirdetett művészi programot, nem határozta meg saját pozícióját az irodalomtörténetben. A pozitívizmus mint viszonyítási pont a *Legendák születnek* című írásában jelenik meg:

Ha a történelem hétköznapi eseményeit és olyan emberek viselt dolgait tárgyaljuk, akik nem haladják meg a középszert, elég, ha a pszichológiára, a pragmatizmusra, a történelem realista módszereire hagyatkozunk. Ezek segítségével ismerhetjük meg a mindennapokat, és sokan úgy gondolják, magyarázatot is adnak mindenre. Ilyen a kisszerű korszakok hite. A pozitívizmus az olyan idők vallása, amelyek nem ismerték meg a nagyságot. (...) Az emberi lélek veleszületett tulajdonsága az, hogy nem hisz a nagyságban. Bennünk van a kisszerűség szelleme, amely addig mállasztja, vési, rágja, porlasztja a nagyság szikláját, amíg csak darabokra nem töri, szét nem hordja, át nem fúrja. Így folyik megállás nélkül ez a lázas tevékenység, a kisszerűség aknamunkája.¹

Schulz nemzedéke az antipozitivistista fordulatból indult ki. Több okból is elvetették a pozitívizmust. Ezt a rövid korszakot mindenekelőtt redukált antropológiája, szegényes esztétikája és a hasznos középszert apológiája különbözteti meg a romantikától és a modernizmustól. Számos eszmeáramlat játszott fontos szerepet e paradigma megdöntésében, ezek egyike egy olyan filozófushoz – Henri Bergsonhoz – köthető, aki számos irodalmárnak és művésznek adott ihletet.

A pozitívizmus bizonyos elemei túléltek a korszak végét. Ilyen például az úgynevezett tudományos világnézet, amely kezdetben a haladó értelmiség tulajdona, majd minden baloldali mozgalom kötelező hite volt, a kommunis-

¹ SCHULZ, B., *Powstana legendy*, in Uő, *Opowiadania, eseje, listy* (wybór, układ, posłowie W. Bolecki; Warszawa 2000) 367.

ta országokban pedig államvallássá vált. Fél évszázadon át nemcsak az uralkodó osztály felsőbbrendűségét hirdető ideológiaként, hanem valamiféle sajátos népi materializmusként, a hétköznapi pragmatizmus ideológiájaként is szolgált, és egyáltalán nem tűnt el automatikusan a rendszerváltás után.

Ez a tudományos világnézet fontos viszonyítási pont volt (negatív értelemben véve) Czesław Miłosz és Schulz számára is. Mindkét szerző világmépe azon a felismerésen alapult, hogy a XX. századi tudomány már túllépett a XIX. századi tudományos világnézet szellemi horizontján. Miłosz szerint már a szimbolisták föllázadtak e redukált világmép ellen, de még nem voltak meg ehhez a megfelelő fogalmaik. Oscar Miłosz mint kései szimbolista és misztikus egy új világ kezdetét látta Einstein felismeréseiben. Ebben a világban már nem köt minket a determinizmus, kigyógyulunk a klausztrofóbiából, kiszabadulunk a kora modern racionalizmus zárt teréből.

E felfedezések fényében bizonyos középkori teológiák aktuálisabbak lettek, mint a XIX. századi zárt rendszerek. Ez az impulzus nagyon fontos volt Czesław Miłosz számára. Gyakran térnek vissza ezek a gondolatok olyan műveiben, mint *A vallás és a tér* című esszé, melyet e következtetéssel zár:

ha ezeken a dombokon, az atomlaboratórium éjszaka szépen kivilágított épületei mellett vizsgálom a képzeletemet, (...) azt látom, hogy már nem teljesen XIX. századi, és legalább annyit kijelenthetek, hogy kiszabadítottak az engem is magába záró térből, amely mintha szilárd testté dermedt volna.²

Bruno Schulz fentebb idézett cikkében a rá egyáltalán nem jellemző ellenszenvvel írja le a pozitívizmust:

A pszichológia a középszer, az uniformizáltságba, a hangyák szürke törvényébe vetett hit. Amikor az utolsó nagy embert is elemésztette a XIX. század, beköszöntött a pszichológia korszaka, mint egy derűs nap végtelen unalma. (...) Bekövetkezett a kisszerűség restaurációja. Megkönnyebbülten helyezték vissza jogaiba a középszert, megint érvényre juttatták az érthetőség, a racionalizmus elvét. Fölosztották, földarabolták, felügyelet alá helyezték az élet egész területét.³

A holisztikus víziók szétदारabolása Bergson felfogása szerint a tudomány bűne, amely a gyakorlati műveletekhez szükséges töredékekre osztja a vilá-

² MIŁOSZ, Cz., *Metafizikai pauza* (ford. Bojtár E. et al.; Budapest 2011) 78.

³ SCHULZ 2000, 367.

got. Az ilyen gondolkodás nem vezet sehová, csak az intuíció erejével juthatunk el a hasznossági szempontokkal nem torzított igazsághoz. A valóság szétaprózódása az olyan művészek alapvető léttapasztalata, akik reagáltak az antipozitívista fordulatra.

Leszek Kolakowski rövid írása sugallta nekem Schulz bergsoni olvasatát. Közismert népszerű tudományos szintézisében úgy mutatja be Bergson nézeteit, hogy az emberi lélek szerepe ebben az anyaggal küszködő schulzi demiurgoszra emlékeztet:

Tehát az emberi lélek, noha végbemegy az anyaggal való találkozás és együttműködés, létezésében független tőle; képes új dolgokat teremteni, amelyeket az anyag nem előlegez, nem vetít előre, maga a lélek sem ismeri ezeket, amíg meg nem teremti, mert szabad. Nos, ugyanezt mondhatjuk el arról a lélekről, amely a kozmikus evolúció és az élet evolúciójának folyamatát irányítja a világmindenségben. (...) A szerves anyag fejlődése és a fajok átalakulása teremtő folyamat, ez pedig azt jelenti: nagy szellemi, isteni energia hajtja, de ez nem abban mutatkozik meg, hogy minden részletükben előre eltervezett formákat állítanak elő; az akarat viaskodik az anyag tehetetlenségével, hogy egyre tökéletesebb szellemi műveket hozhasson létre.⁴

A lengyel irodalomtörténészek már rég felfigyeltek Schulz prózájában a bergsoni inspirációkra. A legfontosabb szövegeket már a hatvanas években megírta Wiesław Paweł Szymański és Jerzy Speina, e tanulmányok egyike pedig egy elég népszerű tankönyvben jelent meg. Amikor ezek az értelmezések születtek, Schulz pozíciója még bizonytalan volt a világirodalmi kánonban. Az említett szerzők egyetemes jelenségként írták le Schulz életművét, arra hívták föl olvasóik figyelmét, hogy milyen kapcsolatban áll a poétikája az európai modernizmussal. 1992-ben, a Schulz születésének századik, halálának ötvenedik évfordulója alkalmából rendezett krakkói konferencián Jerzy Jarzębskinek már nem kellett bizonygatnia azt, hogy a lengyel író megérdemli a nemzetközi presztízst. Közismert szerzőről beszélt, és tisztában volt azzal, hogy bizonyos interpretációs sémák már az egész világon elterjedtek.

Schulz. Pillantás a jövőbe című referátumában Jarzębski két sztereotípiát ellen lépett föl. Az egyik szerint Schulz „távoli, a történelem örvényeibe vesztett atlantiszról” érkezett jövevény, margóra szorult kisvárosi rajztanár, akit pontosan azért becsülünk nagyra, mert megörökítette számunkra a távoli

⁴ KOLAKOWSKI, L., *Mit kérdeznek tőlünk a nagy filozófusok* (ford. Pálfalvi L.; Budapest 2012) 211.

múltat, az elpusztított kultúrát. Úgy olvassuk a *Fahajas boltok*at, mint a régészek az egyiptomi forrásokat. Az ábrázolt világra összpontosítjuk a figyelmünket, kapcsolatokat keresünk Schulz szövegei és a háború előtti, valamint a XXI. századi Drohobics között. A másik sztereotípiája szerint e művekben megtalálhatjuk a századforduló művészeti ideológiáit, vagyis Schulz dekadens, akit kimerít a kulturális hagyományok gazdagsága, a hatalmas túlkínálat. Jerzy Jarzębski új Schulz-olvasatot ajánl, melynek semmi köze a nosztalgiahoz. Bemutatja, hogyan inspirálták a nagy felfedezések. Az apa alakja elbeszélésében ódivatú mágusra, kora modern Frankensteinre emlékeztet. A XX. század új eszméiramlatai már nem illenek bele naiv kozmogóniájába.

1936-ban jelent meg Lengyelországban válogatás Huxley esszéiből és tanulmányaiából *Éjszakai muzsika* címmel. Schulz recenzálta a könyvet,⁵ cikkében röviden bemutat két paradigmát. A múltat „a bölcs öregember” képviseli, aki „az atomokba és az anyagba vetett naiv, együgyű hitet táplálta. Az ő kozmosza (...) viszonylag emberi léptékű volt.” Azóta már elvesztette antropomorfizmusát a világ, „számos sűrű szitán” passzírozták át, „ezekben fokozatosan elvesztette konzisztenciáját. Ilyen a freudizmus és a pszichoanalízis, a relativitáselmélet és a mikrofizika, a kvantumelmélet és a nem euklidészi geometria.” Planktonszerű új világ jött létre, „melynek folyékony, hullámzó körvonalai” vannak. Schulz egyáltalán nem találja rémisztőnek ezt a dezantropomorfizált világmindenséget, amelyben már érvényüket veszítették a régi kategóriák, nem akar a mesés múltba menekülni a relativizmusok világából. Az idézett recenzióban erre a következtetésre jut: „És talán jó is, hogy így történt: romokban hevert minden, nincs már semmiféle szentség, kötelék, törvény és dogma; minden megengedett és bármi várható, és újjáépíthetjük a világot a romokból a szeszélyeink, a fizimiskánk, a kiméra szerint, amelyet még nem is sejtene az előérzeteink.”

Schulz nem teremt saját fizikát vagy kozmogóniát, világrekonstrukcióit az irodalomban találhatjuk. Jerzy Jarzębski szerint a kozmosz és a teremtő energia elsődleges egységének hipotéziséből kiindulva Schulz univerzális kozmogóniai mítoszt teremt, és ez a holisztikus vízió kevésbé lenne eredeti, ha nem kötődne a természettudományok világnézetéhez. Ebben a világban a mitológiai és ezoterikus hagyományok nem állnak ellentétben a tudomány legújabb eredményeivel, ugyanakkor nem egyeztethetők össze az úgynevezett tudományos világnézettel. A *Teremtő fejlődés* utolsó mondatában Bergson arról ír, hogy a XIX. század második felében Galilei fizikája lett az új skolasztika alapja, olyan szerepet tölt be, mint annak idején Arisztotelész rendszere.

⁵ SCHULZ, B., *Wędrówki sceptyka*, in *Tygodnik Ilustrowany* (1936) 6. sz.-ban jelent meg először.

Schulz nem hivatkozott Bergsonra, nem tudhatjuk, fontos gondolkodó volt-e számára. Nem írt művészeté filozófiai forrásairól. Witkiewicz és Gombrowicz olyan olvasót képzelt el magának, aki nagyon jól eligazodik a filozófiában, tudja, milyen filozófiai koncepciók alapján értelmezhetők a műveik. Gombrowicz legszívesebben maga vizsgáztatta volna az olvasóit, Schulz viszont jobbnak látta nem beavatni őket. Witkiewicznek írt levelében elmagyarázza, hogy nem érez késztetést a *Fahajas boltok* világának filozófiai értelmezésére, mert „a műalkotásban rejlő látásmód racionalizálása a szerző leleplezésével egyenértékű, ez véget vet a mulatságnak, elszegényíti a mű problematikáját”.⁶

Schulz nem gondolja, hogy Bergson vagy más filozófusok olvasása megkönnyíti a művei megközelítését. Nehezen asszimilálja az irodalom a filozófiát. Schulz nem teremt olyan irodalmi hősöket, akik a különböző teóriák specialistái lennének (Witkiewicz megteheti, mert a zsákregénybe minden belefér). Schulznak is vannak teoretikus ötletei, de nem ad ezeknek esélyt arra, hogy az irodalmon kívüli térben is létezhesse. Ehelyett olyan hőst konstruál, aki igen eredeti nézeteket hirdet, melyekben az olyan tudomány gondolatvilágával keverednek a gnosztikus-kabalista hagyományok, amely már maga mögött hagyta a XIX. századi skolasztika korszakát.

Az az irodalmi hős természetesen ki van zárva az akadémiai tudomány ideális világából, szakértő közönség helyett démonikus nőszemélyeknek ad elő, akik a hatalmukban tartják. A bölcs Schulznál a rabszolga pozíciójába kerül, ő maga is osztozik a száműzetésbe került szellemi elem sorsában, tehát bizonyos értelemben felsőbbrendű ugyan, de az anyagi szférához kötődő lények erősebbek nála. Az ilyen rabszolga számára a bergsoni metafizika kulcsfogalmai – teremtés, szabadság, életerő, istenség, intuíció – esélyt adnak arra, hogy úrrá legyen az anyagon.

Wiesław Paweł Szymański szerint „a természet Schulz prózájában az életerővel való maximális telítettség állapotában jelenik meg. Ez barokk vitalitás, az élet végső kirobbanása, amely már nem fér meg formáiban, szétveti azokat.” Egész másképp tekint erre az apa és a fiú. Az apa meg van győződve arról, hogy tökéletesebb, teljesebb világhoz vezet ez a determinista evolucionizmus. Tökéletesebb lesz a világ, mert egyre inkább betölti az anyag. A fiúnak ezzel ellentétes víziója van. Az apa világa koherens, a fiú számára viszont már minden folyékony és viszonylagos. Mint Szymański írja:

A modern tudomány mindezen felfedezései mellé odahelyezhetnénk a felfedezőik nevét is, de ez igazából szükségtelen. Egy név-

⁶ SCHULZ 2000, 383.

nek viszont el kell hangoznia: Bergson nevének. Nem vagyok biztos abban, hogy megtaláljuk ezt a nevet Schulz írásaiban, de abban biztos vagyok, hogy hatottak Bergson nézetei a művészetére. Ezekkel magyarázható, hogy miért jelenik meg Schulz prózájában a formátlan, folyékony halmazállapotú valóság, melynek nincs tere, nincsenek határai.⁷

Bergson magyarországi recepciójának is volt egy epizódja, amelyre érdemes hivatkozni itt. A professzori tudást felhalmozó Babits Mihály igen lelkesen üdvözölte Bergsont 1910-ben. Méltatta a filozófust azért a tetteért, hogy létrehozta a XX. század első nagy metafizikai rendszerét. Érvénytelenítette a német mechanikus világnézetet, legyőzte ezt az eszmeáramlatot, bevetve ellenfelei fegyverei közül a darwinizmust és a kísérleti pszichológiát is. Kigyógyított minket a klausztrofóbiából.

Ezenkívül az időt is újszerűen fogta föl. Kant számára az idő a térhez hasonlóan a kontempláció bizonyos aspektusa, formája, amelyen kívül nem tudjuk elképzelni a valóság jelenségeit; nincs autonómiája, önálló léte. A fizikusok ideje egynemű, a jelenségek itt ismétlődnek, visszafordíthatók, előre láthatók, mint például a napfogyatkozás. Bergson filozófiájában az élőlényeknek e változattól különböző, úgynevezett teremtő idejük van. Kiemelkedő szerepet játszik az emlékezet, minden pillanatban jelen van – függetlenül attól, hogy tudunk erről vagy nem –, velünk van az egész múltunk, sőt az őseink múltja is. A múlt nem hal meg, hat ránk, él tovább a testünkben és a lelkünkben. Az érzékelés mindig egybeolvad az emlékképekkel. Nincsenek elválasztva egymástól a pillanatok, mint az anyagi világban, mert az emlékezet folytonosságot teremt belőlük.

Az emlékezet élet, az idő mozgásának bizonyos ritmusa, amely összekapcsolja az egyes pillanatokat. Az élőlények idejének megvan a maga külön ritmusa, pontosan ezért jönnek létre az érzékelésben megfigyelhető egyéni különbségek. Bergson az emlékezet két formáját különbözteti meg. A test mechanikus emlékezete, az idegek emlékezete nem tudatos, ez anyagi jelenség. A szabad emlékezetre az jellemző, hogy az ember tudatosan néz a múltba. Bizonyos képek, melyek a jelen idejű érzékeléshez köthetők, a képzettársításnak köszönhetően vannak jelen, és hathatnak a döntéseinkre. Az egész múlt a jelenben él tovább, hatással van rá, és pontosan ez a teremtő idő.

Nyilván nem volt idegen Schulztól az idő ilyen felfogása. Fentebb idézett levelében a következőképpen határozza meg novellaciklusa műfaját: „Önéletrajzi regénynek tartom a *Boltokat*. Nemcsak azért, mert egyes szám első

⁷ SZYMAŃSKI, W. P., *Wyznawca Absolutu i Materii – Bruno Schulz*, in *Prozaicy dwudziestolecia międzywojennego. Sylwetki* (pod red. B. Farona; Warszawa 1972) 604-605.

személyben írtam, és találhatunk benne bizonyos eseményeket és élményeket a szerző gyerekkorából. Ez önéletrajz vagy inkább szellemi genealógia, *katexochen* genealógia, mert mélyre hatol a szellemi eredetben, ahol már átmegy mitológiába, elvész a mitológiai delíriumban.”⁸ Az elbeszélő emlékezete e művekben visszatér a születést, az individuális létezést megelőző időkre, amikor „anya még nem volt”.

Már a kortársa, Ignacy Fik észrevette, hogy az ontogenezis és a filogenezis idejét keverve olyan motívumokhoz jut el, melyek fantáziájának „vastartalékát” képezik. Ezek a motívumok közismertek, az elvszett paradicsomhoz tartoznak. Megjelenik párszor a lovaskocsi, a hős pedig elhagyja a várost, „hogymegszembesüljön a fantazmagórikus utcákat kiegészítő mesés erdei tájakkal”. Ezeknek a motívumoknak megvannak a megfelelőik a kollektív emlékezetben. Ezek közé tartozik „az emberiség aranykora” és „a természetes ember, aki még nem lépte át a beavatás küszöbét”.⁹ Az egyén vagy az emberi nem elhagyja ezt a világot, átlépve a történelem és a kultúra határát. A művészet mint regresszió a gyerekkorba való visszatérést tűzi ki célul, hogy megmentse azt, ami a legértékesebb az életben, és gyorsan elmúlik.¹⁰

Jan Prokop szerint Bergson hívta föl a figyelmet „az élet áramlatának mulandóságára, amely mindig új értékeket teremt, miközben fölfalja a régieket”. Ilyen tapasztalatok birtokában a költők „a mentés feladatát” választották maguknak:

A romantikusok elégiákban siratták a soha vissza nem térő jelenségeket, a Bergson után jövő költők viszont ráébredtek arra, hogy a művészetnek megadatott a dolgok megörökítésének képessége. Véleményük szerint már nem az a feladatuk, hogy az Abszolútot keressék (mint a szimbolisták) vagy az örök plátói Szépséget (mint a parnasszisták), hanem az, hogy megállítsák az időt, megőrizzék azt, ami változásnak és pusztulásnak van kitéve.¹¹

Visszatérve a regresszióhoz, Andrzej Pleśniewicznek írt levele nevezetes pontján a következőképpen összegzi gondolatait Schulz: „Ha vissza lehetne fordítani a fejlődést, el lehetne jutni valamilyen kerülőúton megint a gyerekkorba, visszaszerezve teljességét és végtelenségét – az hozná vissza igazán a »zseniális korszakot«, a »messiási időket«, melyeket minden mitológia megígért szent esküvéssel. Az én ideálom »megérni« a gyermekkorhoz.”¹²

Jerzy Speina Jung pszichológiája alapján magyarázza Schulz stratégiáját. E koncepció szerint a libidó „az előre és hátra irányuló természetes mozgás-

⁸ SCHULZ 2000, 384.

⁹ SPEINA, J., *Bankructwo realności. Proza Brunona Schulza* (Warszawa 1974) 26.

¹⁰ Vö. uo. 29.

ban mutatkozik meg”. A progresszív mozgásban a tudat ad irányt, folytatva „az élet tudatos követelményeihez való alkalmazkodást”. A regresszív mozgásban „tudatos alkalmazkodás híján” erősödik a tudattalan működése, s az egyoldalú energiafelhalmozódás következtében „felszínre jutnak a tudattalan tartalmak”. Speina szerint Schulz ilyen típus volt, lemondott arról, hogy átalakítsa a környezetét, visszahúzódott „a személyisége mélyére”, mert ott találta meg azt, amit az életben keresett. Arról álmodozott, hogy „megszabadul minden társadalmi kötöttségtől és kötelezettségtől”.¹³ Az élettől való félelem miatt szeretett volna menekülni, és ezért vonzódott a vidéki élethez. Retrospektív tudata volt, arra törekedett, hogy koherens mitológiát rekonstruáljon az életművében.

A progresszív és a regresszív mozgás szembeállításával azt sugallja a szerző, hogy Schulz lemarad az aktív, expanzív önmegvalósításról, szerényen elrejtőzik valahol távol a fősodortól. Csak olyan irodalomtörténész jellemezhetné így több mint negyven évvel ezelőtt Schulzot, aki olyannak képzelte a beérkezett író, mint Jarsoław Iwaszkiewicz, „a szocialista Lengyelország Goethéje”. Schulz defenzívája csak látszólagos: egy művésznek komolyabb ambíciói is lehetnek, nem feltétlenül az a dédelgetett vágya, hogy elismerje és kitüntesse a Lengyel Művészeti Akadémia. Lehet, hogy Schulz nem vidéken meghúzódozó szerény rajztanár, hanem egyenesen megalomániás művész volt, aki fokozatosan hozzászokott ahhoz, hogy figyelmen kívül hagyja a hivatalos hierarchiakat. Alighanem vonzódott a „nevezetes névtelenség” ideáljaihoz, legtitkosabb álmában a harminchat igaz ember egyikének érezhette magát, aki magasztos küldetéssel jelent meg nemzedékében.

Próbálok nem áttérni a messiási vonulatra, de e regresszió és a dolgok megörökítésének célja a világ megmentése, ha nem is messiási, hanem bergsoni értelemben véve. Schulz szerény praktikái mindennek ellenére a haldokló világ monumentális képére emlékeztetnek, melyet a *Teremtő fejlődésben* vázolt Bergson. Maga az eszme az entrópia újabb mutációja, de a metaforikus változatok sokkal érdekesebbek és gazdagabbak. A gőzzel teli edény képéből indul. Szétreped a fala, és a nagy nyomás alatt kirobban a gőz az edényből. Fölemelkedik a levegőben, egyre sűrűbb lesz, fokozatosan vízcseppekké alakul, melyeknek le kellene hullaniuk, de a gőz újabb dózisai próbálják fölemelni ezeket a cseppeket, melyeknek mindennek ellenére le kell hullaniuk. Minden egyes csepp külön világ.

Hasonlónak látjuk a széteső világból keletkezett világot. Bergson végül megváltoztatja a metaforát, a tűzijáték utolsó robbanásáról beszél, amely már kialudt rakéták közt hull a mélybe. A filozófus az energia elenyészését

¹¹ PROKOP, J., *Euklides i barbarzyńcy. Szkice literackie* (Warszawa 1964) 156.

¹² SCHULZ 2000, 417-418.

hirdető tézist akarta kifejezni metaforájával, ehelyett hatalmas tűzijátékra emlékeztető gigantikus, haldokló világot kreált. Ezek a tüzek gyorsan kihunynak a sötétben. Mindenütt vannak cseppek, melyeket még vinne fölfelé a lendület, de a lehulló tüzek magukkal viszik ezeket a mélybe.

Schulz is mutat nekünk rövid ideig tartó, színpompás jelenségeket. Az *Értekezés a próbabábukról* befejező részében például így ír ezekről:

A virágzás gyorsított folyamata zajlott le szemem előtt: óriási fehér és rózsaszínű virágok csíráztak ki a lombsátorban, szemem láttára bontották ki bimbóikat, feslett ki bensejükből rózsaszínű húsuk, s kicsordulva kelyhükből, szirmukat potyogtatva, gyors elvirágzásban hullottak széjjel. (...) Láttam, hogyan válik ki a levegő rezgéséből, a túl sűrű léggör erjedéséből, s miképpen materializálódik a fantasztikus leanderek e sietős virágzása, kicsordulása és széthullása, nagy, rózsaszínű virágfürtök ritkás, lomha havazásával töltve be a szobát.¹⁴

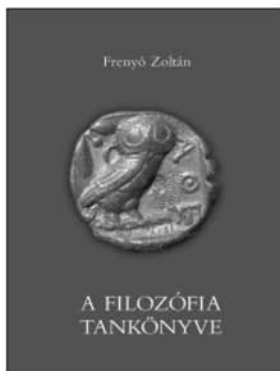
Lehet, hogy Bergson akaratlanul is kifejezett ezzel a metaforával bizonyos, nem teljesen tudatos gondolatokat, túllépve saját paradigmáján. A széthasadt edények metaforája Schulz olvasói számára a luriánus kabala kozmogóniájához, a széttört cserepek képéhez kapcsolódik. A mélybe hulló szikrák megfelelőjét is megtaláljuk a hatalmas tűzijátékban. Tehát alighanem tényleg nem lehet szétválasztani Schulz világgépének tudományos és gnosztikus-ezoterikus aspektusát.

¹³ SPEINA 50.

¹⁴ SCHULZ, B., *Fahajas boltok. Összegyűjtött elbeszélések* (ford. Galambos Cs. et al.; Pécs 1998) 47.

FRENYÓ ZOLTÁN

A FILOZÓFIA TANKÖNYVE

A kötet a filozófia legfontosabb tanaival, fogalmaival, gondolkodóival, korszakaival és irányzataival ismerteti meg olvasóját. Nyomon követhetjük a filozófiai gondolkodás alakulását az ókori keleti kezdetektől az antik görög és római filozófián, valamint a középkori keresztény filozófián keresztül az újkori európai filozófia kibontakozásáig és mai helyzetéig, valamint a magyar filozófia történetéről is áttekintést ad. Megismerkedhetünk a filozófusok legfontosabb

szövegeivel, és közvetlen élményt szerezhetünk maguknak a leghíresebb filozófusok olvasása által. A kötetet így a művelt nagyközönség és a tanulóiifjúság egyaránt haszonnal forgathatja.

466 oldal, keménytáblás. Ára: 3900 Ft

BERAN FERENC

A LELKI ÉLET TEOLÓGIÁJA

Az ember ősi tapasztalata, hogy kiapadhatatlan vágyat érez a Teljesség felé, és ezt a földi dolgok soha nem tudják teljes mértékben kielégíteni. Ez a vágy és annak „beteljesülni nem tudása” az élet kisebb eseményeiben is tetten érhető. A hívő ember a Biblia és egyéni megtapasztalása alapján, e vágyának forrását Isten Lelkében találta meg, aki „megragadja”, „táplálja” és „vezeti” őt. A kötet e lelki élet tapasztalatait és annak rendszerezett tudományos bemutatását, foglalatát tartalmazza.

198 oldal, puhafedeles. Ára: 2200 Ft

.....

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277. • TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974
www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ MÉSZÁROS ANDOR

A brünni Püspöki Szeminárium és a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom kapcsolatai az 1830-as évek derekán*

A 18. század utolsó évtizedeitől születtek meg a közép-európai térség egymásra figyelő és egymással versengő nemzeti mozgalmi. E párhuzamosan fejlődő nemzeti mozgalmak egymástól is inspirálva dinamizálódtak a 19. század első felében, hozták létre a modern nemzeti intézmények szerteágazó rendszerét. Tanulmányomban a cseh–szlovák–magyar háromszög vonatkozásában kívánom ismertetni e párhuzamosság, vetélkedés egy kevésbé ismert példáját, a nemzeti nyelvű nyilvános könyvtári mozgalom egymásba kapcsolódó mintáit.

A brünni Püspöki Szemináriumban 1832-ben jött létre Morvaország első, kifejezetten cseh nyelvű és cseh, szláv szempontú köteteket gyűjtő, nyilvános könyvtára. Szlovák vonatkozású köteteit a könyvtárat alapító František Cyril Kampelík a Magyarországon szlovák kölcsönkönyvtárat létrehozó, rendkívül aktív kultúraszervezőtől, Fejérpataky Gáspártól, Gašpar Fejérpataky-Belopotockýtól kapta, akivel közvetlenül a brünni könyvtár alapítása előtt, magyarországi utazása során kötött ismeretséget. Belopotockýt 1829-ben, saját könyvtára létrehozásakor, minden bizonnyal a magyar közkönyvtári mozgalom inspirálta. Hiszen alig három évvel korábban, 1826-ban indult meg Magyarországon – Festetics László kezdeményezésére – a magyar vonatkozású történeti, jogi és földrajzi műveket gyűjtő megyei és városi „nemzeti könyvtári” mozgalom.¹

Levelezése tanúsága szerint a harmincas évek elején az 1832–1836-os pozsonyi reformországgyűlés 1834-es nyelvi határozata, a magyar nemzeti mozgalom sikere a morvaországi könyvtári mozgalom kezdeményezőjével történő szorosabb kapcsolatfelvételre sarkallta Belopotockýt. Még ebben az évben a cseh nemzeti mozgalomhoz utat kereső szlovák nemzeti mozgalom-

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

¹ CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós, *Magyar könyvtártörténet* (Budapest 1987), <http://mek.oszk.hu/03100/03159/html/csapod17.htm> (letöltve: 2016. április 3.).

hoz, elsősorban a kollári irányzathoz köthető munkákat juttatott el a cseh nemzeti ébredés fontos morvaországi intézményét létrehozó Kampelíkhez, a brünni katolikus teológia harmadéves hallgatójához.²

Az első nyilvános morvaországi cseh közkönyvtár ugyanis az addig szinte kizárólagosan latin és német nyelvű intézményként működő brünni Püspöki Szemináriumban nyílt meg az 1830-as évek elején. Ez a mozzanat a cseh nyelvi és nemzeti mozgalom iránt rokonszenvvel forduló František Antonín Gindl brünni püspöksége időszakának (1831–1841) kezdetéhez kötődik. Ő tette az 1805-ben alapított brünni Püspöki Szemináriumot fokozatosan a cseh nemzeti mozgalom fontos morvaországi központjává. Éppen Gindl püspökségének első évében kezdte meg teológiai tanulmányait a könyvtár alapítója, a később a cseh nemzetébresztők közül az egyik legkalandosabb életutat bejárta František Cyril Kampelík.³

Kampelík teológiai tanulmányait megelőzően műszaki és jogi tanulmányokat is folytatott, de végül a bécsi egyetem orvosi karát végezte el, és szinte egész életében orvosként is működött, kezdetben Bécsben, majd a csehországi Litomyšlben és Mšenoban, 1846-tól pedig Prágában. Itt, az ír mintára, prágai radikális értelmiségiekből szerveződött asztaltársaság, a Repeal Egylet tagjaként részt vett az 1848-as év forradalmi megmozdulásaiban és a prágai Szláv Kongresszuson. 1848 júniusában Příbramban még önkéntesek hetvenfős kis csapatát is összeverbuválta, de felkelői, a császári csapatokkal szembekerülve harc nélkül, azonnal megadták magukat. Emiatt rövid időre emigrációba is kényszerült, majd – amnesztiáját követően – a cseh tartományokba visszatérve a neoabszolutizmus idején mellőzöttek, vidéki orvosként élt a Hradec Králové-i kerületben.

1861-ben, a tartománygyűlési választásokon próbált meg – sikertelenül – visszatérni a politikai életbe. Bár a politikai színtéren ekkor kudarcot vallott, elméleti gazdasági szakemberként mégis sikerült maradandót alkotnia, mivel még ugyanebben az évben megjelentette 1856-ban írt *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svízelnú pomohou* (A takarékszővetkezetek a plébániai birtokokon kisegítik a bajból a földművelést és az ipart) című gazdasági művét, a plébániai területek gazdálkodásának megújításáról, helyi takarékszővetkezetek alapításáról.⁴ E kiadvány ugyan saját idejében még meglehetősen visszhangtalan maradt, amikor azonban a Raiffeisen-féle takarékpénztárak a cseh tartományokban is elterjedtek, alapvetően Kampelík eredeti elképzelései-

² A tanulmány alapjául szolgáló levéltári forrásokat az OTKA NN 107667 számú, „Hungarikumok a Cseh Irodalmi Múzeum levéltárában” című pályázat keretében végzett levéltári kutatások során tártuk fel. A kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Szláv és Balti Filológiai Intézetében, a Cseh Irodalmi Múzeum, a Památník národního písemnictví levéltárával kialakított együttműködés keretében zajlik.

³ DOHNAL, Přemysl, *Úloha augustiniánského kláštera na Starém Brně v kulturním a politickém životě Moravy v 19. století*, in *Sacra* (2003) 1/66-67.

re épülve jött létre a hálózatuk, és cseh területen, a nevére utalva, kampelickáknak nevezték a vidéki kis takarékpénztárakat. Kampeliket a 20. század első felében már a modern cseh gazdaságtan egyik megalapozójaként tisztelték, közgazdasági művei, halálának ötvenedik évfordulóján, gyűjteményes kiadásban is megjelentek.⁵

František Cyril Kampelík, a 19. század harmincas éveinek elején, brünni évei alatt, tudatosan készült a nemzeti elkötelezettségű papi pályára. A brünni szemináriumban nemcsak nyilvános könyvtárát rendezte be, hanem a cseh nyelvű oktatást is igyekezett fejleszteni, cseh nyelvórákat és cseh retorikai szemináriumokat is tartott társainak. Kampelík a morvaországi nemzeti mozgalmat lelkesen és bőkezűen támogató, múzeumi gyűjteményalapító teológus, Bedřich Silva-Tarouca gróf köréhez tartozott,⁶ így olyan jelentős személyiségekkel együtt végezhetett teológiai tanulmányait, mint a híres népdalgyűjtő František Sušil vagy a század végén a munkáskérdéssel foglalkozó teológus, Matěj Procházka.

Kampelík a kezdetektől programszerűen törekedett arra, hogy a brünni teológiát a morvaországi kulturális nemzetébresztés központjává tegye. A cseh nemzeti mozgalom első olyan tagja volt, aki tudatosan szoros kapcsolatok kiépítését célozta szlovák kortársaival, kísérletet tett a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom összekapcsolására.⁷ Munkásságára Ján Kollár is hamar felfigyelt, akinek meghívására első éves teológiahallgatóként 1832-ben Kampelík Pestre utazott, majd még ugyanezen év nyári szünetében bejárta Magyarország szlovák lakta északi vidékeit, megismerkedve a katolikus, Bernolák-féle mozgalom és az evangélikus, Kollárhoz kötődő szlovák mozgalom fontosabb tagjaival, többek között Karol Kuzmányval, Jonáš Záborskýval, Belopotockýval és másokkal. Kollárral ettől kezdve élénk levelezést folytatott,⁸ a *Slávy dcera* kései kiadásában Kollár a szláv paradicsom, a Lethe alakjai között, a 73. szonettben, a morva nemzetébresztők felsorolásában is megemlékezett róla.⁹ Kampelík magyarországi útjáról leveleiben tájékoztatta a cseh nemzeti mozgalom legfontosabb prágai képviselőit, felszólítva őket szorosabb kapcsolatok kialakítására, szorgos levelezésre a szlovák mozgalom, mindenekelőtt a Bernolák-féle irányzat tagjaival. Igyekezett tehát, igaz kevés sikerrel, az irodalmi nyelvi elkülönülés miatt a szlovák mozgalmat idegenkedve szemlélő cseh nemzetébresztők figyelmét felkelteni a szlovákság iránt.¹⁰ Ebben az időszakban maga is elkezdett nyelvészeti kérdésekkel foglalkozni. A morva

⁴ KAMPÉLIK, František Cyril, *Spořitelny po farských kollaturách orbě, řemeslu ze svizelů pomohou. „Co jednomu nemožno, to všem dohromady snadno.“* (V Hradci Králově 1861).

⁵ *Spisy Kampelíkovi* (V Praze 1922).

⁶ KADLEC, Jaroslav, *Přehled českých církevních dějin 2* (Řím 1987) 189.

⁷ Kočí, Josef, *České národní obrození* (Praha 1978) 369.

⁸ Kollár, Jan Kampelíkovi Františku Cyrilovi 8 dopisů z let 1832-1843, PNP Fond Kampelík F. C. 17-25, 13/86., Kampelík František Cyril Kollárovi Janovi (Výtahy z dopisů Kampelíka F. C.

nyelvi szeparatizmus egyik fontos képviselőjeként František Dobromysl Trnkával és a brünni szeminárium nagy hatású teológusával, Vincenc Pavel Žákkal közösen kiadta a cseh irodalmi nyelv morvaországi változatának leíró nyelvtanát és helyesírását, moravizmusokkal és szlovakizmusokkal megújítva. Könyvük minden bizonnyal a brünni szeminárium cseh nyelvoktatási tankönyveként készült. E törekvést azonban a kortársak, köztük František Palacký is, rendkívül elutasítóan fogadták, Kampeliket pedig a cseh nemzeti mozgalomtól elforduló és Kollár felé közelítő, önálló morva, elsősorban nyelvi mozgalom kezdeményezőjének tartották.¹¹

Kampelík tehát még másodéves teológusként, 1832-ben hozta létre a brünni Püspöki Szeminárium cseh könyvtárát, amely az egyik első morvaországi nyilvános cseh könyvtár lett. A könyvtár gyűjteményét tudatosan bővítette csehországi, morvaországi és magyarországi szlovák vonatkozású kötetekkel. 1833. november 15-én fordult levélben a Liptószentmiklóson 1829-től szlovák kölcsönkönyvtárát üzemeltető,¹² széleskörű kapcsolatokkal rendelkező Fejérpataky-Belopotocký Gáspárhoz, hogy szlovák vonatkozású könyveket kérjen tőle könyvtára számára.

Fejérpataky-Belopotocký 1834-ben írt válaszevelet František Cyril Kampelíknak,¹³ a brünni szeminárium hallgatójának, amelyben felsorolja azt a 21 tételnyi könyvet, nyomtatványt, amit kérésére a brünni könyvtárnak összegyűjtött és Jakub Unger könyvkereskedővel elküldetett.

A 21 tétel a következő művekből állt: „1. *Kocourkowo, anebo: Gen abychom w hanbě nezůstali* 2. ... 3. *Třasořitka* 4. *Oda na Odchod Šafarikuw od Kollára* 5. *Řeč oltárný před Zpovědj a Wečerj Páně od Kollára* 6. *Gako my tuto našj ew. sl. Girkew rozmnožowati můžeme a máme?* 7. *Sl. Blahy Kázany w sl. den Wstoupenj Páně* 8. *Sl. Blahy Kázany w Neděli Sto dušnj* 9. *Sl. Blahy Kázany při posvěcenj chrámu grkwe Stybské* 10. *Kollara Kázany při slawnostech Welikonočnjch* 11. *Wlastenského Kalendáře 1830. 1831. 1832. 1833 a 1834 ročnj béhy spolu swazané* 16. *Paměti Gelšawské a Muranské s obrazem od Pavla Tomášjka sepsané* 17. *Seleczenyho Wšelico pro myslitné rozweselenj* 18. *Jana Krmanna Wýtah z Statystryky, Práwa a z Geografii Uherské* 19. *Hodnowěrné Wyspánj Země Swaté Kananegské od Adama Chaloupky. Dwě čascky s mappou* 21. *Daniele Krmanna Nábožné Arye s Notami.*”¹⁴

Kollárovi Janovi, 18 dopisů z let 1831-1835 PNP Fond Kampelik F. C. 64, 13/86.

⁹ KOLLÁR, Ján, *Slávy dcera* (V Praze 1862) 253.

¹⁰ Kočí 369-370.

¹¹ *Spisy Kampelikovy* 14-16; STICH, Alexandr, *O spisovné moravštině a jiných „malých“ jazycích*, in *Naše řeč* 83 (2000) 5/260-264. Kampelík haláláig ezt a nyelvváltozatot használta.

¹² FERIANČEKOVÁ, Marcela, *História a súčasnosť verejnej knižnice v Liptovskom Mikuláši*, in *Ročenka Sdružení knihoven České republiky. Kolokvium českých, moravských a slovenských*

A küldeményhez Belopotocký még hozzátette Kampelík nála hagyott, kiadásra váró útleírásainak kéziratát és térképeit is. A jegyzék első tagja Ján Chalupka 1830-as vígjátéka, a „Kocúrka, avagy, hogy szégyenben ne maradjunk” című, a korszakban rendkívül népszerű darab volt, bizonyosan nem véletlenül, hiszen a szlovák színháztársaság megteremtőjének is tartott Belopotocký éppen e mű bemutatójával alapította meg műkedvelő színtársulatát.

A könyvek további jegyzékéből jól látható, hogy Kampelík nem felekezeti, hanem nemzeti szempontból válogatta könyvtárába a köteteket, és elsősorban a csehhez közel álló, ahhoz kapcsolódó műveket igyekezett könyvtárába beszerezni. Minden bizonnyal azért is, hogy nyelvi elképzeléseit ezekkel is alá tudja támasztani. A listán Chalupka másik, „Barázdabillegető” című darabja és a Kollártól távozó Šafarikról írott óda is szerepel. Néhány evangélikus prédikáció mellett Belopotocký elküldte még Brünnbe saját hazafias kalendáriumának több kiadását, Ján Ferjentsik „Jolsvai és Murányi emlékek” című művét Pavol Tomášik képeivel, valamint Ferdinand Selezzeny szatirikus költeményeinek gyűjteményét. A könyvlista végén Ján Krmann Gömör megyei evangélikus lelkész verses magyarországi statisztikája, jogi és földrajzi leírása, Adam Chalupka „A Kánán földnek hiteles leírása” című munkája és Daniel Krman kottával ellátott egyházi énekgyűjteménye szerepel.

Belopotocký levelének ezt követő részei is rendkívül figyelemreméltók, hiszen jól mutatják azt, hogy a morvaországi cseh mozgalom a 19. század első felében milyen erősen kötődött a magyarországi szlovák művelődési törekvésekhez, és a magyar nemzeti mozgalom dinamikája milyen erős hatással volt erre az irányzatra. A levél következő része ugyanis öva intve hívja fel Kampelík figyelmét arra, hogy az 1832-36-os pozsonyi országgyűlésen a magyar nyelv és irodalom fejlesztése milyen lelkes támogatókra lelt, elsősorban az alsótáblán, de végül a felsőház tagjai, a főrendek között is.¹⁵ A főrendek között ugyanis olyan pártfogók álltak a nyelvkérdés ügye mellé az országgyűlésen, mint Széchenyi István és Wesselényi Miklós, így – hosszas vitát követően – a főrendi tábla tagjai is elfogadták a magyar nyelv használatára vonatkozó javaslatot.¹⁶ A magyar nyelv ügyének támogatói a vita során ugyan elsősorban a polgárosodás nézőpontjából érveltek, az országgyűlésen azonban az is felmerült, hogy a magyar nyelv közjogi pozíciószerzésére válaszul majd a hazai nemzetiségek is fel fogják vetni saját nyelvük helyzetének kérdését, és még inkább saját irodalmuk, illetve nyelvük gondozása felé fognak fordulni.

bibliografov 2004 (2005) 15-16.

¹³ Fejérpataky Kašpar Kampelíkoví Františku Cyriloví 1 dopis z roku 1834 PNP Fond Kampelík F. C. 15, 13/86.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

¹⁶ VELIKY János (szerk.), *Polgárosodás és szabadság*, (Budapest 1999) 78.

E gondolat kapcsán vetette fel levelének végén Belopotocký, hogy a cseh és a szlovák művelődési mozgalom összekapcsolásának magyarországi, pesti propagátora Michael Godra (Michaël Ğodra) lehetne, aki ekkor már ismert volt mind a cseh, mind a magyarországi szlovák értelmiségi körökben.¹⁷ Jénai egyetemi tanulmányait¹⁸ követően kapcsolódott be a szlovák nemzeti mozgalomba. Pavel Josef Šafaríkkal és Juraj Rohoň költővel, evangélikus lelkésszel közösen a vajdasági Glozsánban (Dunagálos) megalapította a Societas Slavica nevű, rövid életű irodalmi társaságot. Godra 1834 őszétől 1836-ig Pesten élt, a *Zora almanach* szerkesztőjeként működött, és részt vett a Spolek milovníkov řeči a literatury slovenskej (A Szlovák Nyelv és Irodalom Barátainak Társasága) munkájában is. A *Zora almanach*ban cseh nyelven és a Bernolák-féle szlovák irodalmi nyelven jelentetett meg írásokat.¹⁹

Belopotocký a cseh–szlovák–magyar egymásra hatásban gondolkodva úgy vélte, hogy a sikeres magyar nemzeti mozgalom hívei, a „magyarománok” elensúlyozására csakis cseh–szlovák összefogással van lehetőség. Véleménye szerint a fiatal és energikus, még a szlovák mozgalom egyetlen szárnyához sem kötődő Godra lehet az egyetlen olyan személyiség Magyarországon, aki képes lenne egy cseh–szlovák (česko-slovenský) folyóirat kiadására, amely a szlovák mellett a cseh nemzeti mozgalom eredményeit is népszerűsíthetné.²⁰

Ez az elképzelés azonban végül mégsem valósult meg. Godra 1836-ban Újverbászra költözött, a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom közeledésére tett kísérlet pedig ekkor még sikertelen maradt, Kampelík kezdeményezése nem talált visszhangra cseh kortársai körében. Az általa alapított könyvtár még egy évtizeden át, 1844-ig működhetett zavartalanul, lehetett a morvaországi cseh művelődési mozgalom fontos központja. František Antonín Gindl utódja, a nemzeti mozgalom iránt kevesebb türelmet tanúsító, a mozgalom több követőjével is konfliktusba kerülő Antonín Arnošt Schaffgotsche püspök működésének kezdetén viszont, gyűjteményének „káros” tartalma miatt, a nyilvános könyvtárat is bezárták,²¹ így Kampelík brünni alapítása csak rövid, ám érdekes epizódja lett a közép-európai nemzeti és nyelvi mozgalmak kapcsolatainak.

¹⁷ Godrát a Cseh Nemzeti Múzeum folyóirata, a *Časopis společnosti Wlasteneckého muzeum w Čechách* 4 (1830) 1/487 is előfizetői sorában említi, a magyarországi Kulpinban élő nevelőként, és *Nápisý* (Feliratok) címmel rövid költeményeit is közli (uo. 156).

¹⁸ MOKOS Gyula (összeáll.), *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*, (Budapest 1890) 80. Az egyetemi anyakönyv szerint a Hont megyei Bátor (Bathovia) született.

¹⁹ ŠAKTOROVÁ, Helena, *Michal Godra, kultúrny dejatel', básnik, jazykovedec, publicista, učitel' (nar. 24. januára 1801 Bohunice – zom. 1. marca 1874 Bački Petrovac, Srbsko)*, in *Knížnica* 15 (2014) 1/64-65.

²⁰ Fajérpataky Kašpar Kampelíkovi Františku Cyrilovi I dopis z roku 1834 PNP Fond Kampelík F. C. 15, 13/86.

²¹ *Spisy Kampelíkovy* 16.

◆◆◆ JONČEV ZSOLT

A csehszlovák légiós irodalom elfelejtett művei*

A 20. század első felében a cseh irodalomban jelentős szerep jutott a légiós irodalomnak is. A múlt század 30-as, 40-es éveiben több olyan mű jelent meg a légiós irodalom köréből, amelyeket az akkori Csehszlovákiában valószínűleg szinte mindenki ismert. Ide sorolhatjuk például Jaroslav Hašek nemzetközi sikereket elért *Svejk* című művét is, amely szigorúan véve talán nem tartozik a légiós irodalomba, de nagyon sok aspektusban rokon vele. *Svejk*, a derék katona története annyira jól sikerült, hogy általa az egész világon megismerték a cseh irodalmat. Hašek művén kívül azonban említhetünk más szerzőket is, akik ha nem is értek el nemzetközi sikereket, de az akkori Csehszlovákiában nagy népszerűségnek örvendtek. Ide tartozik többek között František Langer, Rudolf Medek, Jozef Kopta, Jaroslav Kratochvíl.

De mi is pontosan a csehszlovák légiós irodalom? Szigorúan véve olyan műveket sorolunk ide, amelyek az akkori Oroszország, Franciaország és Olaszország területén létrejött csehszlovák önkéntesekből álló csapatokról szólnak. Ezen irodalom markáns részét Oroszországban tevékenykedő légiósok írták, tehát ezen művek nem fikción alapulnak, hanem a testközelből megélt élményeket próbálták többféle módon irodalmi alkotásba olvasztani. A légiós irodalom sokszínű, találhatunk közöttük verses köteteket, regényeket vagy akár rövidebb elbeszéléseket is. A légiós irodalom egyik furcsasága, hogy olyan személyek is alkottak szépirodalmi jelleggel bíró műveket, aki azelőtt nem voltak irodalmilag aktívak. További érdekesség, hogy sok alkotást a fronton vagy az orosz hadifogságban írtak, és még a háború alatt megjelentek a mai Oroszország területén.

A csehszlovák légiók irodalmát szemügyre véve azonban egyből feltűnhet az a sajátosság, hogy a cseh légiós irodalom sokkal több művet és szerzőt vonultat fel, mint a szlovák. Ennek több oka is van, melyekből talán a legfontosabb a szlovák értelmiség nagyon kis aránya az I. világháború éveitől kezdve. A cseh oldalon sokkal jobb volt a helyzet, így már a háború első éveitől kezdve

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

ben több művet meg tudtak jelentetni az Oroszországban élő honfitársak segítségével.

Fontos néhány szót ejteni az Oroszország területén élő csehekről, akik nélkül valószínűleg nem jöttek volna létre a Csehszlovák légiók Oroszországban. A csehek a 19. századtól kezdtek Oroszország irányába áramlani. Ezt a migrációs hullámot két csoport alkotta. Az első üzletemberekből állt, akik valamilyen fajta vállalkozást szerettek volna indítani Oroszországban. Ezt könnyű volt kivitelezni, mivel nem voltak nyelvi korlátok. Az ügyesebb vállalkozók ismerték a cirill betűs írást is, így könnyen tudtak kommunikálni a helyi lakossággal. Sokan már otthon megtanultak oroszul írni és olvasni. Egy másik fontos érv, amiért Oroszországot választották, nem pedig pl. Amerikát, az volt, hogy Oroszország földrajzilag is nagyon közel helyezkedett el, és nem utolsó sorban a politikai kultúra is közel állt hozzájuk. A kitelepültek másik csoportját főleg olyan személyek alkották, akik a földművelésben vagy gyárakban helyezkedtek el. Mindkét csoportban megtalálhatók a szlovák ajkú kivándorlók is, de ezek nagyon kis arányban voltak a csehekkel szemben. Számbelileg ezek a kitelepültek több tíz ezer embert jelentettek. Nagyobb városokban is sok cseh élt, például Kijev környékén vagy akár Moszkvában. Ez a migrációs hullám fontos szerepet kapott a háború kitörését követően. A háború kitörésekor sok vállalkozás ellehetetlenült, mivel a külföldi állampolgároknak döntenie kellett, hogy mely oldalra állnak a harcoló felek között, mert a monarchia állampolgáraiként nem maradhattak Oroszország területén. Csak azok a vállalkozók folytathatták tevékenységüket, akik már orosz állampolgársággal rendelkeztek.

Röviddel a háború kitörése után azok, akik magyar–osztrák állampolgársággal rendelkeztek, elkezdtek jelentkezni az újonnan megalakult cseh társaságba, az úgynevezett „Česká družina”-ba. A „družina” fő célja az volt, hogy azok a csehek, akik beléptek az orosz hadseregbe, ne legyenek szétosztva, hanem egy egységbe formálódjanak. Később ezekből az egységekből alakultak a csehszlovák légiók. Az egész vállalkozás viszont nem jött volna létre a kitelepült csehek nélkül, mivel ők alkották a légiók alapját, és a háttérből irányították és támogatták ezen csapatokat.

Irodalmi szempontból is nagyon fontos szerepet tölthettek be a kitelepült cseh és szlovák ajkú polgárok. Több tanárt és értelmiségit is találhatunk közöttük. Ezen személyek segítettek több mű kiadását¹ Oroszország területén még a háború alatt. Segítettek létrehozni több lapot, például a *Čechoslovant*, a *Čechoslovákot* vagy éppen a *Slovenské hlasyt*, amely először csak a *Čechoslovant* mellékleteként jelent meg, később viszont már önálló lapként a szlovákok számára. A *Čechoslovant* több évvel a háború előtt kezdtek kiad-

¹ Oroszországban jelent meg először Janko JESENSKÝ *Zo zajatia* című verseskötete is.

ni. Egyik híres főszerkesztője Věnceslav Švihovský, aki 1913-ban Kijevben megalapította a *Slovanská tiskárnat* is. A hetilap 1911-től jelent meg. Ezek a hetilapok nagyban segítették a légiós irodalom terjesztését, mivel több szerző műve is megjelent az oldalaikon. Itt is meg kell jegyeznünk, hogy a csehek számára sokkal több lehetőség nyílt megjelentetni műveiket, mint a szlovákoknak, akik néhány kivételtől eltekintve csak a *Slovenské hlasy*ban tudtak publikálni.

Egy másik oka is van annak, hogy miért kerültek a szlovákok hátrányba írásaik megjelenését illetően. Ez az ok pedig abban rejlik, hogy az I. világháború után cseh elnyomás kezdett érvényesülni a szlovákokkal szemben, és olyan írók számára, akik a háború előtt még nem voltak ismertek, nehezebb volt kiadni új műveket, vagy egyszerűen a politikai helyzet miatt nem fejezték be elkezdett munkáikat. Ilyen be nem fejezett mű például az ismert Gregor Jozef Tajovský *Rozprávky z Ruska*² című kötete, amelyben a hazatérésről szóló fejezet hiányos.³ Tajovský az USA-n keresztül utazott haza, ahol meglátogatta az ott élő szlovákokat. Közülük nagyon sokan azt szerették volna, ha Csehszlovákián belül Szlovákia autonómiát kapna. Tajovský viszont nem akart autonómiát, mivel éveken át harcolt, hogy a csehek és a szlovákok egyenrangú félként szerepeljenek az újonnan megalakuló országban. Ezért a művében szereplő leírás is véget ér a San Francisco-i kikötőnél, és már nem tudjuk meg, milyen további események történtek vele a hosszú úton hazafelé.

A szlovák légiós irodalom tehát kevésbé ismert, mint cseh társa, még ha olyan neveket vonultat is fel, amelyek a szlovák irodalomban meghatározó szerepet tölthettek be. Janko Jesenský és Gregor Jozef Tajovský neve a szlovák irodalomban mindenki számára ismert, de azt a tényt, hogy ők is szolgáltak a csehszlovák légióban már kevesebben ismerik. Ebből kifolyólag ezen időszakról írt műveik is háttérbe szorultak. Még rosszabb a helyzet a többi szlovák légiós szerzővel. Szinte teljes mértékben ismeretlenek a nagyközönség előtt. Az ismeretlen szerzők közül még viszonylag jobb helyzetben van Mikuláš Gacek. Gacek az egyik legjobb orosz–szlovák műfordító volt a háború után, mégis nagyon kevesen ismerik. Egész élete szorosan kapcsolódott Oroszországhoz, később pedig a Szovjetunióhoz.

Mikuláš Gacek 1895. július 10-én született Budapesten. Munkás-földműves családból származott. Apja először Budapestre, majd az USA-ba ment munkát keresni. Gacek az elemi iskola négy osztályát Alsó- és Felsőkubinban végezte, majd a családja kiköltözött az USA-ba, ezért Greenwaldban (Pennsylvania) folytatta tanulmányait egy angol elemi iskolában 1906 és 1908 között. Visszatérése után Alsókubinban fejezte be az elemi iskolát,

² TAJOVSKÝ, Gregor Jozef, *Rozprávky z Ruska* (Bratislava 2011) 119-120.

³ Tajovský művét még a háború alatt írta, ezért hazatérésekor már szinte csak javításokat kellett

majd a helyi kereskedelmi iskolában érettségizett 1914-ben, röviddel a háború kitörése előtt. A középiskola befejezése után a híres Makovický család befolyása alá tartozó Rózsahegyi Hitelbankban (Ružomberšká úverová banka) dolgozott.

Az 1914-es év viszont nagy változást hozott az életébe. Besorozták a honvédségbe és Trencsénbe küldték katonai kiképzésre. 1915 márciusában az orosz frontra vezényelték, ahol hamarosan fogságba esett. Gacek a bevonulás pillanatától arra várt, hogy mikor esik orosz hadifogságba, ezért számára szinte megváltás volt orosz kézre jutni. A következő szavakkal akarta fogadni az oroszokat: „*Zdrávstvuj, mátuška Rossia!* Majd egész úton a kárpáti frontra ezt a mondatot ismételttem magamban. A lelkesedéstől kell, hogy majd csillogjon a szemem, amikor az első orosz katonának, aki majd elfog ezt kiáltom: »*My bratia, Slaviane!*« »*Na mnogaja i blagaja lieta!*«”⁴ Ezekből a szavakból tisztán látszik, hogy Gacek erősen ruszofil neveltetésben részesült. Erős hatással volt rá a környezete is, mivel Árva vidékén nevelkedett, és közel volt Turócszentmárton is, a szlovák ruszofilok központja.

A fogságba esés után látni akarta Oroszországot, de hadifogolyként nem engedték az egyszerű orosz nép közé, amellyel annyira vágyott élőben is találkozni. Kijeven keresztül egyenesen a messzi Ázsiába szállították, ahol 1915. április 15-én Aşgabatba, a mai Türkmenisztán fővárosában hadifoglyok számára létesített táborba helyezték. „Hiábavaló volt a vágy, legalább az utcára benézni az állomásról, látni az orosz embert, ahogy lépked, ahogy öltözködik, mit csinál, hallani ahogy beszél...”⁵ Szerencsére ebben a fogolytáborban csak rövid időt töltött. Kényszermunkára vitték Oroszország európai részére, ami szinte felszabadulás volt a fogolytáborhoz képest, ahol szörnyű körülmények uralkodtak. Az 1915-ös évet a Voronyezs vidékén töltötte, majd december 23-án Kurgan városába helyezték át. Gacek örült, hogy végre megismerheti az egyszerű orosz embereket. Először Kurganban találkozhatott a csehszlovák légiókkal, ott ismerte meg Jozef Kudelát,⁶ és ott vehette először kezébe a *Čechoslovák* hetilapot, amelyben először olvasott a csehek és szlovákok közös terveiről. A csehszlovák állam tervei nagyon meglepték őt, nem hitte, hogy ilyen államalakulat létrejöhetne. Kurganban több orosz újságot, regényt és más szépirodalmi művet is elolvasott. Már ott tervezni kezdte későbbi műfordítói jövőjét, és arról álmodozott, hogy lefordítja Dosztojevszkij, Csehov vagy Puskin műveit. Az orosz nyelvet jól ismerte, és már a táborban is fogolytársai – mivel a többség nem tudott oroszul – vele olvastatták és fordították az orosz újságokat, hogy friss hírekhez jussanak a háborúról.

---

végezni rajta, de a hazai politikai helyzet elvette a kedvét a hazatérésről szóló fejezet befejezésétől.

A légiókba viszont csak 1917 nyarán sikerül belépnie Kijevben. Kijevbe menet találkozik dezertáló orosz katonákkal, ekkor kezdi felfogni az egész forradalom árnyoldalát, mivel addig kis mértékben, de szimpatizált a bolsevik eszmékkel. Kijevből először Bereznanyba vezényelik, majd a transzszibériai vasúton eljut egészen Vlagyivosztokig. Vlagyivosztokból vissza kell térnie Szibériába, mert a bolsevik csapatok feltartóztatják a légiókat. Itt újabb fejezet kezdődik a számára, mivel az akkor alakult irkutszki átnevelő táborba jelentkezik szlovák nyelvtanárnak.

Az irkutszki átnevelő táborba gyűjtötték össze a fogolytáborokból azokat az osztrák–magyar állampolgárokat, akiknek szlovák nevük volt, és a mai Szlovákia területéről származtak. Az átnevelő tábor célja az volt, hogy ezekből a személyekből szlovák tudatú embereket faragjanak. A táborban a katonai képzés mellett délelőttönként tanítás folyt azzal a céllal, hogy a foglyok ráébredjenek: ők valójában szlovákok, nem pedig magyarok. A tábor nem volt túl sikeres, és később a csehszlovák viták következtében meg is szüntették. Gacek számára viszont mérföldkő volt. A tábor bezárása után újra Vlagyivosztokba ment, ahonnan hajóra szállva 1920 nyarán végre elindulhatott hazafelé.

Hazatérve Gacek még az 1920-as év végén beiratkozik közjegyzőképzésre. 1922-től 1939-ig Lokca, Párnica és Alsókubin községekben főjegyzőként tevékenykedik. Ezután a Pozsonyi nemzetvédelmi minisztérium kulturális osztályának vezetője. 1940-től Moszkvában kulturális attaséként szolgál, majd Pozsonyban a külügyminisztérium sajtó- és kulturális osztályának munkatársa.

Gacek a '20-as évek elején kezdte irodalmi aktivitását. Műfordítóként orosz klasszikusokat, később szovjet prózát és drámát fordított. Az általa fordított színdarabokat minden valamirevaló színház játszotta. Gyermekkorától rajongott Oroszországért, de az igazi áttörést a háború alatt ott töltött idő hozta el. Ebben az időben több tucat orosz klasszikust olvasott el, és részt vett kulturális eseményeken, a légiókban és később az irkutszki átnevelő táborban is napi kapcsolatban állt orosz értelmiségiekkel, így nagyon jól megtanulta az orosz nyelvet. Hasznosítani tudta azt, hogy a társadalom több szintjéről származó emberekkel kommunikált, és beutazta szinte egész Oroszországot.

Gacek mintegy 25 nagyobb terjedelmű művet fordított le és adott ki. Ezen kívül több rövidebb fordítása jelent meg különböző folyóiratokban. Több szlovák irodalomkritikus elismerte tehetségét, pozitívan írt róla Štefan Krčméry és Andrej Mráz is. A két háború között az egyik legjobb műfordítóként tartották számon, amit több díj is bizonyít. Paradox módon Gacek sa-

⁴ GACEK, Mikuláš, *Sibírské zápisky (1915–1920)* (Turčiansky Svätý Martin 1936) 7 (a szerző saját fordítása).

ját műve a *Sibírske zápisky* viszont szinte teljesen ismeretlen irodalmilag képzett körökben is. A *Sibírske zápisky* 1936-ban jelent meg a Matica slovenská gondozásában. A memoárkötet az I. világháborúban átélt eseményekről szól. Az elején még a honvédek között találhatjuk, majd leírja, hogyan került orosz fogságba. Ezután a fogolytáborra festi le, melyben naponta halnak meg emberek különböző betegségekből, és szinte felszabadulásként éli meg, amikor áthelyezik az orosz vidékre kényszermunkákra. Annak ellenére, hogy Gacek rajongott az oroszokért, leírja elmaradottságukat és hiszékenységüket is.

A kényszermunka során megismerkedik a csehszlovák légiókkal és a csehszlovák eszmékkel, amelyek eleinte kissé érthetetlenek számára. Később, amikor belép a légiókba, már teljes mértékben a csehszlovák eszmét követi, de sokszor tapasztalja a csehek nem megfelelő magatartását. Művében több helyen megjegyzi, hogy a csehek sokszor csak saját érdekükben cselekedtek, és a szlovákok alárendeltnek érezték magukat. Gacek többször megpróbál ez ellen harcolni, de nem sok sikerrel. A legélesebb viták az irkutszki tábor megnyitása után kezdődtek, mivel a csehek nem nézték jó szemmel, hogy a táborban tiszta szlovákokat szeretnének faragni a foglyokból, és nem egyből csehszlovákokat. A tábor vezetői hiába magyarázták, hogy a „megmagyarosított tótok” először csak ismerjék fel a gyökereiket, amelyek közel állnak hozzájuk. Szlovák népdalokat énekeltettek velük stb. Ehhez képest a csehszlovák eszme nagyon messze állt tőlük, és szinte biztos, hogy nem léptek volna be önkéntesként olyan hadseregbe, amely gyakorlatilag a magyarok ellensége volt. A tábor feloszlása után Gacek rövid ideig még Oroszország területén harcol a légiók oldalán a bolsevikokkal szemben, majd Vlagyivosztokon keresztül, hajóra szállva, Ázsiát megkerülve hazatér.

Gacek műve nemcsak szépirodalmi értékkel bír, hanem fontos kútfő az I. világháború éveinek megértéséhez. Ahhoz, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, hogy amennyiben Gacek műve ilyen értékes, miért nem találjuk meg az átlagos lexikonokban⁷ és irodalomtörténeti művekben, meg kell vizsgálnunk Gacek életének következő szakaszát.

Ahogy már láthattuk, Gacek ígéretes karrier közepén állt, amikor kitört a II. világháború. 1945. április 5-én, útban az orosz nagykövetségre szovjet katonák elfogták, és Pardubicében pert indítottak, amelyben *Sibírske zápisky* című művét is felhasználták ellene. Az ítélet tíz év kényszermunka a Szovjetunióban. 1945-ben deportálták a mai Kazahsztán területén lévő Karagandi város melletti táborba. Az ítélet nem csak azt vonta maga után, hogy Gacekot tíz évre elhurcolták a Szovjetunióba, hanem azt is, hogy szinte az összes iro-

⁵ Uo. 11 (a szerző saját fordítása).

⁶ Jozef Kudela (1886. május 27.–1942. március 23.) csehszlovák légiós és tanár.

dalmi szervezet számára nem kívánatos személy lett, és már a nevét sem említik az 1945 után kiadott irodalomtörténeti művekben, lexikonokban. Irodalmi érdemeit megpróbálták teljesen „kitörölni”.

A kényszermunkáról 1955-ben tért haza, és hihetetlen módon még ezen események után is fontos maradt számára az orosz irodalom és kultúra. 1962-ben rehabilitálták, és csak 1963-ban törölte az akkori Szovjetunió az 1945-ben született ítéletet. Újra csatlakozhatott a szlovák írók szövetségéhez, de a megjelent művekben továbbra sem hangsúlyozták a nevét vagy a munkásságát. Gacek 1971. január 22-én Alsókubinban halt meg. Érthetetlen módon a mai napig ismeretlen maradt a neve az átlagos irodalomkedvelők számára. Születésének 100. évfordulóján sem említették a televízióban vagy a sajtóban. Csak Alsókubinban rendeztek számára egy kisebb ünnepséget, és Huba Peter jelentette meg *Rovesník* című művét, amely a Gacek és Ladislav Jégé Nádaši közötti beszélgetéseket tartalmazza. Gacek több műve kéziratban kiadásra vár.

Mikuláš Gacek szomorú végű története megvilágítja, miért is olyan kevéssé ismert a szlovák légiós irodalom a mai irodalmi tudatban. Szerencsére a légiós irodalom büszkélkedhet olyan művel is, amely nem hogy feledésbe merült, hanem éppenséggel az utóbbi évek felfedezettje. E mű szerzője Jozef Klempa, és sok légiós szépirodalmi íráshoz képest abban új, hogy nem a háború után írta a visszaemlékezései alapján, hanem a fronton készült naplóját tárja elénk, változtatások nélkül. Így elkerüli azokat a nem kívánt javításokat, amelyek esetleg egy későbbi ideológia, esetünkben a csehszlovák nemzeti eszme befolyása alatt születhettek volna.

Klempát a háború kitörésekor húszévesen az elsők között sorozták be. Mivel nem foglalkozott a politikával, nem értette az összefüggéseket, és – ahogy a legtöbb honfitársa – abban bízott, hogy a háború gyorsan véget ér, és talán a frontra sem fog kijutni. E tekintetben szöges ellentéte Gaceknak, aki szinte arra várt, hogy hadifogságba essen és végre oroszok között lehessen. Sok szlovák fiatal gondolta úgy, hogy még a tél beköszönte előtt vége lesz a háborúnak. Klempa 1914. október 26-án került a hadseregbe, és egyenesen a 13. honvéd ezredhez vezényelték. Az írásából kitűnik az is, hogy a hadseregnél éreztették vele szlovák származása hátrányait. A honvédségben nem használhatta a szlovák nyelvet, ami miatt többször érte kellemetlenség felettesei részéről. A kiképzés nem tartott sokáig, már 1915 januárjában kivezényelték a frontra, ahol nemcsak az oroszokkal kellett megküzdeniük a honvédeknek, de a nagy hideggel és a térdig érő hóval is. Több érdekes történetet mesél ebből az időszakból. Megtudjuk például, hogy a honvédek az oroszokhoz képest viszonylag gyenge fegyverzettel rendelkeztek.

⁷ A *Sibirske zápisky* című művet csak az alaposabb, többkötetes lexikonokban találjuk meg. A legtöbb iskolai lexikonban hiába keresnénk Mikuláš Gaceket.

Klempa nem sok időt töltött a fronton, mivel már február 6-án fogságba esett. Érdeemes megjegyezni, hogy Klempa pozitívan csalódott az oroszokban, mivel a honvédségben azt terjesztették, hogy nagyon barátságatlanok, és aki fogságba esik, annak kíméletlen sorsa lesz. Ehhez képest már a fogságba esésnél is gyakorlatilag egy orosz tiszt mentette meg az életét azzal, hogy megmutatta neki az utat egy völgybe, ahol a záporozó golyóktól biztonságban lehetett. A völgyben több orosz csapat is tartózkodott, de szinte mindenki barátságosan fogadta. Többen kezét is fogtak vele, és biztatták, hogy Oroszországban jól fogja érezni magát. Ez a hozzáállás Klempának nagyon tetszett, és gyorsan megszerette az oroszokat.

Néhány fogolytáborban eltöltött hónap után kötelező munkákra küldték, ahol orosz paraszttal ismerkedett meg. Egészen 1918 májusáig ilyen kötelező munkákon vett részt. Klempának szerencséje volt, hogy nem kellett hosszú időt töltenie fogolytáborokban, amelyekből honfitársai nagyon rossz emlékekkel tértek haza. A munkabeosztásban is szerencséje volt, mivel sok hadifoglyot nehéz gyári munkára vezényeltek, Klempa ehhez képest szabad embernek érezhette magát, mert a mezőgazdasági munkák közben nem őrizte őket senki. Ebből az időszakból nagyon sokat megtudhatunk Klempa beszámolóiból az átlagos orosz emberekről, arról, hogyan éltek, milyen véleményük volt az életről, a politikáról, a háborúról. Itt meg kell jegyeznünk, hogy nemcsak Klempa vagy Gacek volt elfogult az oroszokkal szemben, hanem gyakorlatilag az összes légiós író. Akár a többiek, Klempa is kiemeli a rossz tulajdonságokat és realizisztikusan leírja az elmaradottságot Oroszországban. Idetartozik például az is, hogy az oroszok nagyon sok alkoholt fogyasztottak. A legsúlyosabb kritikával a polgárháborús időket illeti: számos esetet ír le, amikor az emberek egymást gyilkolták, raboltak és szinte vadállatként viselkedtek.

Leírásaiból az is kiderül, hogy sok cseh vagy szlovák származású hadifogolyoknak sem volt pontos információja a légiók megalakulásáról 1917-ben. Nem ismerték a légiók pontos célját, és azt sem, hogyan tudnának önkéntesként jelentkezni. Sőt a politikai céljaik sem voltak világosak Klempa számára, mivel a többi fogolytól ellentmondó információkat kapott. Ne felejtjük el, hogy a háború alatt nem volt egyértelmű, hogy a mai Szlovákia területét mely országhoz csatolják majd. Az egyik verzió az volt, hogy Oroszországhoz csatolnák, egy másik elképzelés szerint Lengyelországhoz. Végül a cseh nemzettel való közös állam eszméje győzedelmeskedett a politika terén.

1918 áprilisában Klempa éppen Szentpétervártól nem messze végzett kényszermunkát, amikor is a helyzet az előrenyomuló német csapatok miatt már tarthatatlannak látszott. Amikor a németek már 48 kilométerre megközelítették azt a raktárt, ahol Klempa éppen dolgozott, az őrség közölte a foglyokkal, hogy szabadok, és mehetnek, amerre akarnak. A foglyok számára

ekkor csak két választás maradt: vagy a németek elébe menni és önként német fogságba esni, vagy elindulni kelet felé, ahol nyugodtabb helyzet uralkodott. Klempa 500 társával a kelet felé indulást választotta abban a reményben, hogy majd valahol sikerül összefutnia a csehszlovák légiókkal, és csatlakozhat hozzájuk.

1918 májusában Klempa önként jelentkezik a Csehszlovák légiókhoz, és légiósként beutazza csaknem az egész akkori Oroszországot. A légiósok ebben az időben szinte a teljes transzszibériai vasútvonalat ellenőrzésük alatt tartották, ezért a katonákat vagonokban szállásolták el, és többé-kevésbé állandóan mozgásban voltak. Így juthatott el Klempa Vlagyivosztokba, ahonnan vissza kellett utaznia a Bajkál-tó környékére az ottani csapatok segítségére, ahogy Gaceknak is.

Légiós pályafutásának kezdete után nem sokkal Klempa újra bolsevik fogságba esik. Sikerül megszöknie, és a kozák csapatok között találja magát, akik által megismeri a bolsevik ellenes erők sokszínűségét. A kozákoknál rádöbben, hogy náluk is a „szemet szemért” elv működik. Több eset szemtanúja, amikor az elfogott bolsevikokat a helyszínen kivégzik. A kozákokkal együtt részt vesz néhány ütközetben is, majd végül visszakerül a légiókhoz, ahol már régen halottnak hitték.

A naplóban részletesen ír arról, hogy a légiósok milyen ütközetekben vettek részt a Vörös Hadsereg ellen, de megtudhatjuk azt is, hogyan viszonyultak a légiókban a sorkatonák a feletteseikhez. Ez a viszony merőben más volt, mint a Vörös Hadseregben az 1918–1919-es években. Klempa megismerkedik a fehérgárdistákkal is, akikkel a légiósok együtt harcoltak. Művéből kiderül, hogy a fehérgárdisták tisztjei csak a saját hasznukat nézték, miközben a fronttól próbálták magukat távol tartani. A leírásokban felbukkan Alekszandr Vasziljevics Kolcsak neve is, aki a fehér gárda egyik vezetője volt.

Klempa számára a hazaút csak 1920-ban kezdődik Vlagyivosztokban. Innen a légiósokat hajókkal szállították Európába. A legtöbb légiós Ázsiát megkerülve, a Szezi-csatornán keresztül jut el valamelyik olaszországi kikötőbe, Klempa viszont először Kanadába megy, ahol – szintén vonaton – átszeli az egész országot, majd Halifaxban újra hajóra száll. Az Atlanti-óceánt átszelve Németországon keresztül jut el az újonnan megalakult Csehszlovákiába.

Klempa műve számos hasznos és érdekes adalékkal szolgál, nemcsak a csehszlovák légiókról, hanem az oroszországi helyzetről, a polgárháborúról és az ott élő emberek mindennapjairól is. Klempa részletesen írt minden várossal, ahová eljutott. Gacek és Klempa műveiből sok új részletre derül fény a háborúval kapcsolatosan. Nemcsak a sorkatonák szemszögéből, hanem a tisztekéből is, hiszen Gacek a szlovák légiósok között viszonylag magas

tisztséget ért el. A szlovák légiós irodalom más olyan szerzők műveit is fel tudja mutatni, akik vezető pozícióban voltak. Ilyen Janko Jesenský is, aki – saját fogalmazása szerint – „már-már majdnem miniszterelnöki”⁸ posztot ért el.

A mai irodalmi tudat és kánon nem kezeli a légiós irodalmat azon a szinten, amit megérdemelne. A szlovák irodalomtankönyvek főleg azokat a műveket emelik ki, amelyek a háború alatti otthoni helyzetről szólnak, a légiósok művei viszont elének tárják a fronton lévő szlovákok mindennapjait. Ebből a szempontból a szlovák légiós irodalom történelmi jelleggel is bír, és nemcsak irodalomtörténetileg fontos, hanem az adott kor általános megértéséhez is hozzájárul.

---

⁸ JESENSKÝ, Janko, *Cestou k slobode* (Turčiansky Sv. Martin 1936) 213 (a szerző saját fordítása).

◆◆◆ ADRIÁNYI GÁBOR

Árpád-házi Szent Margit kanonizációja 1943-ban*

Beke Margit tiszteletére

A jelen tanulmány nem óhajtja ismertetni, hogy az 1271-ben Margit halála után egy évvel megindított szentté avatás miért csak 1943-ban, 672 év múlva történt meg, mivel ezt szakavatott tollak¹ elég alaposan már megírták. Elsődleges oka azonban nemcsak az volt, hogy az első eljárás jegyzőkönyvei (1272–1274) eltűntek,² és az 1276-ban lefolytatott második eljárás jegyzőkönyvei is csak 1640-ben kerültek elő Margitnak a törökök elől Pozsonyba menekített koporsójából,³ még csak nem is a későbbi magyarországi zavarások akadályozták meg a per folytatását, hanem az a tény, hogy az Apostoli Szentszék a kanonizációs eljárást közben lényegesen megszigorította, majd újabb feltételekhez kötötte,⁴ amelyeknek Magyarországon már nem tudtak megfelelni. Így aztán Károly Róbert 1306-ban⁵ és Mátyás⁶ is hiába kérelmezte 1462–1464 között Margit oltárra emelését, legfeljebb csak azt lehetett később elérni, hogy VI. Piusz pápa 1789-ben engedélyezte tiszteletét Er-

* A tanulmány a 2015/2. számhoz készült. A késedelmes megjelenésért a szerkesztőség elnézést kér.

¹ LOVAS Elemér, *Árpád-házi Boldog Margit élete* (Szent István Társulat, Budapest 1939); BÓLE Kornél, *Árpád-házi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb Margit-legenda* (Budapest 1937); Uő, *Gyöngyvirágok, margaréták Szent Margit oltárán* (Budapest 1944), a szentté avatás története: 5-59; MESZLÉNYI Antal, *Magyarországi Szent Margit 1242-1270* (Szent István Társulat, Budapest 1944), a szentté avatás története: 214-231; KIRÁLY Ilona, *Árpád-házi Szent Margit és a sziget* (Budapest 1979), a szentté avatás története: 195-204.

² KIRÁLY 197, 158. jegyzet. Idézi GOMBOS Albint: *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae* III (Budapest 1938) 299-300.

³ KIRÁLY 198, 162. jegyzet. Idézi GOMBOST uo. 243.

⁴ SIEGER, Markus, *Die Heiligsprechung. Geschichte und heutige Rechtslage* (Würzburg 1995).

⁵ KIRÁLY 198.

⁶ KIRÁLY hosszasan idézi (198-199) Mátyás nem pontosan datálható levelét *A Veszprémi Püspökség Római Oklevéltára. Monumenta Romana Episcopatus Vespriensis* III. kötete (Budapest 1902) alapján; 164. jegyzet.

délyben,⁷ majd VII. Piusz pápa 1804-ben megengedte, hogy a domonkos rend halála napját (január 18.) főünnepként ünnepelhesse.⁸

A 19. század végén megindult és a 20. század elején kivirágzott katolikus megújulás,⁹ a margitszigeti ásatások, Lovas Elemér¹⁰ és Böle Kornél¹¹ fáradhatatlan történeti-irodalmi munkássága, majd főként az 1938-as XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, és benne a pápai legátus, Eugenio Pacelli, a későbbi XII. Piusz pápa megemlékezése Margitról,¹² valamint Serédi Jusztinián bíboros hercegprímás¹³ XI. Piuszhoz benyújtott kérelme¹⁴ újra megindította az eljárást. Világos volt, hogy hat és félévszázad után szabályos szentté avatási eljárást (*canonisatio formalis*) tanúk kihallgatásával és új dokumentumok beszerzésével nem lehet lefolytatni. Maradt a második út: a *canonisatio aequipollens*, vagyis annak bizonyítása, hogy Margit évszázados kultusza soha meg nem szűnt, a magyar nép mint boldogot, sőt szentet évszázadok óta tiszteli.

Ennek a bizonyítása, peres eljárása a római Rítuskongregáció feladata volt. Evvel kapcsolatban Magyarországról, sőt az egész világból 658 kérelmező levél futott be a kongregációhoz.¹⁵ Közülük a kongregáció 78 iratot vett fel kinyomtatva periratába.¹⁶ Ebből Meszlényi Antal tizenötöt közölt.¹⁷ Teleki Pál¹⁸ miniszterelnök 1939-ben és 1940-ben magánkihallgatáson XII. Piusz pápánál az ország nevében is szorgalmazta az ügyet.¹⁹

Az eljárás lefolytatását a Rítuskongregáció 1939-ben kezdte meg, majd a periratok elkészülte után²⁰ a kongregáció 1943. július 13-án hozta meg döntését, hogy nincs akadálya annak, hogy Boldog Margit tiszteletét az egész világegyházra kiterjesszék.²¹ Ennek alapján jelentette be Serédi hercegprímás 1943. október 3-án a Katolikus Nagygyűlésen és október 29-én a Szent István Akadémián, hogy a kanonizáció lényegében megtörtént.²² Így fejezte

⁷ KIRÁLY 200, idézi a Veszprémi Püspökség Római Oklevéltárát, I. kötet 115, 117; 165. jegyzet. A *Bullarii Romani Continuatio* Tomus VI, Pars III (szerk. A. Barberi – R. Segreti – A. Spezia; Prati 1849) nem hozza VI. Piusz 1789. július 28-ra datált engedélyét, hanem ezen a napon Néri Szent Fülöp kultuszának kiterjesztését, 2098-2103. Ugyancsak nem hozza a *Bullarii Romani Continuatio* VII. Piusz engedélyét 1804-ből, hogy a domonkos rend Margit napját főünnepként ünnepelhesse, uo. Tomus VII, Pars I (Prati 1850). Meszlényi Antal a Rítuskongregáció publikációja alapján (*SACRA RITUUM CONGREGATIO, SECTIO HISTORICA, Inquisitio jussu Ssmi Dmni Postrī Pii Papae XII peracta. De vita Beatae Margaritae ab Hungaria, Sanctimonialis Ordinis Praedicatorum, deque cultu et praestito*, Roma 1943) tisztázta, hogy Batthyány Ignác erdélyi püspök, aki Margit-ereklyével és dokumentációval rendelkezett, 1788-as „ad limina” felterjesztésében kérte VI. Piuszt, engedje meg egyházmegyéjében Margit zsolozsmáját és miséjét. Erre adta meg a Rítuskongregáció 1789. július 28-án az engedélyt. A Rítuskongregáció fenti *Inquisitio*... könyvében az 50. irat: „Extensionis sei Concessionis officii et Missae ad Universam Ecclesiam in honorem Beatae Margaritae ab Hungaria, Sanctimonialis Ordinis Praedicatorum. Positio super aequipollente canonisatione”. A 75-88. oldalon: „La prima concessione Apostolica della Messa ed officio della Beata Margarita fatta da Pio VI. alla diocesi di Transilvania nel 1789.” Idézi: MESZLÉNYI 211, 37. jegyzet.

be Meszlényi Antal is könyvét Magyarországi Szent Margitról, jóllehet az ünnepélyes promulgáció, a pápai bulla még nem jelent meg.²³

Erre a Szentszék hivatalos lapjának, az *Acta Apostolicae Sedis*nek az 1944. évi első számában került sor.²⁴ A *Maxima inter munera* kezdetű bulla a lap *Litterae decretales* sorozatában jelent meg nyolc nyomtatott oldal terjedelemben,²⁵ és az index tartalmilag is jelzi.²⁶ Magyar fordítása Bőle Kornél tollából²⁷ ugyanabban az évben látott napvilágot.

⁸ Lásd: 7. jegyzet és MESZLÉNYI 212, 38. jegyzet.

⁹ NYISZTOR Zoltán, *Ötven esztendő. Századunk magyar katolikus megújodása* (Opus Mystici Corporis, Bécs 1962).

¹⁰ Lovas Elemér OSB (1889–1949) történész, lásd: Diós István szócikke, in *Magyar Katolikus Lexikon* 8 (Budapest 2003) 123-124.

¹¹ Bőle Kornél OP (1887–1961) hitszónok, író. *Új Magyar Életrajzi Lexikon* 1 (Budapest 2001) 907.

¹² KIRÁLY 201, 169. jegyzet, idézi BŐLE Kornélt: *Gyöngvirágok...* 41.

¹³ Serédi Jusztinián OSB (1884–1945) kánonjogász, 1927-től bíboros, esztergomi érsek, hercegprímás. Vö. ERDŐ Péter, *Szerédi Jusztinián*, in BEKE Margit (szerk.), *Esztergomi érsekek 1001–2002* (Szent István Társulat, Budapest 2002) 389-394.

¹⁴ MESZLÉNYI 226 és 1. sz. melléklet 232-235.

¹⁵ MESZLÉNYI 232, 1. jegyzet. A szerző a Kongregáció említett *Inquisitio* könyvére rekurál.

¹⁶ MESZLÉNYI, uo.

¹⁷ MESZLÉNYI 232-251.

¹⁸ Teleki Pál (1879–1941) geográfus, politikus, 1920–1921-ben és 1939–1941-ben miniszterelnök. *Új Magyar Életrajzi Lexikon* 3 (Budapest 2007) 671-674.

FÜGGELÉK

A RÓMAI RÍTUSKONGREGÁCIÓ DÖNTÉSE ÁRPÁD-HÁZI BOLDOG MARGIT TISZTELETÉNEK KITERJESZTÉSÉRŐL A VILÁGEGYHÁZRA

Acta Apostolicae Sedis. Commentarium Officiale 35 (24. Agusti 1943) /Ser. II. v. X/ Num. 8. Acta Pii PP. XII. Diarium Romanae Curiae. Sacra Congregatione dei Riti, p. 272.

Martedì, 13 luglio 1943, nel Palazzo Apostolico Vaticano, si è adunata la S. Congregazione dei Riti ordinaria, nella quale gli Emi e Revmi Signori Cardinali ed i Revmi Prelati Officiali hanno discusso sulla estensione alla Chiesa universale dell'Ufficio e Messa della Beata Margherita d'Ungheria, Monaca dell'Ordine dei Frati Predicatori.

Magyar fordítás:

Kedden, 1943. július 13-án a Vatikáni Apostoli Palotában összeült a Rítusok Szent Kongregációjának rendes gyűlése, amelyben az Eminenciás és Főtisztelendő Bíborosok és a Főtisztelendő hivatali prelátusok tárgyaltak Boldog Magyarországi Margit, domonkosrendi szerzetesnővér officiumának /zsolozsmájának/ és miséjének az egyetemes egyházra szóló kiterjesztéséről.

---

¹⁹ KIRÁLY 201.

²⁰ MESZLÉNYI 228-230.

²¹ Lásd: Függelék.

²² KIRÁLY 201, 202. Lásd: Meszlényi könyvének előszavát Sereditől (MESZLÉNYI 5), ahol is a primás a *Codex Juris Canonici* (1918) 1277. kánonjának 2. §-ra hivatkozik.

²³ MESZLÉNYI 231.

²⁴ AAS 36 (23. Februarii 1944) 33-40. Kiállítva 1943. november 19-én, Szent Erzsébet ünnepén. *Litterae decretales. Beata Margarita virgo, e regia Arpadensium Hungarica familia, Ordinis S. Dominici monialis, sanctorum catalogo adscribitur.*

²⁵ Uo.

²⁶ Uo. 367: „Margarita /B/ Virgo e Regia Arpadiensium Hungarica Familia: descriptio vitae, 34; pacis proprietrix, 36; et sponsa Christi fidelis, 37; liturgici cultus et causae historia, 37; sanctorum catalogo adscribitur, 39”. Magyarul: /Boldog/ Margit, szűz, az Árpádok királyi nemzetségéből; életrajza, 34. o.; békeszerző, 36. o.; Krisztus hű jegyese, 37. o.; liturgikus tisztelete és okának története, 37. o.; a szentek jegyzékébe felvételük, 39. o.

²⁷ *Árpádházi Szent Margit szenttéavatási bullája „Maxima inter munera”* (ford. Böle Kornél OP.; Credo, Budapest 1944) latin: 3-10, magyar: 11-22.

◆◆◆ TÖRÖK JÓZSEF

Ostpolitik és Mindszenty bíboros*

Beke Margit tiszteletére

A még államtitkárként három totalitárius eszmerendszerrel szembesülő Eugenio Pacelli, 1939. március 2-tól XII. Piusz pápa, bátran mondhatni, a II. világháború kitörése előtt és a béke elérkezte után is párját ritkító tisztánlátással rendelkezett a világpolitikát illetően, s nem voltak illúziói a győztesek sem egyik, sem másik táborával kapcsolatban. Ezért, amikor Rómában az új magyar prímásnak, Esztergom érsekének, Mindszenty Józsefnek átnyújtotta a bíborosi kalapot, megdöbbentő nyíltsággal prófétált az érintett közelgő vértanúságáról. Nem sokkal később kiderült, hogy a szovjet hatalmi övezet többi egyházfőire is hasonló sors vár, legfeljebb némi helyi módosítással. Mindszenty József tanúságtevése során tehát maga mögött tudhatta a Péter-utód pápát, és ez a nehéz idők elérkeztekor számára kitartást, biztatást, bátorítást jelentett. Tegyük hozzá, hogy pontosan ezért – mert XII. Piusz pápának és Mindszenty bíborosnak a gondolatai ezen a téren megegyeztek – szükséges megvizsgálni az alábbiakban a Vatikán keleti politikáját.

A feyházban sýnylõdõ bíboros ugyan nem szerzhetett tudomást arról, hogy XII. Piusz, követvén XIII. Leó és XI. Piusz pápákat, 1949. június 30-án elítelte a kommunizmust,¹ mégis érdemes ennek a dokumentumnak figyelmet szentelni, mert ez biztosítja azt a tágas, szellemi horizontot, amelyen belül értelmezhető az egyháziak – közöttük Mindszenty József – állásfoglalása, s vizsgálható a két évtizeddel később nyíltan jelentkező vatikáni keleti politika.

Mi indokolta XII. Piusznak ezt az újabb ünnepélyes állásfoglalását? Hiszen 1937-ben államtitkárként segített a *Divini Redemptoris* kezdetű enciklika megfogalmazásában és közzétételében.

XII. Piusz pápa abból a tényből indult ki, hogy a kommunizmus ateista. Nincs olyan kommunizmus, ami a vallás iránt elnéző lenne. Az ateizmus egy lényegű a kommunizmussal. Nem a kommunizmus mint társadalmi

* A tanulmány a 2015/2. számhoz készült. A késedelmes megjelenésért a szerkesztőség elnézést kér.

¹ A Szent Officium dekrétuma (1949. július 1.), in AAS 41 (1949) 334.

rendszer, önmagában került elítélésre, hanem a hozzá szorosán kapcsolódó ateizmus, és következképpen a tőle elválaszthatatlan kommunizmus.

A kommunizmus, mert ateista, lényegileg vallásellenes, méghozzá harcias módon ateista, nem csupán filozófiai síkon. A keresztények üldözése a kommunizmus hatalomra jutásakor törvényszerűen bekövetkezik, mert közvetlenül annak gyakorlati jellegéből forrászik. XII. Piusz pápa jól tudta, hogy a marxista kommunizmus az elméleten túl gyakorlat is, ami a keresztények üldözésében testesül meg.

Az elítélés oka ezeken túlmenően az, hogy a kommunizmus az emberek felszabadítását hirdeti bármiféle szolgaság alól. A marxista ideológusok által föltárt sokféle, szolgaságot létesítő tényező közül első a katolikus vallás. Tehát a vallás kiirtását célzó rendelkezések, ha az egyes embert meg is semmisítik, az egyetemes emberiségnek, az általános, objektív haladásnak tesznek fölbecsülhetetlen szolgálatot – hirdették a marxisták.

A pápa természetyszerűleg ezt nem tudta elfogadni, vagy legalábbis cinkos hallgatással nem térhetett könnyedén napirendre fölötte. XII. Piusznak szólnia kellett annál is inkább, mert a kommunisták a hívő emberek felé békét és barátságot színleltek, sőt a hívőket társutasoknak nyilvánították az új társadalom építése során. A pápa, a főpásztor a reá bízott nyáját nem szolgáltathatta ki az ólálkodó, zsákmányt kereső farkasoknak, nem hagyhatta, hogy hatékonyságban a göbbelsivel vetekedő kommunista propaganda megtévesztesse a hívő tömegeket.

Végezetül az elítélés elméleti oka az a tény, hogy a marxista kommunizmus eleve tagadja a kereszténység vallási dimenzióját, és a Katolikus Egyház tanítását kizárólag politikai, gazdasági, társadalmi téren vizsgálja és ítélkezik fölötte.

XII. Piusz pápának az 1956-os októberi forradalom kapcsán kibocsátott három enciklikája² ebbe az ateista-kommunista ellenes vonalba illeszkedik. A forradalom leverésekor saját szülőhazája területén száműzötté lett Mindzsenty József követségi fogsága első időszakában a sajtó segítségével minderről értesülhetett, nézeteit a pápa nézeteivel egyeztethette.

XXIII. János pápa trónra lépése után azonban a helyzet némileg – szinte észrevehetetlen lassúsággal – módosult.³ Az új pápa a világhoz intézett első, *Hac trepida hora* kezdetű üzenetében (1958. október 29.)⁴ külön kitért a keleti tömb országaiiban üldözést szenvedő katolikusokra, ám hangvétele elődjéhez, XII. Piusz pápához képest már visszafogottabb volt. A későbbiekben

² *Luctuosissimi eventus* (1956. október 28.); *Laetamur admodum* (1956. november 1.); *Datis nuperrime* (1956. november 5.).

³ Vö. TRASATTI, Sergio, *La croce e la stella* (Milano 1993) 223-226.

⁴ AAS 50 (1958) 838-841.

megfogalmazódott alapelve szerint a tévedéseket azért nem szükséges elítélni, mert azok lényegüknél fogva önmagukban hordozzák elítélésüket.

Ez az elv azonban nem mutatkozott minden esetben hatékonyak, ezért a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) előkészítése, majd lefolytatása alatt voltak olyanok, akik a pápával elvileg egyetértve, más gyakorlatot is el tudtak képzelni. A Vatikán keleti politikájának áttekintésekor érdemes tehát némi kitérőt tenni a II. Vatikáni Zsinat kapcsán, ahol a kommunizmus elítélése a zsinati atyák egynegyede részéről „aláírásukkal hitelesített kérelemként” fölmerült, ám kérésük teljesítetlen maradt.⁵ Ennek ismerete szükséges a zsinat alatt és után kidolgozott Ostpolitik jobb megértéséhez.

A zsinat története legalább három évtizeden keresztül elsősorban a sajtó révén volt ismeretes, a történészek csak néhány éve törekednek arra tudatosan, hogy kellő távlat birtokában, elegendő és megbízható forrásanyag ismeretében a zsinat hiteles történetét feltárják. Az eddig ismeretlen történet egyik bevezető fejezete arról tudósít, hogy milyen árat fizetett az Egyház a görögkeleti, vagyis az ortodox egyházak megfigyelői, valamint a kelet-európai katolikus püspökök zsinati jelenlétéért.

Amikor XXIII. János pápa 1959. január 25-én először szólt a Falakon kívüli Szent Pál-bazilikában és annak monostorában tett látogatása során az új, egybehívandó zsinatról,⁶ akkor lelkipásztori cél lebegett szeme előtt. Az ökumenizmusról, az elszakadt keresztény testvérekkel kiépítendő egység kereséséről a pápa beszédében nem esett szó. Figyelemre méltó tény viszont az, hogy a pápai megnyilatkozást hírként közlő *L'Osservatore Romano* már a pápa abbéli szándéka felől is tájékoztatott, miszerint a zsinat egyik fontos feladata lesz az *unitas* (egység) jelentőségének és lehetőségének hangsúlyozása. Az ökumenikus gondolat a pápától származott, bár a történészeket érdekelné, miként került a *L'Osservatore Romano* hasábjaira. XXIII. János és környezete hamarosan olyan mértékben hangsúlyozta a jövőző zsinat ökumenikus szempontját, hogy valamivel később a kúria illetékesei szükségesnek tartották egyértelműen megfogalmazni: a zsinat elsődleges célja a belső egyházi megújulás; és az egységkeresés ennek keretén belül helyezkedik el.

Az ökumenikus várakozás szükségessé tette a keleti egyházak képviselőinek jelenlétét megfigyelői státusban. A zsinat egyetemessége maga után vont a világegyház püspökeinek minél teljesebb jelenlétét. A jaltai egyezményben a szovjet befolyásnak-hatalomnak átengedett, magukat népi demokratikusnak nyilvánító országok határai a béketábor másfél évtizedes haladónak mondott hagyományainak értelmében szilárd zártsággal óvták a

⁵ Vö. RÉTFALVI Balázs, *Kovács Sándor szombathelyi püspök a II. Vatikáni Zsinaton*, in *Katolicizmus Magyarországon a II. Vatikáni Zsinat korában. Tanulmányok és Inventárium* (szerk. Török József – Tusor Péter – Tóth Krisztina; Budapest 2015) 27-112, 75.

⁶ AAS 51 (1959) 65-69.

párt- és az államapparátus belső békéjét, és a kelet-közép-európai főpapok zsinatra utazása, zsinati részvétele ebbe a képbe nehezen fért volna bele. 1960 pünkösdjén megalakult a Keresztény Egység Titkársága és két éven keresztül munkálkodott a keleti egyházakkal kiépítendő kapcsolatokért. Csak a zsinat megnyitása előtt néhány héttel sikerült megállapodásra jutni az egyik ortodox egyház illetékes képviselőjével.

A zsinat szabadságát (vagyis azt, hogy a szocialista országok püspökei is jelen legyenek az ökumenizmus célzottjaival, a görögkeleti főpapokkal együtt a zsinaton), csak a szabadság előzetes és önkéntes korlátozásával lehetett biztosítani. Lehetséges, hogy a keleti tömb püspökei más úton is kijutottak volna a zsinatra, ám tagadhatatlan, s ugyanakkor gondosan elhallgatott, majdhogynem titokban tartott tény, hogy Eugène Tisserant bíboros⁷ 1962 augusztusában, tehát néhány héttel a II. Vatikáni Zsinat megnyitása előtt, a franciaországi Metz város püspökségén titkos megállapodást kötött a moszkvai pátriárkátust képviselő Nikodimmal, a későbbi leningrádi pátriárkával.⁸ (Érdemes fölfigyelni arra, hogy ugyanez a Nikodim 1978-ban, amikor Pimen moszkvai pátriárkát a rövid pápaságú I. János Pál pápához kísérte, a pápai kihallgatáson kapott szívinfarktust, és a szó szoros értelmében a pápa karjai közt halt meg. Talán ekkor mérte fel 1962-es diplomáciai küldetésének teljes súlyát?) Tisserant bíboros és a moszkvai pátriárkátus (vagy egyszerűen és ténylegesen Moszkva) képviselője között megállapodás született szóban és írásban. A pontos dátum nem ismert, valószínűleg 1962 szeptemberének első napjaiban fogadták el a felek. Mgr. Georges Roche, Tisserant titkárának kijelentése szerint⁹ a bíboros magától a pápától határozott parancsot kapott a megállapodás elfogadására és annak betartására a zsinat idején. Mgr. Georges Roche azt is tudni vélte, hogy XXIII. Jánosnak az akkori milánói érsek, Montini bíboros sugallta a megállapodás tető alá hozását. A megállapodás pedig azt tartalmazta, hogy a moszkvai pátriárka ortodox megfigyelőket küld a zsinatra, tehát a zsinat ökumenikus jellege így biztosítódik, ugyanakkor a pápa kötelezi magát, hogy a zsinat nem fogja elítélni a kommunizmust. Ennek a megegyezésnek képezte függelékét az, hogy a szocialista országok püspökei, valamint teológusai útlevelet kapnak, és részt vehetnek a zsinaton.

A Keresztény Egység Titkársága már előzőleg diszkréten tudtul adta az orosz ortodox egyháznak, hogy küldöttei szívesen látott megfigyelők lehetnének a zsinaton, ám ez kevés volt Moszkva számára. 1961-ben a moszkvai pátriárkátus újságja arról cikkezett, hogy a meghívás az ortodoxia Róma alá

⁷ Más hivatalai mellett a Keleti Egyházak Kongregációjának titkára (1936–1959) és a Bíborosi Kollégium dékánja (1951–1972).

⁸ CHIRON, YVES, *Paul VI, le pape écartelé* (Paris 1993) 186, 246.

⁹ Georges ROCHE levele Jean Madirannak, in *Itinéraires* n° 285 (1984) 153.

kényszerítésére tett kísérlet. Augustin Bea bíboros¹⁰ tovább szötte a nyilvánosság elé nem tárt terveit. Az Egyházak Világtanácsának 1962 tavaszán tartott párizsi találkozásán Johannes Willebrands¹¹ kapcsolatba lépett a moszkvai pátriárkátus külügyi referensével, Mgr. Nikodimmal és meghívta magát Moszkvába. A metzi megállapodás után, szeptember 27-én elutazott a Szovjetunió fővárosába, és lefolytatta a hivatalos zsinati meghívások előtti nélkülözhetetlen tárgyalásokat. A moszkvai fél képviselőivel XXIII. János pápa nevében ismertette azokat az alapelveket és célkitűzéseket, amelyek mentén a zsinatot szervezték és előkészítették, s biztosította őket, hogy a zsinatnak nincs semmi politikai célja. A lelkipásztori tevékenységet, a keresztények egységének előmozdítását, az egész emberiség érdekében végzett szolgálatot célozza. Mgr. Willebrands Rómába visszatérve nyugodtan elküldhette a hivatalos meghívásokat. Igaz, a konstantinápolyi pátriárka, Athénagorasz nem küldött megfigyelőket, mert a tárgyalásokból őt kihagyták. A keleti kereszténység zsinati képviselője az első szakaszon ily módon a teljesség tekintetében hagyott maga után kívánnivalót.

Mgr. Paul Joseph Schmitt metzi püspök indiszkrécioja a megállapodás helyét és idejét illetően¹² csak követte az eseményeket, ugyanis a francia kommunista párt központi lapja, a *France Nouvelle* 1963. január 16-22-i dátumot viselő száma a megállapodásról a következő szavakkal adott hírt: „Mivel a szocialista világszisztem tagadhatatlan módon megmutatja felsőbbrendűségét és száz meg százmillió ember támogatásától erős, az Egyház többé nem állhat az antikommunizmus oldalán. Sőt, az ortodox egyházzal folytatott párbeszéde során elkötelezte magát, hogy a zsinaton a kommunizmus és a kommunista rendszer közvetlen bírálatára nem kerül sor.” A metzi püspök sajtótájékoztatóján megnevezte a helyet, az időt, a személyeket.¹³ A *La Croix* 1963. február 15-én a megegyezést a következőképpen összegezte: „A tárgyalás végén Mgr. Nikodim elfogadta, hogy alkalmas személy Moszkvába érkezik a meghívással azon feltétel mellett, hogy a zsinat politikamentes (apolitikus) magatartást tanúsít.” A Vatikán a francia értesülések közzététele után gyorsan reagált. A metzi püspököt és a *La Croix*-t rendkívül diszkréten, de annál határozottabban fölszólította, hogy erről az egyezségről több szó ne essék. Így a nemzetközi sajtó és ezen keresztül a közvélemény nem is figyelt föl erre az epizód jellegű, ám fundamentális jelentőségű megállapodásra.

Tisserant bíborost közvetlen környezete hiába kérdezte a megállapodásról, nem volt hajlandó nyilatkozni. Ez a hallgatás annál inkább meglepő, mert Tisserant bíboros az 1958. évi, majd az 1963. évi konklávé eseményei-

¹⁰ 1960-tól 1968-ig a Keresztény Egység Titkárságának elnöke.

¹¹ 1960-tól a Keresztény Egység Titkárságának titkára, 1969-től 1989-ig elnöke.

¹² *Le Lorrain* (1963. február 9.).

¹³ Uo.

ről szívesen beszélt. Úgy gondolta, hogy a konklávékra vonatkozó titoktartásnak utólag nem sok jelentősége van, egyébként a történészek úgy is megtudják, mi történt a pápaválasztáskor. A metzi megállapodásról viszont kitarthatóan állította, hogy nincs közölni valója. Mindezt sajátos megvilágításba helyezi az a tény, hogy a hetvenes évek derekán Ostiában, bíboros-püspöksége székhelyén a személyes vonatkozású iratait tartalmazó széfet ismeretlen tettesek feltörték Tisserant mexikói utazása alatt, és számos dokumentumot elvittek.

A moszkvai vezetés a hatvanas évek elején reálisan mérte föl a kommunizmus nemzetközi helyzetét, és a zsinat állásfoglalásától joggal tarthatott. A szocialista országok egyházai, főpapjaik egy részétől megfosztva a túlélés lehetőségét mérlegelték, s egy elvi állásfoglalás a helyi egyházak ellenállását növelte volna. Nyugat-Európa demokratikus berendezkedésű államaiban a marxizmus a magát haladónak nevező értelmiség segítségével egyre inkább „szalonképessé” vált, és az Egyház vállalkozó szellemű segédcsoportjai, egyes szerzetesrendek kisebb-nagyobb közösségei már kezdték latolgatni, milyen haszonnal járhat egy esetleges szövetség-féle a politikai baloldallal. A zsinati állásfoglalás ezt az „egyetemes béke szolgálatában” a baloldal felé történő nyitást alapjaiban megkérdőjelezte volna, ezért is volt szükséges a zsinat egyes vezetői szerint a megállapodást Moszkvával előre megkötni.

Nem elhanyagolható tényező a gyarmati sorból nemzeti függetlenségre jutó államok sorsa sem, amelyek akkor még azt hitték, hogy a marxizmus eszméinek átvételével a fejlődés, a fölemelkedés útján indulnak el, és csak néhány évvel később döbbsentek rá, hogy a „harmadik világ” felé tartanak.¹⁴ A Katolikus Egyház az afrikai országokban ekkor már nem a gyarmatosítás eszközével propaganda-szinten könnyen azonosítható missziók révén volt jelen, hanem bennszülött hierarchia képviselte az egyetemes, tanító Egyházat, s az jelentős befolyást mondhatott magáénak. A „világforradalom” terjedését főként Afrikában a zsinati állásfoglalás késleltethette volna.

A zsinati atyák egy csoportja a második ülészakon közel ötszáz aláírást összegyűjtve kérte a kommunizmus mint ateista és totalitárius jellegű ideológia elítélését, ám Tisserant bíboros gondosan őrködött a megállapodás betartása fölött, jóllehet az előző pápák állásfoglalásaival a kérelmezett elítélő megnyilatkozás egybevágott volna. Sok történész máig sem bocsátotta meg XI. Piusznak, hogy a fasizmus elítélése után¹⁵ öt nappal az ateista kommunizmust is elítélte.¹⁶ Még kevésbé tudta elfelejteni XII. Piusz megnyilatkozásait, amelyek közül a magyar Egyház számára kiemelkedően fontosak az

¹⁴ Vö. CARRÈRE D'ENCAUSSE, Hélène, *Paul VI et l'Ostpolitik*, in *Paul VI et la modernité dans l'Église* (Rome 1984) 547-557, 549.

¹⁵ *Mit brennender Sorge* enciklika (1937. március 14.), in AAS 29 (1937) 145-167.

¹⁶ *Divini Redemptoris* enciklika (1937. március 19.), in AAS 29 (1937) 65-106.

1956-os forradalom kapcsán közzétett állásfoglalásai. Az Egyház részéről logikus következmény lett volna, ha a zsinat a kapitalizmusról és a kommunizmusról alkotott véleményét sem rejtette volna a totalitárius ideológiák ellen hozott általános elutasítás túlságosan bő köpönyege alá. Az aláírásokat tartalmazó kérvényt átvevő tisztviselő, Mgr. Achille Glorieux később úgy nyilatkozott, hogy azt véletlenül felejtette íróasztala fiókjában, ezért nem került az illetékes zsinati bizottság elé elbírálás végett.¹⁷

Ennek ismertetése azon emberi tényezők egyikének föllevenítése, amely egyrészt megkönnyítette a szocialista tábor országaiból Rómába utazott keleti megfigyelők és katolikus püspökök jelenlétét, másrészt némi egyensúlyhiányt okozott a totalitarizmus elítélése és a hithez való alapvető emberi jog hangoztatása során, valamint jelentős szerepet játszott a Vatikán kelet felé irányuló diplomáciája alapelveinek lefektetésében.

Az 1962–1965 között tartott II. Vatikáni Zsinat alatt és után a helyzet tehát változott. XII. Piusz pápa második utóda, VI. Pál pápaságának második évében már részleges megegyezés született a Vatikán és a magyar állam között. A saját hazájában kényszerű száműzetést vállaló fogoly bíboros ezen túlmenően hamarosan saját sorsában is érezte a változást, mert a vatikáni és a magyar hatóságok között elindultak a tárgyalások az ő külföldre távozásáról. Mindszenty bíboros emlékirataiban ezt részletesen tárgyalja. Vajon a Vatikán keleti politikája gyökeresen megváltozott volna?

A kérdésre az időbeli távlatok rövidege, valamint a források csupán részleges ismertetése miatt végérvényes választ adni igen nehéz. Mégis, érdemes figyelembe venni azokat az adalékokat, amelyek majd a jelenleg még zárt levéltári anyagokkal együttesen megadják a teljes választ.

A kubai válság megoldása után a hatvanas években a nemzetközi politikai élet területén lassú változás következett be. Igaz, hogy ezt időről időre olyan események vetették vissza, mint pl. a prágai tavasz, a világ szabad részén mégis egyre optimistábban vélekedtek a szocialista országokkal kapcsolatos változásokról. Ha a Vatikán a diplomáciai életben az egyes országok szintjén túl a „nagy” nemzetközi politikában is jelen akart lenni, tudomásul kellett vennie a megváltozott politikai klímát, amely a hetvenes évek enyhülésének és a nyolcvanas évek olvadásának az előzménye volt. Franz König bíboros, a Vatikán keleti politikájának egyik nagy hídverője (pontifex) Bécsből 1968. szeptember 12-én azt üzenté VI. Pálnak, annak személyes barátja, a francia filozófus, Jean Guitton közvetítésével, hogy „még egy év türelem és minden rendbe jön. A keleti tömb országainak keresztényei hamarosan példát adnak a nyugati keresztényeknek.”¹⁸ Ez az üzenet jól jellemzi az álta-

¹⁷ WILTGEN, Ralph, M., *Le Rhin se jette dans le Tibre* (DMM 1992) 272, az eredeti mű: *The Rhine Flows into the Tiber* (New York 1967).

¹⁸ Vö. GUITTON, Jean, *Paul VI secret* (Paris 1979).

lános optimizmust olyan egyházi körökben is, amelyek előtt köztudott volt, hogy a Vatikán keleti politikáját nem a II. világháború befejezésekor kezdte kidolgozni, s ezen a területen a diplomáciai erők teljes körű alkalmazása sem tudott eredményt elérni.

Amikor Mindszenty József 1971 őszén végül mégis távozott Rómába, a premontrei rend generaliciáján találkozott Jean Guittton francia filozófussal. Ez utóbbi néhány szavas beszélgetésüket híven megörökítette,¹⁹ és ez megvilágítja a szinte akarata ellenére szabaddá lett, ám nyájától, hazájától ugyanakkor megfosztott főpásztor gondolatait. A primás arra hivatkozott, azért fogadta el a kiutazást, mert „a Szentséges Atya (VI. Pál) iránti legkisebb engedetlenség példáját sem akarta adni”. Jean Guittton Mindszenty József bíborosnak arról beszélt, hogy Franciaországban sokan gondolják: „a kommunizmust krisztianizálni lehet, sőt, a kommunizmus egyenesen szükséges, illetve hasznos az Egyház megújításához, megtisztításához”. Mindszenty bíboros azonnal felelt, a beszélgetés köztük latinul zajlott: „*Impossible est*. Lehetetlen. Az egyének ugyan megtérhetnek, de a kommunizmus szisztémája lényegileg Isten gyűlöletére és a kereszténység lerombolására irányul, és a rendszert megtéríteni lehetetlen.” Ezután vetődött fel a kényesebb, személyes jellegű kérdés, amikor a pápa francia barátja a magyar mártír főpaptól azt kérdezte, vajon kifejtette-e VI. Pál előtt is ezeket a gondolatokat. Mindszenty József válasza így hangzott: „A pápa előtt ez nem ismeretlen. Ám VI. Pál egyúttal diplomata is, aki próbálja menteni, ami menthető.”

Majd érkezett Mindszenty József magyar primás számára a végső keresztthorodás ideje, amikor a Vatikán az esztergomi érseki széket üresnek nyilvánította. A Vatikán keleti politikája ennyire megváltozott volna? Milyen indokok bírták rá VI. Pál pápát ennek jóváhagyására? A végső válaszsal még várni kell. Azt azonban már tudjuk VI. Pál egyik közvetlen munkatársától, Achille Silvestrini bíborostól, hogy a Péter-utódnak fájdalmasabb volt meghozni ezt a döntést, mint a szenvedő alannak elfogadni.²⁰

VI. Pál ezzel a döntésével pápaságának egyik legsúlyosabb „lelki keresztjét” vállalta. A Vatikán keleti politikája a mártírságot vállaló katolikusok hatalmas tömegein szeretett volna segíteni, s közben kidolgozóinak, munkálóiának is szenvedés jutott a siker helyett.²¹ Azonban Mindszenty József egyéni és vele együtt a magyar Katolikus Egyház történelmi sorsa elsősorban nem diplomáciai számítások eredményeként, hanem az áldozatvállalás miatt tel-

¹⁹ Uo.

²⁰ SILVESTRINI, Achille, *L'Ostpolitik de Paul VI*, in *Paul VI et la vie internationale* (Brescia 1992) 113-134.

jesedett és teljesedik be. A vértanú bíboros 1971-ben latin beszélgetését ezzel zárta: „*Haec est magna spes fidei*” – ez a hit nagy reménye.

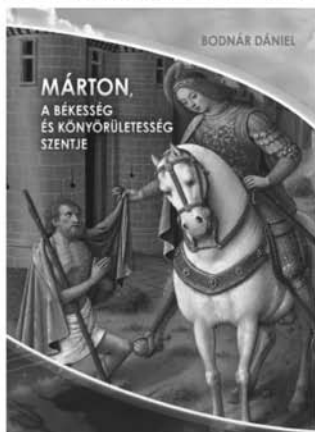
Végezetül szükséges még megemlíteni, hogy a kilencvenes években nyilvánosságra hozott negyven dokumentum,²² amely a magyar kommunisták felől mutatja be a Vatikán keleti politikáját, s vele kapcsolatban Mindszenty József külföldre távozását, szinte minden egyes sorával ez utóbbinak az igazát támasztja alá. Vajon, ha napvilágra kerülnének a Vatikáni Levéltár jelenleg még zárolt, idevonatkozó aktái, azokból is a vértanú primás igaza derülne ki? Minden bizonnyal: igen.

---

²¹ További irodalom a témához: STEHLE, Hansjakob, *Die Ostpolitik des Vatikans* (München-Zürich 1975).

²² ÓLMOSI Zoltán, *Mindszenty és a hatalom. Dokumentumkötet* (Budapest 1991).

Bodnár Dániel
**MÁRTON, A BÉKESSÉG
ÉS KÖNYÖRÜLETESSÉG SZENTJE**

A nyugati szeretesség megalapítóját egyszerű papként, szerzetesként, egyházi főméltóságként is jellemezte az élet esettjei iránti könyörületesség, a békesésre való törekvés. Bodnár Dániel regénye e rendkívüli, krisztusi lelkületű személyiség életútját rajzolja meg, bemutatva a gyógyító, a szegényeket segítő, Isten kegyelméből csodákat végrehajtó Mártont, s küzdelmeit a pogányokkal, a világi hatalmasságokkal, és Krisztus legfőbb ellenségével, az ördöggel. A tours-i püspök nem csupán hirdette, de a mindennapokban is megélte az evangéliumot, elutasítva a hatalom szeretetét, megvalósítva közösségében a szeretet hatalmát.

184 oldal, puhafedeles. Ára: 2200 Ft

Dobos Károly Dániel
JÉZUS ALAKJA A KORÁNBAN

Bevezetés a muszlim-keresztény párbeszédbe

A könyvnek különös aktualitást ad az Európában egyre növekvő muszlim jelenlét. Mivel a Korán Jézus ábrázolása egyéni látásmódú és sematikusan megmintázott, a szerző részletesen bemutatja a vele foglalkozó fejezeteket (szúrákat), első-sorban a muszlim koránmagyarázók értelmezése szerint, de a keresztény hittudomány által felvetett történeti vagy filológiai kérdéseket is körüljárva. Mit remélhetünk a koráni Jézus megismerésétől? Természetesen nem új, eddig ismeretlen információkat. Ám a két közösség tagjainak párbeszédre van szükségük, s ehhez ismernünk kell „beszélgetőtársunkat”. Ezen múlhat ugyanis, hogy a néhány ponton ismerősnek tűnő, de összességében idegen muszlim kultúra felőrli és magába olvasztja-e az európai civilizációt – vagy annak részévé válna gazdagítja azt.

286 oldal, puhafedeles. Ára: 2500 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ KOVÁCS ZOLTÁN

*„De Maria numquam satis”**Néhány szó a helyes Mária-tiszteletről*

BEVEZETÉS

„*De Maria numquam satis*” – „Máriáról sohasem elég”.¹ Ez a mondás Grignon de Montfort Szent Lajostól (1673–1716) származik, aki *A tökéletes Mária-tisztelet* című művében (1712) az Isten Anyjáról és az ő helyes tiszteletéről szólva, bizonyos értelemben „korai előfutára” lett a II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) Máriáról szóló tanításának (ld. *Lumen gentium*² VIII. fejezete) – lényegében megelőzte saját korát. Nem mindegy azonban, hogyan állunk a Szűzanya tiszteletének kérdéséhez, mennyire tudjuk azt kiegyensúlyozottan kezelni az Egyház kultuszában.³

A Mária-kultusz a katolikus hit szerves része,⁴ melynek során a hívők Máriát az Isten Anyjának kijáró tisztelettel illetik. Ez a tisztelet nem Mária személyében találja végső célját és értelmét, hanem Krisztusból veszi kezdetét és végső soron őrá irányul, Mária által. A kultusz célja Isten megdicsőítése, mely a hívők megszentelődését is magával vonja.⁵ Mária tisztelete az Egyházban nem marad a rideg tiszteletadás szintjén, hanem a hívek gyermeki szeretettel fordulnak Isten Anyjához, aki édesanyjai szeretettel figyel az Egyházra és segíti annak tagjait az üdvösség elérésében (vö. *Marialis cultus* apostoli buzdítás,⁶ *Bevezetés*).

¹ GRIGNON DE MONTFORT, L., *Trattato della vera devozione a Maria Santissima* (Roma 1943), Bevezetés. Magyarul: *A tökéletes Mária-tisztelet* (ford. Csávossy Elemér; 1929, 2007).

² II. Vatikáni Zsinat, *Lumen gentium* dogmatikai konstitúció (továbbiakban: LG), in AAS 57 (1965) 5-67.

³ A II. Vatikáni Zsinat „a hittudósokat és az isteni Ige hirdetőit pedig nyomtatékosan buzdítja, hogy gondosan tartózkodjanak minden hamis túlzástól, de az indokolatlan szűkkeblűségtől is az Isten-szülő páratlan méltóságának szemléltetésében” (LG 67).

⁴ „Mária ugyanis oly benső helyet foglal el az üdvösség történetében, hogy a hit legfőbb titkait egyesíti és tükrözi magában” (LG 65).

⁵ A vallási kultuszt a zsinat előtt sokan úgy értelmezték, hogy az valamely feljebbvaló, szent sze-

A HELYES MÁRIA-TISZTELET ALAPVETŐ VONÁSAI

A II. Vatikáni Zsinat tanítása szerint „Máriát, akit az isteni kegyelem a Fiú után az angyalok és emberek fölé magasztalt, mint Isten szentséges anyját, mivel részese volt Krisztus misztériumainak, méltán tiszteli az Egyház különleges tisztelettel” (LG 66). Míg az imádat (*latría*) egyedül Istent illeti meg, a szenteket pedig a nekik kijáró tisztelet (*dulia*) övezi, addig Isten Anyjának megkülönböztetett tisztelet (*hyperdulia*) jár, éppen az üdvösség művében betöltött szerepe miatt (vö. uo).

A Szűzanya tisztelete nem pusztán érzelmi motivációkból fakad, hanem Krisztus misztériumának elfogadásából és ünnepléséből, elismerve Mária szerepét az üdvösség művében. Ha Máriát csak önmagáért, önmaga miatt csodáljuk és tiszteljük, az elterelheti a figyelmet a Szentháromságról és az üdvtörténetről, szélsőséges esetekben könnyen „bálvánnyá teszi” Isten Anyját, így a kultusz eltorzul, és végső soron értelmét is vesztheti.

Vegyük sorra a Szűzanya helyes tiszteletének legfontosabb ismérveit!⁷

Krisztocentrikus kultusz. A helyes Mária-tisztelet mindenekelőtt Krisztus-központú (vö. MC 25). Máriát mint az örökké szűz Istenszülőt nem önmagáért tiszteljük, hanem Krisztus miatt: a Megváltónak az üdvösség művében betöltött szerepe okán, melyben kulcsfontosságú szerep jutott az ő Anyjának is. Mária készséggel együttműködött Isten akaratával: engedelmesen fogadta, hogy a Szentlélek által az Atya örök Igéje megfogadjon méhében (vö. Lk 1,38), világra szülte az emberré lett Fiúistent, gondját viselte, felnevelte, és társa, segítője volt az emberek üdvösségéért végzett küldetésének teljesítése közben is. A kereszt alatt állva lett igazán az Egyház Anyjává, amikor a haladokló Üdvözítő Jánost őrá, őt pedig János gondjaira bízta (vö. Jn 19,25-27). Majd a Szentlélek eljövetelekor az apostolokkal együtt imádkozott (vö. Ap-Csel 1,14), és a mennyei dicsőségben most is közbenjár értünk, mint a megdicsőült Egyház legkiválóbb tagja.

---

mély vagy szent tárgy iránti tisztelet, mely annak valamiféle kiválósága vagy felsőbbrendűsége miatt kijár, vö. CIAPPI, L., *Fondamenti e principi del culto di Maria* in *Enciclopedia Mariana „Theotókos”* (Genova-Milano 1954) 379. Ez a megközelítés a XX. század második felére átalakult, hiszen a keresztény hívő kultusznak nem az a lényege, hogy ki a nagyobb és a kisebb, sem az, hogy ki kinek érzi magát alávetve, hanem hogy milyen mértékben és milyen formában tisztelünk valakit Krisztus érdemeire való tekintettel, melyek az ő életének érdemszerző cselekedeteiben és erényeiben nyilvánultak meg. A *Katolikus Egyház Katekizmusának* (1992) 2011. pontja szerint „Krisztus bennünk élő szeretete minden érdemünk forrása Isten előtt. A kegyelem, mely tevékeny szeretettel egyesít Krisztussal, biztosítja cselekedeteink természetfölötti jellegét és abból következően érdemét Isten és az emberek előtt. A szentek mindig világosan tudták, hogy

Mária kapcsolata a Szentháromság személyeivel. Isten Anyjának tisztelete akkor lesz igazán kiegyensúlyozott, ha a Szentháromság személyeivel fennálló kapcsolatát helyesen szemléljük. Az Atyára vonatkozóan szokás Máriát az Úr *szolgálóleányának* nevezni (vö. Lk 1,38). A Fiúval fennálló kapcsolata a megtestesülés és az istenanyaság révén a legnyilvánvalóbb, hiszen anyja, az üdvösség művében *társa, tanítója*, de *tanítványa* is Krisztusnak (vö. LG 61). A Szentlélek vonatkozásában pedig az ő *templomának, jegyesének, szentélyének* szoktuk hívni a Szűzanyát.⁸

Egyházi és egyház-központú tisztelet. A helyes Mária-tisztelet továbbá nemcsak Krisztus-központú, hanem Egyház-központú is. Krisztus, az Örök Főpap misztikus teste, az Egyház által mutatja be a legtokéletesebb áldozatot az Atyának a Szentlélekben. A Mária-tisztelet ebbe az egyetlen kultuszba kapcsolódik be, annak végzését segíti és az egész Egyház számára kegyelem forrása. „A Szűzanya mindig jelen van Isten népének a hit világosságához vezető útján”,⁹ anyai szeretettel és gonddal kíséri annak minden tagját, így az Egyház is gyermeki bizalommal tekinthet rá.

Mária *ősmintája* az Egyháznak,¹⁰ hiszen annak előképe, „a hit, a szeretet és a Krisztussal való tökéletes egység rendjében” (LG 63). A szüzesség, az anyaság és a jegyesség nemcsak Mária jellemzői. Az Egyház is *szűz*, mert Istennek szentelt és legbelül tiszta. *Anyja*, mert a Szentlélek által új tagoknak ad életet a keresztségben. *Jegyess*, mert már Krisztusé, de még nem élvezi teljesen a beteljesülés boldogságát, amelyre azonban hivatott. A helyes Mária-tisztelet tehát elválaszthatatlan az Egyház szeretetétől és misztériumának helyes szemelésétől (vö. MC 26; LG 63-64).

Az inkulturáció kérdése. A Mária-tisztelet a gyakorlatban is megnyilvánul a különböző népek, nyelvek, kultúrák sajátos kifejezőeszközei által. A hittartalom és a keresztény kultusz az emberi kultúra eszközei által jelenik meg az emberek, hívők életében, vallási gyakorlatában.¹¹ Isten népétől nem lehet elvárni, hogy csak a teológia pontos terminusai szerint, a liturgikus formulákat és megfogalmazásokat akkurátus módon követve fejezze ki Mária-tiszteletét.

---

minden érdemük tiszta kegyelem volt.”

⁶ A Mária-kultusz számunkra mérvadó tanítóhivatali irányelveit a *Marialis Cultus* kezdetű apostoli buzdítás (továbbiakban: MC) tartalmazza: VI. PÁL, *Marialis Cultus* apostoli buzdítás, in AAS 66 (1974) 113-168.

⁷ Ezen kritériumokat elsősorban a *Marialis cultus* apostoli buzdításból, illetve Ignacio M. Calabuig (1931–2005) szervita professzornak a 7. Nemzetközi Mariológiai Szimpóziumon előadott relációjából merítettük. CALABUIG, I., *Il culto alla Beata Vergine: Fondamenti teologici e collocazione nell'ambito del culto cristiano* in *Atti del 7° Simposio Internazionale Mariologico (Roma, 21-22-23 giugno 1988). Aspetti della presenza di Maria nella Chiesa in cammino verso il duemila* (Roma-Bologna 1989) 185-313.

A nép hite igazán „megélt” hitté akkor válik, ha azt nemcsak megvallja és a liturgiában ünnepli, hanem saját és közösségi életébe integrálja. Ebben a folyamatban elkerülhetetlen, hogy a saját mentalitásbeli sémák alapján fejlődjön ki a „megélt hit”, különösen a népi jámborság megnyilvánulásai által.

A Mária-tisztelet akkor marad a helyes úton, ha a Tanítóhivatal állandóan örökdió fölötté (vö. MC 38). Ha belevegyülnek mitikus, babonás, félelemkeltő, túlságosan földhözragadt, csodahajhászó, hitünk tanításától eltérő, túlságosan szubjektív elemek, akkor azoktól még idejében meg kell tisztítani a kultuszt.¹²

Húsvét misztériumának központi jellege. A Mária-tisztelet megnyilvánulásai akkor maradnak a helyes úton, ha Húsvét titkára mutatnak. A túlságosan evilági célokra kielezett, vagy éppen reményvesztett, kesergésekkel teli imádságok „rövidlátó” módon csak a múltó érzelmekre hatnak és jelenkori problémákra vagy személyes körülményekre alapoznak,¹³ ezért könnyen elfordítják az imádkozó hívő figyelmét Krisztustól és az ő misztériumától. A Szűzanya osztozása Fiának üdvösséget hozó szenvedéséből (vö. Jn 19,25-27) az üdv-történet fontos eseménye, de Mária nemcsak e tapasztalatnak részese, hanem Krisztus húsvéti győzelmének, dicsőségének is, mely leginkább földi élete utáni testestül-lelkestül való megdicsőülésében mutatkozik meg. Akkor van a Mária-kultusznak vitalitása, ha a feltámadt Üdvözítőre és az ő húsvéti győzelmére segít emelni tekintetünket, ha a hit és a szeretet mellett a reményt is táplálja.¹⁴

Spirituális dimenzió és közbenjárás. A helyes Mária-kultusz továbbá nem „adok-kapok” viszonyban működik, hanem a keresztény lelkeségben kap helyet: végső soron Istenre irányul, akit „Lélekben és igazságban” (vö. Jn 4,24) imádunk. Szabályozottnak kell lennie a Tanítóhivatal részéről, de ez még megenged egyfajta, jó értelemben vett belső szabadságot. A szabályozás nem veszi el a kultusz szabadságát, hanem még inkább kiteljesíti azt, épp azáltal, hogy helyes irányt mutat neki és megóvja a szabadosságtól. A helyes Mária-kultusz – a Szűzanya általunk is ismert lelkületéhez hasonlóan – eu-

⁸ Különösen fontos, hogy a helyes egyensúly megtartása érdekében nem szabad Máriát a Szentlélek helyében és funkciójában szemlélni, hiszen épp a Szentlélek tette lehetővé Mária életében mindazt, amiért tisztelettel fordulunk felé (vö. MC 26-27).

⁹ II. JÁNOS PÁL, *Redemptoris Mater* enciklika, in AAS 79 (1987) 361-433, n.35.

¹⁰ Vö. AMBRUS, *Expositio in Le 2,7*, in MIGNE, J. P. (ed.), *Patrologia Latina* 15 (1896) coll. 1635-1636.

¹¹ Vö. DE FIORES, S., *Maria. Nuovissimo Dizionario* Vol. 1 (Bologna 2006) 190-191.

¹² Vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma* (Róma 2002. május 13.) n. 237.

¹³ A helyes Mária-kultusz nem szubjektív, nem zárkózott, nem infantilis, nem az emberi psziché

charisztikus, azaz hálaadó jellegű,¹⁵ mert valamilyen formában kifejezésre jut benne Isten személyes és egyetemes ajándékainak értékelése.

Mária tiszteletében elsődleges szerep jut az imádságnak.¹⁶ Nemcsak a magánimádság csendjében végzett őszinte megnyilvánulásokra gondolunk itt, hanem az Egyház által jóváhagyott és hosszú évszázadok alatt kedvelté vált imaformákra is. Ilyen például a rózsafüzér, mely kiemelkedően Krisztusközpontú imádság,¹⁷ hiszen Máriával elmélkedjük végig Krisztus megtestesülésének, istenemberi életének, megváltó halálának, valamint feltámadásának és megdicsőülésének legfontosabb állomásait, vonásait. Kedvelt imaforma még a lorettói litánia, melynek invokációi nemcsak és nem elsősorban Máriát dicsérik, hanem Krisztus érdemeire való tekintettel csodáljuk meg általuk Mária személyében Isten nagy művét. Különösen szokás ezt a litániát május hónapban imádkozni.¹⁸ Az Úrangyala a megtestesülés titkában segít elmélyülni.¹⁹

Az Egyház kultusza sohasem egyirányú, hanem a kegyelem rendjében mindig visszairányul annak végzőire is.²⁰ Máriára irányuló tiszteletünk, akárcsak „visszafelé” az ő mennyei közbenjárása is, a *Communio Sanctorum* teljes egészére kihat: az Egyház Krisztus érdemeiért és Krisztusban tiszteli Máriát, a mennyei dicsőség részesét, az Egyház pedig ezáltal is kegyelmet nyer Istentől, mely különösen fontos a zárandók és a tisztuló Egyház tagjainak a mennyei dicsőség eléréséhez.

Exemplar virtutum. Mária tiszteletének nem kizárólagos, de jelentős alapja még erényeinek példája, mely a protestáns testvéreinkkel folytatott párbeszédben is közös pont lehet. Személyében visszatükröződnek mindazok az erények, melyekre nekünk is szükségünk van az Isten Országá felé vezető úton. A hit, a remény és a szeretet isteni erényein kívül gondoljunk itt leginkább az alázatra, az Isten akaratának keresésére, a tisztaságra, a bölcsességre és az állhatatosságra (vö. LG 65). Mária életszentségében Isten irgalmas szeretetét csodálhatjuk meg, aki őt egyszerű emberi és női mivoltában páratlan módon szentté tette, életének első pillanatától, azaz szeplőtelen fogantatásá-

---

terheinek és sajátosságainak pusztá kivetítése Isten Anyjának alakjára, elszakítva őt Krisztus misztériumától. Ha a Szűzanyát „felnőtt módon” szólítjuk meg, nem alakulnak ki helytelen, gyermeteg függések iránta, melyek könnyen istenítéséhez vezethetnek, elfelejtve, hogy a világ Üdvözítője Krisztus. Vö. PINKUS, L., *Psicologia* in DE FIORES S. – MEO S. (ed.), *Nuovo Dizionario di Mariologia* (Cinisello Balsamo 1986) 1067. Némelyek hajlamosak a kultusz során Mária személyét egy szintre helyezni vagy éppen még fölébe is emelni Istennek, kiragadva őt az üdvösségtörténet kontextusából.

¹⁴ Vö. CALABUIG 268.

¹⁵ Mária hálaadó lelkületét hálaénekében, a *Magnificat*ban is megcsodálhatjuk. Vö. VALENTINI, A., *Lc 1, 39-45: Primi indizi di venerazione della Madre del Signore*, in *Marianum* LVIII (1996) 329-352.

tól kezdve,²¹ és vezette teljességre a mennyei dicsőségben. Ez a szentség tündöklik Mária személyében büntelenül, egészen szentül megélt földi élete során, és ragyog a mennyben testben-lélekben megdicsőülten „a biztos remény és a vigasztalás jeleként Isten zarándok népe számára” (LG 68).

ÖSSZEGZÉS

Aki hajlamos Máriának csak a kegyelmi kiváltságait előtérbe helyezni, figyelmen kívül hagyva egyszerű emberi mivoltát, az könnyen mítoszokat sző az Istenszülő alakja köré. Aki viszont túlhangsúlyozza Mária szerepét az üdvtörténetben, hamar isteni szintre emeli őt. Kiemelt tisztelet illeti meg a Szűzanyát mint Krisztus Édesanyját, de nem szabad, hogy ez a tisztelet imádatá váljon. A kiegyensúlyozatlan Mária-tisztelet, mely úgy emeli ki Mária Istentől kapott kegyelmeit, hogy közben megfélekedzik egyszerű emberi vonásairól, könnyen el is távolítja az egyszerű emberek szívét az Isten Anyjától. Noha a Názáreti Szűz kegyelmekben részesült már fogantatása pillanatától kezdve, szabad szívvel döntött úgy, hogy az emberiség üdvösségéért együttműködik a Mennyei Atyával. A kegyelmi adományok nem vették el szabadságát, hanem kiteljesítették azt. Mária egyszerű emberségét Isten kegyelme páratlan módon megszentelte, és így lett nemcsak Istenszülővé, hanem számunkra is követhető és követendő példává.

A helyes Mária-tisztelet végső soron nem magának a Szűzanyának, hanem Fiának, Krisztusnak a helyes ismeretére vezet minket. Valójában a Mária-kultusz végső célja a Szentháromság személyeinek megdicsőítése, melyet maga az Isten Anyja sem gondol másképp. Tegyük magunkévá a Zsinat buzdítását: „Minden Krisztus-hívő állandóan könyörögjön Isten és az emberek Anyjához, hogy ő, aki már a kezdetnél is támogatta imájával az Egyházat, most a mennyben a szentek és az angyalok fölé fölmagasztalva mindaddig legyen szószólónk Fiánál, (...) amíg a világ népei össze nem gyűlnek az

¹⁶ Az imádság Isten titkaira irányítja az imádkozó (Egyház) figyelmét. Lásd az ősi elvet: *Lex orandi – Lex credendi* („Az imádság szabálya a hitnek szabálya”). AQUITANIAI PROSPERUS írja *Indiculus* című művében (V. század): „quae ab apostolis tradita in toto mundo atque in omni Ecclesia catholica uniformiter celebrantur, ut legem credendi lex statuat supplicandi” (vö. DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (ed.), *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, n. 246).

¹⁷ Vö. II. JÁNOS PÁL, *Rosarium Virginis Mariae* apostoli levél, in AAS 95 (2003) 8-36, n. 1.

¹⁸ A Tanítóhivatal irányelvei szerint a májusi máriás népi vallásosság és a liturgia (mely májusban nagyrészt Húsvét titkát tárja elénk) szépen összehangolható, nem kell egymással szembefordítani

Isten egyetlen népében a szent és oszthatatlan Háromság dicsőségére” (LG 69).

---

azokat (vö. ISTENTISZTELETI ÉS SZENTSÉGI KONGREGÁCIÓ, *A népi jámborság és liturgia direktóriuma*, n. 191).

¹⁹ Az Úrangyalának és a rózsafüzérnek a Mária-tiszteletben betöltött szerepéről a *Marialis cultus* apostoli buzdítás is ír a 41-55. pontokban.

²⁰ Vö. Lk 1,44: „Lásd, mihelyt meghallottam köszöntésed szavát, az örömtől megmozdult méhemből a gyermek” – mondja Erzsébet, amikor Mária köszöntésének „kegyelmi hatását” érzi a méhében hordozott Keresztelő János „ujjongásakor”. Vö. SERRA, A., *Madre di Dio*, in *Nuovo Dizionario di Mariologia* 727-729.

²¹ PERRELLA, S. M., *La Madre di Gesù nella coscienza ecclesiale contemporanea*, *Saggi di teologia* (Città del Vaticano 2005) 526.

Kempis Tamás ISTEN FELÉ

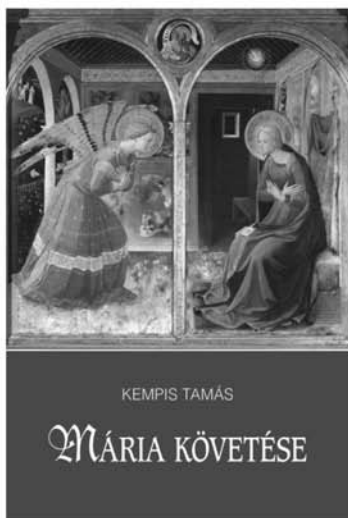
Napi használatra szánt elmélkedési anyag; a lelki épülést segítő rövid mondások füzére, egy-egy bibliai idézet köré csoportosítva. Egyszerűen megragadható mondatokban fejti ki mondandóját, hogy a bonyolult fogalmazás ne zavarja a megértést, inkább a rövid gondolatok, bölcs mondások közvetlen ereje hasson.

80 oldal, puhafedeles. Ára: 600 Ft

Kempis Tamás MÁRIA KÖVETÉSE

Kempis műveinek vissza-visszatérő eleme az istenanya iránti szeretet; számára Mária állandó példakép, és a legjobb segítség az eredményes Krisztus-követéshez. A kötetben közölt elmélkedések, imádságok, homíliák, himnuszok – Kempis összes műveiből való részletek – nem spekulatív teológiai érdeklődést akarnak kielégíteni, hanem gyakorlati segítséget nyújtanak a lelki élet kiteljesedéséhez.

232 oldal, puhafedeles. Ára: 1400 Ft

.....

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ NÉMETH LÁSZLÓ IMRE

PMI Hírek

A Pápai Magyar Intézet értesítői 2002–2011 között

A Pápai Magyar Egyházi Intézet (rövidítve: PMI) rektoraként¹ 2002. október 24-én adtam ki a *PMI Hírek* c. értesítőt, amelyet az intézet egykori és aktuális növendékeinek küldtem meg postán, illetve elektronikus formában. Az ötletet a bencés öregdiákok értesítője adta. Kezdetben csak azoknak küldtem, akik 1964 után voltak az intézet növendékei (lásd 1. melléklet). Később bővítettem ki a terjesztés körét azokra is, akik az intézet alapításától, 1964 előtt voltak ösztöndíjasok. 1929–1943 között az intézetnek 60, 1946–1963 között 43 növendéke volt. A legidősebb élő növendék, Vanyó Tihamér OSB 1930–1931-ben volt ösztöndíjas.

E rövid tanulmányban a 2002 és 2011 között megjelent 16 számot ismertetem. Az értesítőt csak belső körben terjesztettem, a jelen írás a számok tartalmát szélesebb körben is ismertté teheti.

A sokszorosított, A4-es formátumban készített értesítő az első években évente egyszer jelent meg, általában karácsony előtt, majd 2005-től évente kétszer, húsvét és karácsony előtt. A cél az volt, hogy informálja a PMI életéről a volt növendékeket, és arról pozitív képet alakítson ki olyan környezetben, ahol az intézet múltja kritikáknak és nem mindig objektív támadásoknak volt kitéve. A második számtól kialakultak az állandó rovatok, amelyek közül a két legfontosabb a *PMI növendékei* és a *Hírek a PMI életéből* volt.

A *PMI növendékei* c. rovatban mindig közöltem az ösztöndíjasok névsorát (lásd 2. melléklet). Ezekben az években összesen 34 ösztöndíjas tanult az intézetben. Hatan az Esztergom-Budapesti Főegyházmegeből, négyen-négyen az Egri Főegyházmegeből, a Debrecen-Nyíregyházi és a Győri Egyházmegyéből, hárman-hárman a Kaposvári és a Szombathelyi Egyházmegyéből, ketten-ketten a Szeged-Csanádi és a Székesfehérvári Egyházmegyéből, egy-egy a Pécsi és a Váci Egyházmegyéből és egy a Veszprémi Főegyházmegeből.

¹ 1998–2011 között voltam a rektor. Vö. NÉMETH László Imre, *A római Szent István Alapítvány 50 éve* (Budapest 2015) 50-51.

ből. Rajtuk kívül volt három olasz egyházmegyes növendék, kettő a Ragusai és egy a Veronai Egyházmegyből.

A legtöbben a Pápai Gergely Egyetemen tanultak, összesen tizenöten. Öten a Szalézi Egyetemre jártak, négyen a Santa Croce Egyetemre, hárman a Lateráni Egyetemre, ketten az Augustinianumra, és egy-egy növendék a Biblikus Intézetbe, illetve az Alfonsianára. Két növendék a budapesti Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Hittudományi Karára készítette tézisét. Szaktárgyaikat a 3. melléklet mutatja be.

A végzős növendékektől kértem, hogy licencia, illetve doktori dolgozatról készítsenek rövid összefoglalást, amelyet aztán a *PMI növendékei* rovatban közöltem (lásd 4. melléklet). Három növendék, Koós Ede,² Perger Gyula³ és Tóth András Sándor, akik 2011-ben fejezték be tanulmányaikat, licencia dolgozatának összefoglalása már nem került be a *PMI Hírek*nek azokba a számaiba, amelyeket ez a tanulmány ismertet.

Az aktuális növendékekről való beszámolót a *Hírek a PMI életéből* c. rovat követte, amelyben röviden beszámoltam az intézet életének jelentősebb eseményeiről. Általában olyan eseményekről írtam, amelyekről a *Magyar Kurír* és az *Új Ember* nem adott hírt.

A *PMI Hírek* második számától indult a *Hírek a PMI volt növendékeiről* c. rovat, amelynek az volt a célja, hogy a volt növendékek tudjanak egymásról, illetve látni lehessen, hogy az intézet növendékei milyen szerepet töltenek be a magyar Egyház életében. A 2002–2011 között az intézetben tanult magyar ösztöndíjas papok jelenlegi egyházi beosztását az 5. melléklet foglalja össze.

Ugyancsak a *PMI Hírek* második számától indult a *Halottaink* c. rovat, amelyben megemlékeztem az éppen elhunyt növendékekről (6. melléklet).

A második számban idéztem először az intézet vendégkönyvéből Teréz anya beírását, majd ebből is rovat lett.⁴ Jelentős személyek bejegyzéseit közölhettem, akik között volt bíboros, érsek, püspök, pap és korábbi növendék, valamint jeles világi személy, úrhajós és miniszterelnök (lásd 7. melléklet).

Az értesítő célja volt az intézet életének megörökítése a jövő számára. Innen született a gondolat, hogy összeállítsam a Vigilancia Bizottság volt és jelenlegi tagjainak a névsorát. A kikutatott adatokat két részben tettem közzé, amelyeket itt a gépelési hibák javításával közlök, hiszen erről sehol másol nem lehet olvasni:⁵

² Licencia-dolgozatának címe: *La Chiesa Cattolica e gli zingari, per l'evangelizzazione degli zingari in Ungheria.*

³ Licencia-dolgozatának címe: *Il martirio di János Brenner (1931-1957) durante la dittatura comunista in Ungheria.*

⁴ A rovatnak nem jutott hely a 2008. november 30-i és a 2011. március 25-i számokban.

*Első rész:*⁶ Az intézetben töltött évek alatt a Vigilancia Bizottság tagjaival rendszeresen találkoztunk. A most induló sorozatban szeretném bemutatni a Bizottság volt tagjait. Az intézet 1964-es átvételét követően a Szemináriumok- és Egyetemek Kongregációja 1966 elején kezdeményezte Zemplén György⁷ rektornál, hogy az érvényes kánonok szerint jelöljön két-két személyt a fegyelmi- és a gazdasági felügyelő bizottságba. A rektor válaszában hét személyt jelölt, akik között volt három magyar is. A Kongregáció 1966. május 7-én írt válaszában a fegyelmi bizottság tagjaivá Aloys Stögert, az Anima rektorát és Zsigmond Raymund domonkost⁸, az Angelicum Szociológiai Intézetének vezetőjét nevezte ki. A gazdasági bizottság tagjai pedig Tomek Vince piarista⁹ generális, valamint Friedrich Buuck jezsuita, a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora lettek¹⁰. Kinevezésükről a Püspöki Kar elnöke, Ijjas József érsek¹¹ tájékoztatást kapott.

*Második rész:*¹² Az első részben bemutattam, hogy az intézet 1964-es átvételét követően 1966-ban újultak meg az intézet életét felügyelő bizottságok. Az intézet levéltárában hiányosak az adatok, ezért egész pontosan nehéz összeállítani, kik és meddig voltak a bizottságok tagjai. 1967-ben, a Nevelési Kongregációtól kapott információ szerint, két változás is történt. P. Buuckot, a Collegium Germanicum et Hungaricum rektorát, P. Johann Schasching jezsuita váltotta fel. Őt 1966-ban Pedro Arrupe generális hívta tanítani Rómába, a Pápai Gergely Egyetemre, ahol 1991-ig, nyugdíjba vonulásáig szociológiát tanított. 1966-1969 között a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora is volt és vatikáni dikasztériumok munkájából is kivette a részét. Aloys Stögert pedig, a neves biblikust, aki 1961-1967 között a Pontificio Istituto Teutonico di S. Maria dell'Anima rektora volt, 1967-ben Sankt Pöltenbe, segédpüspöknek nevezték ki. Őt utóda, Franz Wasner váltotta fel, aki 1981-ig volt az Anima rektora. A hiányzó adatok között azt biztosan lehet tudni, hogy Zsigmond Raymund domonkos atya 1978-ig volt tagja a Bizottságnak, amikor is megvált a papi szolgálatától. Továbbá 1980-ban a két bizottság (gazdasági és fegyelmi) helyett már csak egy volt, amelynek elnöke 1986-ban bekövetkezett haláláig Tomek Vince piarista volt. Za-

⁵ Az összeállításban szereplő magyar egyházi személyeknek a lábjegyzetben jelzem, hogy hol található meg életrajzi adataik.

⁶ *PMI Hírek* (2009. március 10.).

⁷ Életrajza: BEKE Margit, *Az Esztergomi (Esztergom-Budapesti) Főegyházmegye papsága 1892-2006* (Budapest 2008) 821.

kar Polikárp ciszterci atya¹³ 1981-ben lett a Vigilancia Bizottság tagja, majd 1986-ban ő vette át az elnöki tiszteket. Schasching atya mellé harmadik tagnak ekkor Fenyő Vendel szalézi atyát¹⁴ nevezték ki. Miután Schasching atya nyugdíjba vonult és hazautazott Bécsbe, 1992-ben Ternyák Csaba¹⁵ püspökkari titkár, Ruppert József piarista¹⁶ és Szentmártoni Mihály¹⁷ jezsuita lettek a Bizottság tagjai. Ekkor volt a testület a legnépesebb. Zakar Polikárp atyát, aki hazaköltözött Magyarországra, 1998-ban Ternyák Csaba érsek váltotta fel az elnöki székben, aki ekkor már a Papi Kongregáció titkára volt. Fenyő Vendel 1999-ben elhunyt. A Bizottságnak három helyett csak két tagja maradt. 2007-ben pedig, amikor Ternyák Csabát egri érseknek nevezték ki, Ruppert József lett az elnök, Szentmártoni Mihály mellett pedig Kovács Gergely gyulafehérvári egyházmegyés pap¹⁸, a Kultúra Pápai Tanácsának osztályvezetője lett a második tag.

Az összeállítás jól mutatja, hogy a PMI 1964-ben történt átadás-átvétele után az illetékes kongregáció a Vigilancia Bizottság tagjaivá kezdetben azoknak a római kollégiumoknak a rektorait nevezte ki, akik korábban is kapcsolatban álltak az intézettel, illetve az emigrációnak olyan magyar egyházi személyiségeit, akik nem álltak szemben az intézet otthonról érkezett új vezetőivel. A magyarországi rendszerváltást követően lassan átrendeződött a Vigilancia Bizottság összetétele, amelynek elnöke és tagjai nagyobb részben Magyarországról érkezett személyek lettek.

A *PMI Hírek* 2010. március 15-i számában tettem közzé egy összeállítást azokról, akik szentírástudományt tanultak. Ezt az összeállítást is teljes terjedelmében közlöm:

A 2007. évi húsvéti számban közöltem az 1965 utáni évek statisztikai adatait arra vonatkozóan, hogy a PMI növendékei hol tanultak. E statisztikában, amely az alábbiak szerint korrigálásra szorul, kiemelkedő helyen állnak a biblikusok. A Pápai Biblikus Intézet növendékei voltak abc sorrendben: Ferling György (Győr), Fodor György (Hajdúdorog), Gyürki László (Szombathely), Kiss-Rigó László (Esztergom), Racs Csaba (Eger), Rózsa Huba (Székesfehérvár), Schmatovich János (Győr), Székely János (Esztergom),

⁸ Zsigmund Rajmund O.P. 1919-ben született és 1944-ben szentelték pappá. Rómában a Salita del Grillo 1. szám alatt lakott (SZIA-Zágon gyűjtemény, szerzetesek kartonjai).

⁹ Életrajza: LÉH István Sch.P. – KOLTAI András, *A Magyar Piarista Rendtartomány történeti névtára 1666-1997* (METEM Könyvek 21) (Budapest 1998) 390.

¹⁰ 1962 szeptemberétől 1966-ig volt a Collegium Germanicum et Hungaricum rektora. Kapcsolat-

Szénási Sándor (Eger), Takács Gyula (Szombathely), és Tarjányi Béla (Kalocsa). A Gergely Egyetemen biblikus teológiát tanult: Benyik György (Kalocsa), Fábry Kornél (Kaposvár), Thorday Attila (Szeged) és Török László (Eger). Rajtuk kívül az intézet lakója volt pár hónapra Soltész János (Hajdúdorog) biblikus is. A második világháború előtti években tizen jártak a Biblikus Intézetbe. Közülük csak néhány nagy nevet említek: Bart Lőrinc (Esztergom), Görgényi Béla (Pécs), Ijjas József (Kalocsa) és Szörényi Andor (Kalocsa). A háború után az 1964 előtti években viszont csak ketten jártak a Biblikus Intézetbe: Ipoly Ottó (Kalocsa) és Zalotay József (Vác). A névsor impozáns!

Az összeállítás után Tarjányi Béla professzor írása olvasható a magyarországi biblikusok találkozójáról.

A második számtól az értesítő utolsó rovata a *Könyvek, cikkek a PMI-ről*.¹⁹ Ennek célja az intézet életére vonatkozó bibliográfia összegyűjtése volt. Feltehetően nem ez volt a legolvasottabb rovat, és minden bizonnyal nem is teljes, az intézet történetének feldolgozására vonatkozóan azonban hasznos. Máshol ilyen bibliográfia nem jelenik meg. A legfontosabbak azok a tanulmányok, amelyekben az intézet életéről található adatok, információk. A legtöbb munka az ügynökkérdéssel foglalkozik. Néhány mű az intézet egy-egy volt növendékének az életét, munkásságát mutatja be (pl. Kada Lajos, Jakab Antal, Prokop Péter). A bibliográfiát a 8. mellékletben közöljük.

Az intézetről rendszeresen jelentek meg rövid hírek a Collegium Germanicum et Hungaricum magyar növendékeinek értesítőjében, az ... *et Hungaricum*ban, amelyeket a rovatban jeleztem.²⁰ A *L'Osservatore Romano* az évente tartott Mindszenty-szentmiséről közölt tudósításokat, amelyekben olykor az intézetet is említették.²¹ A *Magyar Katolikus Lexikon* kötetekben megjelent az intézet volt rektorainak és sok növendékének is az életrajza.²²

A PMI 2010-ben ünnepelte megalakulásának 70. évfordulóját. Az ünnep alkalmából korábbi növendékeket felkértem arra, hogy egy-egy kiemelkedő növendéktársukról írjanak rövid megemlékezést.²³ Ezek az *Új Emberben* jelentek meg.²⁴ Bánk József éresekéről Újházi Lóránd, Belon Gellért püspökről Hollai Antal, Galla Ferencről Perger Gyula, Jakab Antal püspökről Kovács Gergely, Radó Polikárpról Füzes Ádám, Rajeczky Benjamin O.Cist.-ről

ban állt az intézet korábbi vezetésével. NÉMETH László Imre, *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rotondo és a Szent István Ház* (Budapest 2009) 141.

¹¹ Életrajza: VICZIÁN József, *Ijjas József*, in *Magyar Katolikus Lexikon* V (Budapest 2000) 214-215.

¹² *PMI Hírek* (2010. március 15.).

¹³ Életrajza: NÉMETH 2015, 48-50.

Verbényi István, Szőrényi Andorról Tarjányi Béla, Tóth K. Jánosról Pákozdi István, Vanyó Tihamér OSB-ről Beran Ferenc irt.

Az intézet életéről rendszeresen hírt adott a *Magyar Kurír* és az *Új Ember* is, valamint a Vatikáni Rádió magyar adása. Ezeket a *PMI Hírek*ben nem soroltam fel, bár ezek is információkkal szolgálnak.

A *PMI Hírek* példányai megtalálhatók a PMI levéltárában. Bízom benne, hogy egyszer majd az interneten is hozzáférhetőek lesznek, és ha szerény mértékben is, de forrásul szolgálnak az intézet átfogó történetének megírásához.

1. MELLÉKLET

A *PMI Hírek* első számában olvasható kimutatás a növendékek egyházmegyei összetételéről 1965-től 2002-ig²⁵

Esztergom-Budapest	24
Eger	20
Vác	17
Győr	13
Veszprém	9
Hajdúdorog	9
Szombathely	8
Székesfehérvár	7
Szeged-Csanád	7
Pécs	7
Nagyvárad	6
Kalocsa-Kecskemét	6
Kaposvár	4
Debrecen-Nyíregyháza	3
Szabadka	1
Olasz egyházmegyék	2
<i>Összesen</i>	143

¹⁴ Életrajza: NÉMETH 2015, 35.

¹⁵ Életrajza: BEKE 734-735.

¹⁶ Életrajza: NÉMETH 2015, 27-28.

¹⁷ Életrajza: uo. 54-55.

¹⁸ Életrajza: uo. 40-41.

2. MELLÉKLET

A Pápai Magyar Intézet növendékei 2002–2011 között		
<i>Név (egyházmegye)</i>	<i>Oktatási intézmény, szak</i>	<i>Év</i>
Balázs Tamás (Győr)	Szalézi Egyetem, ifjúságpasztoráció	2006–2007 ²⁶
Bákonyi János (Debrecen-Nyíregyháza)	Gergely Egyetem, fundamentális teológia	2006–2008, 2009
Bodó Zoltán (Győr)	Santa Croce Egyetem, liturgikus teológia	2010– ²⁷
Bolla István (Kaposvár)	Gergely Egyetem, filozófia	2005–2008
Cordioli, Paolo (Verona)	Augustinianum, patrisztika	2007– ²⁸
Csépányi Gábor dr. (Esztergom-Budapest)	Gergely Egyetem, teológia	2010– ²⁹
Csizmadia Zoltán (Pécs)	Szalézi Egyetem, ifjúságpasztoráció	2002–2005
Fábry Kornél (Kaposvár)	Gergely Egyetem, biblikus teológia	2003–2008
Forró József (Esztergom-Budapest)	Gergely Egyetem, egyházjog	2003–2005
Horváth István Sándor (Szombathely)	Gergely Egyetem, egyházjog	2004–2007
Juhos Imre (Győr)	Lateráni Egyetem, teológia	2008–2010
Kálmán Imre (Győr)	Szalézi Egyetem, tömegtájékoztatás	2002–2005
Koós Ede (Eger)	Gergely Egyetem, missziológia	2009–2011
Laczkó István (Szeged-Csanád)	Szalézi Egyetem, ifjúságpasztoráció	2007–2008
Lengyel Ervin (Székesfehérvár)	Gergely Egyetem, egyházjog	2007–2009
Linczenbold Levente (Debrecen-Nyíregyháza)	Gergely Egyetem, kánonjogi gyakorlati kurzus	2002–2003

¹⁹ Két számban maradt ki a rovat: 2008. november 30. és 2010. március 15.

²⁰ 2005 (IX. évfolyam, Pünkösdi szám), 2006 (X. évfolyam 1. sz., 50. o.), 2007 (XI. évfolyam 2. sz., 35. o.), 2008 (XII. évfolyam 3. sz., 28. o.).

²¹ Pl. (2007. május 11.) 9.: *Gli ungheresi di Roma ricordano il Card. Mindszenty*.

²² Ezek közül a *PMI Hírek* 2008. február 22-i számában egyre hívtam fel a figyelmet: VICZIÁN JÁ-

Lukács József (Esztergom-Budapest)	Santa Croce Egyetem, liturgikus teológia	2009–2010
Mazgon Gábor (Esztergom-Budapest)	Budapest, PPKE-HTK	2006–2008
Németh Norbert (Szombathely)	Gergely Egyetem, teológia	2008–2011
Nyéky Kálmán (Kaposvár)	Lateráni Egyetem II. János Pál Intézet, bioetika	2001–2004
Perger Gyula dr. (Szombathely)	Gergely Egyetem, egyháztörténelem	2008–2011
Pomillo, Andrea (Ragusa)	Szalézi Egyetem, pszichológia	2005–2006
Racs Csaba (Eger)	Biblikus Intézet, szentírásudomány	2004–2008
Sárhegyi Zoltán (Esztergom-Budapest)	Lateráni Egyetem II. János Pál Intézet, házasságteológia	2006–2008
Serfőző Levente (Szeged-Csanád)	Szalézi Egyetem, kateketika	2009– ³⁰
Szabó József (Eger)	Gergely Egyetem, spiritualitás teológia	2002–2004
Szederkényi László (Vác)	Augustinianum, patrisztika	2002–2005
Szemere János (Székesfehérvár)	Gergely Egyetem, egyházjog	2010– ³¹
Tari Zsolt (Debrecen-Nyíregyháza)	Budapest, PPKE-HTK	2005–2006
Tóth András Sándor (Veszprém)	Santa Croce Egyetem, egyházjog	2008–2011
Tóth László (Debrecen-Nyíregyháza)	Alfonsiana, morális	2001–2003
Török László (Eger)	Gergely Egyetem, biblikus teológia	2001–2004
Tuttobene, Luca (Ragusa)	Gergely Egyetem, filozófia	2001–2005
Újházi Lóránd (Esztergom-Budapest)	Santa Croce Egyetem, egyházjog	2004–2006

nos, *Luttor Ferenc*, in *Magyar Katolikus Lexikon* VIII (Budapest 2003) 207.

²³ Kivételt képez Kovács Gergely atya (Gyulafehérvári Főegyházmege), aki nem volt a PMI növendéke.

²⁴ *PMI Hírek* (2010. december 4.). A felsorolt cikkek fel vannak tüntetve a bibliográfiában.

²⁵ A 2002-2003-as akadémiai év növendékei már benne vannak ebben a létszámban. Neveik már

3. MELLÉKLET

A római egyetemeket látogató növendékek szaktárgyai	
filozófia	1
teológia	3
fundamentális teológia	1
biblikus teológia	2
liturgikus teológia	2
spirituális teológia	1
házasságteológia	1
szenírástudomány	1
patrisztika	1
egyház történelem	1
morális	1
bioetika	1
missziológia	1
egyházjog	7
ifjúságpasztoráció	3
kateketika	1
tömegtájékoztatás	1
<i>Olasz növendékek</i>	
filozófia	1
patrisztika	1
pszichológia	1

szerepelnek a *PMI Hírek* első számában.

²⁶ 1997–2000 között volt első alkalommal az intézet növendéke, amikor licencia fokozatot szerzett.

²⁷ Folytatva tanulmányait 2013-ban licencia fokozatot szerzett.

²⁸ Folytatva tanulmányait 2013-ban licencia fokozatot szerzett.

²⁹ Folytatva tanulmányait 2012-ben licencia fokozatot szerzett.

4. MELLÉKLET

A PMI növendékeinek doktori és licencia-dolgozatai³²

Doktori dolgozatok

Balázs Tamás	Educare i giovani alla fede in Ungheria e incontrando la Bibbia ³³
Fábry Kornél	Tanítványság az új Exodus, Km 4,35-7,30 retorikai analízise és interpretációja ³⁴
Németh Norbert	La teologia di mistero in Odo Casel e la sua rilevanza in relazione all'iniziazione cristiana d'oggi ³⁵
Szederkényi László	La partecipazione dei cristiani alla vita politica nell'epoca precostantiniana ³⁶
Újházi Lóránd	Psychological suitability in relation to holy orders ³⁷

Licencia-dolgozatok

Bákonyi János	A Szentírás az Egyház életében ³⁸
Bolla István	La dottrina di Dio nella Freiheitsschrift di Schelling ³⁹
Csizmadia Zoltán	Személyi érettség és szexualitás ⁴⁰
Fábry Kornél	Dal fantasma al Signore, Analisi retorica di Mc 6,45-7,30 ⁴¹
Juhos Imre	Vere Deus et Vere Homo – L'interpretazione del dogma di calcedonia nella cristologia di Marcello Bordonò ⁴²
Lengyel Ervin	A klerikusi állapot elvesztése a hatályos latin jog tükrében különös tekintettel a CIC 290. kánon 3. paragrafusában említett leiratra ⁴³
Nyéký Kálmán	Újragondolni az orvosi cselekvést az élet kezdete előtt ⁴⁴
Racs Csaba	És imám eljutott színed elé, szent templomodba. A 93. Zsoltár intertextuális elemzése ⁴⁵
Szabó József	Gyógyítás az Egyházban ⁴⁶
Tóth László	Il suicidio in Ungheria ⁴⁷
Török László	La giustizia fatta nel segreto, l'analisi della sequenza Mt 6,1-18 ⁴⁸
Tuttobene, Luca	Il concetto di experimentia nella Summa Theologiae di Tommaso d'Aquino ⁴⁹

³⁰ Folytatva tanulmányait 2012-ben licencia fokozatot szerzett.

³¹ Folytatva tanulmányait 2013-ban licencia fokozatot szerzett.

³² A dolgozatok címét úgy közlöm, ahogy az az értesítőben megjelent.

³³ *PMI Hírek* (2007. november 25.): Fialatok hitre nevelése a Szentírással Magyarországon.

³⁴ *PMI Hírek* (2009. március 10.).

5. MELLÉKLET

A 2002–2011 között a PMI-ben tanult 29 magyar ösztöndíjas pap⁵⁰
egyházi beosztása 2015-ben

plébános	14
plébános-főiskolai tanár	4
szemináriumi lelki igazgató (spirituális)	3
plébános központi szolgálattal	2
központi szolgálatban	2
diplomáciai szolgálatban ⁵¹	2
szemináriumi fegyelmi előjáró (prefektus)	1
káplán	1

6. MELLÉKLET

A 2002–2011 között elhunyt volt PMI-növendékek

Árva Vince	PMI Hírek 2009. március 10.
Borovi József	PMI Hírek 2005. november 27.
Frank Miklós	PMI Hírek 2010. december 4.
Csordás Eörs	PMI Hírek 2010. december 4.
Király Ernő	PMI Hírek (2004/3) október 28.
Kovács Endre O.Cist. püspök	PMI Hírek 2007. november 25.
Németh László szkf	PMI Hírek 2008. február 22.
Prokop Péter	PMI Hírek (2003/1) december 14.
Tóth Giulio	PMI Hírek 2011. március 25.
Vanyó Aladár Tihamér OSB	PMI Hírek 2005. november 27.
Vanyó László	PMI Hírek (2003/1) december 14.
Walper Ferenc	PMI Hírek 2007. március 15.

³⁵ *PMI Hírek* (2011. március 25.): A misztérium teológia Odo Caselnél és a jelentősége ma az iniciációs szentségeknél.

³⁶ *PMI Hírek* (2005. november 27.): A keresztények részvétele a politikai életben a Konstantin előtti korban.

³⁷ *PMI Hírek* (2006. november 30.): Pszichológiai alkalmasság a szent rendekre.

7. MELLÉKLET

Jeles személyek, akiknek bejegyzését a *PMI Hírek* a Pápai Magyar Intézet vendégkönyvéből idézte

Bánk József egri érsek, váci püspök	PMI Hírek 2005. március 1.
Bertone Tarcisio bíboros, államtitkár	PMI Hírek 2007. november 25.
Farkas Bertalan úrhajós	PMI Hírek 2009. március 10.
Fila Béla teológus professzor	PMI Hírek 2005. november 27.
Ijjas József kalocsai érsek	PMI Hírek 2004. október 28.
Irányi László, külföldi magyarok püspöke	PMI Hírek 2006. november 30.
Kada Lajos c. érsek, pápai nuncius	PMI Hírek 2008. február 22., PMI Hírek 2009. november 29.
Kiss László pap, tanár	PMI Hírek 2006. március 1.
Ladocsi Gáspár tábori püspök	PMI Hírek 2007. március 15.
Majnek Antal megyéspüspök	PMI Hírek 2010. március 15.
Orbán Viktor miniszterelnök	PMI Hírek 2010. december 4.

³⁸ *PMI Hírek* (2009. november 29.).

³⁹ *PMI Hírek* (2008. február 22.): Isten tan Schelling Festschriftjében.

⁴⁰ *PMI Hírek* (2005. március 1.).

⁴¹ *PMI Hírek* (2007. március 15.): A kísértettől az Úrig. A Mk 6,45-7,30 retorikai analízise.

⁴² *PMI Hírek* (2010. december 4.): Igaz Isten és Igaz Ember, a kalcedoniai dogma értelmezése Mar-

8. MELLÉKLET

A Pápai Magyar Intézetről 1998–2011 között megjelent publikációk listája a *PMI Hírek Könyvek, cikkek a PMI-ről* rovata alapján:⁵²

1. ADRIÁNYI Gábor, *A Vatikán keleti politikája és Magyarország 1939–1978. A Mindszenty ügy* (Budapest 2004).
2. ADRIÁNYI Gábor – CSIKY Balázs, *Nyisztor Zoltán* (Dissertationes Hungaricae ex Histora Ecclesiae XVII) (Budapest 2005).
3. ADRIÁNYI Gábor, *Egy élet nyomában* (Budapest 2007).
4. BABOS Anikó, Az Apostoli Szentszék keleti politikájának kezdetei Magyarországon. Az 1964-es részleges megállapodás (Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Kar Nemzetközi Tanulmányok Intézete, Nemzetközi tanulmányok szak).
5. BALOGH Margit, *A Magyar Katolikus Püspöki Kar Tanácskozásai 1949–1965 között. Dokumentumok I-II* (METEM, Budapest 2008).
6. BANDI István, *Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez, állambiztonsági módszertani megközelítésben, in Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989* (szerk. Bánkuti Gábor és Gyarmati György; Budapest 2010) 189-205.⁵³
7. BARBERINI, Giovanni, *L'Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso* (Santa Sede e politica nel novecento 6) (Bologna 2007).
8. BARBERINI Giovanni, *La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull'Ostpolitik vaticana* (Santa Sede e politica nel Novecento 7) (Bologna 2008).
9. *BEKE Margit, *A Pápai Magyar Egyházi Intézet megalapítása és első évei Rómában (1929–1945)*, in *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)* (szerk. Csorba László; Budapest 1998) 69-73.
10. BEKE Margit, *Mindszenty József esztergomi érsek, bíboros fáradozása az európai kapcsolatok kiépítéséért 1945–1948 között és kapcsolatai Mariazellel, in Mariazell és Magyarország. 650 év vallási kapcsolatai* (Strigonium Antiquum VI) (szerk. Walter Brunner – Helmut Eberhart – Fazekas István – Gállffy Zsuzsanna – Elka Hammar-Luza – Hegedűs András; Esztergom 2003) 154-159.

---

cel Bordon krisztológiájában.

⁴³ *PMI Hírek* (2008. február 22.).

⁴⁴ *PMI Hírek* (2005. március 1.).

⁴⁵ *PMI Hírek* (2008. november 30.).

⁴⁶ *PMI Hírek* (2004. október 28.).

11. BERAN Ferenc, *Értékelni a múltat, ismerni a jelent*, in *Új Ember* (2010. szeptember 26.).
12. BOTTONI, Stefano, *Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978*, in *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989* (szerk. Bánkúti Gábor és Gyarmati György; Budapest 2010) 253–280.
13. *CSORBA László, *A Római Magyar Történeti Intézet megalapítása és első évei (1895–1922)*, in *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)* (szerk. Csorba László; Budapest 1998) 7–18.
14. *CSORBA László, *A Római Magyar Akadémia története 1945 után*, in *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)* (szerk. Csorba László; Budapest 1998) 47–52.
15. *CSORBA László, *A Pápai Magyar Egyházi Intézet Rómában 1945-től napjainkig*, in *Száz év a magyar–olasz kapcsolatok szolgálatában. Magyar tudományos kulturális és egyházi intézetek Rómában (1895–1995)* (szerk. Csorba László; Budapest 1998) 75–94.
16. *CSORBA László, *A Fraknoi-villa – a Magyar Köztársaság Szentszék melletti Nagykövetségének székhelye*, in *Magyarország és a szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2000* (szerk. Zombori István; Budapest 2001) 113–135.
17. FEJÉRDY András, „Hontalanok.” *A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei*, in *Történelmi Szemle* XLI (2009) 1/59–89.
18. FEJÉRDY András, *Magyarország és a II. Vatikáni Zsinat (1959–1965)* (Phd disszertáció; Budapest 2010, kiadása: Budapest 2011).
19. FÜZES Ádám, *Teológus és újságíró*, in *Új Ember* (2010. szeptember 19.).
20. GALLA Ferenc, *Pápai kinevezések, megbízások és felhatalmazások Erdély, a Magyar Királyság és a Hódoltság területére (1550–1711)* (Collectanea Vaticana Hungariae 3) (sajtó alá rendezte Tusor P. és Tóth K.; Budapest–Róma 2010).
21. HAJNÓCZY Gábor – CSORBA László (a cura di), *Il Palazzo Falconieri e il palazzo barocco a Roma* (Rubettino 2009).
22. HOLLAI Antal, *A lélek mestere*, in *Új Ember* (2010. október 31.).

⁴⁷ *PMI Hírek* (2005. november 27.): Az öngyilkosság Magyarországon.

⁴⁸ *PMI Hírek* (2004. október 28.): A titokban tett jótett. Mt 6,1–18 retorikai elemzése.

⁴⁹ *PMI Hírek* (2006. március 1.): A tapasztalat fogalma Aquinói Szent Tamás Summa Teológiájában.

⁵⁰ A 31 növendék közül ketten megváltak a papi szolgálattól.

23. KOVÁCS Gergely, *Egymás kedvét pótolni jószággal*, in *Új Ember* (2010. november 14.).
24. LÉNÁRD Ödön – TIMÁR Ágnes – SZABÓ Gyula – SOÓS Viktor Attila, *Utak és útvesztők* (Budapest 2006).
25. MAJSAI Tamás, „*Ismereteimet soha, senkinek nem fedhetem fel*”. *Papi ügynökök a Vatikán előszobáiban*, in *Beszélő* 12 (2007) 12/44-65; 13 (2008) 1/58-85; 3/77-94; 4/80-99.
26. MÉSZÁROS István, *Egy „Kultusz” a XXI. században, A Mindszenty-tisztelet története (1975–2005)* (Budapest 2005).
27. (MIHÁLYI Géza), *Viva Ungheria! Beszélgetés Mihályi Gézával a kurtavaszról, a magyar forradalom olaszországi hatásáról és XII. Pius pápa segítségéről*, in *Magyar Nemzet* (2006. január 28.).
28. *NÉMETH László (Imre), *Mindszenty József bíboros levelei a Pápai Magyar Egyházi Intézetben*, in *MEV* 11 (1999) 1-2/231-242.
29. NÉMETH László (Imre), *Adalékok a római magyar lelképásztorkodás történetéhez. Első rész 1945–1963*, in *MEV* 14 (2002) 1-4/197-228.
30. NÉMETH László (Imre), *Megemlékezések Mindszenty bíborosról a Santo Stefano Rotondóban 1991–2003 között*, in *MEV* 15 (2003) 1-2/193-205.
31. NÉMETH László (Imre), *Adalékok a római magyar lelkészség történetéhez. Második rész: 1963–1973*, in *MEV* 15 (2003) 3-4/119-149.
32. NÉMETH László (Imre), *Magyar egyházi intézmények Rómában*, in *Santa Balbina bazilika* (szerk. Ladocsi Gáspár – Németh László (Imre); Budapest 2004) 32-35.
33. NÉMETH László (Imre), *Istituto Pontificio Ecclesiastico Ungarico in Urbe*, in *Annuario, Studi e documenti italo-ungheresi, Florio Banfi Ricordi Ungheresi in Italia* (a cura di Péter Sárközy; Roma-Szeged 2005) 213-215.
34. NÉMETH László (Imre), *Pápai Magyar Egyházi Intézet*, in *BANFI, Florio, Magyar emlékek Itáliában. Magyar–olasz tanulmányok* (szerk. Kovács Zsuzsa – Sárközy Péter; bőv., átdolg. kiad., Szeged 2005) 244-248.
35. NÉMETH László (Imre), *Pápai Magyar Intézet (Pápai Magyar Egyházi Intézet, PMI)*, in *Magyar Katolikus Lexikon X* (Budapest 2005) 561-563.
36. NÉMETH László (Imre), *Mihalik Alapítvány*, in *Távlatok* (2006) 4/230.
37. *NÉMETH László (Imre), *Zágon József levelezése két magyar jezsuitával, avagy adalékok a milánói magyar közösség történetéhez*, in *Historicus Societatis Iesu. Szilas László emlékkönyv* (METEM Könyvek 62) (szerk.

⁵¹ Forró József a Pápai Diplomáciai Akadémia növendékeként szerzett licenciát és doktori fokozatot a Gergely Egyetemen, egyházjogból. *PMI Hírek* (2008. november 30.). Lengyel Ervin még a PMI növendékeként szerzett licenciát, majd tanulmányait a Pápai Diplomáciai Akadémián folytatta. *PMI Hírek* (2009. november 29.).

⁵² A bibliográfiát kiegészítettem néhány fontos tanulmánnyal, amelyek 1998 és 2002 között, illetve

- Molnár Antal – Szilágyi Csaba – Zombori István; Budapest 2007) 350-351.
38. NÉMETH László Imre, *Mindszenty megvalósult álma. A Santo Stefano Rontondo és a Szent István Ház* (Budapest 2009).⁵⁴
39. *PAJOR András, „A te szavadra...” *Látogatások Kada Lajos érseknél* (Kecskemét 2001).
40. PÁKOZDI István, *Különös virágszedés*, in *Új Ember* (2010. november 21.).
41. PEHM László, *Láttuk, hallottuk, csodáltuk, követjük... Személyes emlékeim Werner atyáról*, in *Új Ember Kalendárium* (2011) 59-61.
42. PERGER Gyula, *Az egyháztörténet forrásainak kutatója*, in *Új Ember* (2010. október 1.).
43. *PROKOPP Mária, *Prokop Péter festőművész (1919–2003)* (Szeged 2003).
44. RÁDAI Eszter, *Befurakodni a Katolikus Világegyház központjába. Interjú Csorba László történésszel*, in *Élet és Irodalom* LIII (2009) 3. sz.
45. ROSDY Pál, *Többet ártott, mint használt... Negyvenöt éve írták alá az 1964-es „részleges megállapodást”*, in *Új Ember* (2009. szeptember 13.).
46. SÁRKÖZY Péter, *Róma mindannyiunk közös hazája. Magyar emlékek Rómában, magyarok emlékei Rómáról* (Budapest 2010) 61-63.
47. (SOMOS József), *Lemondás és alázat. Papi arcélek. Somos József ny. amerikai magyar lelkész*, in *Keresztény Élet* (2010. június 20.).
48. SÜMEGI György, *Prokop Péter és az 1956-os forradalom*, in *Az 1956-os forradalom hatása a környező országok egyházaira* (szerk. Zombori István; Budapest 2009) 131-147.
49. SZABÓ Csaba, *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években* (Budapest 2005).
50. SZABÓ Csaba, „Nyíri” és „Keleti” – *Keresztes. Adalékok a görög katolikusok 20. századi történetéhez*, in *Egyháztörténeti Szemle* 8 (2007) 1/189-215.
51. SZABÓ Csaba, *A „Világosság” fedőnevű belső rezidentúra az Állami Egyházi Hivatalban*, in *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989* (szerk. Bánkúti Gábor – Gyarmati György; Budapest 2010) 207-252.⁵⁵
52. SZABÓ Ferenc, *A magyar jezsuiták sajtómunkája 1945 után itthon és külföldön*, in *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1919–2009) és ami*

a 2011. évi első szám után jelentek meg, és ezért nem kerültek be a *Könyvek, cikkek a PMI-ről* c. rovatba. Ezeket * jelöli.

⁵³ A tanulmány első megjelenése: *Egyháztörténeti Szemle* VIII (2007) 1/174-188.

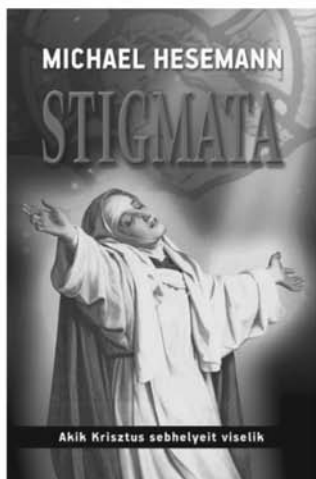
⁵⁴ A *PMI Hírek*ben fel vannak sorolva a kötet anyagát előkészítő tanulmányok megjelenései is.

- abból következik (METEM Könyvek 73) (szerk. Molnár Antal – Szilágyi Csaba; Budapest 2010) 66-74.
53. *SZABÓ Gyula, *A Pápai Magyar Intézet mint a magyar hírszerzés előretolt bástyája (1963–1989)* (Budapest 2011).
  54. TABAJDI Gábor – UNGVÁRI Krisztián, *Elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990* (Budapest 2008).
  55. TARJÁNYI Béla, *Haladó gondolkodású biblikus*, in *Új Ember* (2010. október 10.).
  56. TOMKA Ferenc, *Halálra szántak, mégis élünk! Egyházüldözés 1945–1990 és az ügynökkérdés* (Budapest 2005).
  57. TUSOR Péter, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I, Excerptum ex vol. I) (Budapest-Róma 2004).
  58. ÚJHÁZI Lóránd, *Bánk József a kánonjogász*, in *Új Ember* (2010. október 17.).
  59. ÚJVÁRY Gábor, *Egy tudós kultúrpolitikus kalandjai Rómában és a magyar hivatalokban. Gerevich Tibor és a Római Magyar Akadémia*, in *Történelmi Szemle* 1 (2008) 2/195-223.
  60. VARGA Gabriella – VENCSEK László, *Megalkuvás nélkül. Száz éve született Jakab Antal* (Budapest 2009).
  61. VARGA Gabriella – VENCSEK László, *Én Uram és én Istenem! Hetvenállomásos zárándokúton Jakab püspökért. Egy emlékévként története 2009. március 12. – 2010. március 13.* (Budapest 2010).
  62. VERBÉNYI István, *Új utak az egyházzene-történetben*, in *Új Ember* (2010. november 7.).
  63. ZÁGON József, *A magyar Egyház helyzete az 1964-es megállapodás után*, in *Távlatok* (2006) 3/314-333.

---

⁵⁵ Első megjelenés: SZABÓ Csaba – Soós Viktor Attila, „Világosság.” *Az Állami Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen* (Új Ember-Lénárd Ödön Közhasznú Alapítvány, Budapest 2006) 17-72.

Michael Hesemann STIGMATA

A stigmák a keresztény misztika legtitokzatosabb jelenségei közé tartoznak. Éjszaka, vagy a Megfeszített látása közben tűnnek elő, és gyakran kísérik egyéb jelenségek: lebegés, prófétálás, bilokáció stb. A stigmák – Krisztus sebhelyei – évszázadok óta foglalkoztatják a hívőket éppúgy, mint a kételkedőket. Bár az újabb eseteket orvosok és pszichiáterek alaposan megvizsgálták, ugyanúgy nem találnak rá magyarázatot, mint korábban. Michael Hesemann történész, író ebben az elgondolkodtató könyvében üdítő modernséggel tárgyalja a legismertebb stigmatizáltak: Assisi Szent Ferenc, Sienai Szent Katalin, Páter Pio, Emmerich Anna Katalin történetét, azonban nem ragad le ezeknél a „klasszikus” eseteknél. Hesemann részletesen tudósít az 1990-es évek stigmatizációs eseteiről, amelyek vizsgálatában vezető pszichiáterek, ideggyógyászok

és orvosok vettek részt, és idézi figyelemfelkeltő eredményeiket, amelyek bizonyítják a hihetlent: akár isteni erővel, akár önszuggesztióval jönnek létre – a stigmák szétfeszítik a természet törvényeinek kereteit.

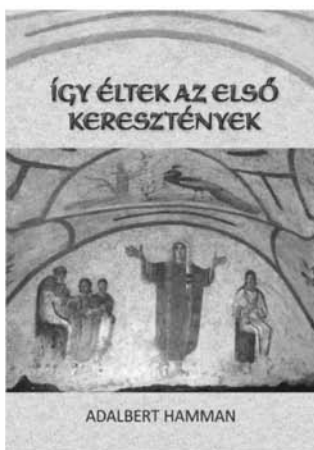
408 oldal, keménytáblás, színes képmelléklettel. Ára: 3600 Ft

Adalbert Hamman ÍGY ÉLTEK AZ ELSŐ KERESZTÉNYEK

(95–197)

Milyen problémákkal kellett megbirkózniuk családi és magánéletükben azoknak, akik az egyház tagjai lettek? Hogyan fogadta őket a pogány világ? Miben jutott kifejezésre testvéri szellemük? Milyenek voltak istentiszteleteik? A szerző mesteri tudással szólaltatja meg a II. század dokumentumait, melyek máig is friss színekkel ábrázolják az első keresztények mindennapi örömeit és küzdelmeit.

282 oldal, puhafedele. Ára: 2100 Ft

.....

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆ BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS

Újabb gyűjtésű Szűz Mária-ábrázolású zászlók

1. A XIX. század második felében készülhetett a pesti-belvárosi ferences templom három csúcsban végződő kereszttrudas, hímzett selyemzászlója.

1. KÉP

A zászlóról készült körmeneti fénykép 1900 körüli (1. kép). A zászló előlapján, közepén a Szeplőtelen Szűz látható. Felül, a bűjtatóra és a zászló széleire aranyrojtok, míg a csúcsok végeire aranybojtok kerültek. A zászló kereszttrúdra erősített, amelynek végein záróelemek vannak. A zászlóhoz egy hosszú, fehér rúd is tartozott.¹

2. 1931-ben készült a csillaghegyi Jézus Szíve Plébánia Credo Egyesületének egyszínű fehér-krém selyemzászlója (az oltártól balra található, két sárgaréz kampóval a falhoz erősítve). Formája lekerekített hármas fánon, mérete 145 x 95 cm. Az előlapon, közepén, kör keretben festett Magyarok Nagyasszonya (2a. és 2b. kép). Szűz Mária fején hosszan lelógó, aranyban játszó fehér fátyol (a végét kezében tartja, így öleli magához a gyermekét) és a Szent Korona. Feje felett glória, jobbában a magyar jogar, ölében, fehér lepelben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Mária ruhája kék, rózsaszín köpenye beteríti a gyermeket. Jézus feje felett glória, jobbában az arany országalma tetején a kettős kereszttel, baljával áldást oszt. A fejük felett a fehér felhőkkel díszített nyitott égbolt, amely a világra utal. Az ábrázolás körül díszes magyaros tulipánmotívumok. Az ábrázolás felett, illetve

¹ Saját felmérés, 2013.

2A. KÉP

2B. KÉP

2C. KÉP

alatt íves hímzett arany felirat: *PATRONA HUNGARIAE* és *ORA PRO NOBIS!* (Magyarok Nagyasszonya könyörögj érettünk). A fanonokon egy-egy díszes, magyaros, stilizált virágcsokor, a zászló szabad szélein hasonló magyaros virágmotívumok futnak körbe. A hátlapon, kör keretben, a Credo-jelvény: fekete-fehér félmezőkre osztott pajzsban kereszt, a pajzs felső részén piros-fehér-zöld sáv fehér részén a *CREDO* szó (2c. kép). A kör keret magyaros tulipánmotívumokkal díszített. Az ábrázolás felett, illetve alatt arany hímzett felirat: *CSILLAGHEGYI CREDO* és *1931*. A növényi díszítések megegyeznek az előlapéval. A zászló szabad szélein 4 cm-es fémrojt, alul három 20 cm-es fémbojt, a zászló szélén két hosszasan lelógó fémbojt, illetve két darab 14 x 135 cm-es zászlószalag, alján fémrojt. A zászlószalagokon hímzett arany felirat: *Özv. Fortwingel Antalné* és *Zászlóanya*. A 105 cm-es kereszttrúd két szélén sárgaréz záróelem, az akasztóelem előoldala díszes sárgaréz. A fehér, kb. 3,5 méteres zászlórúd tetején sárgaréz zászlócsúcs, amely stilizált liliomban végződik. A zászlórúdon több sorban Szent Koronával ékesített, névvel ellátott zászlószegek láthatók. A zászlólapokat felcserélhették.²

² Saját felmérés, 2013. április 11. Lásd még: LIPP MÓNKA, *A Csillaghegyi Jézus Szíve Plébánia*, in *A Katolikus Budapest 1* (szerk. Beke Margit; Szent István Társulat, Budapest 2013) 103. Köszö-

3A. KÉP

3B. KÉP

3. 1930 körül készült a csillaghegyi Jézus Szíve Plébánia fehér, váltakozó magasságú, ötszörösen lekerekített selyemzászlója (az oltártól balra lévő helyiségben, a bal oldali falon lóg). Mérete 140 x 75 cm. A zászlólapon, kör keretben – amely az isteni tökéletesség szimbóluma – talpas kereszt, illetve négyzetminta, amely a négy legfontosabb erényre, illetve a négy evangelis-tára utal. Az előlapon, középen, arany téglalap keretben, festett tájképen a szívére mutató Szűz Mária alakja, mögötte a mennyei (?) Jeruzsálem képe rajzolódik ki (3a. kép). Mária fején fehér fátyol, feje körül arany glória. Kék köpenyt visel, melynek belseje rózsaszín, sárgás ruhát és aranszínű övet. Jobbjával törrel átdöfött, rózsával koszorúzott, égő Szeplőtelen Szívére mutat, baljában liliom. A hátlapon, középen, arany téglalap keretben, festett képen, egy sziklaszirten térdelő fehér ruhás leányalak, mögötte egy hozzá jobb kezét nyújtó, fehér ruhás őrangyal (3b. kép). A zászló szélein, felül 5 cm-es arany fémrojt. A kereszttrúd 90 cm, amelynek a végén sárgaréz záróelem. Az akasztóelem eleje díszes sárgaréz.³

4. 1930 körül készült a csillaghegyi Jézus Szíve Plébánia egyszínű sárgás-fehér selyemzászlója (az oltártól balra eső helyiségben, a jobb oldali falon lóg). Mérete 122 x 70 cm. A zászló lekerekített hármastárolón, a középső tároló kisebb. Az előlapon, középen, arany keretben, festett, a földgömbön álló, kígyóra taposó Szeplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária, feje körül 12

net Temesszentandrás Péternek.

³ Saját felmérés, 2013. április 11. Köszönet Temesszentandrás Péternek.

4A. KÉP

4B. KÉP

csillag, mögötte a felé áradó dicsfény (4a. kép). Lába alatt holdsarló, kezeit kitarja, köpenye világoskék, ruhája törtoffhér. Az ábrázolást alulról, a középső fanontól induló két liliumszál fogja közre. A hátlapon, közepén, arany keretben a felhőkön álló Lisieux-i Szent Teréz festménye (4b. kép). Alakját fentről dicsfény világítja meg, feje körül arany glória, fején sötét fátyol, köpenye fehér, ruhája barna. Jobbján rózsákkal díszített feszület, baljából rózsák hullnak le. Feje fölött 5 angyalfej. Az ábrázolást alulról, középső fanontól induló két rózsaaág keretezi. Itt a rózsza Máriára utal. A zászló szabad szélein 2 cm-es arany fémrojt. A sárgaréz kereszttrúd 85 cm, a szélein egy-egy sárgaréz záróelem. A kereszttrúd két szélén egy-egy hosszan lelógó írás nélküli szalag, alján arany fémrojt. A zászló 5 fémkarikával, fémmerítővel lett a kereszttrúdra erősítve. A sárgaréz akasztóelem mindkét oldala díszesen megmunkált.⁴

5. A XIX. században készülhetett (esetleg az 1947-1948-as Mária-évre) a budavári Nagyboldogasszony-templom háromcsúcsú, fehér, egykor kereszturdas selyemzászlója (használaton kívül), amelynek mérete 84 x 181 cm. A zászló anyagának a mintája szentségtartóra emlékeztet, illetve keresztmotívum jelenik meg rajta. A zászlólap mindkét lapján, közepén vörös Mária-monogram, felette vörös korona (5. kép). Az ábrázolás felett, a bújtatónál, egy-egy kör keretben a négy evangélista attribútumai.⁵ A zászlólap szélein vörös paszomány. A két szélső csúcson egy-egy 26 cm-es vörös textilbojt.⁶ E zászló mellett imádkozott Mindszenty bíboros.⁷

⁴ Saját felmérés, 2013. április 11. Köszönet Temesszentandrás Péternek.

⁵ Máté = ember vagy angyal, Lukács = bika, Márk = oroszlán, János = sas.

5. KÉP

6. KÉP

6. A XIX. században készült a budavári Nagyboldogasszony-templom egyoldalas, egyszínű fehér (mára megsárgult), hímzett, téglalap alakú, egykor kereszttrudas selymezászlója (használaton kívül), amelynek mérete 96 x 45 cm. A zászlólap közepén, kör keretben, *IHS* monogram tetején kereszttel, alatta a törökkel átszúrt Jézus Szíve (6. kép). A kör keretből virágokkal díszített fénysugarak futnak szét. A zászlólap négy sarkában, a középső ábrázolásnál kisebb kör keretben monogramok láthatók: a bal felsőben *MRA*, a jobb felsőben *ISP*, a bal alsóban *IHM*, a jobb alsóban *AM*. A kereteket hasonló virágokkal díszített fénysugarak övezik. A zászlólapot indaszerűen körbefutó virágok szegélyezik, szélein barnás paszomány. Felül, a bújtatón és alul 6 cm-es textilrojt. A bújtató szélessége 54 cm. A bújtató jobb oldalán két 20 cm-es textilbojt.⁸

7. A XIX–XX. század fordulóján készült a budavári Nagyboldogasszony-templom Szent József Ipartestületének fehér, hímzett, téglalap alakú selymezászlója (használaton kívül), amelynek mérete 169 x 126 cm. A zászlólap anyaga liliomokban végződő kereszt- és keresztet szimbolizáló virágmotívumokkal díszített. Az előlapon (7a. kép), középen, a felhőkön álló, kezeit szét-tárázó Szűz Mária, feje körül arany glória, köpenye kék, ruhája fehér, öve arany. Lábánál négy angyalfej. Az ábrázolás felett, illetve alatt íves arany felirat: *NAGY BOLDOG ASSZONYUNK* és *OTT FÖNN A MENNYBEN!* A zászlólap négy szélén szőlőindák futnak a tavaszi szőlő termésével, a bal alsó sarokban virágokkal díszített, méhekkal körülvelt méhkas, valamint iparos-

⁶ Saját felmérés, 2013. április 18. Köszönet Rákossy Annának.

⁷ MÉSZÁROS István, *Boldogasszony Éve 1947/48* (Ecclesia Kiadó, Budapest 1994) Mindszenty bibo-

7A. KÉP

7B. KÉP

szerszámok: háromszögű vonalzó, rajta a függő ón, bőrkötény, bárd és két ismeretlen eszköz. (A vonalzóábrázolás a szabadkőműves szimbolikában az egyenlőségre utal.) A zászlólap alján a bojtokkal szemben egy-egy díszítés. A hátlapon (7b. kép), középen Szent József álló alakja, kezében a gyermek Jézussal. József feje körül arany glória, jobbában lilium, baljában, vörös ruhában a kis Jézus. József köpenye barnás, ruhája lilás. Jézus feje körül glória, benne keresztmotívum (a vörös szín a mártíromságára utal), jobbát apja felé emeli, balját apja kezére helyezi. A bensőséges és meghitt ábrázolás felett íves arany felirat: *SZENT JÓZSEF IPAROSOK PÁRTFOGÓJA*. Az ábrázolás alatt tölgyfa- és olajág. A hátlapon lévő díszítések megegyeznek az előlapéval, de itt az iparosok jelképei a bal alsó sarokba kerültek. A zászlólap három szabad szélén 4 cm-es fémrojt, alul két 17 cm-es fémbojt, felül 12 fémkarika.⁹

8A. KÉP

8. Az 1920–1930-as években készült a budavári Nagyboldogasszony-templom fehér, egykor kereszttrudas, téglalap alakú selyemzászlója (használaton kívül), amelynek mérete 113 x 84 cm.¹⁰ A zászló anyaga virágminitás. Az előlapon, középen, arany téglalap keretben gobelinkép, amelyen Szent István király korona-felajánlása látható (8a. kép). Az oltár előtt, kék szőnyegen, vörös palástban és kék ruhában Szent István király térdel, aki a vörös párnára helyezett Szent Koronát felajánlja a felhőkön ülő Magyarok Nagyszászonyának. István király feje körül arany gló-

ros a budavári Boldogasszony-templom lorettói kápolnájában. Kép.

⁸ Saját felmérés, 2013. április 18. Köszönet Rákossy Annának.

ria. Szűz Mária fején világoskék fátyol, korona, feje körül arany glória, köpenye kék, ruhája vörös. Őlében, fehér ruhában a gyermek Jézus, akit a jogart tartó kezével magához ölel. Jézus feje körül arany glória, jobb kezével megáldja a Szent Koronát, vagyis áldását adja Szent István felajánlására, amellyel Szűz Mária a magyarok patrónája lett. Jézus baljában országalma. Máriától balra két kerub. Az ábrázolásban a szemeket

8B. KÉP

külön, ügyetlen kiemeléssel látták el. A téglalap keret flitterrel díszített. Az ábrázolás felett flitterrel kirakott kereszt, az ábrázolás alatt szintén flitterrel kirakott grófi címerek.

A bal oldali címer a gróf Klebelsberg családé:¹¹ négyelt pajzs hasított szív pajzssal, ebben jobbról vörös mezőben két levágott törökfejen balra ágaskodó ezüst griff; balról arany mezőben zöld halmon kinövő két lóhere, egymás felé hajló és keresztező száron. A nagy pajzs: az 1. és 4. ezüst mezőben három jobbharánt vörös pólya; a 2. és 3. vörös mezőben jobbharánt ezüst pólya, melyen egymás mellett három vörös nyíl, tört nyéllal. A három sisak sisakdíszei: 1. (középső) nyílt sasszárny-pár között ezüstszegélyű, vö-

rös ruhás, aranyöves, kartalan szűz-törzs emelkedik, leomló arany hajjal, fején aranykoronával; takarók: arany-fekete. 2. növekvő, balra forduló, vörös nyelvét kiöltő ezüst griff, mindkét mancsában egy-egy fehér szegélyű, vörös turbános és fehér szakállú törökfejet tart; takarók: ezüst-vörös. 3. három vörös tollú és ezüsthegyű nyíl vörös szalaggal egybekötve; takarók: ezüst-vörös.¹² A jobb oldali címer még megfejtésre vár.

A hátlapon, középen ovális alakú gobelinképen Szűz Mária alakja, fejét glória övezi (8b. kép). Mária fején arany szegélyes kék fátyol, palástja vörös, kezében az arany ruhán ülő gyermek Jézus, akinek feje körül glória. Mária és Jézus feje gyengéden összeér. A glóriákat flitter díszíti. A lábuknál rózsák, mögöttük felhők. Az ábrázolás nyugati stílusú, olajfestés hatását tükrözi. A zászlólapon jól látszik az összevarrás helye, így elképzelhető, hogy a zászló másodlagos felhasználású. A zászlólap szélén flitteres paszomány. A zászló alján 4,5 cm-es fémrojt, illetve egy 18 cm-es fémbojt.¹³

⁹ Saját felmérés, 2013. április 18. Köszönet Rákossy Annának.

¹⁰ Budavári Mátyás-templom Egyházművészeti Gyűjtemény. Iparművészeti Gyűjtemény. Leltári

9A. KÉP

9B. KÉP

9. 1938-ban készült a belvárosi Nagyboldogasszony-templom egyszínű fehér, eucharisztikus selyemzászlója (az oltár mellett balra található). Mérete 117 x 68 cm. A zászlólap háromszögben végződő hármastulipán. Az előlapon, középen ovális keretben a felhőkön álló Magyarok Nagyasszonya, fején a Szent Korona, feje körül glória (9a. kép). Kezében, fehér lepelben a gyermek Jézus, akinek feje körül glória, kezében a magyar országalma a kettős kereszttel. Mária köpenye kék, ruhája rózsaszín. A keret alatt virágmotívumok, felette csillag, a keret felső szélén 3-3 kereszt. Az ábrázolás alatt arany felirat: *BUDAPEST BELVÁROSI RÓM. KATH. EGYHÁZKÖZSÉG.* Alatta egy kereszt. Felül, a bűjtató alatt és alul, a fanonokon 3-3 tulipán. A zászló két szélén 1-1 nemzeti színű szalag. A hátlapon (9b. kép), középen, kör keretben a Duna és a Lánchíd előtt az Eucharisztia, kívül egy újabb kör keretben körfelirat: *XXXIV CONGRESS EUCHARISTIC INTERNAT BUDAPEST* (XXXIV-ik Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus, Budapest). A külső kör körül virágmotívumok, felül egy szívből kiemelkedő kettős kereszt. Az ábrázolás alatt keresztekkel osztott dátum: 1938. Ez alatt egy kereszt. A hátlapon hasonló tulipándíszítések, a zászló két szélén 1-1 vatikáni szalag. Alul a zászlón 3 barna bojt (23 cm). A kb. 3,2 méteres fehér farúd tetején sárgarézkereszt zászlócsúcs. A keresztrúd tetején díszes

szám: 2013.709.127.1.E.

¹¹ Köszönet a címer megfejtéséért Gudenus János Józsefnek.

sárgaréz akasztóelem, amely sárgaréz csavarral és szárnyas anyával lett a kereszttrúdhoz erősítve. A kereszttrúd 90 cm, két szélén sárgaréz záróelem.¹⁴

10. 2008-ban készült a belvárosi Szent Mihály-templom egyszínű fehér, egyoldalas, hímzett, téglalap alakú gépi selyemzászlója (az oltártól jobbra található). Mérete 125 x 95 cm. A zászlót Szaniszló Gábor és felesége készítették, és Alberti Árpád templomigazgató áldotta meg (10. kép). Középen a felhőkön ülő, fénysugarakkal övezett Magyarok Nagyasszonya, lába alatt hold-sarló. Mária fején a Szent Korona, feje körül glória, jobbáiban jogar, jobb lábánál a magyar kiscímer. Mária köpenye világoskék-arany, ruhája rózsaszín. Ölében, világoskék lepelben a gyermek Jézus, akit baljával magához ölel. Jézus feje körül glória, benne egy keresztforma, jobbáiban a világmindenséget szimbolizáló éggömb tetején a kereszttel, baljával áldást oszt. Az ábrázolás felett, illetve alatt íves felirat: *MAGYAROK NAGYASSZONYA* és *ÓH, ADD VISSZA ŐSI HAZÁNKAT!* A zászló három szabad szélén (15-15) vörös-zöld farkasfogak, alján arany fémrojt. A zászló a rákospalotai Magyarok Nagyasszonya-templom zászlója nyomán készült.¹⁵ A 105 cm-es kereszttrúd két szélén sárgaréz gömb alakú záróelem.

10. KÉP

11. A XIX. századból származik a belvárosi Nagyboldogasszony-templom egykori zászlójának a zászlóképe, amely magángyűjteményben található. Az 50 cm-es, vörös háttérű zászlókép díszes, aranszínű, 2 cm-es kör keretbe van foglalva. A zászló anyaga hiányos. Szűz Mária feje körül glória, fején kék fátyol, köpenye kék, ruhája rózsaszín. Mária baljában liliom. Ölében, világoskék lepelben az álló gyermek Jézus, akit jobbáival magához ölel. Jézus feje körül glória, jobbáival áldást oszt, baljával Edesanyja nyakát gyengéden át-karolja (11. kép).¹⁶

11. KÉP

¹² GUDENUS János József, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája 2* (Budapest 1993) 83 és Képmelléklet.

12A. KÉP

12B. KÉP

12. A XX. század elején készült a péceli Magyarok Nagyasszonya-templom kétlapos, hímzett, keresztrudas selyemzszlaja. Formája téglalapban végződő hármast fán, mérete 54 x 36 cm. A zászló jelenleg magángyűjteményben található. Az előlapon, közepén, ovális keretben, arany háttér előtt a Szeplőtelen Szűz, a Csodásérmű Mária (12a. kép). Mária lába alatt felhő, holdsarló, lábával zöld kígyóra tapos, amely szájában vörös almát tart. Mária feje körül glória és 12 csillag, fején fehér fátyol, köpenye világoskék rózsaszín béléssel, ruhája fehér. Széttárt kezeiből fénysugarak áradnak. Az ábrázolás felett, illetve alatt íves arany felirat: *Regina sine labe concepta* (Szeplő nélkül fogantatott királyné) és *Ora pro nobis!* (Könyörödj érettünk!). Alul, a fanonokon egy-egy liliom. A hátlapon, közepén, ovális keretben *MARIA* monogram tetején kereszttel (12b. kép). Alul Jézus Szíve (tövissel koszorúzott, lángoló, tetején kereszttel) és rózsakoszorúval övezett, törrel átdöfött, lángoló Mária Szeplőtelen Szíve. Körben 12 csillag (a csodás érem hátlapja). Az ábrázoláson kívül, a zászlólapon több csillag látható. Felül a bűjtató 2,5 cm, jól látszik rajta az egykori akasztóelem helye. Felül, a bűjtatón (mindkét lapon) és alul, a fanonon 2 cm-es arany fémrojt.¹⁷

¹³ Saját felmérés, 2013. április 18. Köszönet Rákossy Annának.

¹⁴ Saját felmérés, 2012. augusztus 18.

¹⁵ Saját felmérés, 2013. január 22.

13A. KÉP

13B. KÉP

13. Valószínűleg a XVIII. században készülhetett az egykori Óbuda-Kiscelli trinitárius (vagy a celldömölki Kis Máriacell) templom zászlóképe, amely magángyűjteményben található. Az előlapon, aranszegélyes téglalap alakú keretben az ausztriai mariazelli templomban őrzött kegyszobor kissé naiv megfogalmazású képe (13a. kép). Mária feje körül arany glória, fején fehér fátyol és korona, jobbja a gyermek Jézus, akinek fején korona, feje körül arany glória. Öltözetük arany szegélyes, fehér galléros zöld ruha. A ruhájukat vörös palást fogja össze, ami által a kompozíció nemzeti színekben jelenik meg. Mária bal oldalán szív alakú fogadalmi tárgy (*offer*) látható, amely az imameghallgatásokra utal. A kegyszobor fehér háttér előtt áll (a tisztaság jelképe), lába alatt felhősáv jelenik meg kék égbolton (azaz isteni szférában). Az ábrázolás alatt aranykeretes fehér sávban felirat: *Maria Kis Zell*. Az olajjal festett másik oldalon, az előlapéval megegyező arany téglalap keretben Szent Anna olvasni tanítja Szűz Máriát (13b. kép). Szent Anna feje felett glória, baljában liliomág két virággal, fején fehér fátyol, alsó ruházata fehér, felső ruházata zöld. Ölében a gyermek Szűz Mária, akivel egy nyitott könyvet tartanak. Mária feje felett glória, cipője kék, ruhája rózsaszín, kék öv fogja össze. Az ábrázolás alatt felirat: *S. Anna*. Elképzelhető, hogy a két kép nem azonos kéz munkája. A zászló anyagának kék színű foszlánya még látható.¹⁸

¹⁶ Saját felmérés, 2013. március 4.

¹⁷ Saját felmérés, 2013. március 4.

¹⁸ Saját felmérés, 2014. január 19.

◆◆◆ M. HORVÁTH MÁRIA

Pázmány Péter magánkönyvtárának újabban azonosított kötetei

A közelmúltban több Pázmány könyvtárából származó könyv is felbukkant. A jelen írásban az általam megtalált tizenhárom kötet, tizennégy mű részleges kutatási történetét ismertetem.¹

Pázmány halála után – végrendeletének megfelelően – könyvei a pozsonyi jezsuita kollégium állományába kerültek.² A kötetekben szerepel a „Collegii Poseniensis Societatis Jesu 1637. 19. Martij” bejegyzés, amely egyértelműen azonosítja is a könyveket, ahogy ezt Knapp Éva ismerteti. A rend feloszlata után „a pozsonyi Pázmány-könyvtár egy része Pozsonyban maradt, egy másik jelentős részt 1782 óta a budapesti Egyetemi Könyvtár őriz, s egy harmadik szétszóródott rész a legváltozatosabb helyeken lelhető fel – eldugott plébániai könyvtárakban éppúgy, mint a könyvkereskedelemben.”³

A Pázmány-könyvtár említett részeiből a pozsonyit Mészáros Klára, a budapesti Egyetemi Könyvtárban található köteteket pedig Knapp Éva azonosította. Az érsek bibliotékájának harmadik része, az „eldugott plébániai könyvtárakban” őrzött kötetek és a Pázmány-könyvtár rekonstruálásának vágya indította el, hogy a sokak által szerkesztett Magyar Országos Közös Katalógus Régi Nyomtatványok Tagozatában, azaz a MOKKA-R-ben keressék. Egy jó, közös katalógus használata nagy segítsége lehet a kutatóknak,

---

¹ A kutatás eredményei 2015. április 18-án a VIII. Lelkiségtörténeti konferencián hangzottak el, részletesen a készülő katalógusban lesznek olvashatók. Ezúton is szeretném megköszönni a segítségét Papp Andreának, a Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár munkatársának, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, valamint az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára valamennyi könyvtárosának.

² A kutatás összefoglalását lásd: KNAPP ÉVA, *Pázmány-relikviák a budapesti Egyetemi Könyvtárban (Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának kötetei a budapesti Egyetemi Könyvtárban). Tanulmány, katalógus: kiállítás 2012. december 13 – 2013. március 29.* (ELTE Egyetemi Könyvtár-

jól bizonyítja ezt a kísérletem is. A MOKKA-R adatbázisában⁴ Pázmány halálózi dátumára kerestem, s találtam egy a Pázmány-könyvtár kutatástörténetében eddig ismeretlen könyvre. Andreas Schott *Adagialia Sacra Novi Testamenti Graeco-Latina* c. művének címlapján szerepel az árulkodó „Collegii Poseniensis Societatis Jesu 1637. 19. Martij” bejegyzés. A könyvet a szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtár őrzi.

André Schott (1552–1629) flamand jezsuita. A Collegium Romanumban Pázmány tanára volt (görögre tanította). A kötet pergamenbe kötött, lapszélei piros metszésűek. A könyvtábla verzőján több müncheni katalógusjelzet (A. a. 125, A. II. 25, Aa VII. 39) és egy „dupl” bejegyzés is szerepel. Ezek a jelzetek, illetve a duplum bejegyzés utalnak az Esztergomi Főszékesegyház Könyvtárára (továbbiakban Bibliotheca) mint korábbi lelőhelyére. Somogyi Károly Esztergomban a székesegyház könyvtárában dolgozott, közvetlenül ismerhette, ismerte annak állományát. Több kötetet is vásárolt a duplumok közül.⁵

Az *Adagialiában* talált „dupl” bejegyzést ellenőrizve kerestem fel a Bibliothecát, illetve a másik, ott őrzött *Adagialiát*. Ez a példány egy kolligátumkötetben⁶ maradt fent, egy másik művel (*Adagia sive proverbia Graecorum ex Zenobio seu [...] Antverpiae, 1612*) összekötve. A mai napig nagyon szép állapotban megmaradt fatáblás préselt pergamen kötése, épen maradt csapcai és természetesen a mellette lévő kolligátum tették indokolttá, hogy ez a kötet maradjon Esztergomban. A duplum eladásának idején nem is sejthették, hogy az egykori esztergomi érsek magánkönyvtárának egy darabjától válnak meg.

A XIX. században a Bibliothecából került Somogyi gyűjteményébe Pázmány egyik könyve, ezért felmerült annak a reménye, s egyben lehetősége, hogy további eleddig ismeretlen Pázmány-köteteket őriznek. Ezt a gondolatot követve kérdeztem az esztergomi kollégákat, hogy van-e az állományukban még több pozsonyi kollégiumi possessorral ellátott kötet. A már katalogizált könyveik katalógusában keresve, a pozsonyi jezsuita provenienciákat átnézve egy újabb lappangó „Collegij Posenien. Societatis Jesu. 1637. 19. Martij” bejegyzésű kötet került elő. Ez a könyv: Jacob Gretser *Controversiarum Roberti Bellarmini* c. 1607-es kiadása. Pázmány Péter Jacob Gretser (1562–1625) ingolstadti jezsuitát valószínűleg nem ismerte személyesen, de a *Diatribában* hivatkozott a most előkerült könyvre.⁷

ra, Budapest 2012) 5-15.

³ KNAPP 37.

⁴ <http://www.eruditio.hu/lectio/mokka-r>, 2015. szeptember 29.

⁵ RAKONCZAI János, *Régi francia könyvek Szegeden, 1581–1800* (Bába, Szeged 2004) 22.

⁶ Használati bejegyzése: „Patris Michaelis Sibak” ; „Biblioth. Eccl. Metr. Strigon.” [pecsét].

⁷ PÁZMÁNY Péter, *Krisztus látható egyházáról* (kiad. Óry Miklós; Prugg Verl., Eisenstadt 1975) 34, 36.

A Bibliotheca állományának az érsek halála előtti köteteinek szisztematikus átnézése után lehetne az összes Pázmány könyvtárából származó könyvet azonosítani, illetve megnyugtatóan kijelenteni, hogy a kutatás befejeződött (ahogy azt Mészáros Klára és Knapp Éva is tette „saját” gyűjteményükben).

A könyvek Esztergomba kerülésének gondolata, mikéntje továbbra is foglalkoztatott. Ha két Pázmány-kötet volt Esztergomban, lehet több is. Kutatásomat kiterjesztettem az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárára is.⁸ Ennek eredménye felülmúlta várakozásomat. Tizenegy kötetet, ill. tizenkét művet találtam.

Az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtáráról, korábbi nevén az Érseki Papnevelő Intézet Könyvtáráról a *Magyar Minerva* ezt írja: „Kivált a mult században eltörült kolostorok theologiai műveiből, továbbá Simor János, Frank F. és Zádori J. adományából jött létre.”⁹ Az Érseki Papnevelő Intézet Könyvtára feltételezhetően 1865-től a Bibliotheca első emeletén volt. Az egykor Pázmány tulajdonában lévő kötetek idekerülésének útja két esetben újabb bejegyzéssel datálható, pontosítható.

Az egyik possessor a *Magyar Minerva* által említett Zádori J., Zádori János, akinek exlibrise Martinus Becanus flamand jezsuita *Apologia pro iudice controversiarum fidei ac religionis* c. kötetében található. Zádori János (1831–1887) 1864-től haláláig az esztergomi papnevelő intézet tanára, 1884-től esztergomi kanonok. Zádori könyveit a papnevelő intézet könyvtárára hagyta. 1637 előtti megjelenésű köteteit átnéztem annak reményében, hogy esetleg másik Pázmány tulajdonában lévő könyv is felbukkan. Habár több pozsonyi kollégiumi kötetet nem találtam, két másik Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárból származó könyvre bukkantam, melyek az *Apologia* Zádorihoz kerülését bizonyíthatják. A 300.807-es jelzeten lévő kötet¹⁰ korábbi jelzetei között található F II. 99. (kék grafitceruzával) megtalálható az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár katalógusában. Az előzéklapon szerepel a „dupl” bejegyzés. Másik, 1612-es könyve,¹¹ a 301.456-es jelzetű, már a kötet kézbevételekor egyértelműen árulkodik bibliothecás múltjáról, ugyanis Lippay superexlibrise szerepel a kötetben. Korábbi jelzetei között szerepel az E II 106 (kék grafitceruzával) és bejegyzései között „dupl.” (át húzva, fekete grafitceruzával az előzéklapon). Ugyan az *Apologia* előzéklap-

⁸ <http://hunteka.szentadalbert.hu/monguz/>, 2015. szeptember 29.

⁹ *Magyar Minerva: a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve* I (Athenaeum, Budapest 1900) 140.

¹⁰ STAPLETONO ANGLIO, Thoma, *Principiorum fidei doctrinalium relectio scholastica & compendiarum: per controversias, quaestiones et articulos tradita* (apud Ioannem Keerbergium, Antverpiae 1596) [40], 647, [24], 314, [12] p. Rongált, bordázott, gazdagon díszített, vaknyomásos bőrkötés, festett lapszélekkel. Tulajdonosi bejegyzései: A. T. 1597 [superexlibris]. Kötéstábla belső oldalán: Aeternitas. [Hic murus aeneus esto Nil conscire sibi, nulla paleocere cupla (Horatius, Epis-

ján nem szerepel „dupl.” bejegyzés, sem korábbi jelzetei között kék grafitceruzás, müncheni jelzet, joggal feltételezhető, hogy Zádori Somogyi Károly-lyal egy időben vette a kötetet.

Az *Apologiával* együtt már három kötet azonosíthatóan a Bibliothecából származik. Így korábbi sejtésem, mely szerint a gyűjteményben több Pázmány-könyv is szerepel, talán nem alaptalan. Annak rekonstruálása, hogy a Bibliothecába mikor és hogyan kerültek, további kutatást igényel.

A pozsonyi Petrus Hammer *Quadraginta conciones in adventum de annuntiatione Virginis Matris et verbo incarnato* c. könyvének előzéklapján Borie Károly Mária vaskai apát, pozsonyi éneklőkanonok, a teológia doktora adományozása szerepel. Ennek a kötetnek érdekessége, hogy a pozsonyi jezsuita kollégium possessori bejegyzését kisatírozták. Az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárában lévő köteteit átnéztem, de több Pázmány-kötetet nem találtam. Borie Károly Mária életéről nem sokat tudunk. Feltételezem, hogy még a pozsonyi kollégiumból hozta el, ezért is akarta eltüntetni a korábbi possessor-bejegyzést. Amennyiben feltételezésem igaz (kölcsonőztek és elfelejtették visszavinni a jezsuitáknak a könyveket), akkor még nehezebb feladata van a Pázmány-könyvtár rekonstruálásának.

Az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának további kilenc, most megtalált pozsonyi jezsuita kollégiumi kötetében „csak” a „Collegij Posenien. Societatis Jesu. 1637. 19. Martij.” bejegyzés szerepel.

A kötetek részletes bibliográfiai leírása, ismertetése, a gerincen levő feltételezhetően pozsonyi jelzettel, illetve a XVII–XVIII. századi történeti katalógusokban való azonosításukkal együtt a készülő katalógusban lesz olvasható.

Pázmány Péter magánkönyvtárának nagysága, jelentősége és a szétszóródott kötetek megtalálásának igen izgalmas keresése remélem, arra ösztönzi az irodalomtörténészeket, könyvtárosokat, hogy a megkezdett, s korántsem bevégzett kutatást folytassák.

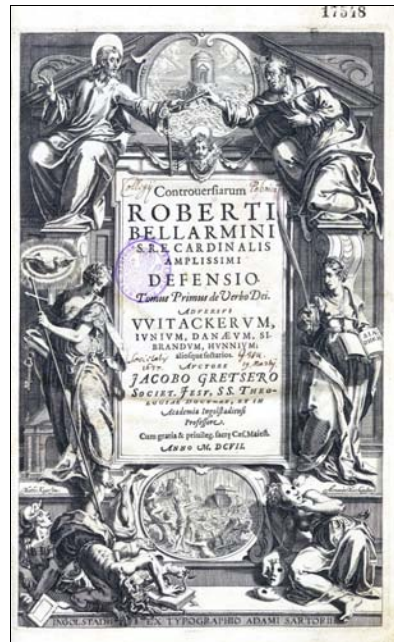
tolae I., I.)] 25. Marty Anno 1628. Bitsche in Castro Mgr. Valomanus [...nundus] Arch. Hog[modiensis] Strigon.Canonicus Parochus Bitschensis. Kötéstábla belső oldalán nyomtatott, beragasztott ex libris: Zádori János. Pecsét: Seminarii S. Stephanii Strig. A lapmetszésbe útve: T. S. Korábbi jelzetei: F. VII. 12. [fekete grafitceruzával]; F II 99. [kék grafitceruzával], Num. lat 334 [előzéklapon, fekete grafitceruzával].

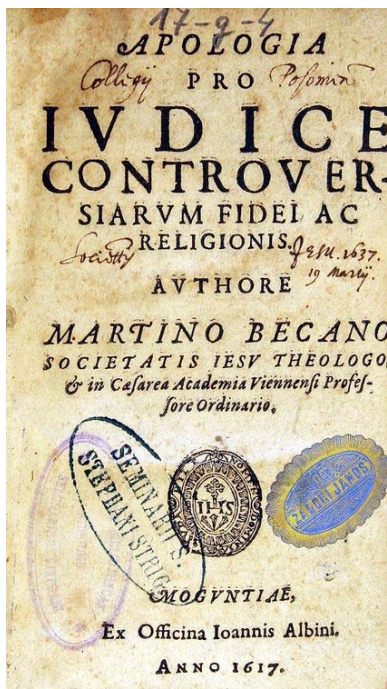
¹¹ R. P. Martini Becani ...*Thelogiae scholasticae pars prima* (ex officina Ioannis Albini, Moguntiae 1612) [8], 434, [14] p. ; 4°. Korábbi jelzetei: E. V. 32. ; E II 106 [kék grafitceruzával] ; N. lat. 45. Bejegyzések: dupl. (áthúzva, fekete grafitceruzával az előzéklapon). Possessor-bejegyzések: Zádori. Címlapon pecsét: Seminarii S. Stephani Strig. Superexlibrisként aranyozott cimere, rajta: Ge. Lippai Ar. Stri. Super ex libris: I K P S D N A 1615 Hátsó kötéstábla belső oldalán: Ex libris Joan. Koé[...]gy 1616. Érdekessége, hogy a Bibliotheca nagylapján a jelzet: E II 49.

I. ANDREAS SCHOTT,
*ADAGIALIA SACRA NOVI TESTAMENTI
 GRÆCO-LATINA*
 (SZEGED, SOMOGYI KÁROLY
 VÁROSI ÉS MEGYEI KÖNYVTÁR)

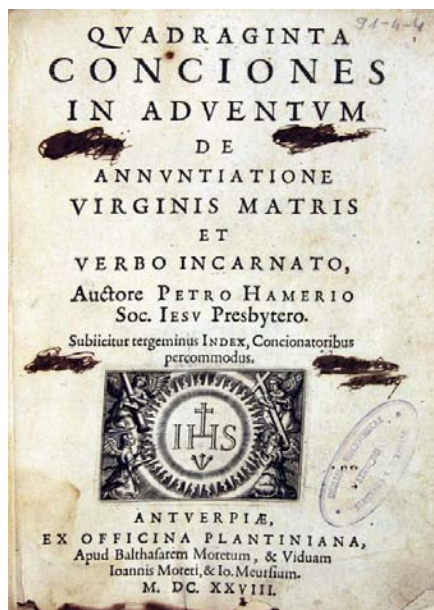
2. JACOB GRETSER,
Controversiarum Roberti Bellarmini
 (ESZTERGOMI FŐSZÉKESEGYHÁZI KÖNYVTÁR)

3. MARTINUS BECANUS,
*ÁPOLOGIA PRO IUDICE CONTROVERSIARUM FIDEI
AC RELIGIONIS*
(ESZTERGOMI HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
KÖNYVTÁRA)

4. PETRUS HAMMER,
*QUADRAGINTA CONCIONES IN ADVENTUM
DE ANNUNTIATIONE VIRGINIS MATRIS
ET VERBO INCARNATO*
(ESZTERGOMI HITUDOMÁNYI FŐISKOLA
KÖNYVTÁRA)

◆◆◆ SZEMLE

◆◆◆ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

KOSZTOLÁNYI Dezső, *Sladká vrahynä (Anna Édesová)*
(ford., utószó, jegyzetek Karol Wlachovský; Marenčin PT,
Bratislava 2015) 285 pp.

A műfordítás általában a „kis” irodalmak gazdagodása volt, s ez magyar–szlovák viszonylatban még korántsem vesztett időszerűségéből. Annál is inkább, mivel e két etnikum egybefonódása, a két nemzet közössége, a két nyelv igen közeli rokonsága különleges összefüggéseket mutat. Karol Wlachovský Mikszáth-köteteivel párhuzamosan a Grünwald Béla – Michal Mudroň Felvidék-vita¹ szlovákra ültetése közben most Kosztolányi Dezső *Édes Annáját* tette a szlovákságtudomány, benne a hungaroszlavakológia kincsestárába. A mai szlovák olvasó élményét szolgálva egyúttal érzékelteti a XIX–XX. század szlovákjainak Pest-Budáját–Budapestjét, visszaadva azt, amitől az utóbbi közel száz év politikai izolacionizmusa megfosztotta a szlovák nemzeti kultúrát. A szlovák *Édes Anna* Wlachovský tolmácsolásában szlovák belüggé lett. A fordító ezt briliáns magyar irodalmi ismeretein kívül a tudós professzor cáfolhatatlan mikrofilológiai adataival éri el, s azokat a gyakorló pedagógus magyarázó jegyzetek formájában teszi izgalmas jegyzetolvasmánnyá. Pontos ismerettel idézi vissza a „szlovák Budapestet” (164 pontos ismerettel.) a maga németiségével is fűszerezve, ami az egykori Pressburg–Prešporok ismerőjének kötelező feladat. Ilyen például a Gránit lépcső–Veres lépcső–Rothe Stege (12. o.), a Templom utca–Kircher Gasse, a Kertész utca–Gärtner Gasse-ből lett Logodi utca (83. o.), a Márvány utca–Mramor Gasse (116. o.) stb. Persze Józsefváros és Pest egykor 40 000 szlovákjának² is megvoltak a maga elnevezései a regényben is: a Kerepešská cesta, a Jánov vrch (János-hegy), a Reťazový most (Lánchíd), a Jozefovo mesto (Józsefváros) stb.

¹ Vö. *Magyar Sion* (2013) 275–281 (*Hungaroszlavakológiai Figyelő*).

² Vö. Kovács Anna, *A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában* (Pons Strigoniensis Studia VI) (PPKE BTK Szlavisztika-Közép-Európa Intézet Nyugati Szláv Kulturális Kutatócsoport, Piliscsaba-Esztergom 2004).

Wlachovský „Édes gyilkosa” jelentőségéhez és a fordító tudományos felkészültségéhez illő és méltó elemzést kíván. Néhány „apróság” azonban ide kívánczok. Az egyik a Kosztolányinál idézett Pósa Lajos-féle „Énistenem – Jóistenem – lecsukódik – márazsemem...” hivatkozás a *Jednotný katolícky spevník*, a szlovák Szent vagy Uram 62. kiadásában megtalálható imádságra, ami egyenes utalás a szlovák és a magyar imádság- és énekirodalom ősi egységére (63. o.). A másik az *Uhorsko* = az 1918 előtti Magyarország szlovák változatának pontos használata: „Béla Kun ... predseda Strany komunistov Maďarska/Uhorska” – vagyis Magyarország/Magyarhon Kommunisták Pártjának elnöke (2. jegyzet). A harmadikat szó szerint fordítjuk magyarra: „Történelmileg igazolt elmélet alapján, hogy a románok a dákok utódai, 1919-ben a románok területi követelésekkel léptek fel Uhorsko-Magyarhonnal szemben. Ez főleg Erdélyt érintette” (40. jegyzet). Végül a negyedik Kosztolányi felföldi származásáról Nemeskosztolányból, s idézi az író kínos-keserves megállapítását Füst Milánnak írt leveléből, miszerint rokonai még mindig a XVI. században épített kastélyban laknak. Wlachovský ismeret, közli a legkényesebb adatokat is, de értékelésüket az olvasóra bízta. Vagyis a humanista tudós feladatát teljesíti.

BERTÉNYI Iván, ifj. – GÉRA Eleonóra (szerk.), *Varietas Europica Centralis. Tanulmányok a 70 éves Kiss Gy. Csaba tiszteletére* (ELTE 2015) 474 pp.³

Wlachovský ezt teszi *Az én (szlovák) Mikszáthom* című írásában is, ahol – mert ismét szükségét érzi – fáradhatatlanul elemzi az uhorský/maďarský és a Felvidék terminust: „Mert ha keletkezésekor Mikszáth művei mind nyelvileg, mind tartalmilag közel álltak a magyarokhoz és a szlovákokhoz (vagyis uhorokhoz), száz évvel később a szlováknak szinte idegenné vált és idegen kezdet lenni a magyarnak is. Annál is inkább, mivel jelenleg éppen a közös ’uhorský/magyarhoni’ örökség nemegyszer már viszonylag tekintet nélküli nemzeti privatizációjának vagyunk tanúi.” Nem hallgatja el a mai magyar Felvidék terminus használatának visszasságát Szlovákia szinonimájaként. Ehhez „Mikszáthnak, a Felvidék koronázatlan királyának semmi köze ... az ő Magyarhon/Uhorsko-jába a belépő kapu a magyar Eger/Jáger volt” (443-444. o.).

Ezt a világot elemzi Demmel József „*Nem alispán, hanem barát.*” *A szlovák anyanyelvű magyar nemesség és a szlovák nemzeti politika reprezentációjának lehetősége* című tanulmányában. Minél hamarabb közismereti szintre kellene jutnia Ján Palárik nagyrészt Pesten működő szlovák katolikus pap és Szent-Iványi Adolf kijelentéseinek, miszerint „jogunk van azt kérni

³ Kár, hogy a szép és színvonalas, a jubiláns eddigi életművéhez méltó kötetből méltatlanul kimaradt a név- és helynévmutató.

nemességünkötől, tehát értelmiségünkötől, hogy magyar hazafiságát egyesítve a szlovák nemzetiség iránti szeretettel, melynek ő maga is tagja, de nemességünknek vagy ha úgy tetszik, értelmiségünknek joga van azt kérni tőlünk, hogy szlovák nemzetiségünk ápolásával mi is egyesítsük a magyar haza iránti szeretetet, amelynek mi is tagjai vagyunk.” Palárikéhoz hasonló Szent-Iványi tömör megfogalmazása: „A szlovákok története Magyarországon Magyarországon történelme” (119. o.).

E kérdéskör legmélyebb „felszántása” Dušan Škvarna új terminológiáktól duzzadó, *Slovenský vzdelanec na Slovensku v 19. storočí: typ identít* [A művelt szlovák és a szlovákiai művelt szlovák a 19. században: identitások típusai] először kissé meghökkentő, de azután igazolt című tanulmánya. A „hosszú” 19. században szlovák uhorski, azaz magyar(honi)országi patrióták, regionális tradicionalisták, (szlovák) nemzetiek, „csendes szlovákok”, azaz uhroszlovákok, magyar-szlovákok, magyarónok, új magyarok, más etnikumú értelmiség-típusú identitások alakultak ki a szlovák társadalomban. Ez a szétagoltság eredményezte Škvarna szerint, hogy a szlovák társadalom szociális struktúrája a szomszéd nemzetekéhez képest később és jelentősen deformáltan állandósult (381-392. o.).⁴

Kitűnően egészíti ki ezt a terminus-kavalkádot Ablonczy László *Az Elnök Párizsban. Dvorcsák Győző franciaországi élete* című írása. Legelső mondata: „A magyar–szlovák közös történelem egyik kényes ... vonulata a magyarbarát szlovák (és a szlovákbarát magyar) közéleti tényezők ténykedése, e hibrid identitások léte és megjelenési formái.” Dvorcsák/Dvortsák volt Ablonczy fogalmazása szerint „a késői nemzetépítés csapdájában vergődő legmagyarabb” szlovákok egyike (15-22. o.).

Sokkal egyértelműbb volt Pechány Adolf magyarosodása. Zilizi Zoltán *Illaváról Pestre. A magyarosodás útja az ifjú Pechány Adolf (1859–1942) életében* c. cikkében. „Átmeneti egyénnek” tartja identitásának hullámzását, és Ján Bobula, Daniel Bachát, Zsilinszky Mihály, Czambel Samu közé sorolja. Az ő magyarosodása azt tanúsítja, hogy szlovákként, államhű szlovákként karriert lehetett csinálni Magyarországon (447-459. o.).

A Kiss Gy. Csabát tisztelő kötet „kényes” szlovák témái a jubiláns eddigi életművének termékenyítő hatását dokumentálják. Ebbe teljes joggal beletartozik Gerencsér Tibor *„Bizalmas emberünk jelenti”. Szemelvények a magyarbarát szlovák irredenta lengyelországi képviselőjének jelentéseiből (1931–1938)* című írása. Unger Ferencről van szó, aki a lengyel Teschenben működött (189-191. o.). Többször olvasható ugyan az írásokban sejtésekre hagyatkozó feltételezés, de a szerzők túlnyomórészt levéltári forrásokra, eredeti dokumentumokra támaszkodtak.

⁴ Kár a súlyos helyesírási hibáért a 383. oldalon a címben!

Sajátságosan jelentkezik a „cseh irány” Tökéczi László fejtegetésében: *Magyarok, csehek és szlovákok viszonyának jellegzetessége a dualizmus korában Steier Lajos elemzése alapján* (407-411. o.). Rendkívül fontos terület ez, hiszen a magyar–szlovák–cseh háromszög szárai megkövetelik, hogy a magyar–szlovák összefüggéseket ne tárgyalják a szlovák–cseh és a cseh–magyar nélkül, ugyanígy a szlovák–cseh, illetve a cseh–magyar összefüggések vizsgálata is csak a teljes háromszög figyelembevételével lehet igazán eredményes. A Steier Lajos művéből levont következtetések itt igencsak erősek. A szlovákság mint „csonka társadalom” furcsa megfogalmazás, hiszen a felsőbb rétegekhez tartozó tagjai hungarusszá, „uhorrá” disszimillódtak, és Szent-Iványi Adolf korábban idézett szavai is ezt tükrözik: „A szlovákok története Magyarországon maga Magyarország történelme.” Itt kell igazat adnunk Michal Mudroňnak is, aki Grünwald Béla pamfletjére válaszolva ezt írta: „... ezen nemzetiségek egyikének sincs külön történelme ... külön nemzeti hősei ... mert ezek mind a nemzetiségre való tekintet nélkül ez ország összes honpolgárainak mint az egységes és oszthatatlan magyar nemzetnek közös történelmét, közös magyar hagyományát, közös magyar hőseit, közös magyar államférfiainak képezik.”⁵ Helyes Tökéczi fogalmazása: „A szlovák történelmet hiába akarják ’normál’ európai sémára gyömöszölni, az a magyarokkal közös, reális történelmi összefüggérendszer nélkül csak folyamatos ellentmondásokat szülhet.” Ennek ellentmond viszont, hogy „nem nagyon lehet beszélni a szlovák történelem folyamatoságáról” (411, 417. o.).

A „cseh irány” emblematikusan jelentkezik Kiss Szemán Róbert *Egy megfajtatlan rejtvény. Szent Borisz, Gleb és Erasmus Ján Kollár 582. szonettjében* c. írásában. Egyértelmű fogalmazása szerint Kollár „célja az volt, hogy a nemzeti emblematizmus módszerével elősegítse a modern szláv cseh–szlovák nemzet megteremtését” (215. o.).

KISS SZEMÁN RÓBERT, *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicus stredo-evropských Slovanů* [A pesti szláv Goethe. Ján Kollár és a közép-európai szlávok nemzeti emblematizmusa] (ford. Marcella Husová; Akropolis, Praha 2014).

Bölcs és hasznos kiadói tett volt, hogy Kiss Szemán Róbert Kollár-monoográfiáját a prágai magyar könyvnapok keretében a cseh olvasóknak is hozzáférhetővé tették. Számukra így nyílt lehetőség annak felismerésére, hogy a magát szlovák ajkúnak valló Kollár Magyarországon szerzett műveltségét cseh irodalmi nyelven írt műveiben kamatoztassa, s ugyanakkor hűséges

⁵ *Magyar Sion* (2015) 291.

⁶ KISS SZEMÁN RÓBERT, *Szláv pokol Pesten. Ján Kollár munkássága 1829 és 1849 között* (Opera Slavica Budapestinensia, Litterae Slavicae) (Balassi Kiadó, Budapest 2011). Vö. *Magyar Sion*

maradt a Habsburg uralkodókhöz. Kollár életműve a cseh és a szlovák irodalom közösségének kifejezése, de erodálódott, s a szlovákok számára legalábbis ellentmondásossá vált.⁶ És a figyelmes cseh olvasó felfedezheti a cseh–szlovák összefüggéseket és egyben végső széthullásuk előjeleit Mészáros Andor elemzésében a cseh töke magyarországi szerepéről.⁷ Kiss Szemán Róbert cseh Kollár-kötetében helyesebb lenne a címben az AE ligatúra,⁸ hiszen a cseh olvasó olyan terminusokkal találkozhat, mint „A szláv nemzet jó tulajdonságai magyarországi forrásból” vagy a „Magyarország siratásától Szlavia siratásáig”. Igaz, a cseh kötet címlapja jelentősen változik az angol nyelvű összefoglalásban: Pest helyett – egyébként érthetően, de emblematikusan – „in Hungary” szerepel.

Na úprku před sebou samým. Češi a jejich literatura očami současné maďarské bohemistiky [Menekülés önmagunk elől. A csehek és irodalmuk a mai magyar bohemisztika szemével] (szerk. Kiss Szemán Róbert és Mészáros Andor; Akropolis, Praha 2014) 173 pp.

A 2014. évi prágai magyar könyvespolc igen hasznos kiadványa a magyar bohemisztika bemutatkozása a cseh közönségnek. A meghökkentő című publikáció bevezetőjét Marta Pató írta, ő a cím szerzője is. Összefoglalójából meglepéssel emeljük ki megállapítását a hungaroszlovakológiáról, miszerint a magyar, a szlovák és a cseh párbeszéd nemcsak létezhet egymás mellett, hanem kiválóan ki is egészíthetik egymást.⁹ A magyar bohemista műhelyek és munkatársaik felsorolása (a PPKE BTK-n másfél évtizedig működő Szlavisztika Intézet, az ELTE Szlavisztikája, az Országos Széchényi Könyvtár RMNy-Petrik gárdája, a brünni Masaryk egyetem) biztató jele a fiatal kutatónemzedék megjelenése, a témák sokrétősége, a filológia érvényesülése. A cseh bohemisztikának is rendkívül hasznos és tanulságos kötet Irodalom, Kulturális kapcsolatok, Nyelv beosztású. Hungaroszlovakológiai szempontból Kovács Eszter,¹⁰ Mészáros Andor¹¹ és Tölgyesi Tamás¹² írásai emelkednek ki. Nem véletlenül éppen itt merül fel a legtöbb terminológiai és módszertani probléma, hiszen e három említett tanulmány egyike sem „kulturális kapcsolat”, hanem a (cseh)szlovák–magyar szellemi összefüggérendszer maga. Mindhárom dolgozat a szerzők szakterülete, eddigi munkálkodásuk hasznos, összefoglaló bemutatása a csehül olvasó kollégáknak. Különösen Kovács Eszteré, a kutatások kötelező további iránya okán. A *Makula nélkül való tükör*, a XVIII. század legolvasottabb hitbuzgalmi köny-

⁶ (2011) 299–301.

⁷ Vö. MÉSZÁROS ANDOR, *A cseh elem a magyar polgárosodásban* (PPKE BTK Szlavisztika Intézet – Szt. István Társ., Budapest-Piliscsaba-Esztergom 2011). Vö. *Magyar Sion* (2012) 263–267.

⁸ A Szerző dedikációjában maga is használta!

ve ugyanis nagyrészt cseh eredetiből készült, a fordító Újfalussy Judit pedig nyilván szlovák környezetben szerzett nyelvtudását használta munkájában. Ez nem kulturális kapcsolat, hanem a cseh liturgikus nyelvhasználat a szlovák katolikusok (és evangélikusok) körében. Különösen világossá válik ez Kovács Eszter nemrégiben megjelent monográfiájában,¹³ amelyből ez a cseh nyelvű összefoglalás készült.

KOVÁCS Eszter, „*Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószóllója...*” *Cseh–magyar jezsuita összefüggések a kezdetektől 1773-ig* (PPKE-OSZK, Budapest 2015) 367 pp.

Kovács Eszter könyvének magyarázó címe, a *Cseh–magyar jezsuita összefüggések* pontosan meghatározza kötet tudományos célját. Nagyon helyesen nem kapcsolatok ezek, hanem egyértelműen Magyarország művelődéstörténetének egy szelete, hungarikum-forrás. Egyben fontos adalék is Regnum Hungariae szlovák etnikumának, egyház- és rendtörténetének további kutatásához. Főcímmé tett mottója, a „*Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószóllója...*” vallja, hogy a szerző munkája a hit és a tudomány egységének szeretetszolgálat, vállalja a cseh–magyar–szlovák múlt megbecsülését, s evvel a jelen közeledését. Az egész kötet felfogásában érvényesül a funkcionális hagiográfia jelzésrendszere. Az *összefüggések* terminus magában foglalja a téma komplex voltát: nem csak jezsuitákról, nem csak csehekről, nem csak magyarokról van szó.

A kiadó partnerek mindegyike olyan súlyú műhely, ami biztosítja a kutatás folytatását. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem a másfél évtizedes szlavisztika elsorvadása ellenére kulcsfontosságú, hiszen a fenntartó, az egyház egyetemességéből fakadó feladata tudományos munkák létrehozásának biztosítása. Ebben az Országos Széchényi Könyvtár mint a nemzeti bibliográfia őrzője szakmailag biztosítja például a szlovák (cseh) nyelvű nyomtatványok nemzetközi színvonalú kezelését, különösen a Régi Magyarországi Nyomtatványok munkaközösségében.

Az előszó hangsúlyai körvonalazzák a kötet mondanivalójának lényegét: a cseh protestánsok tartósan vagy végleg letelepedtek Magyarországon, a katolikusok visszatértek hazájukba. Ennek lett következménye a szlovák evangélikusok, kisebb részben a katolikusok cseh nyelvhasználat, de főként a szlovák evangélikusok megerősödése. Ennek következménye lett viszont a *magyarországi* evangélikusság szlovák–német többségének nemzetpolitikai

⁹ PATÓ, Marta, *Úvod* [Bevezető], in *Na úprku před sebou samým...* 7-12.

¹⁰ KOVÁCS Eszter, *Dodatky k historii Zrcadla bez úhony* [Adalékok a Makula nélkül való tükör keletkezésének történetéhez], in *Na úprku před sebou samým...* 92-105.

¹¹ MÉSZÁROS Andor, *Česká komunita v Budapešti na přelomu 19. a 20. století* [A budapesti cseh kö-

terhe a dualista Magyarországon. Jól látja Kovács Eszter, hogy a magyarországi rendtagok bekapcsolódásakor a prágai jezsuiták missziós munkájába a három „szlovák etnikai régióból érkezett minden bizonnyal értette a környék lakosainak nyelvét ... a prágai katolikus lakosság jelentős része német anyanyelvű volt” (27. o.).

Kovács Eszter lényegében mutatózta Lukács László hatalmas katalógusát, hozzátette a maga kutatásait és gazdag szakismereteit. Ebből álltak össze a kötet keretcímei: Magyarországiak a cseh rendházakban, csehországi, morvaországi és sziléziai jezsuiták Magyarországon és Erdélyben különböző kronológia-szabta egységekben.

Szerzőnknek természetes alkalmá kínálkozott korábban készült kiváló résztanulmányainak beszerkesztésére kötetébe.¹⁴ Hungaroszllovakológiai „csemege” Gregorius Rumer, a Nagyszombat melletti Báihony szülöttének munkássága. Kovács Eszter joggal jegyzi meg, hogy „az eddigi publikációk többségében származásával foglalkoznak”, pedig „identitását elsősorban katolikus vallása és jezsuita szerzetes volta határozta meg”. Szerzőnk remélhetőleg feladatának tartja egy nagyobb Rumer-tanulmány, netán monográfia elkészítését. Rumernak kellett ugyanis ellenőriznie a magyar bibliafordítást, ami tökéletes magyar nyelvtudást feltételezett, az pedig egyáltalán nem zárja ki „cseh”, azaz nyilván az otthonról vitt „slavus”, azaz a szlovák nyelv ismeretét (49-52. o.).

A hatalmas anyag rendkívül sok terminológiai, személy- és helynév és más, politika szülte kérdéstől hemzseg, sőt, azok magyar fordításától is. Kezdve a „cseh”, a „Bohemica”, a „Bohemus”, Moravus, Silesius terminustól a „Hungarus”-ig, amiben például a „Slavus” is benne foglaltatik. További forrásfeltárások után ebben is előrelépés várható az egyetemes latin kereszt-név-használat irányába. Akkor nem lesz majd probléma, hogy a személynév-mutatóban Ján Szöllösi, a Függelék-mutatóban Joannes, ugyanakkor Szklenár György szerepel.

Ne féljünk attól, hogy ez a kötet a politikának is üzen. A „visegrádi négyek” belső integrációjához olyan közös múlt áll rendelkezésre, amelynek feltárása a jelen kapcsolatok kovása lehet.

Engedtessek meg a zárás – némi ismétlődésekkel ugyan – az esztétikailag is kitűnő kiadvány hátsó borítójára került soraimmal: Kovács Eszter ebben a könyvben felfedez, rendszerez és további kutatásokra, illetve eredményeit a közismeretek formálására irányítja. Felfedezése, a cseh–magyar jezsuita kapcsolatok a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlavisztikai Intézetében

zösség a 19-20. század fordulóján], in *Na úprku před sebou samým...* 117-126.

¹² TÖLGYESI Tamás, *Germanismy a původní české verzi Haškova románu Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války a jejich ekvivalenty n německém, slovinském a maďarském překladu* [A germanizmusok Hašek Švejk a jó katona története a világháborúban c. regényének eredeti cseh

kapott bohemisztikai képzése, majd az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomtatványok műhelyében végzett munkája érett forrásanyaggá egyház- és rendtörténet, történettudomány és más kapcsolódó diszciplínák számára. Magyarországisága a szlovák etnikai régió bekapcsolásával a magyar–szlovák–cseh háromszög szellemi összefüggésrendszerének, komplex vizsgálatának izgalmas alapanyaga. Különösen is érvényes ez régióink mai ellentmondásos nemzeti identitásainak oldásában a politika által mind ez ideig eltitkolt beszélő dokumentumok feltárásával. A munka szinte valamennyi fejezete további monográfiákért kiált, főként a magyarországi Rumer Gergely cseh tartományfőnöksége, közös szentjeink kultusza vagy az iskoladrámák tematikus elemzése, nem utolsósorban a magyarországi jezsuiták és a cseh nyelv.

Käfer István

BITSKEY István, *Hitvédelem, retorika, reprezentáció Pázmány Péter életművében* (Universitas, Budapest 2015) 234 pp.

Bitskey István kötete Pázmány Péterről szóló 18 tanulmányát tartalmazza három fejezetbe csoportosítva: hét tanulmányt a *Hitvédelem*, hatot *A hitszónok*, ötöt a *Reprezentáció* cím alatt. Olyan tárgyi, földrajzi és kronológiai beágyazódások, kapcsolatok bemutatásának lehetünk tanúi a tanulmányok olvasásakor, amilyenekre egy szükségszerűen mindenre kiterjedő monográfiában kevés a lehetőség.

A *Hitvédelem* című fejezet kezdő tanulmányában (*Pázmány Péter és a protestáns vallásszabadság*) mindjárt jó példáját látjuk az említett beágyazottságnak. Pázmány 1608-ban az uralkodó felkérésére kifejtette nézetét a protestánsoknak adható vallásszabadságról. Bitskey ebből kiindulva tekinti át, árnyalja néhány fontos fogalomnak (igaz vallás, eltűrt szabad vallásgyakorlás lehetősége, tolerancia, vallásszabadság) jelentését és ebbe a vonulatba helyezi bele Pázmány véleményét. Hasonló módszerrel találkozunk a *Képtisztelet vagy bálványozás: Hitviták a szentek ábrázolásairól* tanulmányban, amelyben árnyaltan mutatja be az idő- és térbeli példákat, központba helyezve Pázmánynak és vitapartnereinek véleményét. Pázmány a *Kalauz*ban fogalmazta meg tömör véleményét: „... a szó ... nem egyéb, hanem csak egy jel, mint szintén a kép.” Az *Ekkleziológia és retorika a hitvitákban* című ta-

---

verziójában és azok megfelelői a német, a szlovén és a magyar fordításban], in *Na úprku před sebou samým...* 146-163.

¹³ KOVÁCS Eszter, *A Makula nélkül való tükör cseh forrásai* (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok) (sorozatszerk. Szelestei N. László; MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelki-

nulmányban néhány retorikai eszköz körütekintő elemzését olvashatjuk. Például a protestánsok által is használt „Egyház hajója” toposzról. Négy Pázmány-szöveg áll a tanulmányozás középpontjában: a *Diatriba* (1606), A *Kalauz* nyolcadik könyve (1613), a *Két rövid könyvecskék* II. része (1626) és egy *Vízkereszt utáni IV. vasárnapi prédikáció* (1636). A szerző következő tanulmányában (*Pázmány és a katolikus mártírológia*) a mártír-hagyomány és az új mártírok köré építkeznek. A Tridentinum utáni korszakban a missziós és a felekezeti konfliktusok mártírjait különíti el, bemutatva, hogy a kultuszformák hogyan élnek tovább, hogyan épülnek bele újabb tartalmak. A fejezet ötödik tanulmánya (*Az irónia változatai a vitairatokban*) a vitairatok különféle szövegszervező retorikai alakzatai, a vita során használt stílus eszközei közül az iróniát választja témául, a példaként idézett gúnyos-irónikus-szatirikus kifejezések jellemzését adja. A következő tanulmányban (*A Kalauz hasonmásai 2000-ben*) a mű sokoldalú méltatását nyújtja: „a hitszakadás egész folyamatának katolikus szempontú kritikája, cáfolata, kárhoztatása”. Szól a *Kalauz* és a tanulmány mai olvasójából bizonyára érdeklődést kiváltó appendixről, benne „a Muhamet vallásáról” és „a görögök szakadásáról”, a *Kalauz* utóéletéről. Az utóbbit mintegy kiegészíti a fejezet utolsó írása, a *Marginálisok a Kalauzban*.

A második fejezet (*A hitszónok*) első tanulmánya (*Tridentinum és a prédikációk*) összegzi a címben jelzett témakör nemzetközi és hazai kutatási eredményeit, majd jellemzi Pázmány prédikációit. Kiemeli azoknak a Tridentinum szellemében fogant erős erkölcsi irányultságát, szól Pázmány alkotói módszeréről. A *Pázmány prudenciafogalmáról* alcímű tanulmányban a pázmányi tanítás szempontjából kulcsfontosságú darabról olvashatunk igényes elemzést. A múlt-jelen-jövő együtt szemlélése által kialakított életvitel, méghozzá aktív életvitel kettős gyökerű: a Biblián és Arisztotelészen alapul. Az ókori sarkalatos erények közül az okosságon kívül a mértékletességről és az igazságosságról is írt Pázmány önálló prédikációt, s más erényekről is gyakran olvashatunk beszédeiben. Bitskey István meggyőzően bizonyítja, hogy valamennyi közül az okosság a legfontosabb. A *Menny és pokol a prédikációkban* című tanulmány alapja Pázmány két önálló prédikációja. Itt a szerző elsősorban a forrásokat és a hatásmechanizmust (nyelvi megfogalmazásokat és kommunikációs pozíciót) kutatja. A tanulmány iránti figyelemfelkeltés érdekében álljon itt a legizgalmasabb, Bitskey által értelmezett kérdés: Hogyan történik a kimondhatatlan szavakba öntése, milyen a hallgató/olvasó számára választást sugalmazó gondolat megformáltsága? A

ség Kutatócsoport, Budapest 2014) 91.

¹⁴ Különösen érdekes hungaroszlovakológiai szempontból a *Četba české hagiografické literatury jako prameň v dile Samuela Timona* [A cseh hagiográfiai irodalom olvasmánya mint forrás Timon Sámuel művében], in *Kniha 2012* (Martin 2012) 252-262; valamint *Pázmány Miklós és Olo-*

fejezet következő, harmadik tanulmánya: *Pázmány a Szentháromságról* szinte folytatja az előbbi gondolatokat, ismét a kimondhatatlanról, az elme és a szó elégtelenségéről, a lehetetlen megkísértéséről van szó. A szerző azt vallatja, hogyan próbálkozik Pázmány egy hittitok értelmezésével és tálalásával. Az „*athleta Christi*” *Pázmány korában* című, nagyon kiérlelt tanulmány a kötet talán legtanulságosabb írása. Széles ívű fogalomtörténeti és történelmi elemzés. Mi a hagyomány szerepe és hogyan épül be olyan mai napig sokakat foglalkoztató kérdésekbe, mint a jogos hadviselés, hogyan lehetett (a korábbi időkben is) valaki *miles Christianus*, akit a másik fél *flagellum Dei*ként értelmez? Mi a helye/szerepe Pázmány Szent Mártonról szóló prédikációjának mindebben? A tanulmány a 17. század közepéig mutatja be a fogalmak történelmi változásait, a magyarságban ekkorra forrt egygé a keresztény, családját és hazáját védő hős típusa. A fejezet utolsó, rövid tanulmányának címe: *Divus Kilianus*. Honnan, hogyan és miért került Pázmány *Kalauzába* a 7. századi hittérítő? A választ maga Pázmány a „keresztyn hit-bizonyító mártír” kifejezéssel adta meg.

A harmadik fejezet a *Petrus Cardinalis Pázmány* címet viseli, a reprezentációról szól. A *Reprezentáció az érseki udvartartásban* című tanulmányban elkezdődik, a továbbiakban is folytatódik annak vizsgálata, hogyan épül egybe, egymásra Pázmány hivatali tevékenysége a látszólagos külsőségekkel. Fontos a rend megteremtése (instrukciók kiadása), az érseki reprezentációs köteleességek (építkezések, művészek mecénása) teljesítése, a nyomdászat és könyvkiadás segítése. A második tanulmány (*Az oktatásügy mecénása*) folytatja e sort az egyetemalapítással, a bécsi Pázmáneummal, a római alumnusok szerepének vizsgálatával, majd a harmadikban (*A nádor és az érsek*) 1625-től vizsgálja Esterházy Miklós nádor és az esztergomi érsek Pázmány közti érdekütközéseket (például a királyi koronázási lakomák ülésrendjéről). Ugyancsak a reprezentáció tárgykörébe tartozik a kötet két utolsó tanulmánya (*Pázmány és a főpapi borkultúra, Pázmány könyvtárának kötetei a Budapesti Egyetemi Könyvtárban*).

A kötet végén a tanulmányok keletkezésére vonatkozó tudnivalók és személynévmutató olvasható. Az izléses kötetet az Universitas Kiadó jelentette meg.

Szelestei N. László

---

mouc, in *Magyar Sion* (2007) 228-240; nem szólva az itt is említett *Makula nélkül való tükörről* (10. jegyzet).

MAGYAROK A JERUZSÁLEMI SZENT SÍRNÁL AVATOTT LOVAGOK JEGYZÉKÉBEN
1561–1848 KÖZÖTT

A Szentföldi Kusztódia 2006. évi kiadványaként egy érdekes kötet került a kezembe – Farkas Olivér kancellár úr jóvoltából – a következő címmel: *Registrum Equitum SSmi Sepulchri D. N. J. C. (1561–1848). Manoscritti dell' Archivio Storico della Custodia di Terra Santa a Gerusalemme* (Studium Biblicum Franciscanum Collectio Maior 46) (a cura di Michele Piccirillo; Custodia di Terra Santa, Jerusalem-Milano 2006).

A könyv a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend korábbi nagymestere, Carlo Furno bíboros előszavával látott napvilágot. A kézzel írt latin nyelvű eredeti Registrumot digitalizálva teszik közzé, és párhuzamosan, a másik oldalon átiratban. A kötet elején fakszimilében közlik a Szent Sír-lovagok beiktatásának – középkori szóhasználatnál élve: szentelésének¹ – latin szertartásrendjét, amely eredetileg 1623-ban, Velencében jelent meg. Maga a Registrum – a XXII, római számozású oldalt követően – a 3. oldaltól kezdődik, és az 1561. évet veszi kiindulópontnak. A törzsszöveg közlése után rövidítésjegyzék, majd névmutató következik. A mutatót országonként betűrendben csoportosították, de a Kelet-Európa gyűjtőnév alatt magyar, lengyel, Ragusa városi, moldraviai/moldaviai, cseh, morva, orosz származású lovagok nevei olvashatók. Valóban, önálló magyar államiságunk nem volt ebben az időben. Mégis talán szokatlan, hogy nem Ausztria címszó alá sorolták a magyar lovagokat, hanem külön a Kelet-Európa mutatóhoz.

Számunkra mégis figyelemre méltó ez a közlés, hiszen néhány olyan magyar nemes és főpapot érint, akiket ebben az időben „A mi Urunk Jézus Krisztus Legszentebb Sírjánál” ütöttek lovaggá.² Nézzük kronologikus rendben e neveket.

1615. április 27-én a következő bejegyzés olvasható a beiktatásnál:

Eadem die Lucas Ternawski de Kecskemet Ungarus.³

Fordításban: Ezen a napon Ternawski Lukács magyart Kecskemétről.

Tápay-Szabó László őt a Kuz-Kennet nemzetségből származtatja. Valószínűleg más források lehettek kezében.⁴

¹ *Registrum* XI. o. Vö. TÁPAY-SZABÓ László, *Magyarország pápai lovagjai* (Jeruzsálemi füzetek 3) (az 1932-ben Budapesten megjelent könyv reprint kiadása, Szent István Társulat, Budapest 2011) 53.

² Ezt a funkciót a XIII. század végéig a jeruzsálemi latin pátriárka gyakorolta, majd széke megüresedése után, a XIX. század közepéig pápai felhatalmazással a jeruzsálemi ferencesek gvardiánja.

1631. május 30-án iktatták be:

Eadem die Dominus Emericus Bereseni nobilis Ungarus.⁵

Fordításban: Bereseni Imre magyar nemes úr ugyanezen a napon.

Ezt a lovagot Bercsényi Imrével lehet azonosítani.⁶ Erdélyből Magyarországra telepedett család volt. Imre aranysarkantyús vitéz, Nógrád kapitánya volt, aki megszerezte a bárói rangot. A pozsonyi kamara főtanácsosi tisztségét is betöltötte. Tápay-Szabó hivatkozik Bél Mátyásra. Valóban, Bél Mátyás azt írta róla 1633-ban: „Emericus Bercsény, Sacri Sepulchri Salvatoris Eques Auratus. Fit capit. Praesidii Neograd 1638. in bello contra Suecos traiectus globo.”⁷ Tehát Bercsényi Imre, az Üdvözítő Szent Sírjának aranyos lovagja, Nógrád helyőrség kapitánya, 1638. A svédek elleni általános háborúban elhunyt. Ő volt az, aki családi címerébe bevette a lovagrend címerét is.⁸

1669. június 20.

Illustrissimus et Reverendissimus Dominus | Dominus Hyacinthus Macripodari episcopous Scopiensis, | electus Czanadiensis, Abbas de Tyhan, Ecclesiae Metropolitanae | Strigoniensis in Pontificalibus Suffraganeus, Archidiaconus, | Canonicus Szavariensis, Beneficiatus Soproniensis ac Sacrae | Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius creatus fuit Eques | Sanctissimi Sepulchri, ipse personaliter coram nobis comparuit, | instanter petiit, habitumque recepit.⁹

Fordításban:

Méltóságos és Főtisztelendő úr | Macripodari Jácint scopjei püspök úr, | választott Csanádi püspök, tihanyi apát, | az Esztergomi Főegyházmegye segédpüspöke, főesperes, | sasvári kanonok, soproni javadalmas és Ófelsége | Császári és királyi tanácsosa, a Szent Sír | lovagja lett, ő maga előttünk személyesen megjelent | és az öltözéket állhatatosan kérte és megkapta.

Macripodari tehát még mint választott csanádi püspök szerepel. A görög származású személy Chios szigetén született és ott lépett a domonkosok

Vö. OLTVÁNYI PÁL, *A jeruzsálemi Szent Sír és lovagrendjének rövid története* (Endrényi L. és Tár-sa Könyvnyomdája, Szeged 1882) 174.

³ *Registrum* 10 v., új számozás 41. o.

⁴ TÁPAY-SZABÓ 58.

⁵ *Registrum* 18 v., 49. o.

közé 1628-ban.¹⁰ Ekkor vette fel a Ferenc keresztnév helyett a Hyacinthus szerzetesnevet. A perai Szent Péterről nevezett domonkosok vikáriusa lett. Az egyik nagybátyja, Dániel máltai lovag volt. 1645-ben, esztergomi örkanonoki kinevezése idején, éppen Konstantinápolyban tartózkodott. 1645. július 29-én scopiai püspöki kinevezést kapott. Október 20-án tihanyi apát lett. 1648. szept. 14-én Rómában tartózkodott, hogy püspöksége megerősítését elérje. 1650. ápr. 3-án pozsonyi kanonok, 1651. dec. 17-én esztergomi kanonok és sasvári főesperes. 1653-ban királyi tanácsos is.¹¹ Csanádi püspöki kinevezését a királytól 1658. február 27-én kapta, de a pápai jóváhagyást nem érte el. Juhász Kálmán feltételezi, hogy a scopjei püspökség ekkor szenteléssel járhatott és csanádi püspöki székből ezért ülhetett, bár a püspökség városát, Csanádot a török 1551-ben elfoglalta, tehát ekkor ez is címként szerepelt. A török uralom idején az Esztergomi Főegyházmege káptalanja Nagyszombatban tartózkodott, míg az érsekek többnyire az akkori fővárosban, Pozsonyban időztek. Azt jegyzi meg, hogy Macripodari sem püspöki, sem apáti városában nem lakott, hanem esztergomi segédpüspökként Nagyszombatban volt. Kollányi szerint Lippay György (1662–1666) érsek¹² udvarában tartózkodott. Tehát az 1669. június 20-i Szent Sír Lovagrendi kitüntetése Nagyszombatban érthette, de személyesen jelent meg átvenni öltözékét. Arcképe is fennmaradt Bécsben,¹³ ahol 1672 júliusában elhunyt.¹⁴

Ugyanazon a napon:

Excell[entissimi]mus ac R[everendissimi]mus D[omi]n[u]s | D[ominus] Georgius Szelepzeny Archiepiscopus Strigoniensis | Primus Hungariae, Legatus Natus S[anctae] Sedis Ap[osto]licae | Summus Cancellarius | Sec[ret]arius ac Sacrae Cesareae Regieque Maiestatis intimus Consiliarius | Ac per Regnum Hungariae Locumtene[n]s creatus fuit Eques S[anctis]simi Sepulc[hri] | Suscipit pro habitum Equestris Militiae in abs[entia] Ill[ustrissimi]mo ac | Rev[erendissimi]mo Ep[iscop]o Scopie[n]si | Hyacintho Macripodari eius suffraganeo in Pon[tif]icalibus eius Proc[urato]re.

Fordításban:

Excellenciás és Főtisztelendő úr | Szelepzeny György esztergomi érsek úr | Magyarország primása, született szentszéki apostoli követ,

⁶ NAGY Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal* (I–XIII, Pest 1857–1868) II, 10; TÁPAY-SZABÓ 58.

⁷ BÉL, Matthias, *Notitia Hungariae novae historico geographica*. Tomus I (Viennae 1735) 457.

⁸ Rajzát közli: TÁPAY-SZABÓ 59.

⁹ *Registrum* 30 v., 119. o.

főkancellár, | titkár és Őcsászári és királyi felségnek belső tanácsosa
| és Magyarország helytartója Szent Sír lovag lett, | felveszi a
lovagrend öltözékét távollétében főtisztelendő scopjei püspök, |
Macripodari Jácint, az ő segédpüspöke, felhatalmazottja.

Szelepchény György érsekről (1666–1685) bebizonyosodott, hogy Szent Sír-lovag lett, amit eddig inkább csak sejteni lehetett.¹⁵ Szelepchény Szelepchényben született 1604 körül. 1643 júliusában csanádi, novemberben pécsi, 1644 augusztusától veszprémi, 1652 márciusában nyitrai püspök, majd 1657 májusában kalocsai érsek, 1666. január 22-től esztergomi érsek, Magyarország prímása és mint ilyen született szentszéki követ. A közéletben is fontos szerepet töltött be mint udvari kancellár, a titkos tanács tagja, majd 1667-től királyi helytartó. 1685. január 14-én hunyt el a morvaországi Litovici várában. Máriazellben temették el. Szelepchény György Szent Sír lovagrendi befogadásának értesítése megtalálható a Prímási Levéltárban 1669. június 26-i dátummal.¹⁶

Ugyanezen a napon¹⁷

Ill[ustrissi]mus D[omi]nus D[ominus] Comes Nicolaus Palfy¹⁸ ab
Erdöd supremus Comes Comitatus | Bosonie[n]sis S[acrae] Regni
Hungariae Coronae Conservator ac Sac[rae] Cesareae | Regieq[ue]
Maiestatis Consiliarius Creatus fuit Eques S[anctis]S[i]mi
Sepule[hri] suscip[i]te | pro eo habitum Equestris Militiae in
Abs[enti] a R[everendissimo] P[at]ri Martino Vreta ord[inis]
Min[oritarum] Rec[entiori] | Prou[inti]ae S[ancti] Antonii uulgo dicto
de las Charchas Sacerd[ote] Ac Co[n]fes[ar]io eius Proc[urato]re.

Fordításban:

Nagyméltóságú úr, Erdődi Pálffy Miklós gróf úr, | Pozsony vármegye
főispánja, a Magyar Királyság Szent Korona öre, | ő Császári és
Királyi felség tanácsosa a Szent Sír Lovagja lett, | felvette helyette a
lovagi öltözékét távollétében P. Martinus Vreta | a jelenlegi minorita
rend Szent Antal tartományának papja, | vagy másképpen las
Charchasnak mondják, gyóntató, mint felhatalmazottja.

¹⁰ JUHÁSZ Kálmán, *A csanádi püspökség története (1608–1699)* (Csanád vármegyei Könyvtár 29) (Makó 1926) 82–94, 82. A Macripodari családra vö. NAGY VII, 274.

¹¹ KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 266.

¹² TUSOR Péter, *Lippay IV. György*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Budapest 2003) 296–303; NAGY X, 582.

Pálffy VI. Miklós József 1671-ben született és 1706. augusztus 10-én hunyt el Carpi városában. Detrekői örökös főispán, gróf, stomfai és vöröskői báró. Több helység ura, császári és királyi kamarás, tanácsos, a szent korona öre, ezredes. 1693-ban nőül vette Bécsben Drugeth Juliannát.¹⁹

Ugyanezen a napon:

Ill[ustrissi]mus D[omi]nus D[ominus] Comes Stephanus Szicthy Sac[rae] Caesareae Regiaeq[ue] Maie- | statis Camerae Hungariae Praeses[que] ac Consiliarius, nec non Sacrae Hu(n)g(ari)ae | Coronae Co[n]seruator, creatus fuit Eques S[anctis]S[i]mi Sepulc[hri] suscip[ien]te pro eo habitum | Equestris Militiae in abs[enti]a R[everendissimo] P[at]ri Martino Vreta ut sup[er]a eius Proc[urato]re.

Fordításban:

A kiváló gróf Szicthy István úr, ő császári és királyi felsége | Magyar Kamarájának elnöke és tanácsosa, valamint a magyar Szent | Korona öre a Szent Sír lovagja lett, helyette a lovagok öltözékét | távollétében tisztelendő Martinus Vreta, mint fent, veszi fel mint meghatalmazottja.

Itt pontosan nem azonosítható személyről van szó. Időrendileg és a szövegben említett címek alapján Zichy I. Istvánnal (1616-1693) azonosíthatnánk, ám egyetlen adat, a grófi cím említése ezt mégis kizárja. Zichy Istvánt ugyanis I. Lipót király emelte grófi rangra, 1676-ban.²⁰

1726. június 10.²¹

Creatus fuit in Equitem S[anctis]S[i]mi Sepulchri Illustrissimus D[omi]nus²² Spectabilis, et Generosus D[omi]nus D[ominus] | Ioannes Franciscus Ioseph Carolus Ludouicus, et Ladislaus de Schigraii, suscipiente pro eo | habitum Equestris Militie et Procurat[or]e Adm[odo] Reu[erend]d[issim]o P[at]re Io[ann]e Capistrano Sebach ex Prouincia Prouincie | Reformate S[anctae] Marie in Hungaria.

¹³ NAGY VII, 274.

¹⁴ JUHÁSZ 90, arcképe 84-85. o. között.

¹⁵ TUSOR Péter, *Szelephény V. György*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* 303-310. 304. A jeruzsálemi lovagi tisztsége: TÁPAY-SZABÓ 58.

¹⁶ Primási Levéltár. Archivum Ecclesiasticum Vetus. Szelephény György egyházkormányzata.

Fordításban:

Szent Sír lovag lett nagyméltóságú tekintetes és nagyságos úr, | János Ferenc József Károly Lajos és László Sigrái, felvette helyette | a lovagrend öltözékét a nagyontisztelendő felhatalmazottja, Capestran Sebach | Magyarországon lévő Reformált Szűz Mária tartományának tartományából.

1733. szeptember 22.

Creatus fuit Eques S[anctis]S[imi] Sepulchri Ill[ustrissimu]s D[omi]nus D[ominus] Andreas de Lot de Civitate | Nitrach in Hungaria Dux Regionis²³ de Berchini pro M[aiestate] S[ua] Xp[istiani]s[ma] Pro | curator pro eo Die 12. fuit R[everendissimus] P. Petrus Ant[tiste]s de Naro. Gratis²⁴

Fordításban:

Szent Sír lovag lett a nagyméltóságú úr, Tot²⁵ András úr | Nyitra városából Magyarországon, a Bercsényi ezred vezére ... | Meghatalmazásából neki 12-én főtisztelendő P. Petrus de Naro főpap. Ingyen.

Őt Tápay-Szabó a rodostói bujdosók egyikével azonosítja, aki 1720-ban a Bercsényi francia huszárezred kapitánya volt, később parancsnoka lett, majd bárói címet szerzett. Szerinte Tót András jól tudott törökül, leányát a francia nagykövet vette feleségül, diplomáciai küldetésben gyakran járt keleten.²⁶

A latin szövegben szereplő Regionis szónak valószínűleg Regiminis a helyes olvasata. Kapcsolatba hozható az 1720-ban megszervezett Bercsényi huszárezreddel. Ez Bercsényi László Ignác, széki gróf nevéhez fűződik,²⁷ aki Bercsényi Miklós és Drugeth Krisztina fia. II. Rákóczi Ferenc testőrségének nádora, majd Franciaország marsallja. A Rákóczi-féle szabadságharc leverése után emigrált Franciaországba, de harcolt a spanyol örökösödési háborúban is. 1719-ben ezredes lett. A huszár típusú könnyűlovasság fegyvernemét ő szervezte meg XV. Lajos francia király engedélyével. 1720-ban Rodostóban szervezte meg a róla elnevezett huszárezredet. Így érthető, hogy a francia királyt e szövegben a legkeresztényibb királynak nevezik, amint

Nr. 238/1.

¹⁷ *Registrum* 30. v., 119. o.

¹⁸ A *Registrum*ban Palfy, az átiratban Palsy olvasható. Pálfy Miklósról van szó. Vö. NAGY IX.

¹⁹ NAGY IX, 77.

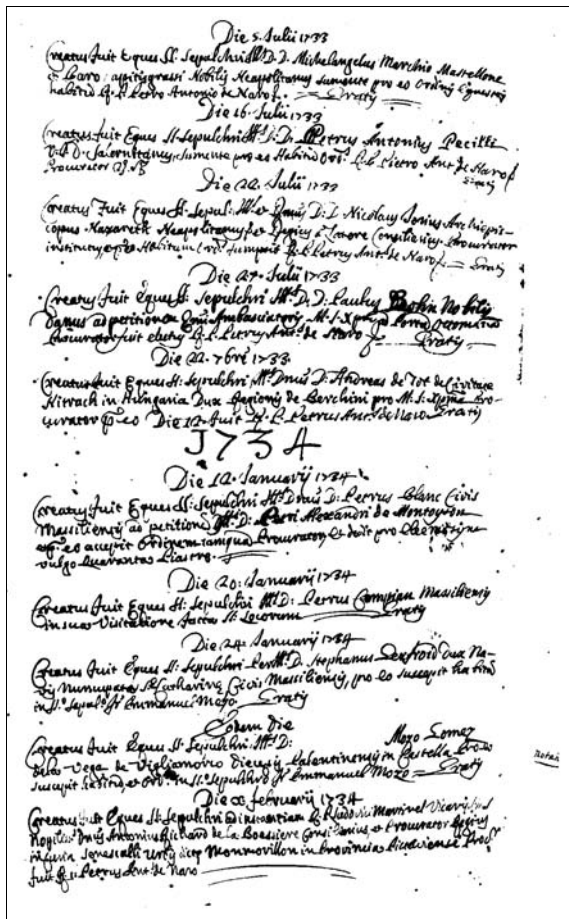
²⁰ NAGY XII, 382–384.

Franciaországot a legkeresztényibb országnak hívták egykoron. Elképzelhető, hogy Tót András Rodostóban lett a huszárezred tagja, majd vezetője.

A könyv igen érdekes és értékes. Néhány nevet nem sikerült benne azonosítani, akik magyarok lehetnek. A Brankovics családot inkább szerbnek veszik, ezért nem foglalkoztunk vele.

Beke Margit

A *Registrum* egy oldala
 a digitalizált kéziratból.

²¹ *Registrum* 48 v., 193. o.; TÁPAY-SZABÓ 58.

²² Onus áthúzva, inkább Dnus (Dominus) lehet. Nagy Ivánnál nem azonosítható a személye.

²³ Valószínűleg Regiminis a helyes olvasata.

²⁴ *Registrum* 53 v., 215. o.; TÁPAY-SZABÓ 58.

²⁵ A digitális felvételen Tot szerepel, az átiratban Lot.

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

- Adriányi Gábor* egyháztörténész, teológus, a Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität (Bonn) professor emeritusa
- Beke Margit* történész, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke
- Biró Aurél* történész, Budapest Főváros Levéltárának munkatársa
- Darvas Mátyás* latin- és ógörög-tanár, fordító, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója
- Erdő Péter* bíboros, esztergom-budapesti érsek, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
- Halász Iván* történész, jogász, szlavista, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának docense
- Jončev, Zsolt*, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója
- Kačič, Ladislav* zenetörténész, a pozsonyi Slavistický ústav Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied munkatársa
- Käfer István* irodalomtörténész, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke
- Kovács Eszter* történész, az Országos Széchényi Könyvtár Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztályának tudományos munkatársa
- Kovács Zoltán* teológus, plébános, prímási irodaigazgató, a római Pontificia Facoltà Teologica Marianum megbízott docense, az Esztergomi Hittudományi Főiskola és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem oktatója
- Mészáros Andor* történész, szlavista, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Közép-Európa Intézetének adjunktusa
- M. Horváth Mária* könyvtáros, az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár munkatársa
- Németh László Imre* teológus, a római Szent István Ház igazgatója
- Pálfalvi Lajos* irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Közép-Európa Intézetének és Lengyel Tanszékének vezetője
- Seremetyeff-Papp János* restaurátorművész, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Restaurátorképző Intézete Festőrestaurátor Szakának külsős témavezető tanára

Szelestei N. László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője

Tóth Sándor János nyelvész, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője

Török József teológus, egyháztörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Žilka, Tibor irodalomtudós, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem professzora

◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK
A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆ 2015

- november 6-8.** A Kis Szent Teréz Plébánia (Budapest-Törökőr) lelkiyakorlata
- november 8.** Muhari-Papp Sándor Balázs és Csókay András: *Képzőművészet és idegsebészet együtt a hitben* c. kötet bővített kiadásának bemutatója
- november 10.** A Magyar Zarándokút Önkormányzati Társulás konferenciája
- november 11.** „Örökségünk – Vallomások a szülőföldről” – *Dánielné Matus Erzsébet* előadása az Esztergom és környéke kincsei c. előadás-sorozat keretében
- november 12-13.** Az Eruditio Kft. szakmai konferenciája
- november 19-20.** A Magyar Zarándokút Önkormányzati Társulás ünnepi ülése és a Magyar Zarándokút Egyesület évzáró konferenciája
- november 25.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- november 25.** „Az esztergomi Víziváros eddigi legnagyobb feltárásának bemutatása” – *Tari Edit* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- november 26-27.** A Mária Rádió konferenciája
- november 26-27.** A Szent Angéla Ferences Általános Iskola és Gimnázium lelkiyakorlata
- december 4-6.** Lelkiyakorlat *Székely János* esztergom-budapesti segédpüspök vezetésével
- december 6.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- december 9.** „Esztergom és környéke a kora Árpád-korban” – *Prohászka Péter* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- december 11.** A Duna-Ipoly Nemzeti Park konferenciája
- december 11-13.** A budakalászi plébániák lelkiyakorlata

- december 14-17.** A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Tanszékének konferenciája
december 21. A Határtalan Szív Alapítvány rendezvénye

♦♦♦ 2016

- január 19.** Boldog Özséb-megemlékezés a Magyar Turista Egyesület Esztergomi Osztálya szervezésében. Előadást tartott: *Csóka János* pálos tartományfőnök
- január 30.** Könyvbemutató és kiállítás-megnyitó „Trianoni Szemle Évkönyv 2015” címmel. A kiállítást megnyitotta: *Romanek Etelka* polgármester és *Bethlen Farkas*, a Julianus Barát Alapítvány elnöke. Köszöntőt mondott: *Kondor Katalin* újságíró és *Szidiropulosz Archimedesz*, a *Trianon Évkönyv* főszerkesztője.
- február 3.** „Hild József Esztergomban” – *Prokopp Mária* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 5-7.** A Cenacolo közösség lelki gyakorlatlata
- február 10-11.** Az Eurasia Logistics Kft. vezetői tréningje
- február 12.** „Trzemeszno 2015” – III. Nemzetközi Fotóműhely kiállítás megnyitója
- február 17.** Az MNB Balassa Bálint Múzeuma képzőművészeti gyűjteménye – *Szakálos Éva* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- február 18.** Hunka Balázs – Kisiván Csaba: *Az elsősegélynyújtás kézikönyve* című kötet bemutatója
- február 24-25.** Az Eurasia Logistics Kft. vezetői tréningje
- március 2.** Ister-Granum Eurorégió, közgyűlés
- március 2.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye papi rekollekciója
- március 2.** „Tokod múltja könyvekben és képekben” – *Huber Andrásné, Prohászka Péter, Seres Ferenc, Soós Rezsőné, Szabolcsi Kardos Mihály* és *Szeidl István* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- március 10.** Az Eurasia Logistics Kft. vezetői tréningje
- március 16.** „A Szalézi rend működése Esztergom vármegyében” – *Ábrahám Béla SDB, Havasi József SDB* és *Lengyel Erzsébet* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- március 16.** MTA Gazdasági és Jogtudományi Osztály, kihelyezett ülés

- március 22-23.** A Máriaremete-Hidegkúti Ökumenikus Általános Iskola lelkigyakorlata
- március 31.** „Mit árulnak el az embercsontok a Dunakanyar római kori népességéről?” – *Merczi Mónika* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- április 1-3.** Budapest, Baross Gábor telepi Jézus Szíve Plébánia lelkigyakorlata
- április 8-10.** Nemzetközi katolikus romaintegrációs konferencia a CCIT (Comité Catholique International pour les Tsiganes) szervezésében
- április 13.** Nyolc Boldogság Papi Testvériség találkozója
- április 16.** „Hadifogolytábor Esztergom-Kenyérmezőn” – *Miklós Tamás* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- április 22-23.** „Képződiagnosztika a kardiológiában: Koszorúér Betegség – Ami Tíz Év Alatt Változott” – konferencia a Magyar Kardiológusok Társasága Kardiovaszkuláris Képző Munkacsoport és a Vaszary Kolos Kórház szervezésében
- április 27.** „Esztergom vára az újkorban” – *Prohászka Péter* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- ápr. 29. – máj. 1.** A Comunione e Liberazione közösség lelkigyakorlata
- május 6.** Felsőoktatási intézmények Kazinczy-versenye a PPKE BTK Vitéz János Tanárképző Központ és a Kazinczy-díj Alapítványi Bizottság szervezésében
- május 7.** Mindszenty-zarándoklat
- május 23-25.** Kopt papi találkozó
- május 28.** A Krakkói Ifjúsági Világtalálkozó előtalálkozója

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán, a 06 33 541 939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

Käfer István szakmai életrajza.....	3
Gondolatok Käfer István születésnapján.....	5
DARVAS MÁTYÁS (ford.) Johannes Canaparius: Prágai Szent Adalbert püspök és vértanú élete – Vita Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris.....	11
ERDŐ PÉTER Megjegyzések a házassági perek új szabályairól.....	33
LADISLAV KAČIČ Esterházy Imre zenészegyüttese (1725–1745).....	59
KÄFER ISTVÁN Lexikonok békesszolgálati lehetősége. Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra VII.....	91
HALÁSZ IVÁN Vázlat az orosz államiság fejlődéséről és a hatalomgyakorlás formáiról.....	111
TÓTH SÁNDOR JÁNOS A szlovák–magyar világ nyelvi képéről Käfer István nyelvészeti munkássága kapcsán.....	123
KOVÁCS ESZTER Rumer Gergely olműtzi rektori évei (1613–1618).....	135
PÁLFALVI LAJOS Az antipozitivistá fordulat. Bruno Schulz és Bergson.....	141
MÉSZÁROS ANDOR A brünni Püspöki Szeminárium és a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom kapcsolatai az 1830-as évek derekán.....	151
JONČEV ZSOLT A csehszlovák légiós irodalom elfelejtett művei.....	157
ADRIÁNYI GÁBOR Árpád-házi Szent Margit kanonizációja 1943-ban.....	167
TÖRÖK JÓZSEF Ostpolitik és Mindszenty bíboros.....	171

KOVÁCS ZOLTÁN	
„De Maria numquam satis” – Néhány szó a helyes Mária-tiszteletről.....	181
NÉMETH LÁSZLÓ IMRE	
<i>PMI Hírek</i> . A Pápai Magyar Intézet értesítői 2002–2011 között	189
BIRÓ AURÉL – SEREMETYEFF-PAPP JÁNOS	
Újabb gyűjtésű Szűz Mária-ábrázolású zászlók.....	207
<i>Közlemények</i>	
M. HORVÁTH MÁRIA	
Pázmány Péter magánkönyvtárának újabban azonosított kötetei	219
<i>Szemle</i>	225
<i>Számunk szerzői</i>	243
<i>Krónika</i>	245

◆◆◆ OBSAH

Odborný životopis Istvána Käfera.....	3
Myšlienky k narodeninám Istvána Käfera.....	5
MÁTYÁS DARVAS (prekl.) Johannes Canaparius: Život biskupa a martýra sv. Vojtecha – Vita Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris.....	11
PÉTER ERDŐ Pripomienky k novým pravidlám sporov vo veci manželstva.....	33
LADISLAV KAČIC Kapela Imricha Esterházyho v rokoch 1725–1745.....	59
ISTVÁN KÄFER Možnosť na službu pokoja. Maďarsko-slovenské poznámky k príručke M. Beke so zreteľom na slovenský katolícky lexikónVII.....	91
IVÁN HALÁSZ Náčrt vývinu ruskej štátnosti a foriem výkonu moci.....	111
SÁNDOR JÁNOS TÓTH O jazykovom obraze slovensko-maďarského sveta v súvislosti s jazykovedným dielom Istvána Käfera.....	123
ESZTER KOVÁCS Gergely Rumer ako rektor v Olomouci (1613–1618).....	135
LAJOS PÁLFALVI Antipozitivistický obrat. Bruno Schulz a Bergson.....	141
ANDOR MÉSZÁROS Vzťahy brnenského Biskupského seminára s českým a slovenským národným hnutím v polovici 1830-ych rokov.....	151
ZSOLT JONČEV Zabudnuté diela československej legionárskej literatúry.....	157
GÁBOR ADRIÁNYI Kanonizácia sv. Margity uhorskej r. 1943.....	167
JÓZSEF TÖRÖK „Ostpolitik” a kardinál Mindszenty.....	171

ZOLTÁN KOVÁCS	
„De Maria numquam satis” – Niekoľko slov o správnej úcty Márie.....	181
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
Správy z Pápežského maďarského inštitútu. Zvesti Inštitútu z r. 2002–2011.....	189
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP	
Kostolné zástavy s obrazom Panny Márie (VIII.).....	207
<i>Správy</i>	
MÁRIA M. HORVÁTH	
Novšie identifikované zväzky súkromnej knižnice P. Pázmánya	219
<i>Pohľady</i>	225
<i>Autori príspevkov</i>	243
<i>Kronika</i>	245

◆◆◆ CONTENTS

István Käfer's Short Biography.....	3
Thoughts on the Occasion of István Käfer's Birthday.....	5
MÁTYÁS DARVAS (transl.)	
Johannes Canaparius: Life of St. Adalbert of Prague, Bishop and Martyr – Vita Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris....	11
PÉTER ERDŐ	
Notes on the New Rules of Marital Nullity Trials.....	33
LADISLAV KAČIC	
Imre Esterházy's Ensemble of Musicians (1725–1745).....	59
ISTVÁN KÄFER	
Encyclopedias in the Service of Peace. Hungarian–Slovak Notes on Margit Beke's Handbook and the Slovak Catholic Encyclopedia VII.....	91
IVÁN HALÁSZ	
An Outline of the Development of Russian State and Forms of Exercising Power.....	111
SÁNDOR JÁNOS TÓTH	
On the Linguistic Image of Hungarian–Slovak World with respect to István Käfer's Linguistic Work.....	123
ESZTER KOVÁCS	
Gergely Rumer as Rector of Olomouc (1613–1618).....	135
LAJOS PÁLFALVI	
The Anti-positivist Turn. Bruno Schulz and Bergson.....	141
ANDOR MÉSZÁROS	
The Episcopal Seminary of Brno and the Relations of Czech and Slovak National Movements in the middle of the 1830s.....	151
ZSOLT JONČEV	
Forgotten Works of Czechoslovak Legionary Literature.....	157
GÁBOR ADRIÁNYI	
The Canonization of Saint Margaret of Hungary in 1943.....	167
JÓZSEF TÖRÖK	
The Ostpolitik and Cardinal Mindszenty.....	171

ZOLTÁN KOVÁCS	
„De Maria numquam satis” – A Few Words on the Right Way of Venerating the Virgin Mary.....	181
LÁSZLÓ IMRE NÉMETH	
<i>PMI Hírek</i> (PMI News). Newsletters of the Hungarian Pontifical Institute from 2002 to 2011.....	189
AURÉL BIRÓ – JÁNOS SEREMETYEFF-PAPP	
Banners Representing the Virgin Mary (VIII).....	207
<i>Communications</i>	
MÁRIA M. HORVÁTH	
Some Recently Identified Pieces of Péter Pázmány’s Private Library.....	219
<i>Review</i>	225
<i>Authors of the Present Issue</i>	243
<i>Chronicle</i>	245